

RÉMVADÁSZ, (rém-vadász) ösz. fn. Aki mint-egy készakarva hajhászsa a rémképeket.

RÉMZSINEG, (rém-zsineg) ösz. fn. Vadászoknál a vad feltartóztatása és elkerítése végetti zsineg, reá kötött lúdszárnyal, tollakkal, rongyokkal stb. (Federlappen).

REN, elvont gyöke *rencze, rendít, rendül, remeg* v. *reng* igéknek és származékainak; rokon *rem* gyökkel.

RENCZE, (ren-cze v. rem-cze, azaz rem-eg-ö-cze) fn. tt. *renczé-t*. Állóvízi növénynem a két főbb-himesek seregéből és magrejtősök rendéből; csészéje két egyenlő levelű, bokkrétája ásító, inyes, tövön sarkantyús; himszála kettő; tokja egy rekeszű. (*Utricularia*. am. vízi tömlő). Egyik faja a *hináros rencze*; sarkantyúja a bokréta alatt kúpos, hegyes; bokkrétája inyes befogott száju; tökocsánya a vízszínen felálló, 3—8 virágu; virága sárga; gyökerén apró hólyagok vannak. (*Utricularia vulgaris*). Másik faja Diószeghi szerint a *kis rencze* (Utr. minor); a hinárostól abban különbözik, hogy sarkantyúja igen rövid, görbe; virágai apróbbak s halványabbak. Nevöket a vízszínen rengő vagy remegő tulajdonságuktól vették.

REND, fn. tt. *rend-ét*, harm. szr. —e, v. —je, néha: —i. 1) Határozott irányu vonal, melyet bizonyos tárgyak egymásmellé, vagy után helyezve, állítva képeznek, máskép: *sor*. *Hármas rendben feldöltött katondk. A rendből ki- vagy belépni. Rendben állani, menni. A rendet megszakasztani. Rendbe állj!* Innen, kivált a régiéknél a *sor*, és *szor* (szor) helyett is használtatik: „Egynehán renden (egynehányszor) ol igen beteg volt, hogy csak az hatalmas Isten tartotta meg.“ Levél 1547-ből. (M. Nyelveml. II. K.). 2) Az egymásmellett létező, vagy időben egymásután következő dolgok között azon viszony, melynélfogva mindegyik kellő helyet foglal, vagy kellő időben történik. *Rendbe rakni a bútorokat; a könyveket. Rendbe hozni a házat, konyhát, kamrát. Rendbe szedni az elszórt holmit. Betűrendbe, ábczerendbe szedett szók, nevek. Időtani rend. A tanulók osztályozati rende.* 3) Azon sor, melyet a kaszás által levágtott fű, vagy vetemény képez. *A rét hosszában vágott, elnyuló rendek. Sűrű, ritka, vastag rendek. Jó renden van a szénája.* (Km.). *A renden fekvő szénát elvitte az árvíz.*

„Vagyok olyan legény, mint te,
Vágok olyan rendet, mint te.“
(Népd.).

Tájszokásilag felső Mátyusföldön, valamint a széke-lyeknél is: *veleszta*. 4) Határozott szabály, melyet cselekvésben követni kell, hogy az illető működések bizonyos egyezményben tünjenek elé. *Házi rend. Életrend. Megtartani a rendet; eltérni a rendtől. Rendbe hozni valamit. Rendre utasítani valakit. Rendre! Annak rendi v. rende szerint. Minden rendén, v. rendin van. Itt nincs semmi rend. Rendet hozni be. Rendbe szedni valakit*, am. szoros szabály, vagy fegyelem alá venni. *Magát rendbe szedni*, am. külső- és belsőképen szabályos állapotba helyezkedni. *Társadalmi rend. Az*

államélet két fő alapja: szabadság és rend. „Mutassuk meg, hogy rendet tudunk tartani ott is, hol tökéletes szabadság létezik.“ (Gr. Széchenyi I.).

„Rend nélkül csak egy ház sem lehet sorában,
Avagy kívánatos jó állapotjában,
De ha a gazdája rendet tart házában,
Ugy minden fő eljár a hivatalában.“

Lakodalmi vers.

5) Az állam tagjai között bizonyos rangi osztály. *Nemesi rend, egyházi rend, világi rend, katonai rend, főrendek, úri rend, polgári rend, közép rend, al rend. Tekintetes karok és rendek; 1. alább RENDEK, (1). 6) Különös életszabályok által lekötelezett személyekből álló testület. Szerzetes rend, pl. Szent Benedek, Szent Ferencz, Szent Domonkos rende, apácarend. Ez értelemben máskép és szokottabban: szerzet. 7) Maguk a sorban álló dolgok vagy személyek.*

„Mint a szerelmes járja tánczosával,
Menüettje kecsesrel teljes lépteit,
S ígéri a szála torlott rendeit,
Enyelgő vissza- s visszafordultával:

Úgy járom én a dal lejtéseit.“

Kazinczy F.

8) A növénytanban a Linne rendszere után oly fogalom, mely az egy seregbe tartozó s terméjük v. anyarészök (pistillum) számára nézve megegyező növényeket foglalja magában; pl. az egyhimesek seregében *egy-, két anyások* rendét, a négyhimesek seregében az *egy-, két-, négy-, ötanyások* rendét stb.; a természetes rendszer után pedig, mely a külső termetökre egymáshoz hasonló, valamint általános nemi jegyeikben megegyező növényeket; pl. *pázsitfélék* (gramineae), *kikericsfélék* (cholchicaceae), *kosborfélék* (orchideae) stb. Némely fűvészek a 'rend' helyett a 'család' szót használják. 9) L. VITÉZREND.—Alapfogalomban a *rend* bizonyos szabályt, vonalat jelent, honnan a *rendszabály, rendszabás, rendet szabni* kifejezések; minélfogva eredetére azon *re* gyökhangú szók osztályába sorozható, melyek általában bizonyos terjedést, különösen sorozást, osztályozást, vagy ezek által alakult valamit jelentenek, mint *recze, redő, rét, rétes, réteg*. Legközelebb áll hozzá a persa *rede*. Rokona még a latin *ordo*, német *Reihe*, szláv *red, rád, rád* stb., továbbá a mélyhangu *rang*.

RENDBESZEDÉS, (rendbe-szedés) ösz. fn. Cselekvés, mely által egyezmény nélkül létező, elszórt holmit bizonyos szabály szerint úgy illesztünk együvé, hogy mindegyik azon helyet foglalja el, mely a téren, vagy idősorozatban illeti. *Könyvek, szerszámok, edények rendbeszedése. A szók betű szerinti rendbeszedése.* Átv. kicsapongás korlátozása, az elhanyagolt, vagy meglazult fegyelemnek helyre állítása.

RENDBONTÁS, (rend-bontás) ösz. fn. Általán, cselekvés, mely által a rendbe szedett, rakott, helyezett stb. holmit megzavarják, szétszórják, széthány-

ják. Különösen a társadalmi rendes viszonyok megzavarása.

RENDBONTÓ, (rend-bontó) ösz. mn. és fn. Aki vagy ami a rendbe szedett holmit megzavarja; különösen a társadalmi rendet, szabályokat, rendes viszonyokat megzavarja.

RENDCSILLAG, (rend-csillag) ösz. fn. Csillag, melyet valamely polgári vagy katonai rend vitéze, mint olyan, kitüntetés, megkülönböztetés végett visel. V. ö. **VITÉZREND**.

RENDCZIMER, (rend-czimer) ösz. fn. Általán, a katonai vagy polgári rend vitézeinek adatni szokott külső díszjel, u. m. *szalag, csillag, kereszt*; másképp: *rendjel*.

RENDEG, I. **RENDEK**, (2).

RENDEK, (1), többes fn. tt. *rendék-et*. A régi magyar alkotmányban, a megyei gyűlésnek, és további jelzés nélkül az országgyűlés alsó táblájának tagjai öszvevéve. *Rendek táblája*, különböztetésül a *felső v. főrendi* táblától, v. *főrendek* táblájától. Szélesb ért. a nemesek, és nemesi jogokkal bíró személyek osztálya. Az alsó tábla egész czime volt: *Tekintetes karok és rendek*. (Inelyti status et ordines). A felső tábláé, mely maig fennáll: *Méltóságos Főrendek*. (Excelsi proceres). A „Karak” nevezet inkább általános értelmű vala; „Rendek” pedig az egyes osztályokat jelelé; noha a törvénykönyvben, névszerént az 1608-ki koronázás utáni I-ső cikkelyben néha mind a két nevezet általánosnak vétetik és föleseréltetik, (pl. a 3, 4, 8. §§-okban).

RENDEK, (2), falu Vas m. AJKA —, Veszprém, CSAB —, Szala m.; helyr. *Rendék-re, —én, —ről*.

RENDEL, (rend-él) áth. m. *rendél-t*. 1) Cselekvési szabályul eléad, kimond, meghagy, megparancsol valamit. *Mit a felsőség rendel, meg kell tenni*. Személyekre is áthat. *A cselédeket mezei munkára, a helység lakosait úticsindlásra kirendelni. Az újonczokat a falu házához berendelni. — Sokat rendelnek Bécsben, de nem úgy rendelik az égben.* (Km.). *Be-, el-, ki-, megrendel; odarendel, visszarendel*. 2) Bizonyos szabály szerint elhelyez, soroz; kivált a régieknél; ma szokottabban: *rendez, rendbe szed*.

„Ezeket versekben aki berendelte,
Temesvári István deák az ő neve.”
Thaly K. gyűj. (1569).

„Adj minekünk Úr Isten értelmes férfiakat,
Kik bölcsen, erőssen viseljék magokat,
Jól rendöljék dolgokat.”

Úgyanott. (A XVI. száz. végéről vagy XVII. elejéről).

3) Meghagyja, hogy számára valamit hozzanak, küldjenek, vagy készítsenek. *A gyárból külféle árukat rendelni. A mesterembnél ruhákat rendelni. Vendégek számára nagy ebédet rendelni*. 4) Vagyonára nézve végakarátát kinyilatkoztatja, s azt az illető örökösök vagy hagyományosok között felosztja. *Úgy rendelte atyánk, hogy mint testvérek egyaránt osztozzunk minden vagyonában*. Innen: *végrendelet*.

RENDELÉS, (rend-él-és) fn. tt. *rendelés-t*, tb. —*ék*, harm. —*e*. Általán, az akaratnak kijelentése, mely által meghagyjuk, megparancsoljuk, hogy valami történjék. *Rendelés tenni. A felsőség rendelését teljesíteni*. Igeközőkkel: *berendelés, kirendelés, megrendelés, elrendelés*. V. ö. **RENDEL**.

RENDELET, (rend-él-et) fn. tt. *rendelet-et*, harm. szr. —*e*. Mint elvont értelmű szó jelenti az akarat kijelentésének tartalmát, vagyis, akár szóval, akár írásban nyilvánított akaratot, parancsot, meghagyást. *Császári, királyi, kormányi, orvosi rendelet. Végrendelet*. Váltókon, különösen ezek hátirataiban e kifejezések: *NN-nek* vagy *rendeletére*, vagy: *Helyettem NN. rendeletére* azt jelentik, hogy a váltótulajdonos a váltóval a váltójog szabályai szerint szabadon rendelkezhetik. L. **RENDELMÉNY**.

RENDELETKÖNYV, (rendelet-könyv) ösz. fn. Kereskedők, üzerek könyve, melyben a megrendelt vagyis megrendelésre küldendő árucikkék számát, minőségét s mértékét illető árakkal együtt följegyzik.

RENDELETLEN, (rend-él-etlen, mn. tt. *rendeletlen-t*, tb. —*ék*. Ami nincsen rendbe hozva; aki nem tart rendet. Szabályosabban dologra vitetve: *rendezetlen*; és személyre vitetve: *rendellen*. Határozóként am. rend nélkül, rendeletlenül; **RENDELTENÜL**.

RENDELETLENSÉG, (rend-él-etlen-ség); **RENDELETLENÜL**, (rend-él-etlen-ül) I. **RENDEZETLENSÉG**; **RENDEZETLENÜL**. és: **RENDETLENSÉG**; **RENDETLENÜL**.

RENDELKÉDÉS, (rend-él-kéd-és); **RENDELKÉDIK**, (rend-él-kéd-ik), I. **RENDELKEZÉS**; **RENDELKÉZIK**.

RENDELKÉZÉS, (rend-él-kéz-és) fn. tt. *rendelkezés-t*, tb. —*ék*, harm. szr. —*e*. Cselekvés, működés, midőn valaki rendelkezik valamiről, v. valami körül. *Szabad, önkényes rendelkezés. Minden a te rendelkezésedre áll, rendelkezésedtől függ*. V. ö. **RENDELKÉZIK**.

RENDELKÉZIK, (rend-él-kéz-ik) k. m. *rendelkez-tem, —tél, —ett*, par. —*zél*. 1) Bizonyos célra előleges készületeket tesz. *Rendelkezzél, hogy az innepély kellően megtartassék*. 2) Valamely ügyben, kormányban, igazgatásban ő intézi el a teendőket. *A gazdaság körül az urodalmi tiszt rendelkezik*. 3) *Vagyonról, jószágrol rendelkezeni* am. akaratát részletesen vagy általán kijelenteni a felől, kik legyenek örökösei.

RENDELLENÉS, (rend-ellenés) ösz. mn. A rendet sértő, a rend szabályaival ellenkező.

RENDELLENÉSEN, (rend-ellenésen) ösz. ih. A renddel, rend szabályaival ellenkező módon.

RENDELLENÉSSÉG, (rend-ellenesség) ösz. fn. A renddel, rend szabályaival ellenkező állapot vagy cselekvés.

RENDELMÉNY, (rend-él-mény) fn. tt. *rendelmény-t*, tb. —*ék*, harm. szr. —*e*. 1) Szabatosan szólva am. valaminek tévése, vagy nem tévése iránt nyilvánított akarat; másképp: *rendelet*. 2) Váltójogi értelemben a váltónak forgathatása végett egyik lény-

ges kellék; t. i. akinek a váltó e szavakkal: *NN. rendelményére* (an die Ordre) átadatik, vagy akire ekképen átruháztatik, az, mint tulajdonos a váltóval mindenképp szabadon rendelkezhetik, t. i. tovább adhatja, forgathatja, vagy annak idejében a váltóadóستól vagy adóستól maga behajthatja; de ha ezen szó elmarad, pl. a váltó csak így szól: *NN-nek (fizessen ön stb.)*: akkor azt forgatmányi joggal másra átruházni nem lehet, hanem csak behajtani; legfőlebb saját jogát engedheti által.

RENDELMÉNYÉS, (rend-él-mény-es) mn. és fn. Szorosb ért. azon személy, kire a váltó ezen lényeges kellék világos kifejezésével: *rendelményére* (v. *rendeletére*), mint tulajdonosra kibocsáttatott. (Remittent). V. ö. **RENDELMÉNY**. Némelyek 'intézkvényes'-nek mondják, de ez csak intézkvénysre, azaz idegen váltóra illik, saját váltóra pedig nem, miért általános értelemben a 'rendelményes' szó helyesebb.

RENDELMÉNYÉZ, (rend-él-mény-éz) áth. m. *rendelményéz-tem*, —*tél*, —*étt*, par. —*z*. A váltót valakire e világosan kiírt szavakkal ruházza által: *NN. rendelményére*.

RENDELMÉNYÉZÉS, (rend-él-mény-éz-és) fn. tt. *rendelményezés-t*, tb. —*ék*, harm. szr. —*e*. Valakire a váltónak ezen szavakkal átruházása: *NN. rendelményére* (v. *rendeletére*).

RENDELŐ, (rend-él-ő) mn. és fn. Aki valamit rendel, vagy valami iránt rendelkezik. Különösen a váltóüzletben és jogban am. rendelményes; l. ezt.

RENDELTETÉS, (rend-él-tet-és) fn. tt. *rendeltetés-t*, tb. —*ék*, harm. szr. —*e*. Állapot, vagy élet neme, melynek gyakorlására valaki különösen ki van jelölve, hivatás. *Más rendeltetése van a papnak, más a katonának stb. Kiki feleljen meg a maga rendeltetésének*.

RENDELVÉNY, (rend-él-vény) fn. tt. *rendelvény-t*, tb. —*ék*, harm. szr. —*e*. 1) Szabatosan véve. irat, levél, melyben valamely rendelet foglaltatik. 2) l. **RENDELMÉNY**.

RENDENKÉNT, (rend-én-ként) ih. Egymásután több rendben.

RENDES, (1), (rend-és) mn. tt. *rendés-t*, v. —*et*, tb. —*ék*. 1) Bizonyos rendbe, sorba szedett, állított, helyezett. *Rendes utca*, melyben a házak egyenes rendben vannak. *Rendes ház, szoba*, melynek részei illetőleg bútorai szabályszerűen elhelyezvék.

„Becsületes csak úgy lehet mulatságunk,

Ha rendes és tiszta leend vígaságunk.“

Lakodalmi vers.

2) Csinos, a szépség kívánalmainak bizonyos mértékben megfelelő. *Rendes arc, alkat*. 3) Tetteiben pontos, bizonyos időt, módot, rendet tartó. *Rendes tisztviselő, rendes gazda, gazdasszony*. 4) Kinek bizonyos tisztség vagy szolgálat szokott és kitűzött hivatala. *Rendes tándár, felügyelő*, kitől különbözik a *rendkívüli*, vagy *helyettes*. *Rendes tag*, ki valamely társaságban vagy társulatban, állandó jogokkal és kötelességek-

kel, különösbben lehetőleg teljes szavazati joggal bír, pl. a *Magyar tudományos társaság rendes tagja*; némi ellentéte ezen társaságban: *igazgató tag, tiszteleti tag*, és *levelező tag*; vagy némely más társulatoknál: *pártoló tag, tiszteleti tag stb.* 5) A maga nemében furcsa, minek rende, módja a szokott rendtől, módtól némileg elüt, mi úgy van öszveillesztve, hogy első tekintetre bámulatot, néha mosolyt gerjeszt. *Ejnye be rendes! Ez ugyan rendes dolog!* Ez értelemben tehát am. a közönségestől eltérő s önmaga saját rendét követő, úgy hogy itt 'sajátságos' szóval is fölcserélthetetik.

RENDES, (2), falu Szala m.; helyr. *Rendes-re*, —*én*, —*ről*.

RENDESEN, (rend-és-en) ih. 1) Rendbe állítva, szedve, rakva stb. 2) Bizonyos rendet követve. 3) Bevett, gyakorlott, szokott mód szerint. 4) Sajátságos módon. V. ö. **RENDES**.

RENDES HORGONY, hajósok nyelvén am. anyahorgony (Buganker. Kenessey A.).

RENDESÉG, (rend-és-ség) fn. tt. *rendesség-et*, harm. szr. —*e*. 1) Szabályosság, melynélfogva minden a maga helyén áll, vagy idejében történik. 2) Pontosság, a teendők végrehajtásában. 3) Furcsaság. V. ö. **RENDES**.

RENDES VITORLA, hajósok nyelvén minden oly vitorla, mely vízirányosan álló vitorlafára alkalmaztatik s melynek alakja négyszög. (Raasegel. Kenessey A.).

RENDESZ, (rend-ész) fn. tt. *rendész-t*, tb. —*ék*, harm. szr. —*e*. Újabb alkatu szó 'rendőr' értelmében; kiváltkép mint 'rendészet' törzse.

RENDESZET, (rend-ész-et) fn. tt. *rendészet-et*, harm. szr. —*e*. Újabb alkatu szó az idegen 'Polizei' mint tudomány vagyis mint rendőrségi öszves ismeretek értelmében.

RENDESZETI, (rend-ész-et-i) mn. tt. *rendészet-t*, tb. —*ék*. Rendészetre tartozó, arra vonatkozó. *Rendészeti szabályok, szervezkedések*.

RENDETLEN, (rend-etlen) mn. tt. *rendetlen-t*, tb. —*ék*. Amit rendbe nem hoztak, minek egyes részeit egyezményesen öszve nem állították, szétszórt. *Rendetlen ház, szoba. Rendetlen öltözet. Rendetlen falu, város, utca*. Továbbá, aki teendőit bizonyos szabály szerint, és időben nem végzi, ki majd így majd amúgy cselekszik. *Rendetlen gazda, tisztviselő*. Határozóként am. rendetlenül. Molnár Albertnél az *ellen* képző első része meg is kettőztetik, még pedig az utóbbiban az *l*-nek is közbenesésével: *rendetletlen* (és: *rendetletlenség*).

RENDETLENKÉDÉS, (rend-etlen-kéd és) fn. tt. *rendetlenkédés-t*, tb. —*ék*, harm. szr. —*e*. Rend elleni működés, midőn valaki korlátlanul viseli magát, a renhez nem alkalmazkodik.

RENDETLENKÉDIK, (rend-etlen-kéd-ik) k. m. *rendetlenkéd-tem*, —*tél*, —*étt*. A megállapított eslekvési rend ellen működik, korlátlanul viseli magát, illetlenül, garázdán viseli magát.

RENDETLENSÉG, (rend-etlen-ség) fn. tt. *rendetlenség-ét*, harm. szr. — e. Tulajdonság, vagy állapot, midőn bizonyos dolgok között rend, kellő egyezmény nem létezik. *Rendetlenség a házban, ruházaiban, gazdaságban.* Továbbá, szabálytalanság, korlátlanág, magaviseleti kicsapongás, pontatlanság. V. ö. **RENDETLEN**.

RENDETLENÜL, (rend-etlen-ül) ih. 1) Rendbe nem hozva, kellő sorban, arányban öszve nem illesztve; elszórva, széthányva, vetve. *Rendetlenül álló bútorok, könyvek, edények. Rendetlenül épített város, utca.* 2) Bizonyos cselekvési szabályt nem tartva; pontatlanul. *Rendetlenül élni, enni, alunni.* 3) Korlátlanul, az erkölcsi rendtől eltérve, kicsapongólag. *Rendetlenül viselni magát.*

RENDEZ, (rend-éz) áth. m. *rendéz-tem*, — *tél*, — *étt*, par. — z. 1) Többeket bizonyos szabály szerint és irányban úgy elhelyez, hogy rendet, sort képezzenek, hogy mindegyik kellő helyét foglalja el. *A könyveket szakok szerint rendezni, elrendezni a szekrényekben. Rendezni az ujonnan bútorozott szobát. A vendégek fogadására mindent elrendezni.* 2) Szabályoz, nevezetesen valamely testület alakulását s igazgatását elintézi. *Rendezni a polgári katonaságot. A városokat, s egyéb községeket újrolag rendezni. Nyilvános intézeteket czélszerűbben rendezni.*

RENDEZÉS, (rend-éz-és) fn. tt. *rendezés-t*, tb. — *ék*, harm. szr. — e. Cselekvés, mely által holmit rendezünk. *Könyvek, kéziratok, bútorok rendezésével foglalkodni.* V. ö. **RENDEZ**.

RENDEZETLEN, (rend-éz-etlen) mn. tt. *rendezellen-t*, tb. — *ék*. Ami rendezve nincsen, rendezés nélküli. *Rendezetlen városi községek.* Határozóként am. rendezetlenül.

RENDEZETLENSÉG, (rend-éz-etlen-ség) fn. tt. *rendezetlenség-et*, harm. szr. — e. Rendezetlen állapot.

RENDEZETLENÜL, (rend-éz-etlen-ül) ih. Rendezetlen állapotban.

RENDEZŐ, (rend-éz-ö) mn. és fn. tt. *rendező-t*. Általán, aki vagy ami holmit rendez, vagy rendezni szokott. *Községeket rendező bizottmány. Valamely intézetet rendező határozatok.* Különösen mint főnév jelent személyt, kinek hivatala, vagy feladata, hogy valamit rendezzen, kellőleg elintézzzen, valamely társas özvejövetelben a rendet előleg megállapítsa s annak megtartására ügyeljen. *Színházi rendező. Táncz-vigalmi, lakomai rendező.*

RENDEZŐI, (rend-éz-ö-i) mn. tt. *rendezői-t*, tb. — *ék*. Rendezőt illető, arra vonatkozó. *Rendezői hivatal. Rendezői intézkedés, meghagyás. Rendezői ügyesség.*

RENDEZŐSÉG, (rend-éz-öség) fn. tt. *rendezőség-et*, harm. szr. — e. Rendezői hivatal; vagy több rendezőkből álló testület, pl. nagyobb színházakban a színműi, dalműi, és balleti rendezők.

RENDFA, (rend-fa) l. **RÉMFA**.

RENDFOKOZAT, (rend-fokozat) ösz. fn. A polgári rendek között bizonyos elsőségek kiemelése által alsóbb vagy felsőbb osztályzat. V. ö. **REND**, 5).

RENDFŐ v. **RENDFŐNÖK**, (rend-fő v. — főnök) ösz. fn. Valamely szerzetes- vagy lovagrend eljárója, első személye.

RENDHAGYÁS, (rend-hagyás) ösz. fn. Nyelvtani ért. a szó módosulásnak, vagy szóképződésnek sajátos neme, mely a közönséges vagy általános szabálytól eltávozik, s kivételt alkot. V. ö. **RENDHAGYÓ**.

RENDHAGYÓ, (rend-hagyó) ösz. mn. Nyelvtanilag véve oly szóról mondjuk, melynek módosulása vagy képződése a közszabálytól eltér, pl. *sok*, második fokon: *több*; így *szép*, *szebb*; *kicsin*, *kisebb*; *aluszik* első multban: *aluvék*, második multban: *aludt*, stb. *Rendhagyó név. Rendhagyó ige.*

RENDHAGYÓLAG, (rend-hagyólag) ösz. ih. A közszabálytól eltérőleg.

RENDHÁZ, (rend-ház) ösz. fn. Káldinál am. emeletes ház.

RENDI, (rend-i) mn. tt. *rendi-t*, tb. — *ék*. Rendhez tartozó, azt illető, arra vonatkozó. *Rendi jog, szabály.* Leginkább öszvetételekben használtatik, pl. *életrendi* (szabály), *főrendi* (ülés), *egyházrendi* (öltözet). Módosított alakja, kivált közéletben a ,rende' v. ,rendje' harmadik személyragos szónak is, pl. némely viszonyragokkal: *rendi-n*, *rendi-ben*, vagy névutókkal: *annak rendi szerént* stb.

RENDIKE, (rend-i-ke) kicsiny. fn. tt. *rendiké-t*. Európában az ökörszem után legkisebb mudárfaj. (*Motacilla trochilus*). Nevét talán onnan kapta, hogy a szénarendek között is bujdosni szeret, mint a *kenderke* v. *kendericze*, mely a kenderföldeket kedveli.

RENDIN, közéletben am. rendén. *Rendin van a szénája.* (Km.). L. **REND** alatt.

RENDÍT, **RENDIT**, (rend-d-ít) áth. m. *rendít-étt*, par. — *s*, htn. — *ni*, v. — *eni*. Rázás, ide-oda mozgatás által eszközli, hogy rengjen, remegjen valami. Mondjuk különösen, erős alapon álló, mereven tömör testekről. *A robogó szekerek a házakat, az ágyulövések a vár falait megrendítik.* Tágabb ért. az ideges testet remegésbe hozza. *A közel lecsapott villám megrendíti az embert.* Átv. az eltökélett, elhatározott akaratot ingataggá teszi. *Se fényes ígéretek, se fenyegetések meg nem rendítik őt feltételében.*

Gyöke azon *ren* v. *rem*, melyből *reneg*, *reng*, v. *remeg* rázkodásra vonatkozó igék származnak. V. ö. **RENG**.

RENDÍTÉS, **RENDITÉS**, (rend-d-ít-és) fn. tt. *rendítés-t*, tb. — *ék*, harm. szr. — e. Cselekvés, hatás, illetőleg mozgatás, mely okozza, hogy rendüljön valami. V. ö. **RENDÜL**.

RENDÍTHETETLEN, **RENDÍTHETLEN**, (rend-ít-het-[et]len) mn. tt. *rendíthetellen-t*, tb. — *ék*. Merőn, s erős alapon álló, mit rázás által rengővé, ingataggá tenni nem lehet. *Rendíthetetlen sziklabércz.* Átv. kinek elhatározott, eltökélett szándékát, akaratát, meggyőződését semminemű erkölcsi erőszak ingataggá nem teheti. *Rendíthetellen férfit, hős, hazafi.*

„Szirt! rendíthetetlen, mint karja és lelke rakódnak,
Nagy mint ő, nagy mint társai, mint fia, nagy!“
Kazinczy F. Vajda-Hunyadon.

Határozóként am. meg nem rendíthetőleg.

RENDÍTHETETLENSÉG, RENDÍTHETLENSÉG, (ren-d-it-het-[et]len-ség) fn. tt. *rendíthetetlenség-et*, harm. szr. — e. Tulajdonság, melynélfogva valami v. valaki rendíthetetlen, meg nem ingatható. V. ö. **RENDÍTHETETLEN.**

RENDÍTHETETLENÜL, RENDÍTHETLENÜL, (ren-d-it-het-[et]len-ül) ih. Merően, mozdulatlan állapotban megmaradva; minden ellenerővel, erkölcsi kényszerrel daczolva, föltételében nem ingadozva.

RENDÍTHETLEN; RENDÍTHETLENSÉG, I. RENDÍTHETETLEN; RENDÍTHETETLENSÉG.

RENDJEL, (rend-jel) ösz. fn. Díszjegy vagy jel, mely bizonyos katonai vagy polgári rendnek külső megkülönböztető alakját és anyagát testéi; ilyen rendjelek: a *csillag, kereszt, szalag, sas, aranygyapju* stb. Ilyen díszjel egyháziaknál az *aranyláncz.*

RENDKEDVELŐ, (rend-kedvelő) I. **REND-SZERETŐ.**

RENDKÉRÉSZT, (rend-kérészt) ösz. fn. Bizonyos rendek vitézeit díszjelül megkülönböztető kereszt. *Nagy, közép, kis rendkereszt.*

RENDKIVÜL, (rend-kivül) ösz. ih. A maga nemében elkülönözve, kiválólag, nem a szokott rend vagy mód szerint. *Rendkívül nagy, kicsin. Rendkívül jó kedvű, nyájas, barátságos. Rendkívül vigyázni, félni, örvendeni,* am. igen nagyon, tulságosan. Különbözik: *renden kívül,* azaz nem rendben, soron kívül.

RENDKIVÜLI, (rend-kivüli) ösz. mn. A maga nemében különös, a többtől elütő, kiváló, nem a szokott rend szerint történő. *Rendkívüli meleg nyár, hideg tél. Rendkívüli eset, tünemény. Rendkívüli aggodás.* Továbbá, a kiszabott dologhoz szorosan nem tartozó, s mintegy mellesleges. *Rendkívüli hivatalos órák, tanítási leckeik.* Innen: *rendkívüli hivatalnok, tanár.*

RENDKIVÜLIES, (rend-kivülies) I. **RENDKIVÜLI.**

RENDKIVÜLIESEN, (rend-kivüliesen) ösz. ih. Rendkívüli módon.

RENDKIVÜLIESSÉG, RENDKIVÜLISÉG, (rend-kivüliesesség v. — kivülieség) ösz. fn. Rendkívüli állapota vagy minősége valaminek; különös szokatlanság. V. ö. **RENDKIVÜLI.**

RENDKÖNTÖS, (rend-köntös) I. **RENDÖLTÖNY.**

RENDKÖVETÉS, (rend-követés) ösz. fn. Cselekvéseiben, hivatalában stb. a rendhez alkalmazkodás. Nyelvtani értelemben a közszabály szerint módosulás; másképp: *szabályosság.*

RENDKÖVETŐ, (rend-követő) ösz. mn. Ki cselekvéseiben, hivatalában, eljárásában stb. bizonyos rendhez, szabályokhoz alkalmazkodik. *Rendkövető hivatalnok, gazda.* Nyelvtani ért. közszabály szerint

módosuló, vagy képződő. *Rendkövető ragozás, szóképzés. Rendkövető igék.* Másképp: *szabályos.* Ellentéte: *rendhagyó.*

RENDKÖZI, (rend-közi) ösz. mn. A rend vagy sor között levő.

RENDKÜLÖNBESÉG, v. RENDKÜLÖNSÉG, (rend-különbőség v. — különőség) ösz. fn. Az állam tagjai között bizonyos különbözet. *A szabadság, egyenlőség és testvériség megörökülésével a rendkülönbségek mindinkább tűnedeznek.*

RENDLÁNCZ, (rend-láncz) ösz. fn. Díszláncz, mint némely rendek, különösen az egyháziak tagjait ékesítő jel.

RENDMESTER, (rend-mester) ösz. fn. Valamely rendi testületnek elüljárója.

RENDŐ, fn. tt. *rendő-t.* Szabó D. szerint, kis deszka, melyet a sajtó alá csiptetnek, hogy jobban szoruljon.

Alakjára nézve igenévnék látszik, s alkalmasint am. *rengő,* minthogy az erős nyomás alatt reng vagy remeg; ide mutat az is, hogy a „rengő“ szóhoz még közelebb áll a Balaton mellékén szintén ez értelemben divatozó *régő.* Egyébiránt Kenessey Albert szerint a hajósoknál „rengő“ teszi azon fekkentes fát is, mely két oszlopon, illetőleg bakon fekve, ezeket összeköti, s melyre fahajóinkon a horgonykötelet foglalják. Ennek is megfelel a „rengő“ szó értelme.

RENDÖLTÖNY, (rend-öltöny) ösz. fn. Bizonyos világi vagy egyházi rendet megkülönböztető öltöny. L. **RENDRUHA.**

RENDŐR, (rend-őr) ösz. fn. Személy, kinek hivatása és feladata a közbátorságra és rendre felügyelni. E széles ért. rendőrnek mondható az úgynevezett rendőrhivatalnak mindegyik tagja. Szorosb. ért. poroszló, vagy darabantnemű szolgálka a rendőrségnél. V. ö. **RENDŐRSÉG.**

RENDŐRÁLLOMÁS, (rend-őr-állomás) ösz. fn. Állomás, hely, hol a rendőri személyzet állandóan tartózkodik.

RENDŐRBIRÓ, (rend-őr-biró) ösz. fn. Rendőrségi tiszt, ki törvéynél fogva bizonyos kisebb kihágásokat bíróképp megvizsgálni, s büntetni szokott.

RENDŐRBIZTOS, (rend-őr-biztos) ösz. fn. Rendőrségi tiszt, biztosi címmel és ranggal.

RENDŐRBIZTOSI, (rend-őr-biztosi) ösz. m. Rendőrbiztosra vonatkozó, azt illető. *Rendőrbiztosi állomás.*

RENDŐRFŐNÖK, (rend-őr-főnök) ösz. fn. Rendőrséghez tartozó személyzet főnöke.

RENDŐRHIVATAL, v. —HIVATAL, (rend-őr-hivatal) ösz. fn. 1) Közigazgatási hivatal, melynek rendeltetése a közbátorságra és rendre ügyelni. 2) Azon középület vagy terem, melyben a rendőri tisztek hivatalos dolgaikat végzik.

RENDŐRHIVATALI, (rend-őr-hivatali) ösz. mn. Rendőrhivaltal illető, arra vonatkozó. *Rendőrhivatali teendők. Rendőrhivatali szobák.*

RENDŐRHIVATALNOK, (rend-őr-hivatalnok)

1. RENDŐRTISZT.

RENDŐRI, (rend-őri) ösz. mn. Rendőrököt illető, azokhoz tartozó, tőlök származó, jövő stb. *Rendőri kötelesség, felügyelés, felügyázat, szabályok. Rendőri személyzet.*

RENDŐRIGAZGATÓ, (rend-őr-igazgató) lásd RENDŐRNAGY.

RENDŐRKÉM, (rend-őr-kém) ösz. fn. A rendőrség által felállított kém, hogy egy vagy több egyéneknek netalán törvényekbe ütköző tetteit észrevétlenül figyelemmel kísérje. *A rendőrökémek felállítására sok visszaélésekre, titkos és hamis feladásokra ad alkalmat.*

RENDŐRNAGY, (rend-őr-nagy) ösz. fn. Általán rendőrtiszt, ki az alsóbb rendű hivatalnokokra és rendőrszolgákra felügyel.

RENDŐRPARANCS, (rend-őr-parancs) ösz. fn. Parancs, melyet bizonyos, közbátorságra vagy rendre vonatkozó tárgyban a rendőrség kibocsát. *Tűzoltást, utcák tisztaságát illető rendőrpáncs.*

RENDŐRSÉG, (rend-őrség) ösz. fn. A közigazgatási hatalom egyik ága, melynek rendeltetése az ország belsejében közbiztonság, és általános rend fenntartására ügyelni, s az e célra szolgáló eszközökről gondoskodni. *Országos rendőrség, mely egy egész országra, államra kiterjed. Városi rendőrség.*

RENDŐRSÉGI, (rend-őrségi) ösz. mn. Rendőrségre vonatkozó, azt illető. *Rendőrségi eljárás, vizsgálat, intézkedések. Rendőrségi ismeretek, rendőrségi tan v. tudomány (újabb szóval: rendészet). Rendőrségi állam, melyben a rendőrség viszi a főszerepet.*

RENDŐRSZOLGA, (rend-őr-szolga) ösz. fn. A rendőrségi szervezetben közlegényi minőségben alkalmazott személy.

RENDŐRTISZT, (rend-őr-tiszt) ösz. fn. Tiszti rangot viselő személy a rendőrhivatalnál, pl. rendőrbiztos. *Hadnagyi, kapitányi ranggal bíró rendőrtiszt.*

RENDŐRÜGYNÖK, (rend-őr-ügynök) ösz. fn. Rendőrségi megbízott személy, ügynöki minőségben, vagy ügynöki ranggal.

RENDŐSAJTÓ, (rend-ő-sajtó) ösz. fn. Rendővel, azaz különös szorítóval ellátott sajtó. V. ö. RENDŐ.

RENDRÉ, (rend-re) ih. Egyik a másik után.

„Sírtál, hogy születél, nevetének rendre barátid;

Élj, hogy haltodkor, sírjanak, és te nevens.“

Gr. Desseffy József.

Felkiáltó jellel: *rendre!* azt jelenti, hogy az illető, kihez e szót intézik, utasítatik, hogy magát a társasági vagy testületi szabályhoz alkalmazza. V. ö. RENDREÚTASÍTÁS.

RENDRÉUTASÍTÁS, v. — UTASÍTÁS, (rend-re-útasítás) ösz. fn. Cselekvés, melynél fogva az arra jogosított, pl. valamely testület elnöke figyelmeztet valakit, aki beszédében vagy tetteiben a testületi vagy társasági szabályokon túlesap vagy túlesapong, hogy magát azokhoz alkalmazza.

RENDRUHA, (rend-ruha) ösz. fn. 1) A szerzetes rendiek sajátnemű, és szabásu öltözete. *Fehér, fekete, szürke, vörös, tarka rendruha.* 2) Némely vitézrendek tagjainak jelmeze. Jobb hangzásu szóval: *rendöltöny.*

RENDSOROZAT, (rend-sorozat) ösz. fn. Több szó az egyszerű ‚sorozat‘ helyett; l. ezt.

RENDSZABÁLY, (rend-szabály) ösz. fn. 1) Bizonyos szerzetes-, vagy lovagrend szabálya. *Rend-szabály szerint élni, öltözködni, ájtatoskodni.* 2) Szélesb ért. szabály, vagy szabályzat, mely a teendők rendét, módját, szerét meghatározza, másképp kivált a nép nyelvén: *rendszabás.* Különösen felsőbbség által kiadott utasítás, rendelet, hogy valamely törvény fogantatásában vezérfonalul szolgáljon. *Adóbehajlási rendszabály.*

RENDSZABÁLYOZ, (rend-szabályoz) ösz. áth. Valami teendőt rendszabálylyal ellát, annak rendét, módját, szerét megalapítja.

RENDSZABÁLYZAT, (rend-szabályzat) ösz. fn. Rendszabályok öszevege.

RENDSZABÁS, (rend-szabás) ösz. fn. Általán, igazodás, irányozás végett szolgáló határozat, rendelet, forma, mely szerint cselekedniük kell. Különösen a többek által, vagy folytonosan teendő dolgok sorozatának elintézése. *A fejedelem innepélyes fogadását illető rendszabások.*

„Mentül (= mindtől azaz leg-)szükségesebb
egy új társaságnak,

A rendszabás, tartás az ifúságnak,

Mely mindig lelke volt a szép mulatságnak,

Ez lelke, tengelye e roppant világnak.“

Lakodalmi vers.

RENDSZALAG, (rend-szalag) ösz. fn. Valamely vitézi (katonai vagy polgári) rend külső diszjeleül adatni szokott szalag. V. ö. RENDJEL.

RENDSZÁM, (rend-szám) ösz. fn. Szám, mely a térben, vagy időben egymásután következő tárgyak sorát jelenti, pl. első, második, harmadik, tizedik, századik stb., különböztetésül részint az osztószámtól, milyenek egyed, kettő, harmad, tized, század (t. i. rész), részint a tőszámtól, milyenek, egy, kettő, tíz, száz stb. Másképp: *sorszám.*

RENDSZÁMKÉPZŐ, (rend-szám-képző) ösz. fn. Nyelvtani képző, mely közvetlenül a tőszámokból, rendszerént *ad, ed, öd* hangok által egyszerűn, vagy *adik, edik, ödik* összetételek által rend- vagy sorszámokat alkot. Némely esetekben *só, ső* alakban fordul elé, pl. első, középső, utolsó stb.

RENDSZÉR, (rend-szér) ösz. fn. Általán, több rokonnemű tárgyakra öszvefűggése, és azon mód, mely által egy bizonyos elv szerént egy egészszé illesztetnek össze. *Világ rendszere,* a világtesteknek azon viszonya, melynél fogva mintegy közöspületet alkotnak. *Ptolemaeus, Tycho, Kopernik rendszere,* azaz, általok alapított sajátos rend és viszony az égi

testek összefüggésére nézve. *Tudományos rendszer*, a rokonemű ismérteknek bizonyos alapelv szerénti rendezése, összeállítás, *Linné növénytani*, *Cuvier állattani rendszere*. *Különböző bölcsészeti rendszerek*. *Országglási, közigazgatási rendszer*.

RENDSZÉRÉNT; RENDSZÉRÉNTI, I. RENDSZERINT; RENDSZERINTI.

RENDSZÉRÉS, (rend-szérés) ösz. mn. Bizonyos rendszerbe illesztett, szedett; egymással összefüggő; határozott alapelvek szerént rendezett. *Rendszeres előadás, tudományos munka*. V. ö. **RENDSZÉR**.

RENDSZÉRÉSEN, (rend-szérésen) ösz. ih. Bizonyos rendszerbe illesztve, határozott alapelvek szerint rendezve.

RENDSZÉRÉSÍT, RENDSZERESIT, (rend-szérésít) ösz. áth. m. *rendszeresít-ett*, htn. — *ni*, v. — *eni*, par. — *s*. I. **RENDSZÉRÉZ**.

RENDSZÉRÉSSÉG, (rend-szérésség) ösz. fn. Rendszeres állapot vagy tulajdonság.

RENDSZERETET, (rend-szeretet) ösz. fn. Mindenben bizonyos rendnek önkéntes követése.

RENDSZERETLEN, I. RENDSZERÜLTEN.

RENDSZERETŐ, (rend-szerető) ösz. mn. és fn. Aki tetteiben pontos, bizonyos rendet, módot tartó.

RENDSZÉRÉZ, (rend-széréz) ösz. áth. Bizonyos alapelvek szerént rendszerbe állít, összefüggő egészszé képez. *A tapasztalati ismereteket tudományosan rendszerezni. Az ország kormányát rendszerezni*. V. ö. **RENDSZÉR**.

RENDSZÉRÉZÉS, (rend-szérézés) ösz. fn. Cselekvés, vagyis az egyeztető észnek működése, mely által rendszerbe állít, összefüggő egészszé képez több rokonemű tárgyakat.

RENDSZÉRINT v. —SZÉRÉNT, (rend-szerint v. —szerént) ösz. ih. Bizonyos renddel, vagy szokással egyezőleg; közönségesen, nem különködvé, a többi közől ki nem válva. *Ő rendszerént későn fekszik és korán kel. Az már rendszerént úgy szokott lenni*.

RENDSZÉRINTI v. —SZÉRÉNTI, (rend-szerinti) ösz. mn. Rendszerint történő, létező; közszokású. *Rendszerinti életmódját folytatni*.

RENDSZÉRINTVALÓ, (rend-szerint-való) I. **RENDSZÉRINTI.**

RENDSZÉRÍT, (rend-szerít) ösz. áth. m. *rendszerít-ett*, htn. — *ni*, v. — *eni*, par. — *s*. I. **RENDSZÉRÉZ**.

RENDSZÉRÍTÉS, (rend-szerítés) I. **RENDSZÉRÉZÉS.**

RENDSZÉRJAVÍTÁS, (rend-szér-javítás) ösz. fn. Működés, mely valamely rendszernek változtatására a végből irányoztatik, hogy azt tökéletesebbé, jobbá tegye.

RENDSZÉRTAN, RENDSZÉRTUDOMÁNY, (rend-szér-tan v. —tudomány) ösz. fn. Tudomány, vagyis, az észnek különös képessége, tehetsége, mely által a szerzett ismereteket bizonyos alapelvekre állítani, s összefüggő egészszé fűzni, alakítani törekszik.

RENDSZERÚJÍTÁS v. —UJÍTÁS, (rend-szer-újítás) ösz. fn. Valamely rendszernek másra, pl. a korlátlan hatalmu kormányzási rendszernek alkotmányossá alakítása. Rendszerátalakítás történhetik valamely tudományban is.

RENDSZÉRŰ v. —SZÉRŰ, (rend-szérű) ösz. mn. A renndhez vagy rendszabályhoz illő, a renndhez v. rendszabályhoz alkalmazott.

RENDSZÉRŰEN v. —SZÉRŰEN, (rend-szérűen) ösz. ih. A renndhez, vagy rendszabályhoz alkalmazottan.

RENDSZÉRÜTLEN, (rend-szérületlen) ösz. mn. Amiben rendszer nincs, rendszer nélküli. Határozóként am. rendszerületlenül.

RENDSZÉRÜTLENSÉG, (rend-szérületlenség) ösz. fn. Rendszer nélküli állapot, vagy minőség.

RENDSZÉRVÁLTOZÁS, (rend-szér-változás) ösz. fn. Állapot, midőn valamely rendszer valamely ok, elv következtében szükségképen átalakul.

RENDSZÉRVÁLTOZTATÁS, (rend-szér-változtatás) ösz. fn. I. **RENDSZERÚJÍTÁS.**

RENDTAG, (rend-tag) ösz. fn. Valamely renndhez tartozó személy, aki ha szerzethez tartozik, különösebben *szerzettag* a neve.

RENDTÁRS, (rend-társ) ösz. fn. Az ugyanazon szerzetesrend tagjai egymásnak rendtársai. (Confrater).

RENDTARTÁS, (rend-tartás) ösz. fn. Annak folytonos eszközlése, hogy minden illő renndben történjék; hogy kiki bizonyos elfogadott, megállapított szabályokhoz alkalmazkodjék.

„A rendtartás régi törvény, hallottátok,
Sőt lelke is minden dolognak, tudjátok.“
Lakodalmi vers.

Különösebben államfelsőbbségi renndelet, hogy törvény gyanánt szolgáljon. *Perrendtartás. Váltórendtartás. Csüdürendtartás.*

RENDTARTÓ, (rend-tartó) ösz. mn. Ki a teendöket bizonyos renndben végzi, vagy végezteti. *Rendtartó cseléd, házigazda, tisztviselő*. Továbbá, kinek holmije kellő renndben el van helyezve.

RENDŰL, RENDŰL, (ren-d-ül) önh. m. *rendül-t*. Erősebb rázás, mozgatás következtében veszteglő, nyugvó állapota megszünik, s rengővé lesz. *Földindulásakor, ágyúdurrogástól megrendülnek a falak*. Nagy ijedéstől egész teste megrendült. *Rendül a hid, a szekerek robogásától*. Átv. kedélyre, akaratra vonatkozólag am. szándéka, eltökélése valamely erős benyomás által ingataggá lesz; továbbá, remegtető indulatba jö. V. ö. **RENG**.

RENDŰLÉS, RENDŰLÉS, (ren-d-ül-és) fn. tt. *rendülés-t*, tb. — *ék*, harm. szr. — *e*. Szenvedő állapot, midőn valami v. valaki rendül. V. ö. **RENDŰL**.

RENDÜLET, RENDÜLET, (ren-d-ül-et) fn. tt. *rendület-et*, harm. szr. — *e*. Rendülés, elvontan véve, mint bevégzett esemény, vagy tény.

RENDÜLETLEN, RENDÜLETLEN, (ren-d-ül-et-len), mn. tt. *rendületlen-t*, tb. —*ék*. Rendület nélkül merően álló, meg nem ingó, meg nem rázkodó. *Rendületlen szikla, bástya*. Átv. elhatározott, eltökélett akaratu, szándékától, feltételétől elmozdít-hatatlan, bátor, elszánt. *Rendületlen lelkü férfi, hős*. Határozóként am. meg nem rendülve, rendülés nélkül.

RENDÜLETLENSÉG, RENDÜLETLENSÉG, (ren-d-ül-et-len-ség) fn. tt. *rendületlenség-ét*, harm. szr. —*e*. Tulajdonság vagy állapot, midőn valaki v. valami rendületlenül, vagyis merő helyzetében ingadatlanul megáll.

RENDÜLETLENÜL, RENDÜLETLENÜL, (ren-d-ül-et-len-ül) ih. A nélkül, hogy rendülne; merő állását, helyzetét megtartva; ingadatlanul; állhatatos szándékkal, el nem tántorítva; elszánt bátorsággal.

RENDVE, falu, KIS—, puszt. Bars m.; helyr. *Rendvé-re*, —*n*, —*ről*.

RENDVITÉZ, (rend-vitéz) ösz. fn. Valamely lovagrend tagja, pl. *máltai rendvitéz*.

RENDZAVARÁS, (rend-zavarás) I. REND-BONTÁS.

RENDZAVARÓ, (rend-zavaró) I. RENDBONTÓ.

RENÉG, (ren-ég) önh. m. *renég-tem*, —*tél*, —*étt*. I. RENG.

RENESFORINT, (rénes-forint) ösz. fn. A Rhénus folyam melletti tartományokról úgynevezett régibb forint, mely 60 krajczárból állott.

RENG, (ren-ég) gyak. önh. m. *reng-tem*, —*tél*, —*étt*, htn. —*ni* v. —*eni*. Külrázás vagy belrázkodás következtében ingataggá tétetve reszkető mozgásokat tesz. *Reng* v. *reng*, és *remeg* abban különböznek, hogy amaz egyedül tulajdon értelmű rázkodásra vonatkozik; emez pedig a testek reszketésén kívül jelenti a félelemnek reszketéssel párosult erősebb fokát is. *Reng a padló a menők lábai alatt*. *Remeg a híd, és remeg a veszélytől igen félt ember*.

Gyökre nézve és alapfogalomban *reng* és *remeg* megegyeznek; v. ö. REMÉG; szintén rokon *reng* az alhangu *ráng* szóval is, mert a mi *reng*, az *ráng* is; és valamint a 'reng' szó eredetileg némi természeti hangot is foglal magában; úgy 'ráng' és 'remeg' is.

RENGEDÉZ, (ren-eg-ed-éz) önh. m. *rengedéz-tem*, —*tél*, —*étt*, par. —*z*. Többszörösen vagy folyvást *reng*. A törzs 'reng' már magában is gyakorító ige, melynek jelentése azonban a 'rengedez' igében fokozódik.

RENGEDÉZÉS, (ren-eg-ed-éz-és) fn. tt. *rengedezés-t*, tb. —*ék*. Többszörös vagy folyvásti *rengés*. V. ö. RENGEDÉZ.

RENGÉNYE, (ren-ég-ény-e) fn. tt. *rengényé-t*. A nyárfák azon faja, melynek levelei a legkisebb légmozganatra is *rengenek*, vagyis *rezgenek*. Másképp: *rengő* v. *remegő* v. *rezgő nyárfa*. (*Populus tremula*).

RENGÉS, (ren-ég-és) fn. tt. *rengés-t*, tb. —*ék*, harm. szr. —*e*. Ide-oda rázkodó mozgás. FÖLDRENGÉS. V. ö. RENG.

RENGET, (1), (ren-ég-et) gyak. áth. m. *rengetem*, —*tél*, —*étt*, par. *rengess*. Eszközli, okozza, hogy valami *rengjen*. *Az erős szél rengeti a fákat*. *Az általrobogó szekerek rengetik a házakat, a hidat*. Rokon vele a mélyhangu *ringat*, pl. *bölcsőt ringat*, sajátlag am. *renget*. Így fölcserélhetők ezen kifejezésben is:

„Mennyi andalgó öröm és reménység

Rengetett, édes csalatás, üledben.

Berzsenyi.

V. ö. RENG.

RENGET, (2), erdélyi falu Hunyad m.; helyr. *Renget-re*, —*én*, —*ről*.

RENGETEG, (ren-ég-ed-eg), mn. és fn. tt. *rengeteg-ét*, harm. szr. —*e*, v. —*je*. Sajátlag ami természeténél fogva *rengésre* hajlandó; nagyobb mértékben *rengeni* szokott. Mondják különösen nagy erdősegről, melyet a szél nagy *rengésre* indíthat. *Rengeteg erdő*. Szélesebb értelemben mondják valamely nagyszerű kiterjedésről is: *rengeteg sík* v. *síkság* (id. Mándy P.), *rengeteg sivatag*; s megfelel a 'roppant' szó értelmének, mely szintén hangutánzó gyökből eredett. Használtatik önállóság is főnévül, s nagy kiterjedésű erdőseget jelent. *A rengetegben bolyongó eltévedt utasok*.

Alakjára hasonló a *lengeteg*, *hervatag*, *lankatag* s igen sok más illetén alaku szókhöz, melyek *d*-vel *z*-sökei, *lenged*, *hervad*, *lankad* stb. önható és *t*-vel végződő igék, az *eg* ag képző bizonyos gyakorlati hajlamot fejez ki, miért *lengedeg*, *hervadag*, *lankadag* am. *lengedésre*, *hervadásra*, *lankadásra* hajlandó, vagyis minek természetében fekszik, hogy könnyen *lengedjen*, *hervadjon*, *lankadjon*. Mindezekben tehát a *t* átalakult *d*. Hasonló alapfogalom szerént képződött: *sivatag*, mely sívó homoktól lepett pusztaságot jelent. V. ö. ATAG, ETEG, képző. Észet nyelven *ránk* am. nagy, roppant, nehéz; lív nyelven: *ránka* vadon, *rengetegerdő* (Einöde, Wüste; wo schwer durchzudringen ist im Walde. Budenz J.).

RENGŐ, (ren-ég-ő) mn. tt. *rengő-t*. 1) Ami *reng*, vagy *rengeni* szokott. *Rengő jegenye*, *rengő nyárfa*; *rengő hajtű* (Sándor I.); *rengő habok* (Faludi). 2) Bodrog közben am. szárba ment sóska; néhutt a szőlővessző vereslő friss hajtása; másképp: *rekenő*, *rekenye*, s ez értelemben 'rengő' is ezekből módosult.

RENKESZ, (ren-k-esz) mn. tt. *renkesz-t*, tb. —*ék*. Közép kicsi termetű, de egyszersmind zömök. Mondják különösen nőszemélyről. *Helyes, renkesz testű menyecske*. A székelyek némi értelmi módosítással így is mondják: *retyess*.

Képzési alakjára nézve hasonló a *csupasz*, *kopasz*, *horpász*, *dobasz* melléknevekhez. Törzse valószínűleg *reng*, melyből lett *rengesz*, s keményebb torokhanggal: *renkesz*, azaz, *rengő* testű, faru, mint-hogy a zömök ember teste jártában, keltében *rengeni* szokott.

RENKESZSÓLYOM, (renkesz-sólyom) ösz. fn. A sólyom madár kitünő faja; mely nevezetét *ren-*

kesz (= zömök) testétől vette. Németül : *Barbarfalk*, mert Adelung szerint Tunisból Barbaria (Berberei) egy részéből származik.

RENKÓCZ, falu Szala m.; helyr. *Renkócz ra, —on, —ról*.

RENY, elvont gyöke *renyekedik, renyödi, renyödik, renyhe, renyhed* stb. szóknak. Valószínű jelentéséről l. RENYHE.

RENY, (1), fn. tt. *reny-t*, tb. *ék*, harm. szr. —e. 1) Szeged tájékán, szőlők vagy kertek árkaiban levő sövény, gát, kerítés. Alkalmasint, cserény' szóból módosult. 2) Túl a Dunán, *vajrény v. vajrénye*, v. *vajarénye*, am. rátotta, rátott tojás; l. RÉNYE; 3) Újabbban alkotott, de, mint a fentebbiekből kitetszik, könnyen értelemzavart okozható szó, mely helyett már általában a helyesebb *erény* divatozik, l. ERÉNY.

RENY, (2), pusztá Pozsony m., helyr. *Rény-be, —ben, —ből*.

RÉNYE, (rény-e, azaz rönye), fn. tt. *rényé-t*. Vajon, vagy zsiron süített tojás, máskép : *rátotta v. rátott tojás*.

„Bokrétás szarkaláb, tejeles buborka,
Hát a sok vajrénye, mind tarka tyuk tojta.“
Lakodalmi vers.

E szóban alapfogalom a sütés vagy piritás, miért azon szók osztályába sorozható, melyekben a *ra, ro, rő* gyök sütésre, piritásra, illetőleg vörös színre vonatkozik, milyenek *rát (v. ránt)*, innen : *rátotta (v. rántotta)*; továbbá *ráta, rostol, röstöl, röt, rököny* stb.; mintha volna *rönye, rökönye* V. ö. RÁT.

RENYEKÉDÉS, (reny-e-kéd-és) fn. tt. *renyekédés-t*, tb. —*ék*, harm. szr. —e. Aggódva tünődés, töprenkedés. V. ö. RENYEKÉDIK.

RENYEKÉDIK, (reny-e-kéd-ik) k. m. *renyekédtem, —tél, —étt*. A székelyeknél különösen Udvarhelyszékben am. valamin tünődve aggódik, valami rossz miatt töprenkedik; máskép ugyanazon gyökből : *renyödik*. A *renyhe* szóval annyiban rokonnak látszik, hogy a *renyekedő*, (tünődve aggódó) elméje is mintegy megáll, vesztegel, mint a renyhe ember.

RÉNYÉS, (rény-és) mn. tt. *rényés-t*, v. —*ct*, tb. —*ek*. 1) 'Rény' nevezetű sövényvel kerített. *Rényes szőlő, rényes kert*. 2) Értelemzavarólag használt szó, a helyesebb és közdivatú *erényes* jelentésében. V. ö. RÉNY.

RÉNYESERPENYŐ, (rénye-serpenyő) ősz fn. Alacson karimájú, tertyedt serpenyő, melyen különösen rényét azaz rátotttát szoktak sütni.

RENYHE, (reny-h-e) mn. tt. *renyhé-t*. Dologkerülő, munka nélküli veszteglő, henye, rest, tunya. Rokon értelműek : *lomha, lajha, lajhár, lusta, lebszi*, melyekben a *le, lo, la, lu* gyökhangok úgy látszik, nem egyebek, mint a föld felé hajló irányt jelentő *le* (infra), minthogy a *renyhe*, vagy *lusta* leereszti tagjait, s erejét mintegy hanyatlani hagyja. Ezen alapfogalomnál fogva legvalószínűbb, hogy a *renyhe* is eredetileg *lenyhe*, mélyhangon *lanyha*, t. i. az *r* és *l* legközelebbi

rokonhangok feleserlődnék, mint ezekben is : *Elisabeth, Erzsébet, lajtorja rajtója és réjtya, lepsed repsed* stb. V. ö. REPESED. A *h* középképző a fennemlített szókban némi szenvedő állapotot, itt lassúságot fejez ki. Lugossy József a 'ronda' szóval teszi hangrendi párhuzamba. Finnül *römmiä* am. ügyetlen s lassu, nehézkes (inhabilis et tardus. Budenz J.). V. ö. REST.

RENYHED, (reny-h-ed) önh. m. *renyhed-t*. Tunya, lusta állapotba esik s erejét elhanyagolja.

RENYHEDÉS, (reny-h-ed-és) fn. tt. *renyhedés-t*, tb. —*ék*, harm. szr. —e. Veszteglő állapot, midőn *renyhed* valaki. V. ö. RENYHED.

RENYHÉKÉDÉS; RENYHÉKÉDIK, l. RENYHÉLKÉDÉS, RENYHÉLKÉDIK.

RENYHÉLKÉDÉS, (reny-h-e-el-kéd-és) fn. tt. *renyhélkédés-t*, tb. —*ék*, harm. szr. —e. Lustálkodó, tunyálkodó, munka nélküli veszteglés, dologkerülés. V. ö. RENYHE.

RENYHÉLKÉDIK, (reny-h-e-el-kéd-ik) k. m. *renyhélkédtem, —tél, —étt*. Lusta, henye, lomha, tunya, dologkerülő életet gyakorol; munka nélkül tölti az időt. V. ö. RENYHE.

RENYHÉN, (reny-he-en) ih. *Renyhe, lusta, tunya, henye* módon.

RENYHESÉG, (reny-h-e-ség) fn. tt. *renyhesség-ét*, harm. szr. —e. *Renyhe* állapot, vagy tulajdonság; restség, tunyaság, lomhaság.

RENYHÓ, (reny-h-ó v. reny-he-ü) mn. tt. *renyhó-t*, Dunán túl, nevezetesen Kemenesalon am. dőledezett, régisége miatt leomlott. *Renyhő épület*. A *renyhe* szóval rokon eredetű és jelentésű, mennyiben mindegyik alá felé hajlást teszen. V. ö. RENYHE.

RENYHÜL, RENYHÜL, (reny-h-ül) önh. m. *renyhül-t*. *Renyhév* lesszen; *lustul, tunyul*; a dolgot restségből unni kezdi.

RENYHÜLÉS, RENYHÜLÉS, (reny-h-ül-és) fn. tt. *renyhülés-t*, tb. —*ék*, harm. szr. —e. Állapot, midőn valaki *renyhév* lesz.

RENYÖDÉS, (rény-ö-öd-és) fn. tt. *renyödés-t*, tb. —*ék*, harm. szr. —e. L. RENYEKÉDÉS.

RÉNYÖDÉS, (rény-ö-öd-és) fn. tt. *rényödést-t*, tb. —*ék*, harm. szr. —e. Rimánkodás, sírva ríva panaszkodás. V. ö. RÉNYÖDIK.

RENYÖDI, (rény-ö-öd-i) mn. tt. *renyödi-t*. Udvarhelyszékben am. töprengő. V. ö. RENYEKÉDIK.

RENYÖDIK, (rény-ö-öd-ik) k. m. *renyödtem, —tél, —étt*. L. RENYEKÉDIK.

RÉNYÖDIK, (rény-ö-öd-ik) belsz. m. *renyödtem, —tél, —étt*. Rimánkodik, sírva ríva panaszkodik. A 'renyödik' szótól különböző eredetűnek látszik, s gyöke hihetőleg a tájdivatos *ré*, azaz *rí*, mely a 'rimánkodik' szónak is törzse. Erdélyi szó.

REP, elvont gyök, melyből *reped, repeszt, és* származékaik erednek, melyekben alapfogalom a tömör szövötű testnek erőszakos szétszakítása, vagy szakadása, mit rendszeren rázkodó, vagy reszketeg hang szokott kísérni, miért eredetileg hangutánzó.

Rokonai a *rap*, *rip*, *raf*, *rif*, és *rab*, *rib* gyökök, melynyiben szakadást, elválasztást jelentő szók alaphangját képezik mint : *rapancs*, *ripancs*, *rafol*, *rifol*, *raból*, *ribancz* stb. Hangutanzó tulajdonságánál fogva is más idegen nyelvekben több hasonló értelmű rokonai vannak; v. ö. REPED. Magyar kiejtés szerint a benne levő önhangzó nyílt *e*, mely nem változik *ö*-vé; s ebben különbözik a szárnyak reszketését utánzó *rép* (v. *röp*) gyöktől. V. ö. RÉP.

RÉP, elvont gyök, melynek származékai : *répő*, *répés*, *répdés*, *répit*, *répül*, illető családakkal együtt. Azon hangnak utánzását fejezi ki, melyet különösen hirtelen felrobbanásban a madarak szárnyai adnak. Némely szóban : *reb*. Rokon vele *rob* gyök is (*robaj*, *robog* szókban). Tájékiéjtéssel *röp*, mely alakban az irodalom is használja részint mint önálló szót, részint némely származékaiban, pl. *röpirat*, *röptében*, *röptet*. Rokonok a finn *ryöppy*-*(röpülni, szállingózni)*, (instar pulveris volare vento jactari, pl. hó), *ryöpyä* (gyors, sebes), észt *rebe* (sebes), lapp *rapog* (gyors, serény. Budenz J.). A német Repphuhn is Adelung szerint vagy gyorsaságától (minthogy az alsószász *rapp* am. gyors, latinul : *rapidus*) vette nevét, vagy pedig annak természeti hangjától. A persa *ref-ten* am. menni.

RÉPA, fn. tt. *répá-t*. Szokott közértelemben bizonyos növények neve, melyeknek húsos gyökerei emberek és barmok eledelül használhatók. Linné osztályozása szerint a négy főbbhímese seregébe és beczősök rendjébe s a káposzták neve alá tartozó növény. Több fajtája van, pl. *czukorrépa*, *fanosrépa*, *disznórépa*, *fehértépa*, *kerekrépa*, *karórépa*, *murokrépa*, *sárgarépa*, *tövesrépa*, *vörösrépa* stb. E szó a hellen *ῥάπυς* v. *ῥάπυς*, és latin *rapa* után majd valamennyi európai nyelvekben, némi módosulattal szokásban van, pl. a németben : *Rube*, *Rübe*, az olaszban : *rava* és *rapa*, a francziában : *rave*, az angolban : *rape*, a szlávban : *rippa*, *rjpa*, *repa*. A persában : *jarapa* stb. A magyarban hasonló gyökű, és alapfogalmu rokona ninesen, miért idegen származatunak tarthatjuk. A hellen-latinban közel állanak hozzá a gyökeret jelentő *ῥίζα*, és *radix*, s úgy látszik, hogy csakugyan a gyökér alapfogalma rejlik benne.

RÉPAÁGY, (répa-ágy) ösz. fn. Ágy, vagyis osztályföld a kertben, szántóföldön, melyben répát termesztene.

RÉPACZUKOR, (répa-czukor) ösz. fn. Bizonyos fajta répából készített czukor.

RÉPADERZÁLÓ, (répa-derzáló) ösz. fn. Gyaluféle eszköz, illetőleg gép, melylyel a répát szeletekre (darabokra) metlik.

RÉPAFÖLD, (répa-föld) ösz. fn. Föld, melyben répát termesztene, vagy, mely répatermesztésre különösen alkalmas.

RÉPAMAG, (répa-mag) ösz. fn. A répa nevű gyökeres husu növények magva. *Kukoricza közé, tarlóba* stb. *répamagot vetni*.

RÉPAMAGOLAJ, (répa-mag-olaj) ösz. fn. Répamagból ütött olaj.

RÉPAMÉZ, (répa-méz) I. RÉPACZUKOR.

RÉPAMIVELÉS, (répa-mivelés) I. RÉPATERMELÉS.

RÉPAPILLANGÓ, (répa-pillangó) ösz. fn. Pillangófaj, mely tojásait a répák leveleire szokta rakni. (Papilio rapae).

RÉPÁS, (1), (répa-as), mn. tt. *répás-t*, v. —*at*, tb. —*ak*. 1) Répával bővelkedő, répatermő. *Répás vidék*, *répás kert*, *föld*. 2) Répával készített. *Répás béles*, *rétes*. 3) Főnévileg tt. *répás-t*, tb. —*ok*. Am. répával bevetett föld.

RÉPÁS, (2), faluk Gömör m.; ALSÓ—, FELSŐ—, Szepes m.; erdélyi falu Hunyad m.; puszták Somogy, Veszprém m.; helyr. *Répás-ra*, —*on*, —*ról*.

RÉPÁSHUTA, puszta Borsod m.; helyr. —*huta-ra*, —*n*, —*ról*.

RÉPÁS-KESZI, puszta Bihar m.; helyr. —*Keszibe*, —*ben*, —*ből*.

RÉPATERMELÉS v. —TERMESZTÉS, (répatermelés v. —termesztés) ösz. fn. Kerti vagy mezei ipar, melynek feladata bizonyos faj, vagy többféle répát termesztene. *A czukorgyarak előmozdítják a répatermesztést*.

RÉPCSEN, (röp-cs-en) önh. m. *répcesen-t*. Kisebbszerű repülést teszen. *Elrepcesen a lepke, a légy, a szúnyog*.

RÉPCSEN, fn. tt. *repcesen-t*, tb. —*ék*, harm. szr. —*je*. A hangák neméből való növényfajnak népies neve; máskép szintén köznéven : *vad cziprus*, *hangafa*, *téli zöld*; növénytani neve : *repcesén hanga*. (*Erica vulgaris*). — Nevét talán alacson növésű tulajdonságától kapta, mintha volna : *lepcsen* (= leppesen) az alacsonyat jelentő *le* gyöktől, s rokonságban volna a *leppes* (henye), és *lebzsel* (henyén üldögel) szókkal. (V. ö. REPSED). Ily észjárás szerint nevezte a magyar a földön heverő v. gyalog borsót *guggon ülő borsónak*. Továbbá *repcesén*-nek neveztetik köznépiesen a *fekete repcze* (*sinapis nigra*) is.

RÉPCSENHANGA, (repcesén-hanga) ösz. fn. I. REPCSEN.

REPCSENKÁPOSZTA, (repcesén-káposzta) ösz. fn. A káposzták neve alá tartozó növényfaj, melynek levelei kaczuosak; szára borzas; beczői simák, kardforma orrú. (*Brassica erucastrum*). Nevét onnan kaphatta, mert alakra némileg hasonló a repcesénhez. (Linné szerint : *sinapis nigra*. V. ö. REPCZE; és REPCSEN.

REPCSENRETEK, (repcesén-retek) ösz. fn. Retekfaj, melynek levelei félbeszárnnyasak, beczője hengerded czikkelyes, sima; szára visszás szőrökkel borzas. Virága sárga vagy feje. Szántóföldeken, vetések közt vadon terem. Néhutt : *vadreték*. (*Raphanus raphanistrum*).

REPC SIN, 1) I. REPCSEN. 2) Szabó Dávidnál s Molnár Albertnél eléjön ,hernyó', ,káposztahernyó' értelemben is.

REPCZE v. RÉPCZE, fn. tt. *repczé-t*. Növény-nem a négy főbb hímese seregéből és beczősök rend-

jéből; csészéjének levelei terepélyesen szétnyíltak; egyébiránt olyan, mint a káposzta, növénytani értelemben véve (Sinapis). V. ö. KÁPOSZTA. Fajai: *vetési repce* (sinapis arvensis), köznéven csak *repce*; *fehér repce* (s. alba), köznéven *sárga v. kerti mustár*, *kerti repce*; *fekete repce* (s. nigra), köznéven: *repesén*.

Minthogy külsejére nézve a répához hasonló, innen vagy a répa szónak kicsinyített módosulata, vagy pedig közvetlenül a német *Raps* v. *Reps* szóból kölesönöztetett.

RÉPCZE, puszta Veszprém m.; helyr. *Répczé-re*, —n, —ről. Folyó neve is.

REPCZEFÉREG, (repcze-féreg) ösz. fn. Kártékony féreg, mely a repcenövényeket, különösen ezek termő részeit emésztí.

RÉPCZEFŐ, falu Sopron m.; helyr. *Répczefő-re*, —n, —ről.

RÉPCZE-LAK, falu Vas m.; —*Lak-ra*, —on, —ról.

REPCZEOLAJ, (repcze-olaj) ösz. fn. Repce magvaiból ütött olaj.

REPCZEREZEDA, (repcze-rezeda) ösz. fn. Növényfaj a rezedák neméből; máskép köznyelven: *olasz mustár*, *olasz repce*, *vad repce*. (Reseda lutea).

REPCZEVETÉS, (repcze-vetés) ösz. fn. 1) Cselekvés, midőn repezét vetnek. 2) Maga a vetemény.

RÉPDÉNCZÉL, (rép-déncz-él) gyak. önh. m. *répdénczél-t*. Székely tájszólás szerént am. repdes.

RÉPDÉNCZÉLÉS, (rep-d-éncz-él-és) fn. L. **RÉPDESÉS**; v. ö. **RÉPDÉNCZÉL**.

RÉPDES, (rép-d-és) gyak. önh. m. *répdes-tem*, —tél, —étt, par. —s. Gyakran, ide-oda repül. szál-long. A halászmadarak a víz fölött repdesnek. A madár ágról ágra repdes.

Gyöke a hangutánzó *rép*, törzsöke az elavult *répd*, s képzésre hasonló a *kapdos*, *csapdos*, *köpdös*, *rágdos*, *fogdos* stb. igékhez. Gömbölyűbb kiejtéssel: *röpdös*; máskép: *répköd*, *röpköd*; tájdivatosan: *répdénczél*, *répésgél*.

RÉPDESÉS, (rép-d-és-és) fn. tt. *répdésés-t*, tb. —ék, harm. szr. —e. Gyakori ide-oda repülés, szál-longás, repkedés. Zártabb önhangzóval: *röpdösés*.

RÉPDÉZ, (rép-d-éz) l. **RÉPDÉS**.

„Az emlékezetnek repdező szárnyai
Visszahozzák éltem eltűnt örömeit.“
Berzsenyi.

RÉPDÉZÉS, (rép-d-éz-és) l. **RÉPDÉSÉS**.

REPED, (rep-ed) önh. m. *reped-tem*, —tél, —t, v. —étt. Valamely szilárd szövetű, rostos vagy réteges test részei között némi erőszak által rés támad. Rokonai: hasad, szakad, feslik. *El-, föl-, ki-, meg-, szétreped*. *Reped a vászon, posztó*. *Reped a bőr, héj*. *Reped az ékkel hasított fa*. Nagy szárazságban *megreped a föld*. *Térdén a feszes nadrág, könyökén az üng kirepedt*. *A gyöngye szövetű és fonala vászon hamar elreped*. *Meleg kályha mellett a szekrény fája szétreped*. Átv. ért. *megreped a szív*, pl. a nagy fájdalomtól.

Alaphangban és fogalomban egyeznek vele a magyarban: *rap, raf, rib, ríp, rif* gyökök, a latinban: *rumpor*, a németben: *reissen*, finnben: *repeä*—(repedni, szétszakadni, hasadozni), lappban: *rappe*—(nyitni, megnyitni. Budenz J.), stb. általában mind azon r gyökhangú szók, melyek a magyar és más nyelvekben az illető részek erőszakos elválására, elszakadására vonatkoznak. V. ö. R, gyökhang.

REPEDE, falu Bereg m.; hehyr. *Repedé-re*, —n, —ről.

REPEDÉK, (rep-ed-ék) fn. tt. *repedék-ét*, harm. szr. —e. Rés, vagy nyílás, mely a test részei között támad, midőn megreped. *Ünge repedéken kildátszik a könnyöke*. *A fal repedékeit bevakolni*. *Szikla repedéke között tanyázó kigyók*.

REPEDÉKENY, (rep-ed-ék-ény) mn. tt. *repedékény-t*, v. —et, tb. —ék. Ami könnyen reped, minek rostjai, szálai, rétegei erősen nem állanak, nem szorulnak együvé. *Az ócska szövet repedékenyebb az újdól*. *A száraz fa repedékenyebb, mint a nyers*. V. ö. **REPED**.

REPEDÉKÉS, (rep-ed-ék-és) mn. tt. *repedékes-t*, v. —et, tb. —ék. Minnek részei között repedékek vannak. *Repedékes deszka, asztal, szekrény*. *Repedékes föld, szikla*. V. ö. **REPEDÉK**.

REPEDÉS, (rep-ed-és) fn. tt. *repedés-t*, tb. —ék, harm. szr. —e. 1) Valamely szilárd szövetű, rostos, réteges testnek azon szenvedő állapota, midőn részei repednek, egymástól elválnak, elszakadnak; féslés, hasadás, szakadás. *Repedés ellen hájjal, fagyúval megkenni a csizmát*. 2) Rés, nyílás, az egymástól elszakadt részek között, szabatosabban: *repedék*.

REPEDÉSÉS, (rep-ed-és-es) mn. l. **REPEDÉKES**.

REPEDÉZ, (rep-ed-éz) gyak. önh. m. *repedez-tem*, —tél, —étt, par. —z. 1) Gyakran, folytonosan, ismételve, vagy, több helyen reped. *Repedez a viselt, ócska ruha*. *Repedeznek a száradó deszkák, az álgyuval lödözött várfalak*. V. ö. **REPED**. 2) Székely tájszólás szerint am. rémülködik, ijedez. *Ne repedez* = ne rémülködj (Szabó Elek). Ez értelemben eredetileg *rebedez* v. *revedez*; t. i. ,rebeg' általán ismert szó; *revezet* is a székelyeknél am. ijesztő. Tehát az utóbbi ért. helyesebben: *rebedez*, vagy *revedez-nek* irándó volna.

REPEDÉZÉS, (rep-ed-éz-és) fn. tt. *repedezés-t*, tb. —ék, harm. szr. —e. 1) Szenvedő állapot, midőn valamely test részei erőszakosan elszakadoznak egymástól. 2) Repedések által támadt több rés, hasadás, féslés. 3) Ijedezés; amidőn helyesebben: *rebedezés* v. *revedezés*. V. ö. **REPEDÉZ**.

REPEDÉZETT, (rep-ed-éz-étt) mn. tt. *repedézett-et*. Több repedék által megszakgatott, meghasogatott. *Repedezett fazék, kályha, falak*. *Megrepedezett föld*. V. ö. **REPEDÉZ**.

REPEDT, (rep-ed-t) mn. tt. *repedt-et*. Réses, nyílásos, ketté vált, hasított, szakadt. *Repedt fazék, fal, kemence*. *Repedt csizma, nadrág*. V. ö. **REPED**.

REPEDTEN, (rep-ed-t-en) ih. Repedt állapotban.

REPEDTPATÁJU, (repedt-patáju) ösz. mn. Oly állatokról mondjuk, melyeknek patáji két vagy több részre oszlanak. Az ökrök, juhok, nyulak, repedtpatájuk. Máskép: *hasadt v. hasított körmű.*

REPÉGET, (rep-ég-et) gyak. áth. m. *repéget-tem*, —*tél*, —*étt*, par. *repégress*. Egy egészet több apróbb részre repeszt, vagy ezen erőszakos cselekvést több testen viszi véghez. *A viselt üngőt rongyokra repégetni. A haszontalan papirokat, iratokat elrepegetni.*

REPÉGETÉS, (rep-ég-et-és) fn. tt. *repégetés-t*, tb. —*ék*, harm. szr. —*e*. Több, apróbb részre repesztés; vagy több testnek szakgatása. V. ö. REPÉGET.

REPELYŐ, falu Zemplén m.; helyr. *Repegyő-re*, —*n*, —*ről*.

RÉPENCSEK, (rèp-encs-ék) fn. tt. *repencsek-ét*. Csalóközben am. lepke, a repkedéstől, Mátyusföldön: *lepecsék v. lependék*, a lebegéstől.

RÉPÉS, (rèp-és) gyak. önh. m. *repés-tem*, —*tél*, —*étt*, par. —*s*. Könnyeden lebegve ide-oda repked. Átv. *repes a szív*, midőn a nagy öröm miatt a vér sebesebben mozog, s mintegy szállinkózik benne.

Gyöke a szárnyacsapkodásra vonatkozó *rep*, s képeztetésre hasonló a *futos*, *tapos*, stb. igékhez. Gömbölyűbb ejtéssel: *röpös*.

RÉPÉSÉL, (rèp-és-él) kettősen gyak. önh. m. *repésél-t*. A székelyeknél am. repes. *Repösölt a szíve. Repösöl a kis gyermek*, mikor az anyja felé terjeszti ki kis kezeit, és emelgeti magát. (Krizsa J.).

RÉPÉSÉS, (rèp-és-és) fn. tt. *repésés-t*, tb. —*ék*, harm. szr. —*e*. Cselekvés, midőn valami repes. V. ö. RÉPÉS.

RÉPÉSÉLÉS, (rèp-és-él-és) fn. tt. *repésélés-t*, tb. —*ék*, harm. szr. —*e*. Repesés. V. ö. RÉPÉSÉL.

RÉPÉSGÉL, (rèp-és-gél) többszörösen gyak. önh. m. *repésgél-t*. Rövid reptekkel ide-oda repes.

RÉPÉSGÉLÉS, (rèp-és-gél-és) fn. tt. *repésgélés-t*, tb. —*ék*. Ide-oda repesés.

RÉPÉSŐ, (rèp-és-ő) mn. és fn. tt. *repéső-t*. Ami repes. *Repeső szív. Repeső öröm.* (Szabó D.). Főnévileg, kivált a régiéknél, am. madár. „Lássátok a mennyei repesőket (volatilia coeli), mert nem vetnek, sem aratnak, sem győjtnék csűrökbe, és tü mennyei atyátok élteti azokat.“ (Tatrosi cod. Máté, VI.). „Úrnak ménden mennyi (mennyei) repesői“ (volucres. Bécsi cod. Dániel III.).

„Kit felakasztottak

. . . . törvény szava nélkül,

Ronda repesőknek utálatos étkül.“

Arany J. (Buda halála).

REPEST, (rep-esz-t), áth. m. *repest-ett*, par. *repestsz*, htn. —*ni* v. —*eni*. Két ellenirányban ható erőszakkal eszközli, hogy valami repedjen, vagyis, érős, nyílás támadjon részei között. *Ketté repesztani valamit. Elrepezteni a vásznat, posztót. Könyökön, térden kirepezteni a ruhát. Szétrepezteni az írományt, a levelet. Ostorral megrepezteni az ökör bőrt.* V. ö. REPED.

REPESTÉS, (rep-esz-t-és) fn. tt. *repestés-t*, tb. —*ék*, harm. szr. —*e*. Cselekvés, mely által a test részei szétrepednek.

RÉPINGET, (rèp-in-get) áth. m. *repínget-tem*, —*tél*, —*étt*, par. *repíngess*. Próbálgatja, ha tud-e repülni, pl. a madárfiú.

RÉPINGETÉS, (rèp-in-get-és) fn. tt. *repíngetés-t*, tb. —*ék*, harm. szr. —*e*. Cselekvés, midőn vki repínget (madárfiút).

REPISK, falu Szepes m.; helyr. *Repisk-re*, —*én*, —*ről*.

REPISTYE, falu Bars m.; helyr. *Repistyé-re*, —*n*, —*ről*.

RÉPÍT, (rèp-it) áth. m. *repít-étt*, par. —*s*, htn. —*ni* v. —*eni*. Zártabb hangon: *röptt*. Eszközli v. engedi, hagyja, hogy repüljön valami. *Levélhordó galambot repíteni valahová. Kalitkából kirepíteni a madarat. Átv. sebesen dob, hajt, lö, küld, szalaszt, futtat. Parittyából követ, álgnyűből golyót repíteni. A gyors lovak csak úgy repítik a kocsit. Önhatólag kirepít a fiók madár, v. madárfiú, am. kirepül.*

RÉPÍTÉS, RÉPÍTÉS, (rèp-it-és) fn. tt. *repítés-t*, tb. —*ék*, harm. szr. —*e*. Cselekvés, melynél fogva repítünk valamit. V. ö. RÉPÍT.

RÉPKÉD, (rèp-kéd); RÉPKÉDÉS, (rèp-kéd-és), I. RÉPDÉS, RÉPDÉSÉS.

REPKÉNY, fn. tt. *repkény-t*, tb. —*ék*, harm. szr. —*e* v. —*je*. Növénynem a kétfőbbhímesek seregéből és földetlenmagvuk rendjéből; porhonjai tökéletes X formára állanak öszve, és két X betűt mutatnak; csészéje öt fogú, és tizenöt gerinczű, vagy barázdájú. (Glechoma). Egyik faja különösen a *kétiksz-repkény*; levelei veseformák, csipkések; virágzó szála felálló. Ahol megöröködik, hosszú ostorindát bocsát, nagy, kövér, fényes levelekkel, s messze fut, és a közel testekre kapaszkodik. Máskép középnépi nyelven: *földi borostyán, kerek nádrafű, repkény, katona petrezselyem.* (Glechoma hederacea). Gönczy Pálnál ez *borzas repkény* (Gl. hirsuta), mivel szára gyökerező borzas; és nála a kétiksz-repkény külön fajt képez.

Eredetileg vagy a repüléstől neveztetett így, minthogy messze elfut s mintegy repül; vagy talán am. *lepkény*, minthogy szárai szétfutván a közellevő testekre kapaszkodnak, s azokat belepik, miszerint elemezve volna: *lepegény*, azaz lepegő száru növény (r és l fölcserélődéséről I. RENYHE alatt). Mennyiben alacsonyan terjed el, rokon hozzá *repsény*.

REPKÉNYBOROSTYÁN, (repkény-borostyán) ösz. fn. Borostyánfaj, melynek szára földönfutó, a fák oldalain felmász s beléjük gyökerezik, miért máskép *fára futó borostyán* a neve (Hedera helix). V. ö. REPKÉNY.

REPKÉNYCSÉNGETYŰKE, (repkény-cséngetyűke) ösz. fn. Azon cséngetyűké alneme alá tartozó növényfaj, melyeknek hátrátüremelő csészével fődött gyümölcsük van. (Campanula hederacea).

REPKÉNYÉS, (repkény-és) mn. tt. *repkényés-t* v. —*et*, tb. —*ék*. Repkénynyel ellátott, körülfont, repkénynyel bővelkedő.

REPKÉNYFÜZÉR, (repkény-füzér) ösz. fn. Repkényágakból vagy levelekből, vagy mindkettőből font avagy kötött füzér.

REPKÉNYKOSZORÚ v. — KOSZORU, (repkény-koszorú) ösz. fn. Repkényágakból, vagy levelekből, vagy mindkettőből, font avagy kötött koszorú.

REPNYÁK, pusztá Baranya m.; helyr. *Repnýák-ra*, —on, —ról.

RÉPONCZ, I. RAPONCZ.

RÉPŐ, (röp-ő) fn. tt. *röpő-t*. Növénynem a lopvanösző harasztok seregéből. (Pteris). Különösen *ölyv-v. ölürepő*, melynek lombjai háromszor szárnyaltak; tenyészik irtott erdőkben. (Pteris aquilina). Nevét szárnyas lombjaitól kapta.

RÉPÖS; RÉPÖSÖL stb. I. RÉPÉS; RÉPÉSÉL stb.

RÉPPEN, (rep-ü-en, röp-p-en) önh. m. *réppen-t*. Hirtelen s erős csattogással szárnyra kel. *A megijedt madár fészékéből elreppen, kireppen, fölreppen*. Gömbölyűb önhangzóval: *röppen*. Átvitven más dologra is alkalmaztatik. *Kirepentelek a tengerre a vitorlás hajók*. (Szabó D.).

RÉPPENÉS, (röp-p-en-és) fn. tt. *réppenés-t*, tb. —ék, harm. szr. —e. A madárnak azon mozdulása, midőn hirtelen szárnyra kel, milyen különösen a fogolyé, fűrjé.

RÉPPENET, (röp-p-en-et) fn. tt. *réppenet-ét*. Reppenés, a tárgytól elvontan.

RÉPPENT, (röp-p-en-t) áth. m. *réppent-ett*, par. —s, htn. —ni v. —eni. Eszközli vagy okozza, hogy a madár reppenjen. *A puskász elreppenti, fölreppenti a madarakat*. Gömbölyű önhangzóval: *röppent*. Átv. ért. *puskából golyót, parittyából követ, tőről nyilat reppenteni*, am. löni.

RÉPPENTÉS, (röp-p-en-t-és) fn. tt. *réppentés-t*, tb. —ék, harm. szr. —e. Cselekvés, midőn valaki reppent.

RÉPPENTYŰ v. RÉPPENTYŰ, (röp-p-en-tyű) vagyis röp-p-en-t-ő) fn. tt. *réppentyű-t*. Tüzi játékszer, mely löpporral töltött oly készülékből áll, hogy ha meggyújtják, a levegőbe repül, innen a neve. Gömbölyűb önhangzóval: *röppentyű*. Máskép, idegen nyelvek után: *rakéta*. L. RÖPPENTYŰ.

REPSÉD, önh. m. *repsed-tem*, —tél, —ett. Henyemódon ül. *Lerepsed*. (Krizsa J.). Úgy látszik, hogy *lepsed* szó módosulata, *leppes* (= lusta) gyöktől (*leppes-ed*); honnan *lebszi* (= leb-es-i), *lebszel* (= leb-es-el) szók is. V. ö. RENYHE.

REPSÉDÉS, (repsed-és) fn. tt. *repsedés-t*, tb. —ék, harm. szr. —e. Henye módon ülés, henyékedés.

REPSZÉG, falu Arad m.; helyr. *Repszég-re*, —én, —ről.

REPTAL, pusztá Tolna m.; helyr. *Reptal-ra*, —on, —ról.

RÉPTÉBEN, (röp-t-e-ben) ih. Akközben, midőn valami repül. *A fecskét reptében lelőni*.

RÉPTELEN, (röp-te-len) fn. tt. *réptelen-t*, tb. —ék. Igen kövér lúdfaj Amérikában, rövid és borzas tollu szárnyakkal, melyek repülésre nem alkalmasak. (Plautus pinguis. Klein).

RÉPÜL, REPÜL, (röp-ül) önh. m. *repül-t*. Szárnyaival fölemelkedve a levegőben száll, halad. *Repülnek a madarak, lepkék, és több bogárneműek. A madár akár hová repül, mindig otthon van. A pacsirta majd egyenesen föl, majd alá repül. Átrepülni a folyón. Berepül, elrepül, fölrepül, kirepül, lerepül, visszarepül*.

„Magasan repül a daru, szépen szól.“
Népd.

Képes kifejezéssel am. sebesen halad, akár vizen, akár szárazon. *Repül a hajó, sajka. Repül a gyors paripa. Megyek, futok, repülök*. Mondják továbbá *lebegő, lenge testekről*, midőn a szél kapkodja. *Repülnek a felhők. Csak úgy repül utána a sok szalag, rongy*. V. ö. RÉP.

RÉPÜLŐHÍD, (röpülő-híd) ösz. fn. Hidas hajó, mely a folyóvíz ellenében bizonyos távolságra kinyujtott, és egy, vagy nagyobb folyókon több naszádokon v. dereglyéken fekvő, kötél által erős horgonyon álló legfelső dereglyéhez van kötve, s ezen kötélnél fogva az oldalvást eresztett hidast a folyam ereje ennek egyik partjától a másikig hajtja. A néhai pozsonyi, komáromi, esztergami repülőhidakat hajóhidak váltották fel. Kenessey A. szerint a közlekedési hely igényeihez képest az úgynevezett repülőhíd, majd dereglye, majd komp, majd hidas.

RÉPZIK, tájszó, máskép: *rebzik, rebszik*; általánosabb szokással: *rémlik*. L. RÉMLIK.

RES, elvont gyök *resved* v. *resped* és *rest* szókbar; I. REST.

RÉS, fn. tt. *rés-t*, tb. —ék, harm. szr. —e. Általán nyílás, hézag valamely test részei között. Különösen a részeknek erőszakos elválásátá által támadt nyilt közeg, pl. rés a megrepedt falon, a kerítésen, sövényen. *Rést törni a vár bástyáján. Bebújni a résen*. Továbbá szoros, szűk hely, melyen valahová nem mint szokott úton jutunk el. *Elég egy kerten egy rés*. (Km.). *A résen kiszökni*. Átv. ért. üres kifogás, kopasz mentség. *Talál a ravasz rést magának*. (Km.). Továbbá hallgatódzásra alkalmazva: *resen a füle v. résen tartja a fülét* am. igen vigyáz, oda tartja fülét, honnan a hang jön. *Résen lenni*, vigyázni, figyelni valamire ami törtéendő leszen.

„Inti vigyázatra, legyenek mind résen.“
Buda halála. Arany.

Alapfogalomra és gyökhangra nézve azon r gyökű szók osztályába tartozik, melyek erőszakos elválástást, szakadást, romlást jelentenek, pl. *ró, rész, rét, réteg, riszál, ritka, ringy, rongy* stb. Rokonok hozzá legközelebb a persa *rés* v. *ris* (vulnus), szanszkrit *risz* (vág, metsz); továbbá távolabb a latin *rima, ruptio, ruptura*, francia *brèche*, német *brechen, reissen, ritzen, Risz*. A finn-ugor nyelvekben Budenz József szerint: finn nyelven: *reikü*, és finnapp ny. *raigge* (lyuk, nyílás), észv ny. *reig* (fris seb). V. ö. R gyökhang; és RÉSZ.

RÉSELŐDÉS, (rés-el-ő-öd-és) fn. tt. *reselődés-t*, tb. —*ék*, harm. szr. —*e*. Nyugtalan ide-oda mozgás, tolakodás, midőn valaki menekvésí rést keres, vagy akar csinálni magának.

RÉSELŐDIK, (rés-el-ő-öd-ik) belsz. m. *reselőd-tem*, —*tél*, —*ött*. Azon törekszik, hogy menekvésí rést találjon vagy csináljon. *Réselődik a gát közé szorított eb, az erdő sűrűjében üzött vad.*

RESICZA, *Német*—, m. város, *Oláh*—, falu Krassó m.; helyr. *Resiczá-ra*, —*n*, —*ról*.

RESINÁR, erdélyi falu a szebeni szászszekben, helyr. *Resiná-ra*, —*n*, —*ról*.

RÉSOROMPÓ, (ré-sorompó) l. RÉVÁMFÁ.

RESPED, **RESVED**, (rés-v-ed, azaz lecs-v-ed, v. lacs-u-h-ad; v. ö. REST) önh. m. *resped-tem* v. *resved-tem*, —*tél*, —*t*, v. —*ött*. Tájszó s am. pang, állásban romlik. Néhutt, pl. a székelyeknél, hangát-tétellel: *repsed*, mely Kriza J. szerint am. henye-módon ül; kötszóval *lepreped*. L. REPESED.

RESPEDÉS, **RESVEDÉS**, (rés-v-ed-és, azaz lecs-v-ed-és) fn. tt. *respedés-t* v. *resvedés-t*, tb. —*ék*, harm. szr. —*e*. Pangás, állásban romlás, tespedés. V. ö. RESPED.

RÉST, tájdivatosan: *röst*, mn. tt. *rest-et*. Ki testi vagy lelki erejét gyakorolni elhanyagolja, a fárad-ságot, munkát kerüli; máskép: *lusta, lomha, tunya, renyhe*. *A rest többet jár v. fárad.* (Km.). *Nincs a tudománynak rest ágyban fekvése.* (Km.). *A rest embernek sok innepe vagyon.* (Km.). *A rest ember jobban szereti a napot nyugtán, mint félkeltében.* (Km.). *Mondja a rest: eleget dolgoztam, de nem mondja: eleget ettem.* (Km.). *Rest a tollfosztásban is megszakad.* (Km.). *Rest kéz nem izzasztja az ekeszarvát.* (Km.).

Mint hogy a rest magát elhagyja, testi lelki erejét mintegy hanyatlani engedi, valószínűleg a tagoknak aláhajló, lacsos tulajdonságától vette nevét, még pedig végelemzésben a *le* (alá) gyöktől, mely a *lassu, lajha, lágy, lanyha, lacsuha* v. *lacsoha* (honnan: *lacsuhodik*), *lityloty, léha, lebszi, leppes, letyhedt, lomha* szókban is rejleni látszik; hová tartozik *resped* vagy *resved* (mintha volna magas hangon: *lepsed*, mély hangon: *lassúad* vagy *lacsvad* = *lacsuhad*) és *renyhe* is; v. ö. RENEHE. Az sem valószínűtlen, hogy *rest* szóban a vég *t* hang csak toldalék, mint a fostos (fosos), *lustos* (lucos, locsos), *választ* (válasz), *megest* (mégis) és némely másokban. Rokonságba hozathatik vele az albániai *ress*t (zaudern), francia *rester*, *arréter*, angol *to rest*, arab *rasaa* (fest, dauerhaft seyn), német *Rast*, *rasten*, a régi felső német *rast*, *rasta*, *resto*, *rest*, góth *rasta* (Meile), orosz *verst* stb. (Adelung, Kaltschmiedt).

RESTA, a székelyeknél Udvarhelyszéken am. rosta.

RESTE, falu Abauj m.; helyr. *Resté-re*, —*n*, —*ról*.

RÉSTEL, (rest-el, két *l*-lel írása [*restell*] fölös-leges); tájdivatosan, *röstel*, önh. m. *restel-t*. 1) Valamit tenni, dolgozni *lusta, lomha, tunya*. *Irni, olvasni, tanulni restel*. *Aki dolgozni restel, ne egyék*. Vonz tárgy-

esetes nevet is, pl. *resteli, mint ravaszdi mester az evést*, (Km.). 2) Valamiért átalja magát, vagyis tetszése, kedve ellen van valami. *Nagyon restelem, hogy a dollog úgy történt*; ez értelemben máskép: *átall*, a székelyeknél: *ajang*.

RÉSTELÉS, (rest-el-és) fn. tt. *restelés-t*, tb. —*ék*, harm. szr. —*e*. 1) Dolgozni nem szeretés. 2) Átallás. V. ö. RÉSTEL.

RÉSTELKÉDÉS, (rest-el-kéd-és) fn. tt. *restelkédés-t*, tb. —*ék*, harm. szr. —*e*. Folytonos, vagy gyakori dologkerülés, lomhalkodás, tunyálkodás.

RÉSTELKÉDIK, (rest-el-kéd-ik) k. m. *restelkéd-tem*, —*tél*, —*ött*. Valamiben resten, lomhán viseli magát, tunyálkodik, lebszel, a megúnt munkát kerüli.

RÉSTELŐDIK v. **RETELŐZIK**, (rest-el-ő-(d)-öz-ik) km. *restelődz-tem*, —*tél*, —*ött*. L. RÉSTELKÉDIK.

RÉSTEN, (rest-en) ih. tunyán, lomhán, lustálkodva.

RESTÉR, falu Gömör m.; helyr. *Restér-re*, —*én*, —*ról*.

RÉSTÉSKÉDÉS, (rest-és-kéd-és) l. RÉSTELKÉDÉS.

RÉSTÉSKÉDIK, (rest-és-kéd-ik) l. RÉSTELKÉDIK.

RÉSTÍT, (rest-ít) áth. m. *restít-ött*, par. —*s*, htn. —*ni* v. —*eni*, tájdivatosan: *röstít*. *Restté tesz*. *A nagy melegség, az igen teli gyomor elrestítik az embert*. V. ö. RÉST.

RÉSTÍTÉS, **RÉSTÍTÉS**, (rest-ít-és) fn. tt. *restítés-t*, tb. —*ék*, harm. szr. —*e*. Restté tevés.

RÉSTÖRŐ, (rés-törő) ösz. mn. Ami rést tör. *Restörő tüztelep*. Átv. ért. am. úttörő.

RÉSTSEG, (rest-ség) fn. tt. *restség-ét*, harm. szr. —*e*, tájdivatosan: *röstség*. A testi vagy lelki erőnek, tehetségnek, hanyag, dologkerülésre hajlandó állapota vagy tulajdonsága; tunyaság, lomhaság, lustaság. *Restség bántja*. *Akinek lehet és nem aluszik, azt a restség bántja* (km), azaz dolgozni kell, hogy jól essék az alvás. Kereszténytani ért. *jóra való restség*, a hét fő bűnök egyike, hanyagság a keresztényi kötelességek teljesítésében.

RÉSTÜL, (rest-ül) ih. Rest módon, tunyán, lomhán. *Kicsin csikó napp derestül hámat húzni tanul restül*. (Km.).

„Felzajlik az élet, mely pang vala restül!“

Arany János.

RÉSTÜL, **RÉSTÜL**, (rest-ül) önh. m. *restül-t*, Restté, lomhává, tunyává leszen. *Az igen elhízott test elrestül*.

RÉSTÜLÉS, **RÉSTÜLÉS**, (rest-ül-és) fn. tt. *restülés-t*, tb. —*ék*, harm. szr. —*e*. Restté, tunyává, lomhává levés.

RÉSÚT, l. RÉZSÚT.

RESVED, l. RESPED.

RESZ, (1), hangszó, melyből *reszel*, *reszettel*, és ezek származékai erednek. Erdély némely vidékein,

mint itt alább, önálló főnevül is divatozik, és reszelőt teszen. Különösen azon reszketeg hangot utánozza, melyet bizonyos fogakkal, vagy rovatokkal ellátott vasból, aczélból stb. készült eszköz ad, midőn valamit dörzsölnek vele, vagy hozzája. Vastag hangon *rás* vagy *rásp*, melyből a reszelőhöz hasonló *ráspoly* származik. V. ö. RISZ, RISZÁL.

RESZ, (2), fn. tt. *resz-t*, tb. —*ék*, harm. szr. —*e*. A Tájiszótár szerint Erdélyben Kovásznán am. reszelő; I. RESZELŐ és v. ö. RESZ, (1).

RÉSZ, (1), fn. tt. *resz-t*, tb. —*ék*, harm. szr. —*e*. A régi Halotti beszédben s a Müncheneri codexben is a tt. *reszet*. 1) Két, vagy többfelé vált, vagy szakasztott, vagy osztott egészből egy-egy váladék, vagy szakadék, vagy osztalék, stb. *Két részre vált dióhéj, békateknő. Négy részre vágott kenyér. Négy részre osztott osztrák forintnak egy-egy része huszonöt krajczár.* 2) Több külön darabok, melyek öszvetételéből egy egész keletkezik. *A gép több részből áll. A kályhának minden részeit öszverakni.* „És ök hozának neki egy sült hal-részet.” Müncheneri codex. Lukács XXIV. 3) A felosztott egészből egy-egy jutalék, vagy bizonyos járandóság. *Kiki vigye el a maga részét. Részben aratni, arató rész. Rése legyen benne. Harmadrész, ötödörös, tizedrész stb. Részt venni valamiben am. tevékenyen hozzá járulni, hogy meglegyen. Részt venni másnak örömeiben, fájdalmában, vele együtt örülni, szenvedni.* „És adjon neki möny^{hi} (memyei) országbele utat és mend jouben részet.” Régi Halotti beszéd. 4) Átv. ért. párt, felekezet; bizonyos néptömegből egynehány, egy külön csoport. *Valakinek részére állani. Résztünk-ről semmi ellenvetés nincs a dologra nézve.* „Nagy része azoknak, kik magokat előítéletek által kormányoztatják, tisztán belátják azok képtelenségét, s nem az ítélő tehetség, hanem a jellem gyengeségéből követik előítéleteiket.” B. Eötvös József. 5) Általán mint az egésznek ellentéte: *részben igazad van*, azaz nem egészben véve, hanem csak bizonyos tekintetben. Alapfogalmánál és gyökhangjánál fogva azon rokon gyökű szókhoz sorozható, melyek elválásra, elszakadásra vonatkoznak. Legközelebb állanak hozzá a *rét*, *réteg*, mint valamely testnek öszvetett, vagy válékony részeit jelentők, továbbá az elválasztás által nyílt *rés*, és az apró részekre morzsoló *reszel*. Lugossy J. véleménye szerint *rés* és *rész* am. revés (mélyhangon: rovas), *rét* pedig am. revet (rovat). A persában *reszed* v. *raszad* egyik jelentése Vullersnél: quod in rebus dividendis alicui obtigit, pars rata, portio. A szanszkritban *risz* am. vág, metsz.

RÉSZ, (2), elvont gyöke *reszeg* szónak és származékainak. L. RÉSZÉG.

RÉSZARÁNY, (rész-arány) ösz. fn. Arány, mely szerint az egynemű részek mind egymással, mind az egészszel kellő mekkorasági viszonyban állanak öszve. (Symmetria). Helyesebben: *idomzat*.

RÉSZARÁNYOS, (rész-arányos) ösz. mn. Miben részarány van, részarány szerint készített, rendezett

stb. máskép: *idomzatos. Részarányos épület. A bútorok részarányos elhelyezése.* V. ö. RÉSZARÁNY.

RÉSZARÁNYOSAN, (rész-arányosan) özz. ih. Részarány szabályai szerint, helyes viszonyban öszve-illesztve. *Részarányosan épített ház.* V. ö. RÉSZARÁNYOS.

RÉSZARATÓ, (rész-arató) ösz. fn. Aki részért arat, hogy t. i. a learatott gabonának egy, pl. tized, tizenketted, tizenharmad része az övé legyen. Fordítva: *aratórész*, mit a részarató kap.

RÉSZBELI, (rész-beli) ösz. mn. Ami valaminek csak egy részét foglalja magában, pl. *részbeli kötelezvény, részbeli sorsjegy*, midőn valamely fő kötelezvény vagy fő sorsjegy, mely az egész kötelezvényt magában foglalja, kisebb kötelezvényekre vagy sorsjegyekre osztatik és új sorszámmal megjelöltetik.

RÉSZBIRTOK, (rész-birtok) I. RÉSZJÓSZÁG.

RÉSZECESKE, (rész-ecs-ke) kics. fn. tt. *reszecske-t*.

A maga nemében, vagy aránylag, viszonylag kicsi rész. A nyelvtanban (különösen az árja eredetűekben) azon szók, melyek rendszeren nem hajlíthatók, hová tartoznak az elüljárók (praepositíók), kötszók és igehatározók.

RÉSZÉG, (rész-ég) mn. tt. *reszeg-ét*, Kinek mind érzéki, mind lelki működéseit a szeszes ital ideiglen rendkívüli, zavart, vagy szédítő, kábító állapotba hozta. *Bortól, sertől, pálinkától reszeg. Félrészeg, azaz pítis, pityós, pityókos, ittas, kotyogós, gagyos, boros, mámoros*, mely nevezetek a félrészegségnek némileg különböző fokait jelezik. *Holt reszeg*, ki egészen leitta magát, ki a közmondás szerint azt sem tudja, fiú-e vagy leány. *Reszeg fővel ballagni. A reszegnek keskeny az út. A reszeg embernek az Isten is kitér.* (Km.). *Reszegré, gyermekre a tiltkot nem bízzák.* (Km.). *Józan amit gondol, reszeg arról csahol.* (Km.). *Reszeg ember imádsága, beleg ember bűjtje.* (Km.). *Reszeg ember még az eget is böngőnek nézi.* (Km.). *Aki reszeg korában vét, bűnhődjék józan korában.* (Km. V. ö. RÉSZEGÉN). *Akár a reszegnek beszélj, akár annak.* (Km.). Szélesb ért. hódított, kábított. *Erős dohánytól reszeggé lenni.* Átv. ki némely kedves érzelmek tulságos benyomása által mintegy öntudatát, s józan eszt elvesztette. *Reszeg a nagy örömtől, szerelemtől.*

E szó nagyobb vagy kisebb hanghasonlással s rokon fogalomban megvan némely európai nyelvekben is; ú. m. a németben: *Rausch*, alsószászban: *runszk*, angolban: *rouse* (Zechgelag), svédben: *rus*, izlandban: *russ*, stb. (Adelung). Szintén Adelung szerint az ittas ember zajongó, zörgő, majd rekécselő hangjának utánzása, milyenek a németben *rasen*, *brausen*, *rieseln*, *raseln*, *räuspeln* stb. szók is. E szerint nyelvünkben is mint hangutánzó rokon *rezeg*, *reszked*, továbbá *retyeg*, *riad*, *rivalg*, *riuvan*, *rikácsol* szókhoz. Alaphangja a magyarban: *rész* (= resz, rez), melyből *eg* képzővel lett *reszeg*, mint *beteg*, *meleg*, *hideg*, *rideg*, *gyalog*, *lovag* stb. Megemlítendő még Budenz József után a mordvin *iritisa* (részeg), erza-mordvin *iredesz* (részeg), *iridi* (részeges), cseremis

russo (részeg); Vámbéry után talán áttétellel a tatár *öszrük*, honnan: *öszürgen* (= részegedő, részeg állapotban levő); s Beregszászi után szintén hangáttétellel az arab *szekir* (betrunken).

RESZEGE, falu Szatmár, puszta Bihar m.; helyr. *Reszegé-re*, —n, —ről.

RÉSZÉGÉDÉS, (rész-ég-éd-és) fn. tt. *részégédés-t*, tb. —ék, harm. szr. —e. Állapot, midőn valaki bizonyos szesz italoktól részeggé lesz. V. ö. RÉSZÉG.

RÉSZÉGÉDIK, (rész-ég-éd-ik) k. m. *részégédtem*, —tél, —étt. I. RÉSZÉGSZIK.

RÉSZÉGEN, (rész-ég-en) ih. Részeg fővel, részeg állapotban, ittasan. *Részegen megy haza a kocsból. Részegen feküdt le, mámorosan kelt fel. Ki részegen lop, akadjon fel józanon.* (Km.).

RÉSZÉGÉS, (rész-ég-és) mn. tt. *részégés-t* v. —et, tb. —ék. Ki gyakran, többször részeg szokott lenni; iszákosságra hajlandó, köznép nyelvén: minden czégernek köszönő. V. ö. RÉSZÉG.

RÉSZÉGÉSEN, (rész-ég-és-en) ih. Iszákosságra hajlandó módon, v. minőségben, v. állapotban.

RÉSZÉGÉSKÉDÉS, (rész-ég-és-kéd-és) fn. tt. *részégéskédés-t*, tb. —ék, harm. szr. —e. Gyakori, többszöri részeges állapot, ittaságból származó megrögzött szokás.

RÉSZÉGÉSKÉDIK, (rész-ég-és-kéd-ik) k. m. *részégéskédtem*, —tél, —étt. Gyakran, megrögzött szokásból részeg.

RÉSZÉGÉSSÉG, (rész-ég-és-ség) fn. tt. *részégesség-ét*, harm. szr. —e. Szokássá vált, megrögzött részeg állapot, s e nemű tulajdonság. *Nehéz a részegességről elszokni.*

RÉSZÉGÍT, RÉSZEGIT, (rész-ég-ít) áth. m. *részegít-étt*, par. —s, htn. —ni v. —eni. Részegé tesz, a szónak mindennemű értelmében. *A bor, sör, pálinka részegít. Az öröm, szerelm, megrészegítette őt. Vendégeit, ha csak lehet, megrészegíti* = leitatja. V. ö. RÉSZÉG.

RÉSZÉGÍTÉS, RÉSZEGITÉS, (rész-ég-ít-és) fn. tt. *részégítés-t*, tb. —ék, harm. szr. —e. Részeg állapotba hozás, részeggé tevés, leitatás.

RÉSZÉGÍTŐ, RÉSZEGITŐ, (rész-ég-ít-ő) mn. tt. *részégítő-t*. Ami részeggé tesz, szesz. *Részegítő italok.*

RÉSZÉGSÉG, (rész-ég-ség) fn. tt. *részégség-ét*, harm. szr. —e. Részeg állapot, vagy tulajdonság. *Részégségig inni, a részégséget ellütni. A részégséget mámorosság követi. Részégség, kurvaság együtt járnak.* (Km.). *Részégségében sok badarságot ösvebeszél. Különbözik tőle a részegesség, mely gyakori és szokássá vált részégséget jelent.*

RÉSZÉGSZIK, (rész-ég-ész-ik) k. A jelenen kívül a többi időt 'részegedik' igétől kölcsönözi; innen m. *részégédtem*, —tél, —étt; htn. *részégédni*. Részeggé iszsa magát. *Némely ember kevés bortól is megrészegszik. Átv. kábúl, megbódúl. Ne szívd azt a dohányt, mert megrészegszel tőle.* V. ö. RÉSZÉG.

RÉSZÉGÜL, RÉSZEGÜL, (rész-ég-ül) önh. m. *részegül-t*. L. RÉSZÉGSZIK.

RÉSZÉGÜLÉS, RÉSZEGÜLÉS, I. RÉSZÉGÉDÉS.

RESZEL, (resz-el) áth. m. *reszel-t*. Fogakkal vagy rovatokkal ellátott eszköz által dörzsöl, darabokra tördel vagy koptat, vásít valamit. *Turót, sajtot, tormát, téstát, répát reszelni. A szegét vékonyabbra, a kulcsot simábbra reszelni.* Ez utóbbi példákban egyezik vele: *ráspoly*, s 'reszelni' helyett inkább 'ráspolyozni' használtatik.

Mínt hogy a reszelés az illető testnek vagy esz köznek ide-oda rángatásával történik, innen átv. ért *reszelni* (riszálni) a *farát* am. tánczban, menésben erre arra fintorgatni, riszálni.

RÉSZEL, (resz-el) áth. m. *reszel-t*. Szóbeli vagy írt előadásban bizonyos dolgot, ügyet, tant stb. részekre osztva, elemezve tárgyalt. Továbbá, miut a *reszellet* törzsöke am. valamiből részt vesz, jutalékot kap, osztályul nyer.

RESZELÉK, (resz-el-ék) fn. tt. *reszelék-ét*, harm. szr. —e. Azon apró részekből álló hulladék, töredék, morzsa stb., mely a reszelő által koptatott, dörzsölt testből eszik, elválk, pl. *tormareszelék, turóreszelék, vasreszelék* stb.

RESZELÉS, (resz-el-és) fn. tt. *reszelés-t*, tb. —ék, harm. szr. —e. Cselekvés, mely által valamit reszelünk. *Reszelés által vékonyná tenni a szegét, zárba idomítani a kulcsot.* V. ö. RESZEL.

RÉSZELÉS, (rész-el-és) fn. tt. *részelés-s*, tb. —ék, harm. szr. —e. Szóbeli vagy írásba foglalt tárgyalás, melynélfogva valamit részekre osztva, elemezve adunk elé, fejtegetünk és vitatunk.

RESZELHETŐ, (reszel-hető) ösz. mn. Ami reszelésre alkalmas.

RÉSZELKÉDÉS, (rész-el-kéd-és) fn. tt. *részéskédés-t*, tb. —ék, harm. szr. —e. 1) L. Részesülés. 2) Valamely felekezettel tartás.

RÉSZELKÉDIK, (rész-el-kéd-ik) k. m. *részéskédtem*, —tél, —étt. 1) Monozslai és Szabó D. szerint am. részt kap valamiben; máskép: *reszesül, részesedik*. 2) Faludinál am. bizonyos pártban részt veszen, párthoz, felekezethez szít, ragaszkodik, valamely felekezettel tart. *Hozzá reszelkedik, oda reszelkedik.*

RESZELŐ, (resz-el-ő) fn. tt. *reszelő-t*. Éles görcsökkel, vagy fogakkal ellátott hátú, vagy rovatokkal bemetszett lapos oldalú eszköz vasból, aczélból, mely által némely morzsolékony testeket apróra dörzsölnek, vagy keményebbeket elvásítanak, elkoptatnak, *Konyhai reszelő*, melylyel tormát, téstát, turót, stb. reszelnek. *Kovácsok, lakatosok reszelője*, melylyel a vasat koptatják, simítják, idomítják. Erdély némely tájain egyszerű gyökszóval: *resz*. V. ö. RESZ. (1 és 2).

RÉSZELŐ, (rész-el-ő) mn. tt. *részelő-t*. 1) Szóbeli, vagy írásba foglalt előadásra vonatkozólag am. az illető tárgyat részekre osztó, elemező, eredeti alkatrészeit kimutató (analyticus, partitívus). 2) L. RÉSZLŐ.

RESZELŐKACS, (reszelő-kacs) ösz. fn. A reszelőféle eszköznek, különösen a konyhainak fogója.

RESZELŐMÍVES, (reszelő-míves) ösz. fn. Míves, ki különféle reszelőket készít, szerkovács.

RESZELŐS, (resz-el-ős) mn. és fn. 1) Mint mntárgyesete: *reszelős-t* v. —*et*, többese: —*ek*. Reszelőhöz hasonló érdességű. 2) Mint fn. tárgyesete: *reszelős-t*, többese: —*ök*. L. RESZELŐMÍVES.

RESZELT, (resz-el-t) mn. tt. *reszelt-et*. Amit reszelővel apró részecskékre, morzsákra tördeltek, vagy, koptatva, simítva idomítottak. *Reszelt torma, turó, retek. Reszelt tészta*, egyszerűen főnevül: *reszelt. Laposra, négyzetűre reszelt vasdarab. Hegyesre reszelt szeg.* V. ö. RESZEL.

RÉSZELTET, (részel-el-tet) áth. m. *reszeltet-tem*, —*tél*, —*étt*, par. *reszeltess*. Engedi, hagyja, eszközli, hogy valakinek bizonyos osztalékrész jusson valami egészből. *A begyűlt adakozásból több szegényt, szűkölködőt reszeltetni.* V. ö. RÉSZESÍT.

RÉSZELTETÉS, (részel-el-tet-és) fn. tt. *reszeltetés-t*, tb. —*ék*, harm. szr. —*e*. Cselekvés, midőn valakit valamiben reszeltetnek.

RESZELTTÉSZTA, (reszelt-tészta) ösz. fn. Keményre gyúrt tészta, melyet reszelővel morzsákká dörzsölnek; különbözik a gombóta s morzsóka v. morzsolt tészta. *Leves, reszelttésztaival és gombával.* Egyszerűen: *reszelt*.

RÉSZENKÉNT, (részen-ként) ih. Rész számra, a részeket külön-külön véve, számítva. *Az egész kegyeret részenként elosztogatni. Jóságát részenként hasonbérbe adta, elpazarolta. A vendégek részenként elosztottak, eltávoztak.* Képzésre hasonlók hozzá: *egyenként, kettenként, tizenként*, stb.

RÉSZENKÉNTI, (részen-ként-i) mn. tt. *reszenkénti-t*, tb. —*ek*. A részeket külön-külön vevő, számító.

RÉSZÉNT, (részen-t) 1) ih. Nem egészen, hanem csak némely részeire nézve, részben. *A vétések nagy, nagyobb részént szépek.* Gyakran elválasztó, megkülönböztető értelmű kötszóként is használtatik. *Régi ifjútársaim részént már meghaltak, részént más-hová mentek lakni; máskép: részszerént, vagy: egy-részt — másrészt.*

RÉSZES, (részes) mn. tt. *reszes-t* v. —*et*, tb. —*ek*. 1) Ki bizonyos osztalékban, jutalékban részt vesz. *Reszes aratók, kik béröket gabonárszben kapják ki. Reszes nyomtató, cséplő. Reszes kereskedőtársak, üzerek.* 2) Ki több cselekvőkkel közösen tesz, elkövet valamit, vagy munkálkodik valamiben. *Jóban, roszban részes cimborák. Te is részes voltál a bűnben, a lopásban. Nem vagyok részes benne.* Használtatik önálló főnevül is, amidőn tt. —*t* tb. —*ék*. *A bűnrészeseket megidézni. A részesek egyenlően fognak osztozni.*

RÉSZESARATÓ, (részes-arató) ösz. fn. Arató, ki munkadíjban az aratott gabonából bizonyos részt, pl. tizedrészt, tizenegyedrészt kap.

RÉSZESÉDÉS, (részes-éd-és) l. RÉSZESÜLÉS.

RÉSZESÉDIK, (részes-éd-ik) k. m. *reszesed-tem*, —*tél*, —*étt*. L. RÉSZESÜL.

RÉSZESÍT, RÉSZESIT, (részes-it) áth. m. *reszesít-ett*, par. —*s*, htn. —*ni* v. —*eni*. Osztalékból, adományból, járandóságból részt juttat valakinek. *Az adakozó reszesíti vagyonában, pénzében a szegényeket. Kegységében engem is reszesített. A közkeresményből minden munkatársat reszesíteni.* V. ö. RÉSZES.

RÉSZESÍTÉS, RÉSZESITÉS, (részes-it-és) fn. tt. *reszesítés-t*, tb. —*ék*, harm. szr. —*e*. Cselekvés, mely által egyet vagy többeket reszesítünk valamben. V. ö. RÉSZESÍT.

RÉSZESTAG, (részes-tag) l. RÉSZESTÁRS.

RÉSZESTÁRS, (részes-társ) ösz. fn. Ki bizonyos tettnek, műnek, vállalatnak stb. végrehajtásában közvetlenül, vagy közvetőleg másod vagy többed magával működött, illetőleg segédkezett, alkalmat nyújtott, tanácsot adott stb. *A részben aratók egymásnak reszesestársai. Tolvajságban, gyilkosságban reszesestársak.* V. ö. RÉSZES.

RÉSZESÜL, RÉSZESÜL, (részes-ül) önh. m. *reszesül-t*. 1) Valamely osztalékban, adományban, jutalékban részt kap. *A begyűjtött adakozásban az egész város szegényei reszesültek. A köz nyereségben a részvényes tagok reszesülni szoktak.* 2) Bizonyos tétben, cselekedetekben közvetőleg vagy közvetlenül részt vesz, végrehajtásához valamiképp hozzá járul. *Más bűnében reszesülni.*

RÉSZESÜLÉS, RÉSZESÜLÉS, (részes-ül-és) fn. tt. *reszesülés-t*, tb. —*ék*, harm. szr. —*e*. 1) Birtoklás, midőn osztalék vagy adomány, ajándék fejében jutunk valaminek egy részéhez. 2) Cselekvési részvevés, közremunkálás. V. ö. RÉSZESÜL.

RÉSZESÜLET, RÉSZESÜLET, (részes-ül-et) fn. tt. *reszesület-et*, harm. szr. —*e*. Állapot, midőn valaki valamiben reszesül.

RÉSZESÜLŐ, RÉSZESÜLŐ, (részes-ül-ő) mn. és fn. 1) Ki valamiben részt vesz. *Alamizsnában reszesülő koldusok.* 2) A latin *participium* után betűszerént alkotott nyelvtani műszó, helyesebben: *igenév*. *Jelen időbeli, múlt, jövő időbeli reszesülő, mely az illető időeknek megfelelő mellékneveket képez, pl. alvó gyermek, aki alszik; vert had, melyet megverték; jövőendő év, mely jövendő.* Különbözik az *állapotjegyző*.

RÉSZESÜZLET, (részes-üzlet) ösz. fn. Üzlet, melyben többen vesznek részt, s nyereségei vagy veszteségeiben többen osztoznak. *Kereskedelmi műszó.*

RÉSZESÜZLETI, (részes-üzleti) ösz. mn. Részesüzletre vonatkozó, azt illető. *Reszesüzleti számla.*

RESZETÉL, (resz-et-él) áth. m. *reszetél-t*. Kriza J. szerint am. fürmöl, vakircsál (pl. roszt) késsel.

RESZETÉLÉS, (resz-et-él-és) fn. tt. *reszetelés-t*, tb. —*ék*. Fürmölés, vakircsálás.

RÉSZETLEN, (részes-etlen) mn. tt. *reszetellen-t*, tb. —*ék*. Molnár Albertnél am. részt nem vevő. (Expers).

RÉSZEZ, (részes) áth. m. *reszesz-tem*, —*tél*, —*étt*. L. RÉSZLETÉZ.

RÉSZFIZETÉS, (rész-fizetés) ösz. fn. Fizetés, midőn valaki valamely adósság egész összegének csak egy részét róvja vagy teszi le, mely nem volt eleve meghatározva. Különbözik a *részletfizetés*.

RÉSZFIZETÉSBELI, (rész-fizetés-beli) ösz. mn. Részfizetésre vonatkozó, azt illető. *Részfizetésbeli nyugta*.

RÉSZFÖLD, (rész-föld) l. **RÉSZJÓSZÁG**.

RÉSZHEGY, puszta Győr m.; helyr. *Részhegy-én*, —re, —ről.

RÉSZINT, l. **RÉSZÉNT**.

RÉSZINTÉS, (rész-int-és) l. **RÉSZLEGÉS**.

RÉSZÍT, (rész-ít) áth. m. *részít-étt*, par. —s, htn. —ni v. —eni. Él ezen igével Biró Márton *részésít* helyett.

RÉSZJÓSZÁG, (rész-jószág) ösz. fn. Valamely jószágból, különösebben községből egy rész, mint különvált vagy kijelelt birtok.

RESZKET, (rez-ég-ed) gyak. önh. m. *reszket-tem*. —*tél*, —*étt*, par. *reszkess*. Szoros ért. állati testről mondjuk, midőn idegei rendkívül rángatódzva mozognak, mi némely indulatokban, például nagy félelemben, vágyban, haragban, vagy kóros állapotban szokott történni. *Reszket keze, lába. Reszket érte, mint farkas a kis csikóért. Egész testében reszket*. Legközelebbi rokonai a *remeg* és *rezeg*, sőt ez utóbbi mint törzs tekinthető; úgy hogy gyöke a hangutánzó *rez*, melyből lett *rezeg*, *rezeget*, végre hangváltozattal: *reszke*d, *reszket* (a kemény *k* előtt a *z* is kemény *sz-szé* válik, mint *aszt* így ejtjük: *asz*t). Szabó Dávidnál *reszke*dtség *d*-vel jön elé. Lugossy J. is *reszke*d-et ír. Ilyen szó a *viszket* is, azaz *izged*, *vizged*. Túl a Dunán szintén mondják: *reszke*d, *viszke*d. Ily hasonlat szerint képződtek a *mozgadó*z, *zengede*z, *csörge*de, *ingado*z igékben rejlő *mozga*d, *zenged*, *csörge*d, *ingad* elavult önható igék, melyektől különböznek a *mozga*t, *zeng*t, *csörge*t, *inga*t áthatók.

RESZKETEG, (rez-ég-ed-eg) mn. tt. *reszketeg-ét*. Ami természeti hajlamánál, vagy kóros állapotánál fogva reszketni szokott. *Reszketeg idegek, kezek, lábak*. Használtatik önálló főnévül is, midőn az idegek, vagy tagok kóros rángatódzását, remegését jelenti. *Reszketegben szenvedni. A mértéktelen borivástól reszketegét kapni*.

Gyöke *rez*, törzsöke *rezge*d, melyből a hangváltozat szabályai szerint lett keményebb hangoztatással *reszket*. V. ö. **RESZKET** és **RENGETEG**.

RESZKETEGÉS, (rez-ég-ed-eg-és) mn. tt. *reszketegés-t* v. —*et*, tb. —*ek*, Reszketegben szenvedő, reszketni szokott; reszkető. *Reszketeges idegek, inak, kezek, fej*.

„Ott Voltérnak szeme könyvel betölt vala,

Reszketeges szóval alig mondta vala:

Amaz egy ingecske bátor tied legyen.“

Istváni Pál a XVI. században.

Eléjön Szabó Dávidnál is. V. ö. **RESZKETEG**.

RESZKETEGSÉG, (rez-ég-ed-eg-ség) fn. tt. *reszketegség-ét*, harm. szr. —e. Az állati testnek, illetőleg idegeknek kóros állapota, vagy tulajdonsága, mely szerint reszketni szoktak, vagy reszketésre hajlandók. V. ö. **RESZKETEG**.

RESZKETÉS, (rez-ég-ed-és) fn. tt. *reszketés-t*, tb. —*ék*, harm. szr. —e. Testnek, illetőleg idegeknek, tagoknak szenvedő állapota, midőn reszketnek. Továbbá félelem, mennyiben a testet reszketegbe hozza. *Kezének reszketése miatt nem képes írni*. V. ö. **RESZKET**.

RESZKETŐ, (rez-ég-ed-ő) mn. tt. *reszkető-t*. Ami, illetőleg, aki reszket, vagy reszketni szokott. *Reszkető kezek. Félelemben reszkető ember*. V. ö. **RESZKET**.

RESZKETŐS, (rez-ég-ed-ő-ös) mn. tt. *reszketős-t*, v. —*et*, tb. —*ek*. L. **RESZKETEG** mn.

RESZKETTET, (rez-ég-ed-tet) miv. m. *reszketet-tem*, —*tél*, —*étt*. Eszközlí, hogy valami vagy valaki reszkessen. *Az égdörgés megreszketetli az ablakokat. A zsarnok szava reszketetli a jámbor polgárokat*.

RESZKETTETÖST vagy **RESZKETTETÉST**, (rez-ég-ed-et-és-t) régies ih. e helyett: reszketetésen azaz reszketve, vagy reszketetve, reszketéssel.

„Szent lábának keménységéth,

Szent kezeidnek ő mély sebéth

Ölelgetöm ajátatosth,

Reszketetösth, kívánatosth.“

Benigna asszony imakönyve.

RESZKETTÉSÉG, (rez-ég-ed-t-ség) fn. tt. *reszkettség-ét*, harm. szr. —e. Reszkető vagy reszketeg állapot, reszketegség.

RÉSZLEG, (rész-leg) ih. 1) Az egészből csak egy részt adva, véve, fizetve stb. 2) Részenként véve, számítva.

RÉSZLEGÉS, (rész-leg-és) mn. tt. *részlegés-t* v. —*et*, tb. —*ék*. 1) Az egészből csak egy részben adott, vett, számított. 2) Részenként vett, számított. *Részleges fizetés. Részleges osztály*.

RÉSZLET, (rész-el-et) fn. tt. *részlet-ét*, harm. szr. —e. A részekre oldott, szakasztott egészből egy rész, mint elkülönített valami. *A havi zsoldot napi részletekben fizetni*. Különösen, az észszel tárgyalt dolognak egyes elemei, alkotó részei. (Detail). *Értekezési részletek. Részletenként szólni valamiről*.

„Ki az egésznek ismeretét mindig csak az egészben keresi, s a részletekkel, mint figyelmére méltatlanokkal, nem foglalatoskodik, minden tudományban örök kontár fog maradni.“ B. Eötvös József. V. ö. **RÉSZEL**.

RÉSZLETÉS, (rész-el-et-és) mn. tt. *részletes-t*, v. —*et*, tb. —*ek*. Az egésznek egyes részeire külön-külön kiterjeszkedő, azokat elemező, tárgyaló. *Részletes megvitatása valamely tárgynak, azaz, nem általánosságban, hanem részreire feloldozva*.

RÉSZLETÉSEN, (rész-el-et-és-en) ih. Az illető tárgynak egyes részeit külön-külön véve; azt minden oldalról elemezve. *Valamely elmémvet részletesen megbirádni, megismertetni*.

RÉSZLETÉSSÉG, (rész-el-et-és-ség) fn. tt. *részletesség-ét*, harm. szr. — e. Az elmebeli tárgyalásnak, eladásnak tulajdonsága, melynélfogva az a dolog minden részleteire, körülményeire kiterjeszkedik.

RÉSZLETÉZ, (rész-el-et-éz) áth. m. *részletetém*, —*tél*, —*ett*. par. — z. Valamit részletekre oszt; különösen, bizonyos tárgyat körülményesen, elemeire felbontva ad elé. V. ö. **RÉSZLET**.

RÉSZLETÉZÉS, (rész-el-et-éz-és) fn. tt. *részletézés-t*, tb. —*ék*, harm. szr. — e. Cselekvés, illetőleg elmei működés, mely által részletezünk valamit. V. ö. **RÉSZLETÉZ**.

RÉSZLETFIZETÉS, (részlet-fizetés) ösz. fn. Előre meghatározott részletnek vagy részleteknek fizetése, pl. évi apránkénti törlesztésre fölvetett adósságoknál vagy több ízben fizetendő részvényeknél.

RÉSZLETKERESKEDÉS, (részlet kereskedés) ösz. fn. Kereskedés, mely kisebb részekben ad és vesz. (Detailhandlung).

RÉSZLETTÖRLESZTÉS, (részlet-törlesztés) ösz. fn. Adósságtörlesztés rendszerént évi vagy félévi részletekben.

RÉSZLŐ, (rész-el-ő) fn. tt. *részlő-t*. Némelyek által használt szó 'törtszám' értelemben. L. **TÖRTSZÁM**.

RÉSZMARADÉK v. —**MARADVÁNY**, (részmaradék v. —maradvány) ösz. fn. Az egészből, pl. valamely adósságból fennmaradt rész. Maga, maradvány' is elég.

RÉSZNEK, falu Szala m.; helyr. *Resznek-re*, —*én*, —*ről*.

RÉSZNEVEZŐ, (rész-nevező) ösz. fn. A számtanban különösen a törtszámokban azon mennyiség, mely azt mutatja, hány részre osztatott vagy osztandó valamely egész. V. ö. **RÉSZSZÁMLÁLÓ**.

RÉSZREHAJLÁS, (részre hajlás) ösz. fn. Kedvezés neme, midőn két ellenfél közül nem azt védjük, pártoljuk, nem annak szolgáltatunk igazságot, kinek igaza van, hanem kinek személyéhez akarminféle indokból, például személyes barátságból, pártosságból, hajlandóbbak vagyunk. *A bírónak részrehajlásból ítélni nem szabad.*

RÉSZREHAJLATLAN, (részre-hajlatlan) ösz. mn. Véleményében, ítéletében a szoros igazsághoz és meggyőződéséhez hű, pártatlan, személyes hajlandóságból kedvezni nem akaró. *Részrehajlatlan bíró.* Határozóként am. részrehajlás nélkül, részrehajlatlanul.

RÉSZREHAJLATLANSÁG, (részre-hajlatlanság) ösz. fn. Véleményezői, ítélői, bírói tulajdonság, melynélfogva valaki részrehajlatlan, nem személyválogató; pártatlanság. V. ö. **RÉSZREHAJLATLAN**.

RÉSZREHAJLATLANUL, (részre-hajlatlanul) ösz. ih. Pártoskodási kedvezés, avagy ellenségeskedés nélkül; szoros igazságot és meggyőződését követve, nem személyválogatva. *Ítéletét kárhontatását, helyeslést részrehajlatlanul kimondani.*

RÉSZREHAJLÓ, (részre-hajló) ösz. mn. Véleményében, ítéletében, mások iránti viseletében nem

az igazságot, meggyőződését vagy méltányosságot követő, hanem holmi személyes viszonyokra, hajlamokra, mellékes érdekekre tekintő. *Részrehajló bíró, ítélet.*

RÉSZSZÁMLÁLÓ, (rész-számláló) ösz. fn. A számtanban, az úgynevezett törtekben azon mennyiség, mely azt mutatja, hogy a bizonyos részekre osztott egészből hány rész értendő, pl. ebben: $\frac{3}{4}$ (háromnegyed rész) alma, kenyér stb., az alsó szám azt mutatja, hány részre van osztva vagy osztandó az egész, és ennek *résznevező* (denominator) a neve; a felső szám pedig azt, hányt részt kell érteni az adott esetben, és ez a *részszámláló* (numerator); tehát $\frac{3}{4}$ alma azt teszi: a 4 felé vágott almának három része.

RÉSZSZERÉNT v. —**SZERINT**, (rész-szerént) ösz. ih. Nem egészen vagy egészben, nem általában, hanem csak egyes részeiben véve valamit; máskép: *részént*. L. **RÉSZÉNT**, mindkét értelemben.

RÉSZSZERÉNTI, (rész-szerénti) ösz. mn. l. **RÉSZLEGÉS**.

RÉSZT, (rész-t), egy' és 'más' szók elé tételével (*egyrészt — másrészt*) elválasztó, megkülönböztető kötszó, 'részént' szónak 2-dik értelmében. L. **RÉSZÉNT**, 2).

RÉSZTÁRS, (rész-társ) l. **RÉSZESTÁRS**.

RÉSZTELEK, pusztá Pest-Solt m.; helyr. *Résztelek-re*, —*én*, —*ről*.

RÉSZTÓ, fn. tt. *resztó-t*. A hajósoknál valamely tartalékszer, különösen tartalékkötél, melyeket nem tüsténti vagy folytonos használatra, hanem szükség esetére tartanak a hajón. Alkalmassint az olasz *rispetto*-ból módosult, mely hajózási műnyelven tartalékot is jelent, pl. *vele di rispetto* am tartalékvitortla. Így nevezik azon farkötelet is, mely a hajó hátulján kikötésre vagy keresztikötésre alkalmaztatik.

RÉSZTOLCS, falu Kővár vidékén, helyr. *Resztolcs-ra*, —*on*, —*ről*.

RÉSZTVEVŐ, (részt-vevő) l. **RÉSZVEVŐ**.

RÉSZVÉNY, (rész-vény) fn. tt. *részvény-t*, tb. —*ék*, harm. szr. — e. Bizonyos vállalathoz tartozó közkölttségnek, adakozásnak egyenlő öszletekben kiszabott mennyiségű része; továbbá azon bizonyítványlevél, melyet a részvevő a befizetett járulékpénzről kap. *Vasuti, gőzhajózási, gyári részvények. Száz, ötszáz, ezer forintos részvények. Réssvényeket venni, eladni. Réssvények becsének emelkedése, csökkenése. Réssvényekre alapított vállalat. Egész részvény, félrészvény, harmadrészvény.*

RÉSZVÉNYÁR, (részvény-ár) ösz. fn. Valamely vállalati részvénynek forgalmi, azaz alkuból, adásvetésből keletkezett értéke; máskép: *részvényfolyam*.

RÉSZVÉNYÁRUS, (részvény-árus) ösz. fn. Úzér, ki részvényeket nyereszkedés végett vesz és ad, ki részvényekkel kereskedik.

RÉSZVÉNYBIRTOKOS, (részvény-birtokos) ösz. fn. l. **RÉSZVÉNYÉS**.

RÉSZVÉNYÉS, (rész-vény-és) fn. tt. *részvényes-t*, tb. —*ék*. Személy vagy erkölcsi testület, ki bizonyos

köz vállalatban részt vesz, vagyis, az arra szükséges költségnek egy vagy több határozott mennyiségét magára vállalja, s erről szóló bizonyítványlevelet bír.

RÉSZVÉNYESTÁRS, (részvényés-társ) lásd **RÉSZVÉNYTÁRS**.

RÉSZVÉNYFOLYAM, (részvény-folyam) ösz. fn. A részvénynek az adásvevési közforgalomban annak névleges értékétől eltérő ára. V. ö. **FOLYAM**, 8).

RÉSZVÉNYHÁTRALÉK, (részvény-hátralék), ösz. fn. A részvényösszegeből még fizetetlen rész.

RÉSZVÉNYKAMAT, (részvény-kamat), ösz. fn. Egy-egy részvény után eleve meghatározott kamatban befolyó jövedelem; mely különbözik az osztaléktól, s ettől külön jár, vagy együtt is számíttathatik.

RÉSZVÉNYOSZTALÉK, (részvény-osztalék) ösz. fn. Valamely vállalat jövedelmezéséből egy-egy részvényre eső egész nyereség vagy haszon.

RÉSZVÉNYTÁRS, (részvény-társ) ösz. fn. Valamely vállalatban egyik részvényes a másiknak részvénytársa.

RÉSZVÉNYTÁRSASÁG v. —**TÁRSULAT**, (részvény-társaság v. —társulat) ösz. fn. Társaság, mely működését vagy üzletét részvényekre alapítja. *Vasuti, gőzkocsizási, malomrészvénytársaság.*

RÉSZVÉNYTŐKE, (részvény-tőke) ösz. fn. Az öszves részvényeknek valamely vállalatra nézve kiszámított vagy befolyt részvények számszerű pénzürtéke. Jelentheti egy-egy részvény üzvegét is.

RÉSZVÉNYÜZLET, (részvény-üzlet) ösz. fn. Részvények adásvevésével nyeréskedő üzlet.

RÉSZVÉT, **RÉSZVÉTEL**, (rész-vét v. —vétel) ösz. fn. Valamiben részelkedés, egy bizonyos résznek kapása. Erkölcsei ért. kedélyi, akarati tulajdonság, vagyis hajlam, melynélfogva mások kedvező vagy kedvezőtlen ügye érdekel bennünket, s azt úgy tekintjük, mint saját ügyünket. Innen továbbá jelenti azon tetteges hozzájárulást is, mely által mások örömet, szerencsét nevelni, valamint szomorúságukat, bajjaikat, szükségüket enyhíteni képesek vagyunk. *Baráti, szives részvétellel lenni embertársunk szerencséje iránt. Fájdalmas részvétellel vettem kedves gyermeked halálának hírért. Kárvallottak, szegények iránti részvétre felszólítani a közönséget.* „Vagy talán részvételnünk könyecsepejt s a kérelem elkészítésére szükséges egy pár órai munkát sem kívánunk áldozni azokért, kiknek ősei vért és életet áldoztak értünk?” Deák Ferencz (1833-ban a lengyelek ügyében). „Részvételt mutatni minden iránt, mi másokat érdekel, ez a legjobb életpolitika.” B. Eötvös József.

RÉSZVÉTEL, (rész-vétel) l. **RÉSZVÉT**.

RÉSZVÉTES, (rész-vétes) l. **RÉSZVEVŐ**.

RÉSZVÉTLÉN, (rész-vétlen) ösz. mn. Kit mások kedvező, vagy kedvezőtlen sorsa, állapota, szerencsége nem érdekel, ki velők rokon érzetet nem táplál; közönyös. Különösen, ki mások örömet tetteges előmozdítani, vagy szomorúságát, fájdalmát enyhíteni nem kész. *Szegények iránt részvéttlen zsugori.* Határozóként am. részvéttel nélkül, részvéttelenül.

RÉSZVÉTLÉNSÉG, (rész-vétlenség) ösz. fn. Tulajdonság, melynélfogva valakit mások ügye nem érdekel, kedvező vagy kedvezőtlen sorsukban nem osztozik, nem nyújt segédkezet, hozzájárulással valamit előmozdítani elmulaszt stb. *Hideg, önző részvéttlenség. A legszebb vállalat részvéttlenség miatt megbukott.* V. ö. **RÉSZVÉT**.

RÉSZVÉTLÉNÜL, (rész-vétlenül) ösz. ih. Részvét nélkül; rokon érzet hiányában; közönyösen; érdeket nem mutatva; segélyi hozzájárulás nélkül. *Mások öröme, fájdalma iránt részvéttelenül viselni magát. Részvéttelenül elbocsátani a szükölködőt.* V. ö. **RÉSZVÉT**.

RÉSZVEVŐ, (rész-vevő) ösz. mn. 1) Aki valamely köz ügyhöz, vállalathoz, mint részttag járul, vagy abban működik. 2) Erkölcsei ért. akit mások sorsa érdekel, s az iránt rokon érzettel viselkedik. *Részvevő barát, polgártárs. Mások szerencsétlenségében részvevő emberbarát. Részvevő indulatot mutatni.* Használtatik főnevelül is, *részes* helyett.

RÉSZVEVŐLEG, (rész-vevőleg) ösz. ih. 1) Részttagként szerepelve működve. 2) Részvevő indullattal.

RÉT, fn. tt. *rét-et*, harm. szr. —je. 1) Valamely öszvehajtogatott, foszlány testnek, pl. szövethet, papirnak egy-egy része, lapja, levele. *A papírtvet két, négy, nyolcz tizenkét stb. rétre öszvehajtani. A kapcát két réttben tekerni a lábra. A kendőt több réttben öszvehajtva kötni a nyakra. Két rétre fogott női kendő. Három, négy réttel font ostor, haj. Sok réttel hajtott vászon, posztó, papiros.* 2) Merev lapos anyagból öszveállított műnek egy-egy része, különösen a faművekben. *Két, három réttből álló ajtó, asztal. A padlóból egy-egy rét.* 3) Oly mezőföld, melyet kaszálnak, vagyis, szénát, sarjút termő föld. Szélesb ért. néhány minden parlagon maradt, vagy hagyott föld, mely legelőül szolgál, de a melyben a részek tisztán megkülönböztethetők. *Falu rétje, város rétje. Kopár, termékeny rét. Réten legeltetni. Réttel kaszálni. Más ember rétjébe vágja a kaszát.* (Km.).

A rét két első jelentésénél fogva nem egyéb, mint a rész szónak árnyéklati módosulata, minthogy a rét csakugyan az illető testnek elkülönített részét, sőt a közös mezőnek, mely legelőül szolgál, az egyes birtokosok számára, külön használatra vagyis kaszálásra kihalított részét is teszi, különben (ha t. i. lelegeltetnék) kaszálni nem lehetne. Tehát kétségtelen, hogy akkor is, midőn parlagot jelent, szinte a *részesség* alapfogalma rejlik benne, mert általánosb ért. a rét alatt kaszálót, nem legelőt értünk. A legrégebb időkben őseink baromtenyésztéssel foglalkodván és a szántásvetést nem üzven, csak kétnemű földjök vala: legelő és kaszáló; amaz tennézetére nézve közös lehetett és volt is, emezt csak egyes elkülönített részekben lehetett használni. Sőt a közelebbi magyar gazdálkodás szerént is a kaszálók tavasz elején szintén mint a legelők közösek voltak, kivált a volt jobbágytelkeken; úgy hogy midőn a kaszálás ideje közeledett, éven-

ként szokásban vala, s néhutt ma is szokásban van, hogy a helység elüljárói a kaszálónak fordítandó mezőt a telkek aránya szerint részekre fölmérték, és nyíl-húzás (sorsolás) által az illetőknek kiosztották. Mind ezeknél fogva a rét am. a közmezőből egy-egy járandósági rész, vagy, gyűnév gyanánt véve, az ily részeknek öszvege; ellentétben rendszerént a közös legelővel, melyben semmi ily részek nincsenek, vagy meg nem különböztethetők, t. i. a közönséges gazdálkodásban.

Egyezik vele Adelung szerint a lapp *rete*, s ugyan ő a magyart és lappot a német *Rieth* szóval rokonítja, mely némely szójárásban vizenyős tájékat jelent; sőt, mint Adelung véli, ide tartozik a latin *pratium* is, mintha volna *ratum*.

RÉTA, RÉTAD, I. RÉTAM alatt.

RÉTALAP, pusztá Győr m.; helyr. *Rétalap-ra*, —on, —ról.

RÉTAM, RÉTAD, RÉTA, a székelyeknél am. rajtam, rajtad, rajta; és *rétok*, v. *rétik* (amaz Udvarhelyszéken, emez Homoród vidékében) am. rajtok (Kriza J.). A többes első és második személy (nincs följegyezve, de) alkalmasint: *rétunk* (= rajtunk) és *réttok* v. *rétatok* (= rajtatok).

RÉTBÉR, (rét-bér) ösz. fn. Bér, melyet valaki más rétének haszonvételeért fizet.

RÉTDOROSZLÓ, (rét-doroszló) ösz. fn. Sarabolóféle vas eszköz, vagy gép, melylyel a rétekről a kártékony, és ártalmas gázt, gyomot kihorrszolják, kiirtják, s a vakandtúrásokat elegyengetik. V. ö. DOROSZLÓ.

RÉTE, falu Pozson m.; helyr. *Rété-re*, —n, —ről.

RÉTEG, (rét-eg) fn. tt. *réteg-ét*, harm. szr. —e v. —je. 1) Szövetnemű, vagy rostos, vagy leveles testekre vonatkozólag, egymásra halmozott, hajtogatott, vagy nőtt rétek szerkezete, öszvege, sokasága. *Rétegen fekvő végposztó, vászon. A csomóba rakott dohánylevelek, a bekötött könyvek réteget képeznek. Fa rétegei.* 2) Azon sorozat, vagy rend, melyet a föld, illetőleg az ásványok képeznek, midőn mintegy táblákra hasonlítva, vagy különítve halmozódnak egymás fölé. *Rokonnemű rétegek*, melyenek a palakövek, a köszén rétegei. *Különnemű rétegek*, pl. kerti földből, kavicsból, mészből. 3) Képes kifejezéssel, a társadalom fokozatos osztályai. *A nép minden rétegei között elterjedt erkölesi romlás.*

Elemzésére nézve I. RÉT.

RÉTEGÉS, (rét-eg-és) mn. tt. *rétegés-t* v. —et, tb. —ek. Több rétből álló, rétegalaku, szerkezeti. *Réteges föld, köhalmaz. A fák belseje réteges.* V. ö. RÉTEG.

RÉTEGÉSÉDIK, (rét-eg-és-éd-ik) k. m. *rétegéséd-tem*, —tél, —étt. Rétegessé válik vagy leszén.

RÉTEGÉSEN, (rét-eg-és-en) ih. Rétegekben egymás fölé vagy mellé helyezve. *Rétegesen öszvehajtogatott végposztó, vászon.*

RÉTEGÉZ, (rét-eg-éz) áth. m. *rétegéz-tem*, —tél, —étt, v. *rétegez-éttém*, —éttél, —étt, hm. —ni v. *rétegezni*, par. —z. Valamit úgy hajtogat öszve, vagy

többeket úgy halmoz egymásra, hogy réteget képezzenek. *Rétegezni a nyomtatott íveket, a levelet. A szakács rétegezi a kinyújtott tésztát, midőn rétéssé alakítja. Az utat homokkal, agyaggal, kövel és kavicscsal rétegezni.* V. ö. RÉTEG.

RÉTEGEZÉS v. RÉTEGZÉS, (rét-eg-éz-és) fn. *rétegezés-t* v. *rétegzés-t*, tb. —ék, harm. szr. —e. Cselekvés, midőn valamit rétegeziünk.

RÉTEGZET, (rét-eg-éz-el) fn. tt. *rétegzet-ét*, harm. szr. —e. Azon alak vagy forma, melyet valamely réteges test képez; rétegek öszvege.

RÉTÉK, fn. tt. *retk-ét*, harm. szr. —e. Ismeretes gyökérnövénynek, a négy főbbhímesek seregéből és beczősök rendéből, melynek némely fajtái a kertekben miveltenek. *Téli retek. Fekete retek. Nyári retek. Hónapos, fehér, piros, barna héjú retek. A retek reggel méreg, délben étel, estve orvosság.* (Km.). *Vad retek* a nép nyelvén am. Diószeginél növénytani néven: *büdds szirmanyult* (iberis pinnata); másképp szintén a nép nyelvén: *kis borsocska, büdösfű, mecsek.*

Több, kevesebb módosulattal legtöbb európai nyelvben megvan, pl. a németben: *Rettig*, v. *Rettich*, angolban: *radish*, olaszban: *radichio*, szlávban: *retkev, retykev, retykov*, francziában: *raifort* (közelebb a latin-görög *raphanus*-ból; egyébiránt) az el-sőbbek közös törzse Adelung szerint a latin *radix*.

RÉTÉKCSIGA, (reték-csiga) ösz. fn. Tengeri, úszó csigánem. (Nautilus).

RÉTEKE, (rét-eke) ösz. fn. Különös szerkezetű eke, melylyel a réteket, mezőket törik fel.

RÉTÉKMAG, (reték-mag) ösz. fn. A retek nevű növénynek érett magja.

RÉTEL, (rét-el) áth. m. *rétel-t*, I. RÉTEGÉZ.

RÉTEN, erdélyi falu F. Fehér m.; helyr. *Réten-be*, —ben, —ből.

RETENY, egyszerű vegyelem, a fémedek (metalloidok) osztályából. A kénhez sok tekintetben hasonló, különösbbe a hőmérsék fokozatához képest hol szilárd, hol folyékony, hol gőzalakban találhatik. S valamint a kén úgy a reteny is a levegőn meggyújtható, s égés alatt jellemző retekiszagot terjeszt el; innen, kissé merészen (mert maga a retek szó sem magyar eredetű) magyar nevezete. Latinul: *selenium*. Csak 1817-ben találta fel Berzelius.

RÉTES, (1), (rét-es) mn. tt. *rétes-t* v. —et, tb. —ek. 1) L. RÉTEGES 2). Rétekekkel bővelkedő. *Rétes völgyi vidék, határ.*

RÉTES, (2), (rét-es) fn. tt. *rétes-t*, tb. —ek, harm. szr. —e. Sütemény, mely finomra nyújtott, s rétenként öszvehajtogatott, és rendszeren valamivel bélelt tésztából áll. *Turós, mákos, darás, almás, diós, mondolás, káposztás, tejfőlés stb. rétes.*

RETESZ, fn. tt. *retesz-t*, tb. —ék, harm. szr. —e. Zárféle eszköz az ajtón vagy kapun, pl. dorong vasból vagy fából, melyet az ajtón keresztül vetnek, hogy a nagyobb erőszakú betörés ellen biztosítsák, vagy kisebb nemű tolóka az ajtó szélén, melyet a ragasztóba tolnak, vagy kalantyúféle kapocs stb.

„Az isteni félelemnek reteszszét szájunkra vetvén.“ Csúzi trombitája. 240. l. A székelyeknél: *reteszt vetett* vagy *mondott a puska* azt teszi: nem sült el; mi szokottabban: *csulörtököt mondott*, azaz csak *csettent*. Amaz is vagy hangutánzásból eredett, vagy a „retesz“ főntebbi értelmezése után azt jelentené, mintha reteszt tetettek volna a csövébe; ezt mutatja a „reteszt vetett“, a hangutánzást pedig a „reteszt mondott“ kifejezést. Eléjön Pázmánnál is: *reteszt-vet pattantnyújak*.

Minthogy a retesznek rendeltetése a rekesztés, legvalószínűbb, hogy egy eredetű a *rekesz* szóval, s ennek csak módosulata. A *k* és *t*, mint több tekintetben rokonok, néha fölcserelődnek, pl. a székelyeknél *köp* és *töp*, valamint némely más szójárásokban: *próbdál* és *tróbdál*, *prücsök* v. *pücsök* és *trücsök* v. *tücsök* stb.). E fölcserelés a gyermekbeszédben közönséges, pl. *katona tatona*, *akar atar*, stb. A Münchener codexben *láncz* helyett fordul elő. *És sem reteszekkel* (*catenis*) *valaki meg nem kötözheti vala ötet*. (Márk. 5). Ez értelemben egyezik ugyan vele a szláv *retjaz*, mely azonban, úgy látszik, nem eredeti, hanem alkalmasint a magyar *retesz*-ből alakult, mint *vitéz*-ből *vityez* v. *vityaz*.

RETESZÉL, (retesz-él) áth. m. *reteszél-t*. Reteszszel bezár, megerősít. *Bereteszelni az öl ajtaját*. V. ö. RETESZ.

RETESZFOGÓ, (retesz-fogó) ösz. fn. Horog vagy kapocsféle eszköz, mely a betett reteszt odaszorítja.

RETESZLYUK, (retesz-lyuk) ösz. fn. Lyuk az ajtóragasztóban, vagy falban, hová a retesznek egyik végét betolják.

RETESZZÁR, (retesz-zár) ösz. fn. Retesz, mint záró eszköz, különböztetésül a mesterségesebb és kulcsos pléhzártól.

RETEZ I. RETESZ. Amaz eléjön Szabó Dávidnál.

RÉTEZ, (rét-ez) áth. m. *rétez-tem*, —*tél*, —*étt*, par. —z. Rétekre vagy rétekre hajtogat, szedeget, rakogat valamit. *A könyvkötők rétezik a papírveket*. *A vépposztót, vásznat rétezni*.

RÉTEZÉS, (ret-ez-és) fn. tt. *rétezés-t*, tb. —*ék*, harm. szr. —e. Rétekre vagy rétekre hajtogatás, rakogatás.

RÉTEZET, (rét-ez-et) fn. tt. *rétez-ét*, harm. szr. —e. L. RÉTEG.

RÉTFALU, falu Sopron m.; helyr. *Rétfalu-ba*, —*ban*, —*ból*.

RÉTFÖLD, (rét-föld) ösz. fn. 1) Rétül, különösen kaszálólul használt föld, különböztetésül a szántóföldtől. 2) Feltörött és szántóföldül használt föld. *Rétföldben termesztett köles, zab, len*.

RÉTGVALU, (rét-gyalu) ösz. fn. Mezőgazdasági eszköz vagy gép, melylyel a réteken levő egyenetlenségeket főképp vakandturásokat feldoroszolják, és elsimítják; másképp: *rédoroszló*.

RÉTHÁT, falu Temes m.; helyr. *Réthát-ra*, —*on*, —*ról*.

RÉTHI, I. RÉTI, (2).

RÉTI, (1), (rét-i) mn. tt. *réti-t*. tb. —*ék*. Réten termő, tenyésző; (nem szántóföldi, nem kerti stb.). *Réti füvek*. *Réti kömény*, *sáfrány*, *torma*, *sóska*. V. ö. RÉT.

RÉTI, (2), falu Győr m., puszta Fehér m.; helyr. *Réti-be*, —*ben*, —*ből*.

RÉTIKE, (rét-i-ke) kicsiny. fn. tt. *rétiké-t*. Réteken tanyázni szerető pacsirta faj. (*Alauda pratensis*). Képzésre olyan mint, *kenderke* v. *kendericze* a kender, *rendike* a rend törzstől.

RÉTING, (rét-ing) ösz. fn. *Rétingben lenni*, *járni*, tájdivatosan am. egy ingben, minden más felöltő nélkül, egyrét ingben.

RETKA, Ormánságban am. ritka; I. RITKA.

RÉTMIVELÉS, (rét-mivelés) ösz. fn. A mezőgazdálkodás azon módja, midőn a réteket, vagyis kaszálókat nem hagyják parlagon, hanem néha feltörik, megtrágyazzák, öntözik stb.

RÉTÖLTÉS, (rét-öltés) I. RÉVTÖLTÉS.

RÉTÖNTÖZÉS, (rét-öntözés) ösz. fn. A rétek mesterségesen, pl. csatornák segítségével, kellő nedvességgel ellátása.

RÉTPÉNZ, I. RÉTBÉR.

RÉTSÁGH, RÉT-SÁGH, falu Nógrád m.; helyr. *Rétságh-ra*, —*on*, —*ról*.

RÉTSÉG, (rét-ség) fn. tt. *rétség-ét*, harm. szr. —e. Rétekből álló térség, földterület. *Hegyek lábain*, *szőlők aljában*, *völgyekben*, *folyók mentében* *elterjedő rétségek*.

RÉT-SZENT-MIKLÓS, puszta Bihar m.; helyr. *Szent-Miklóson*, —*ra*, —*ról*.

RÉTSZILAS, puszta Fehér m.; helyr. *Szilas-ra*, —*on*, —*ról*.

RETT, RÉTT, hangszó, melyből *retteg*, *retten*, *rettent*, és származékaik erednek. Azon erős megrázkódást fejezi ki, melyet az emberben valamely nagy félelemnek első benyomása okoz, s mely rendesen riadásra, elkiáltásra fakaszt. Ugyanazon alaphangokból áll, csakhogy megfordítva, a latin *terro*, melyből *terreo*, *terrore* erednek. A héber nyelvben *retét* am. terror, horror. A rettegés fogalmát szintén élénken s rokon hangokban fejezi ki a német *schreck*. V. ö. REZZ, REZZEN.

RETTÉG, RÉTTÉG, (rett-ég) önh. m. *rettég-tem*, —*tél*, —*étt*. A nagy veszély félelme miatt egész valója folytonos, vagy gyakori megrázkódásban szenved. *A kemény büntetéstől*, *a haláltól* *rettegni*. *Jobb előre félni*, *mint utoljára rettegni*. (Km.). *Ah félek retsegek*, *Jezusom mit tegyek?* (Egyházi ének).

„Sujt a villám, végveszély vár,
Útas! útas! rettegek.“

Kisfaludy K.

Áthatólag is:

„Ohajtkuk és rettegjük a halált.“

Vörösmarty.

Gyöngédebb árnyékklatai: *fél*, *remeg*, *reszket*.

RETTEG, erdélyi falu B. Szolnok m.; helyr. *Retteg-re, —én, —röl.*

RETTÉGÉS, RÉTTÉGÉS, (rett-ég-és) fn. tt. *rettégés-t*, tb. —*ék*, harm. szr. —*e*. A testnek rázkodó, s a léleknek háborgó szenvedése a nagy félelem miatt.

RETTÉGET, RÉTTÉGET, (rett-ég-et) gyak. áth. m. *rettéget-tem, —tél, —étt*, par. *rettégess*. Nagy veszélylyel, kinnal fenyegetve eszközli, hogy rettegjen valaki. *Gyujtogatók, rablók rettegetnek bennünket.* „Mondta vala k(egyelmed), hogy az legényeknek az mennyi héja (hija) vagyon, reá teljesítsek (teljesítsük), nem tudok mire bízni, mert az mely ineth elmegyen bennök, az es (is) rettegeti, hogy nem fizetnek.“ Levél 1557-ből (Szalay Ág. 400. m. l.). Némi módosulattal: *rettegetet*.

RETTÉGETÉS, RÉTTÉGETÉS, (rett-ég-et-és) fn. tt. *rettégetés-t*, tb. —*ék*, harm. szr. —*e*. Cselekvés, fenyegetés, melynél fogva valaki rettegeti az embereket. V. ö. RETTÉGET.

RETTÉGTET, RÉTTÉGTET, (rett-ég-tet) l. RETTÉGET.

„Szélvész között, zúgó habon
Rettegetet sok veszély.“

Kölcey.

RETTÉGTETÉS, (rett-ég-tet-és) l. RETTÉGETÉS.

RETTÉGVÉ, (rett-ég-ve) ih. A nagy félelem miatt testileg rázkodva, reszketve, s lelkileg megháborodva. *Rettegvé látja közelíteni az iszonyú veszélyt, a vérengző fenevadat.*

RETTEN, RÉTTEN. (rett-en) önh. m. *retten-t*. A nagy félelem első behatása által megrázkodik, s megháborodik. A félelem kezdetét, keletkezését fejezi ki. *Elrettene, midőn a tigris közelben megpillantotta. Az állgylövésre fölrettent álmából. Az ellenséget feléje vágatni látván megrettent.* Alsóbb fokozatai: *ijed, rezzen*; ellenben a félelemnek még magasabb fokát jelenti a *rémül*.

RETTENÉS, RÉTTENÉS, (rett-en-és) fn. tt. *rettenés-t*, tb. —*ék*, harm. szr. —*e*. A megfélemlésnek magasabb foka, midőn valaki testi lelki erős rázkodásba jön, vagyis megretten.

RETTENET, RÉTTENET, (rett-en-et) fn. tt. *rettenet-et*, harm. szr. —*e*. Testet és lelket megrázó indulat, melyet a nagyobb foku s hirtelen ijesztés támaszt. Elvont értelmű szó, mint rémület, iktózat, félelem, ijedelem, borzalom. *A távoli veszély csak félelmet, de a közeli rettenetet szokott okozni.*

RETTENETÉS, RÉTTENETÉS, (rett-en-et-és) mn. tt. *rettenetes-t* v. —*et*, tb. —*ék*. Rettenetet okozó, igen félelmetes, borzasztó, rémitő, rémületes. Mind ezek, valamint a *szörnyű, szörnyűséges, rettentő, iktóztató, iszonyatos*, a nagyító kifejezések osztályába is tartoznak, melyekkel a közbeszéd kisebb foku értelemben is él, s ekkor általán annyit tesz, mint *nagyon, igen*, pl. a népdalban: *illik neki rettenetes(t), hogy egy kicsit himlőhelyes*. Egyébiránt ‚rettenetes‘

jelent kegyetlent, házsártost, megférhetetlent is stb. *Rettenetes ember. Rettenetes garáda, veszekedő.*

RETTENETÉSEN, RÉTTENETÉSEN, (rett-en-et-és-en) ih. Szörnyűen, borzasztóan, rémitőleg, iszonyatosan. *Benigna asszony imakönyvében: rettentőst. Rettenetesen fenyegetőzni, káromkodni, ordítani, félni.* Szélesb nagyító ért. fölötte, igen, nagyon. *Rettenetesen nevet, iszik.*

RETTENETÉSSÉG, RÉTTENETÉSSÉG, (rett-en-et-és-ség) fn. tt. *rettenetesség-et*, harm. szr. —*e*. Rettenetes állapota, vagy mivolta, vagy tulajdonsága valakinek v. valaminek; *szörnyűség, borzasztóság, iszonyatosság. Rettenetesség, mit az ellenség elkövetett rajtunk. Ez már rettenetesség!*

RETTENETLEN, (rett-en-etlen) mn. tt. *rettenetlen-t*, tb. —*ék*. Valamely előforduló vagy fordult veszélylyel, fenyegetéssel, vagy veszélyekkel s fenyegetésekkel bátran szembeáll. Különbözik némileg a ‚rettenhetlen‘ szótól, minthogy ez a ‚hetlen‘ képzőben csak képességet fejez ki; noha mind a közéletben mind az irodalomban a kettő fölcseréltetik. Így különbözik *rendületlen és rendülhetlen, hervadatlan és hervadhatlan, orvosolatlan és orvosolhatlan, méretlen és mérhetlen, töretlen és törhetlen* stb. Határozóként am. rettenet nélkül.

RETTENETLENSÉG, (rett-en-etlen-ség) fn. tt. *rettenetlenség-et*, harm. szr. —*e*. Meg nem rettenő állapot. V. ö. RETTENETLEN.

RETTENETLENÜL, (rett-en-etlen-ül) ih. Valamely előforduló vagy előfordult esetben a veszélylyel, fenyegetéssel bátran szembe szállva.

RETTENHETLEN, RÉTTENHETLEN, (rett-en-het-len) mn. tt. *rettenhetlen-t*, tb. —*ék*. Ki nem szokott meg rettenni, ki a veszélylyel bátran szembe szállni képes. *Rettenhellen lelkű hős.* ‚Rettenthetlen‘ v. ‚rettenthetetlen‘ szótól csak származására nézve különbözik, emezek ‚rettent‘ amaz pedig ‚retten‘ szóból keletkező. Határozóként am. rettenhetlenül.

RETTENHETLENSÉG, RÉTTENHETLENSÉG, (rett-en-het-len-ség) fn. tt. *rettenhetlenség-et*, harm. szr. —*e*. A legnagyobb veszélyekkel, fenyegetésekkel erősen dacolni tudó bátorság, szilárd-lelkűség.

RETTENHETLENÜL, (rett-en-het-len-ül) ih. Lehető veszélyekkel, fenyegetésekkel bátran szembe szállva, azoktól meg nem rettenve.

RETTENT, RÉTTENT, (rett-en-t) áth. m. *rettent-étt*, par. —*s*, htn. —*ni* v. —*eni*. Eszközli, okozza, hogy rettenjen valaki. *Elrettenteni valakit fenyegetés által bizonyos merénylettől. Álmából fölrettenteni valakit. Az állgyszó az egész várost megrettenté.*

RETTENTÉS, RÉTTENTÉS, (rett-en-t-és) fn. tt. *rettentés-t*, tb. —*ék*, harm. szr. —*e*. Cselekvés, illetőleg hatás, benyomás, mely valakit rettenővé tesz.

RETTENTHETETLEN, RÉTTENTHETETLEN, (rett-en-t-het-etlen) mn. tt. *rettenthetetlen-t*, tb. —*ék*. Igen szilárd, bátor lelkű, vagy épen veakerő

kit semminemű veszély, fenyegetés meg nem indít, le nem ver. Határozóként am. rettenthetetlenül.

RETTENTHETETLENSÉG, RÉTTENTHETLENSÉG, (rett-en-t-het-[et]len-ség) fn. tt. *rettenthetetlenség-ét*, harm. szr. —e. Erős lelkű szilárdság, bátorság, vakmerőség, melyet megrettenteni nem lehet.

RETTENTHETETLENÜL, RÉTTENTHETLENÜL, (rett-en-t-het-[et]len-ül) ih. Semminemű rettentésnek nem engedve; szilárd bátorsággal, merész-séggel.

RETTENTHETLEN; RETTENTHETLENSÉG; RETTENTHETLENÜL, I. RETTENTHETLEN; RETTENTHETETLENSÉG; RETTENTHETETLENÜL.

RETTENTŐ, RÉTTENTŐ, (rett-en-t-ő) mn. tt. *rettentő-t*. Mitől sz ember rettenni, megrettetni szokott, iszonyatos, borzasztó, rettenést okozó, eszközlő. *Rettentő látvány, förgeteg, tengeri háboru. Ez rettentő dolog.* Közbeszédben hibásan nagyító értelemben is használtatik. *Rettentő szép.* V. ö. **RETTENTŐEN.**

RETTENTŐEN, RÉTTENTŐEN, (rett-en-t-ő-en) ih. Rettentő módon, igen ijesztőleg, borzasztóan, iszonyatosan. Szélesb ért. igen, nagyon, fölötte. *Rettentően leitta magát. Rettentően hazud.* A közbeszédben hibásan néha oly nagyításra is alkalmaztatik, melyhez épen nem illik, pl. *rettentően szép, kedves; rettentően jól mulattunk.*

RETTENTŐKÉP, (rett-en-t-ő-kép); RETTENTŐLEG, (rett-en-t-ő-leg) ih. I. **RETTENTŐEN.**

RETTENTŐSÉG, RÉTTENTŐSÉG, (rett-en-t-ő-ség) fn. tt. *rettentőség-ét*, harm. szr. —e. Rettentő mivolta, tulajdonsága valaminek. Továbbá, igen meglepő rendkívüliség, mely kedélyünkre kellemetlenül hat. *Az rettentőség, mit rossz emberek elkövetnek.*

RÉTTIZED, (rét-tized) ősz. fn. Tized, melyet netalán valahol a rétek jövedelméből adnak.

RÉTTYA, ormánsági tájszó Baranyában, am. *létra*; I. **LÉTRA.**

RÉTŰ, RÉTŰ, (rét-ű) mn. tt. *rétű-t*, tb. —ek. Őszvetételekben bizonyos számú vagy formájú rétekre osztva, rakva. *Kétrétű, négyrétű, nyolczrétű papírív, kétrétű gatyaszár.*

RÉTVÖLGY, (rét-völgy) ősz. fn. Völgy, melyen rétek, különösen kaszálók terjednek el. *Hegyek közötti, folyók mentében elnyúló rétvölgyek.*

RETY, hangszó, melyből *retyeg, retyegés, retyerutya* származnak. Lágy véghangjánál fogva azon hangszók osztályába tartozik, melyek némi ölcsárlást vagy gúnyt fejeznek ki, mint, *lety, letykó, lity-loty, toty, szoty, moty* stb. A 'rety' hiábavaló licslocs beszédhangot utánoz, s rokon a *rekeg* szóval vagy ennek *rek* gyökével is.

RÉTY, erdélyi falu a Sepsi székely-székben; helyr. *Réty-re, —én, —ről.*

RETYÉG, (rety-ég) önh. m. *retyég-tem, —tél, —ét.* Tisztátalan, rekedt hangon szól, mint a béka,

ha rekeg; haszontalan licsilocsi, vénbanya beszédeket hallat. *Néhutt racsál.* V. ö. **RETYERUTYA.**

RETYÉGÉS, (rety-ég-és) fn. tt. *retyégés t*, tb. —ék, harm. szr. —e. Rekedt hangon szólás. Haszontalan fecsegés. V. ö. **RETYÉG.**

RETYEMOTYA, (retye-motya) ikernév. tt. *retyemotyá-t*. Gúnyos, ölcsárló kifejezés, s am. holmi czókmók, czeleczula. Valamint a hasonló nemű ikerzőkban, úgy itt is a második az alapszó, t. i. a *motya*, mely egy a *motyó* szóval, s a *retye* tulajdonkép *letye*, miszerint a *retyemotya* am. *letye-motyó* v. *letyegő motyó*, mely a hordozó hátán lityeg v. *letyeg.* *Elvitte minden retyemotyáját.*

RETYERUTYA, (retye-rutya) ikernév, tt. *retyerutyá-t*. Gúnyos, ölcsárló szó, mint, *rityroty, szity-szoty, titytoty, pitypoty, kitykoty* stb. Jelent kiabáló, haszontalan, békamódra rekegő beszédet, fecsegést.

RETYERUTYÁL, (retye-rutyál) ikerige, m. *retyerutyál-t*. Deredarál, tereferél, tereturál.

RETYESZ, (1), mn. tt. *retyesz-t*, tb. —ék. Székely tájszó, s am. más szójárással: renkesz. Kriza J. szerént nem magas, nem is karcu vagy sovány, hanem tömött tagokkal alkotott. *Retyesz gyermek, nő, marha.* Általánosb szokással: *zömök.* A Tájszótárban Gyamathi Sámuel szerént: ügyes kicsi valami. *Retyesz menyecske.* Néhutt: *rötyesz.*

RETYESZ, (2), falu Szatmár m.; helyr. *Retyesz-én, —re, —ről.* Másképp: **SAKASZ.**

REV, fn. tt. *rev-et*, harm. szr. —e. Némely kemény növényi és állati testeknek, különösen fáknak, csontoknak beteg állapota, midőn porhadásnak, rohadásnak indulnak, továbbá az illető testnek illetén része. *Rev a fában, a fogakban. A fa revéből csinált tapló.* Az úgynevezett cserfa-, bükkfatapló nem egyéb, mint a csernek, bükknek gyulékony reve. V. ö. **REDV.**

Alapfogalomban egyezik közelebb *roh* gyökkel, s általán azon *r* gyökhangú szókkal, melyek romlásra vonatkoznak. V. ö. **R**, gyökhang.

RÉV, (1), az utó *v* nélkül: **RÉ**, fn. tt. *rév-et*, harm. szr. —e. 1) A hajókázható vizek szélein azon hely, vagy öböl, hol az átszállításra rendelt járművek, ú. m. csolnakok, sajkák, kompok, stb. állani, s honnan a tulsó félre kiindulni szoktak. *Tihanyi, szántódi rév a Balatonon. Dunai, tiszai révek. Későn érni a révhez. Az ő révén ment v. költ el*, azaz, ő adott tovább rajta, ő költötte vagy vesztegette el. *Tarka ló, vemhes számár réven vámon nem fizet*, (km.) hanem a gazdája. *Amit a réven nyer, elveszti a vámon.* (Km.) 2) Kikötő hely a tengerek, tavak, és folyók partjain, hol a megérkezett hajók mint biztos állomáson tartózkodnak, s majd ki- majd berakodnak. *A hajót betereni a révbe. Kiindulni a révből.* Hazánkban több helységek vették tőle nevüket: *Rév-Komárom, Rév, Révbér, Rév-falu, Révkörtvélyes, Aggrév, Farkasrév, Főrév, Nagyrév, Lóré* stb.

Nyelvünkben alig találunk más rokon gyökhangú szót, melylyel a *rév* alapfogalomban is meg-

egyeznek, mint az alhangu ró vagy röv, miként Lugossy József is tartja; tehát rév annyi volna, mint rovott, kirovott, kivájt hely, különösen valamely folyóvíz partján. Egyébiránt hasonló hozzá az olasz *riwa*, francia *rive*, *rivage*, latin *ripa* stb. Figyelmet érdemel a persa *rev* (itio, iter), *revís* (transitus), *reh*, v. *rah*, v. *ráh* v. *rái* (via, iter). Ha európai nyelvből vettük át, úgy ez közvetlenül talán az olaszból történheték, minthogy népünk némely más hajózási műszót is kölcsönözött az olaszoktól, pl. *burcella* am. barchetta (?) *náva* am. *nave*, *alattság* am. *allaciare* (?), *timon* a felfelő menő hajókormánya am. *temo*, *resztó* am. *rispetto*. De az utóbbiak is, mint tudjuk, latin eredetűek.

RÉV, (2), falu Rihar m. puszta Baranya m. NAGY—, falu Heves m.; helyr. *Rév-be*, —*ben*, —*ből*.

RÉVÁM, (ré-vám) ősz. fn. Vám, vagy bizonyos díj, melyet a kikötő révben tartózkodó hajóktól az illető tulajdonosnak fizetnek. Ezt a Duna mentében *karópénz*-nek nevezik. Továbbá azon zárvonat, mely a révet a szabad tengertől, vagy folyótól elrekeszti.

RÉVÁMFA, (ré-vám-fa) ősz. fn. Gerenda vagy sorompó, melylyel, mint a száraz vámházaknál az utat, úgy a kikötőkben a révöblöt elzárják.

RÉVÁMOS, (ré-vámos) ősz. fn. Vámos, ki a révbe szállt hajókról a révbért beszedi.

RÉVÁROS, (ré-város) ősz. fn. Révöböllel, kikötőhelylyel ellátott kereskedőváros.

RÉVÁS, régies, 'rív-ás' helyett. „Hallá az ördögöknek révásit (kiáltásit v. ordításit) és ivöltésöket.“ Nádor-codex. 669. A Bécsi codexben is eléjén *révó* = ordító.

RÉVBÉR, (1), (rév-bér) ősz. fn. Bér, melyet a révben tanyázó hajóktól, kompoktól stb., vagy azok használatától fizetni kell. A Duna mellékén: *karópénz*.

RÉVBÉR, (2), puszta Pest-Solt m.; helyr. *Rév-bér-re*, —*én*, —*ről*.

REVE, (rev-e) fn. tt. *revé-t*. Tájszó. A fának taplószerűleg megpuhult béle, vagyis porhanyó pudvája. V. ö. REV.

REVED, (rev-ed) önh. m. *reved-t*. Mondjuk különösen fákról, továbbá csontokról, kivált fogakról, midőn belök megporhanyúl, megpurhásodik. *A beszivárgott nedvtől reved a fa. Revednek a fogai és fájnak.* Rokon hozzá a vastaghangu *rohad*.

RÉVED, I. RÉVEDÉZ.

REVEDÉS, (rev-ed-és) fn. tt. *revedés-t*, tb. —*ék*, harm. szr. —*e*. A fának, fognak purhadása, rohadása, taplósodó romlása. V. ö. REVED.

RÉVEDÉZ, (rév-ed-éz v. rém-ed-éz v. réb-ed-éz) önh. m. *revedéz-tem*, —*tél*, —*étt*. Szemeivel, vagy képzelődésével ide-oda tétováz, csapong. V. ö. RÉVEZET.

REVEDT, (rev-ed-t) mn. tt. *revedt-et*. Fákról és fogakról szólva am. rohadt, purhás, taplósodott. *Tapló a cserfa revedt beléből.*

REVEHAMU, (reve-hamu) ősz. fn. Hamu, az elégett fa revéből, purhájából. V. ö. REVE.

REVES, (rev-es) mn. tt. *reves-t* v. —*et*, tb. —*ék*. Purhás, rohadt, taplós bélü. *Reves vén fa, reves tölke.* V. ö. REV.

REVESÉDÉS, (rev-es-éd-és) fn. tt. *revesédés-t*, tb. —*ék*, harm. szr. —*e*. A fa belének purhássá, taplósá rohadása.

REVESÉDIK, (rev-es-éd-ik) k. m. *reveséd-tem*, —*tél*. —*étt*. Revessé leszen, azaz, purhásodik, rohadoz, taplósodik, t. i. a fa belső része.

REVESEN, (rev-es-en) ih. Reves állapotban vagy minőségben.

RÉVÉSZ, (rév-ész) fn. tt. *révész-t*, tb. —*ék*, harm. szr. —*e*. 1) Hajós, ki az utasokat, s egyéb holmit egyik révől a másikba átszállítja. *Balaton, dunai, tiszai révészek. Öreg révész, kormányos, evező révész. Hajótörés után okosabb a révész.* (Km.). Öszvetelekben: *révészgazda, révészlegény*. 2) Átv. a természetrajzban, tengeri csiganem, mely a víz színén úszkálni szeret. (Nautilus, Argonauta.)

RÉVÉSZGAZDA, (révész-gazda) ősz. fn. Főrévész, kinek szolgálatában vagy segítségére révészlegény vagy legények állanak. Máskép: *öregrévész*.

RÉVÉSZI, (rév-ész-i) mn. tt. *révészi-t*, tb. —*ék*. Révészt illető, ahhoz tartozó, arra vonatkozó. *Révészi kötelesség, munka, bátorság, nyersség.*

RÉVÉSZLEGÉNY, RÉVÉSZSEGÉD, (révészlegény v. —segéd) A révészgazda mellett szolgáló férfi személy.

RÉVÉSZSZŰR, (révész-szűr) ősz. fn. Felső Duna és Alsó Vág mentében, sajtáságos szabásu, gallératlan hosszú szűr, melyet az ottani révészek, halászok, hajósok viselnek.

REVETAPLÓ, (reve-tapló) ősz. fn. Tapló a fának revéből, azaz, purhás beléből, milyen a cserfábükkfatapló, különböztetésül a *gomba*-s egyébnemű taplóktól.

REVETIS, falu Arad m.; helyr. *Revetis-re*, —*én*, —*ről*.

REVEZET, I. RÉVEZET.

RÉVEZET, RÉVEZET, fn. tt. *revezet-et*, harm. szr. —*e*. A székelyeknél am. ijesztő váz; továbbá, a betegség által igen elnyomorodott, vázalaku ember; innen végre am. útaltság. Alapfogalomnál fogva, úgy látszik, a *réb* v. *rém* gyökből származott, s eredetileg: *rébezet* v. *rémezet*, t. i. a *b* v. *m* és *v* hangok különösen a szók közepén fel szoktak cserélődni, mint különösen az *m*-et illetőleg számos *vány*, *mány*, *vény*, *mény* képzőjü származékokban. Némi módosulatokkal még *revezet*, *rébezet* alakokban is eléjön.

RÉVÉZETÉS, RÉVEZETÖS, (révezet-és) mn. tt. *révézetés-t* v. —*et*, tb. —*ék*. Kriza J. szerint a székelyeknél am. csúnya, illetlen magaviseletü. V. ö. RÉVÉZET.

RÉVFALU, faluk Győr, Somogy és Trencsén m.; helyr. *Révfa-lu-ba*, —*ban*, —*ból*.

RÉVGÁT, (rév-gát) ősz. fn. A rév alakítására vagy oltalmazására épült gát. (Az olasz *molo*).

RÉVHAJÓ, (rév-hajó) ősz. fn. Nagyobb révben használtatni szokott hajó.

RÉVHELY, (rév-hely) ősz. fn. Révül szolgáló vagy elkészített hely, illetőleg öböl, a tengerek vagy folyók szélén.

RÉVHORGONY, (rév-horgony) ősz. fn. A révben, vagy révparton állandóan fekvő horgony, melyhez a veszteglő hajókat akasztják. Ami révceinkben a horgonyt a parton levert karók pótolják.

REVICZKI-GESZTERÉD, pusztá Szaboles m.; helyr. — *Geszteréd-en*, — *re*, — *ről*.

REVID, tájdivatosan és régiesen am. rövid; l. ezt REVICSE, ALSÓ—, FELSŐ—, faluk Uug m.; helyr. *Reviscsé-re*, — *n*, — *ről*.

REVISNYE, falu Árva m.; helyr. *Revisnyé-re*, — *n*, — *ről*.

REVISTYE, l. VÁLALJA alatt.

RÉVJOG, (rév-jog) ősz. fn. Földbirtokosi jog révet tartani.

RÉVKALAUZ, (rév-kalauz) ősz. fn. Tengeri hajós, ki a bejárando tenger vidékeit, veszélyes helyeit stb. jól ismeri, s útmutatóul szolgál.

RÉV-KOMÁROM, l. KOMÁROM.

RÉVKOMP, (rév-komp) ősz. fn. Komp, mely a réven átjárásra használtatik.

RÉVKORLÁT, (rév-korlát) l. RÉVÁMFA.

RÉV-KÖRTVÉLYES, falu Kővárvidékében; helyr. — *Körtvélyés-en*, — *re*, — *ről*.

RÉVKÖTÉL, (rév-kötél) ősz. fn. 1) Kötél, melyel a révben veszteglő hajót a révhorgonyhoz vagy parti hajóhoz kötik. 2) Kompkötél, melynek segítségével a kompot egyik partról a másikra húzzák vagy tolják.

RÉVMESTER, l. RÉVÜGYELŐ v. RÉMESTER.

RÉVÓ, (rív-ó) mn. tt. *révó-t*, A Bécsi codexben am. ordító. „Révó orozlánok.” (Sophonias II. Káldinál és Károlinál: ordító). Másutt: *réjő*. V. ö. RÉVÁS.

RÉVPARANCSNOK, (rév-parancsnok) ősz. fn. Nagyobb v. leginkább tengeri révben főfelügyelő tiszt.

RÉVPART, (rév-part) ősz. fn. A révnek szélén elnyuló part, melyről be- vagy melyre kirakodnak, be- vagy kiszállanak. *Szerencsésen eljutni a révpartra*. V. ö. RÉV.

RÉVPÉNZ, (rév-pénz) ősz. fn. l. RÉVBÉR.

RÉVSOROMPÓ, (rév-sorompó) ősz. fn. l. RÉVÁMFA.

RÉVTELEN, (rév-telen) mn. tt. *révtelen-t*, tb. — *ék*. Minek réve, kikötője nincsen. *Révtelen tengerpart, város, vízmelléki vidék*. V. ö. RÉV.

RÉVTÖLTÉS, (rév-töltés) ősz. fn. A révet környező, biztosító töltéskéféle gát; másképp: *révgát*.

REVUCZA, falu Liptó m.; helyr. *Revuczá-ra*, — *n*, — *ről*.

RÉVÜGYELŐ, (rév-ügyelő) ősz. fn. l. RÉMESTER.

RÉVVÁM, (rév-vám) l. RÉVÁM.

RÉVVÁMOS, (rév-vámos) l. RÉVÁMOS.

RÉVVÁROS, (rév-város) l. RÉVÁROS.

RÉVZSÁMOLY, (rév-zsámoly) ősz. fn. A kompos révpartok szélén elnyuló lejtős és zsámolyféle dobogó, melyet a komphoz illesztnek, hogy könnyebben lehessen be- és kirakodni, vagy járni.

REZ, hangszó, melynek származékai: *rezeg*, *rezget*, *rezzen*, *rezzent*, *rezged* (*rezked*, *rezsket*), és ezek családai, továbbá nyomatékosabban *rezz*, *rezzed*, és *rezzeszt* régies szókban. Különösen az ércből alakított lemezek vagy húrok, továbbá üveg, cserépnemű testek hangját utánozza. Szélesb ért. remegő, rezkető ingást, ideges mozgást is jelent; rokon a mély hangu *ráz* szóval. Idegen nyelvekben idetartozik Beregszászi szerént a héber *rágaz* (beben, zittern), arab *rakaza* (beben); továbbá Budenz J. szerént ide tartoznak a cseremiszt *rüz*, hegyi cseremiszt *rz-* (*rüz-*) törzsek, melyek rázást jelentenek; továbbá a hegyi cseremisztben *rzül-* (megrendülni, rezdülni), cseremiszt *rücskal-* (rázogatni).

RÉZ, fn. tt. *rez-et*, harm. szr. — *e*. A beszédben magánosan használva vörös színű, a tüzet ki nem álló, törésben morzsálódó, nehéz fém, mely majd tisztán, majd vegyes állapotban, leggyakrabban kénnel vegyülve találhatók a természetben; különben jól nyújtható és sok használatu. (Cuprum). Összetételben: *sárgaréz* (Messing), réz és cink vegyülete; *barnaréz* (Bronze), réz és ón, néha kevés cinknek is vegyülete, pl. ékszereknél; és *vörösréz*. Mídon magában áll (réz), az utolsó értjük alatta, mint föntebb. *Rezet olvasztani. Rézből edényeket készíteni. Valamit rézre v. rézbe metszeni. Rézből pénzt verni. A réz vegyületei mérgesek. Átv. ért. sötét veres foltok az arczbőrön, mi gyakran a szézes italok eredménye. Csupa réz a képe. Rezet árul az orrán.* Továbbá aljas népnyelven, emberganéj, kivált mídon a ruhát csunyítja, honnan: *kantus alatt réz a pendely*; és származékokban: *rezes az ünge, gatyája, teli rezelle a nadrággját*, s több ily pórias kifejezések.

Ha a réznek azon tulajdonságát vesszük alapfogalmul, hogy kivált kinyújtott lemezes alakban kitűnőleg *rezegő* hangot ad, úgy a *rez* hangszóval azonosíthatjuk; annyival inkább, mert 'réz' a ragozás és képzésben ékvesztő levén (*rez-ek*, *rez-es* stb.), eredetileg is rövid volt; azonban nevét egyszersmind a vörösség fogalmával is kapcsolatba hozhatjuk, s e tekintetben rokonai a *röt*, *röstöl*, *röz*, és a vernyeges tollu *reznek* tűzokfaj. A persában *ró* v. *rói*, v. *rója* am. a latin *aes* vel *stannum fusum*, (honnan *rókar* = rézgyártó, rézműves); *róz* pedig am. fény; nap; és nappal (zend nyelven *rucs*, szanszkrit nyelven *rucs* am. fénylik); a törökben *pirinds* v. *birinds* am. sárga és barnaréz, innen származtatja Zenker a 'bronzé' szót. A mongolban *dsisz* v. *dsesz* vörös réz; a szanszkritban *ríti* sárga réz (Kowalewzski).

RÉZAG, (réz-ag) fn. tt. *rezag-ot*, harm. szr. — *a* v. — *ja*. Zöldes rozsa a rézen, vagy megrozsdásodott réz. Eleinte általában 'rézég' helyett használták. V. ö. RÉZÉLEG. L. RÉZROZSDA.

RÉZAGOS, (réz-ag-os) mn. tt. *rezagos-t* v. — *at*, tb. — *ak*. Rézaggal belepett, zöldrozsdás.

RÉZARANY, (réz-arany) ösz. fn. l. TOMPAK.
RÉZÁRUS, (réz-árus) ösz. fn. Kalmár, ki réz-
zel kereskedik.

RÉZBÁNYA, (1), (réz-bánya) ösz. fn. Bánya,
melyből rezet, rézérczet ásnak.

RÉZBÁNYA, (2), mváros Bihar m.; helyr. *Réz-
bányá-ra*, —n, —ról.

RÉZBOGLÁR, (réz-boglár) ösz. fn. Boglár sárga
rézből.

RÉZCSÁKÁNY, (réz-csákány) l. RÉZFOKOS.
RÉZCSATT, (réz-csatt) ösz. fn. Csatt sárga-
rézből.

RÉZCSENGŐ, (réz-csengő) ösz. fn. Csengő
nevű kis harang sárgarézből.

RÉZCSIPKE, (réz-csipke) ösz. fn. Bizonyos
csipke neve Baranyában. (Lionische Spitzen. Táj-
szótár).

RÉZCZINK, (réz-czink) ösz. fn. Rézből és
czinkből való vegyület.

RÉZDERES, (réz-deres) ösz. mn. Lóról mond-
ják, melynek szürke szőre vörös foltokkal tarkázott.

RÉZDOB, (réz-dob) ösz. fn. Dob, melynek ol-
dala rézből van.

REZDÜL, REZDÜL, (rez-d-ül v. rez-g-ül) önh.
m. *rezdül-t*. L. REZZEN.

REZEDA, fn. tt. *rezeda-t*. Növényem a tizen-
kéthímese seregéből és kétanyások rendéből; csé-
széje négy fogu, vagy hasábu, bokrétája három-hat
szirma, hímszála tiztől harmincz, bibéje három-négy,
virágai füzéresek. (Reseda). Fajai: *fogas rezeda* (re-
seda luteola, népies nyelven: *korbácsfü*), *repcze re-
zeda* (reseda lutea, népies nyelven: *olaszmustár*,
olaszrepcze, *vadrezeda*), *szagos rezeda* (reseda odorata),
szagatlan rezeda (reseda inodora), *kis rezeda* (reseda
phyteuma).

RÉZEDÉNY, (réz-edény) ösz. fn. Rézből csi-
nált, vert, kalapált, öntött edény, pl. fazék, kondér,
kád, medence, mozsár, serpenyő stb. *A rézedényeket
czinezni* vagyis *czinnel behúzni*, (hogy mérgeességét el-
vegyük).

REZÉG, (rez-ég) gyak. önh. m. *rezég-tem*, —*tél*,
—*étt*, v. *rezg-éltem*, —*ettél*, —*gétt*, htn. —*ni* v. *rezgni*,
v. *rezgeni*. Mondjuk különösen lemezzé vagy húr-
rá alakított rézről, vasról, továbbá üveg s más cserép-
nemüekről, midőn megütődés vagy rázás által rugal-
mas reszkető vagy remegő ingásba jövén *rez rez* han-
got adnak. V. ö. REZ gyök. *Rezegnek az öszveültödt
rézedények*, *tepszik*. *Rezeg a zongora húrja*. *Rezeg a
repedt fazék*, *a széltől rázott ablak üvege*. Némi árnya-
lati módosítással rokonai: *reseg*, *relyeg*, továbbá
remeg, *reszket*. Szélesb ért. gyöngéden lebegve mozog,
pl. a fák levelei.

„Nincs semmi szél,

Mégis hogyan, hogyan rezeg a nyárlevél!“

Csokonai.

REZÉGÉS, (rez-ég-és) fn. tt. *rezégés-t*, tb. —*ék*,
harm. szr. —*e*. Bizonyos testeknek hangzása, egy-

szersmind mozgása, midőn rezegnek. *Húrok, üvegtáb-
lák rezegése*. V. ö. REZÉG.

REZÉGTET, (rez-ég-tet) mivel m. *rezegtet-tem*,
—*tél*, —*étt*, par. *rezegtess*. Eszközi, hogy valami
rezegjen. *A szél rezegteti az ablaküveget*. *A billegetés
rezegteti a rézhúrokat*. V. ö. REZEG.

REZEGTETÉS, (reg-eg-tet-és) fn. tt. *rezegtetés-t*,
tb. —*ék*, harm. szr. —*e*. Cselekvés, midőn valamit
rezegtetnek.

REZEL, (rez-el) önh. m. *rezel-t*. 1) Köznepies
nyelven átv. ért. am. szarik, kakál, alkalmasint a
kaka réz színétől. Továbbá 2) a székelyeknél am. ha-
zud (reszel?). *Félek rajta, hogy csak rezelsz*. (Krizsa J.).

RÉZÉLECS, (réz-élecs) ösz. fn. A réznek éleny-
nyel vegyülete kisebb arányban. V. ö. RÉZÉRCZ.

RÉZÉLEG, (réz-éleg) ösz. fn. A réznek éleny-
nyel vegyülete, nagyobb arányban, pl. ha rezet he-
vítnék a levegőn, az felületén fekete kéreggel vonúl
be, mely leválik róla, mihelyt azt kalapáccsal meg-
ütik. (Oxydum cupri). Tisztán lehet kapni, ha salét-
romsavas rézéleget addig hevítnek, míg minden sa-
létromsav belőle kivált, a rézéleg ekkor fekete por-
ban marad a tégelyben.

RÉZ ELEJE, l. REZES, (2).

REZELÉS, (rez-el-és) fn. tt. *rezelés-t*, tb. —*ék*,
harm. szr. —*e*. Kakálás. Hazudás. V. ö. REZEL.

RÉZ-ÉRCZ, (réz-ércz) ösz. fn. Ércz, ásvány,
mely már a természetben is rézdarabkákat foglal ma-
gában, s mely néha szép rubinvörös jegeczeket alkot,
gyakrabban egész tömegeket is képez és *vörösrézercz*-
nek (Rothkupfererz), alkatrészeinél fogva pedig *réz-
élecs*nek (*réz-oxydul*-nak) nevezetik. Vegyészti úton
többféleképen szoktak rézélecszet előállítani, több-
nyire vörös poralakban; üveggel egybeolvasztva, ezt
granátvörösre festi.

REZES, (1), (rez-es) mn. tt. *rezes-t* v. —*et*, tb.
—*ék*. 1) Miben rézreszek foglaltatnak. *Rezes ásvány*,
ércz, *rezes víz*. 2) Rézzel bevont, czifrázott. *Rezes fű-
delű ház*. *Rezes fokos*, *balta*. *Rezes hámok a lovakon*.
Rezes sisak, *vért*. 3) Átv. ért. vörös foltos, bibircsós.
Rezes orr, *rezes orca*. Köznepies nyelven, emberga-
néjjal rutított, be kent. *Rezes pendely*, *gatya*.

REZES, (2), (rez-es) fn. tt. *rezes-t*, tb. —*ék*.
Az égetés alatt megeredt pálinkának eleje, melyet
külön edénybe szoktak eresztetni, hogy megtudják,
lesz-e sok pálinka vagy nem. Általában a pálinka
tisztáltatásának első érlelő (kóstoltató) kis adagja.
Nevét onnan kapta, mert még a kazánnak réz-szagát
érzeni rajta. Néhutt: *réz eleje*.

REZESÉDÉS, (rez-es-éd-és) fn. tt. *rezesedés-t*, tb.
—*ék*, harm. szr. —*e*. Átv. ért. az arzobőr színének
átváltozása, midőn rezessé azaz rézszinü veressé lesz.

REZESÉDIK, (rez-es-éd-ik) k. m. *rezeséd-tem*,
—*tél*, —*étt*. Átv. ért. az arzobőr rézszinüre változik,
vörös foltok, és bibircsók fejlenek ki rajta. *Mióta
sört iszik*, *orra*, *arca rezesedik*.

REZESEN, (réz-es-en) ih. Rezes állapotban,
rézzel vegyítve, vagy bevonva.

REZESVÍZ, (rezes-víz) ösz. fn. Rezet tartalmazó víz, folyó, mely t. i. kénsav feloldotta rezet vizs magával, s ha bele vasat tesznek, a réz erre rakodik. (Cementwasser).

REZESZT, I. REZZESZT.

REZÉT, puszta Pest m.; helyr. *Rezét-re*, —én, —ről.

REZEZ, (rez-ez) áth. m. *rezez-tem*, —tét, —ét, par. —z. Rézlemezrel bevon, czifráz, ékesít. *Rezezni az ajtót, kaput. Puska agyát, fokost, lószerszámot rezezni. Sisakot, vértet rezezni.*

REZEZÉS, (rez-ez-és) fn. tt. *rezezés-t*, tb. —ék, harm. szr. —e. Rézlemezrel bevonás.

RÉZFÉNY, (réz-fény) ösz. fn. 1) A kicsiszolt réznek sajátságos fénye. 2) Vegytanilag réz és kén vegyülete, t. i. ha vékony rézlemez tartanak kén-gőzbe, a réz kénnel egyesül. A természetben is talál-tatik, s mint ásványnak 'rézfény' (Kupferglanz) a neve.

RÉZFESTVÉNY, (réz-festvény) ösz. fn. Rézből készített festvény. (Tinctura cupri). V. ö. FESTVÉNY.

RÉZFOKOS, (réz-fokos) ösz. fn. Fokos nevű bot vagy ütő eszköz, melynek feje sárgaréz-ből van, s néha a nyelére is sárgarézlemezek vannak erősítve.

RÉZFONAL, (réz-fonal) ösz. fn. Vékonyra nyuj-tott rézből való fonal, sodrony.

RÉZFÖDÉL, (réz-födél) ösz. fn. Rézlemezekből csinált födél valamely épületen; vagy rézből való kupak, péld. a pipán.

REZG, I. REZÉG.

RÉZGÁLICZ, (réz-gálicz) ösz. fn. Gálicz, réz-zel vegyülve. V. ö. GÁLICZ.

REZGE, (1), (rez-ég-e) mn. tt. *rezgé-t*. Ami va-lóssággal rezeg, vagy rezegni szokott. *Rezge húrok a zongorán.* Eredetileg a *rezgő* igené-nek módosított alakja, mint, *lengő lenge, pergő perge, sürgő sürge, fürgő fúrge, pozsgó pozsga* stb.

REZGE, (2), (rez-ég-e) fn. tt. *rezgé-t*. Növény-nem a háromhímese seregéből, és kétanyások rendjéből; csészéje két polyváju, füzérkéi vállasak, kétsorosak, lapítottak; külső ondói szívformák, tompavégűk; vi-rágása bugás. Nevét rezgékeny tulajdonságától kapta. (Briza).

REZGÉKÉNY, (rez-ég-ék-ény) mn. tt. *rezgé-kény-t*, tb. —ék. Rezgésre hajandó.

REZGÉKÉNYSÉG, (rez-ég-ék-ény-ség) fn. tt. *rezgékénység-ét*, harm. szr. —e. Rezgékeny tulajdonság.

REZGENYÁRFA, (rezge-nyár-fa) ösz. fn. A nyárfák neméből azon különös faj, melynek levelei a legkisebb légmozgásra regegek.

REZGÉS, (rez-ég-és) fn. tt. *rezgés-t*, tb. —ék, harm. szr. —e. Bizonyos testek remegve mozgó, egy-szersmind hangzó állapota, midőn rezegnek. *Húrok, ablaküvegek rezgése.* (Oscillatio. Vibratio). V. ö. RE-ZEG.

REZGESÁS, (rezge sás) ösz. fn. Vízi növény-faj a sások neméből, melynek levelei a szellő moz-zanatára susognak, rezegnek. (Carex brisoides).

REZGET, (rez-ég-et) áth. m. *rezget-tem*, —tél, —ét. L. REZGETET. Különösebben vadászok nyel-vén a szarvasról mondják, midőn a sűrűben lassan vonul át. Olyan alkatu, mint 'zörget.'

REZGETEG, (rez-ég-ed-eg) mn. tt. *rezgeteg-ét*, L. REZGÉKÉNY.

REZGETEGSÉG, (rez-ég-ed-eg-ség) fn. tt. *rez-getegség-ét*, harm. szr. —e. L. REZGÉKENYSÉG.

REZGETÜ, (rezge-tü) ösz. fn. Fejé-kül használt tü, mely ingatag húrforma fonalra alkalmazott drága-kőből vagy fémből áll, s az azt viselőnek minden mozdulatára rezeg.

REZGŐ, (rez-ég-ő) mn. tt. *rezgő-t*. Ami rezeg vagy rezegni szokott.

RÉZHÁMOR, (réz-há-mor) ösz. fn. Há-mor, vagy koh, melyben az idegen részek-től megtisztított réz-anyagot rudakká, lemezekk-ké stb. alakítják.

RÉZHAMU, (réz-hamu) ösz. fn. Hamu-vá égetett réz; elégett réz hamva.

REZI, falu Szala m., helyr. *Rezi-be*, —ben, —ből.

RÉZKÉK, (réz-kék) ösz. fn. Földdel vegyes, kékes, szilárd szövettü rézérc.

RÉZKERESKÉDÉS, (réz-kereskédés) ösz. fn. Kereskedés, melyet valaki réz-nemű árukkal üz.

RÉZKONGÓ, (réz-kongó) ösz. fn. Rézpénz.

„Ha nincs bankó, vagy rézkongó,
Itt marad a kankó.“

Népies bordal.

RÉZKÓR, (réz-kór) ösz. fn. Betegség, mely oly embereket lep meg, kik rézolvastással, különösen sárgaréz-öntéssel foglalkodnak, s mely rendszeren fej-fájással, rövid lélekzettel, és szívdobogással jár.

RÉZKÜRT, (réz-kürt) ösz. fn. Kürtféle fuvó hangszer, rézből.

RÉZLAP, (réz-lap) ösz. fn. Kinyujtott vagy vert rézanyagból való lemez. *A rézmetszők rézlapra szok-tak vésmi.*

RÉZLEMEZ, (réz-lemez) I. RÉZLAP.

RÉZMÁN, (1), férfi kn. tt. *Rézmán-t*, tb. —ok. Erasmus. Némi hangmódosulattal: *Rázmán*; I. ezt.

RÉZMÁN, (2), fn. tt. *rézmán-t*, tb. —ok. Dunán-túli szó-járás szerint ezen öszvetett szóban: *ruharéz-mán* am. ruhaszakgató; s itt a *rézmán* alapfogalomban azon r gyökhangu szókkal rokon, melyek romlásra, elszakadásra vonatkoznak, milyenek *reped*, *ribancz*, *rifol*, *riszál*, *rozsan* stb. A szánszkriban *riç* am. vág, metsz. A persában pedig *róbán* egyik jelentése: hóhér, (tehát ruharézmán = ruhahóhér? talán hóhér is Hauer?).

RÉZMEDVE, (réz-medve) ösz. fn. A rézhuták-ban am. az olvasztott rézércnek fekete salakja.

RÉZMETSZÉS, (réz-metszés) ösz. fn. 1) Képző művészeti munka, melylyel az úgynevezett rézmetsző foglalkodik. *Rézmetszéshez szükséges eszközök.* 2) L. RÉZMETSZET.

RÉZMETSZET, (réz-metszet) ösz. fn. Kész mű, melyet a rézmetsző, mint képzőművész kiállított,

vagyis, rézlapra vésett kép, ábra stb. Továbbá a rézlapra vésett képnek nyomtatott mása. *Rézmetszetekkel ellátott könyv.*

RÉZMETSZŐ, (réz-metsző) ösz. fn. Képző művész, ki mindenféle képeket rézlapra vés, a végett, hogy sajtó alá téve lemásoltassanak.

RÉZMETSZVÉNY, (réz-metszvény) l. **RÉZMETSZET**.

RÉZMÍV, (réz-mív) ösz. fn. Mív, melyet rézből készítenek. *Rézművekkel kereskedő boltos.*

RÉZMIVES, (réz-mives nem : műves) ösz. fn. Kézmives, ki rézből különféle edényeket, eszközöket, ékszereket stb. készít.

RÉZMŰ, l. **RÉZMÍV**.

REZNEK, (rez-nek) fn. tt. *reznek-ét*, harm. szr. —e v. —je. Nagyságra a nyirfajdhoz hasonló, vörnyeges tollazatú tuzokfaj. Csak párjával járó ritka madár. (Rubetra, Otis tetrao, Tarda nana). Nevét valószínűen rézszínű tollaitól kapta. *Ritka mint a reznek* (Dugonics közm.).

REZNEKÉL, önh. m. *reznekélt*. L. **REZEL**. (1).

RÉZNEMŰ, v. —**NEMŰ**, (réz-nemű) ösz. mn. Bizonyos tulajdonságaira nézve a rézhez hasonló, vagy magában rézrészeket foglaló. *Réznemű érczek.*

RÉZNYOMAT, (réz-nyomat) ösz. fn. Kép vagy ábra, melyet rézlapról nyomtak le.

RÉZNYOMÓ, (réz-nyomó) ösz. fn. Nyomdász, ki a rézlapra metszett, vésett képeket, ábrákat saját-nemű sajtó által lemásolja.

REZÓ, falu Sáros m.; helyr. *Rezó-ra*, —n, —ról.
RÉZOKRA, (réz-okra) ösz. fn. Elporhanyúlt, s mésznemű részekké változott réz, melyet szétmorzsolni könnyű.

RÉZÖNTŐ, (réz-öntő) ösz. fn. Kézmives, ki sárgarézéből különféle edényeket, eszközöket stb. leginkább öntve készít.

RÉZPÉNZ, (réz pénz) ösz. fn. Vörösrézanyagból vert pénz.

RÉZPLÉH, (réz-pléh) l. **RÉZLEMEZ**.

RÉZPOR, (réz-por) Rézércz vagy fém poralakban.

RÉZPORZÓ, (réz-porzó) ösz. fn. Tentához való porzó rézszemecskékből.

RÉZROZSDA, (réz-rozsda) ösz. fn. Kékes zöld rozsda, mely a nyirkos rezet be szokta lepni; t. i. a réz száraz levegőben nem szenved ugyan semmi változást: de nedvesben fényét csakhamar elveszti és hosszabb idő múlva zöldes hártya lepi be; ezt nevezik rézrozsdának.

RÉZROZSDASZÍN, (réz-rozsda-szín) ösz. fn. Kékes zöldszín, milyen a rézrozsdáé.

RÉZRÚD, (réz-rúd) ösz. fn. Rúdalakúvá vert vagy öntött rézanyag, különösen sárgaréz.

RÉZSAJTÓ, (réz-sajtó) ösz. fn. A réznyomónak sajátos szerkezetű sajtója, melylyel a rézlapra metszett képeket lemásolja.

RÉZSARKANTYÚ v. —**SARKANTYU**, (réz-sarkantyú) ösz. fn. Sarkantyú sárgarézéből.

RÉZSERPENYŐ v. —**SERPENYŰ** v. —**SERPENYŰ**, (réz-serpenyű) ösz. fn. Serpenyű rézből.

RÉZSISAK, (réz-sisak) ösz. fn. Sisak sárgarézéből.

RÉZSODRONY. (réz-sodrony) ösz. fn. l. **RÉZFONAL**.

RÉZSZÍN, (réz-szín) ösz. fn. és mn. 1) Olyan szín, milyen a rézé szokott lenni, azaz, vörnyeges. 2) A rézhez hasonló színű. *Rézsín orr, arcz.*

RÉZTÁBLA, (réz-tábla) ösz. fn. l. **RÉZLAP**.

RÉZTÁNYÉR, (réz-tányér) ösz. fn. Rézből, külnösen sárgarézéből való tányér, vagy tányérforma mű, pl. a borbély műhelyek előtt czímerül lógó réztányér, gúnyosan : *lencsés tál.*

RÉZTARAJ v. —**TARÉ**, (réz-taraj v. —taré) ösz. fn. Sisak taraja sárgarézéből.

RÉZTELEK, falu Szatmár m.; helyr. *Réztelek-re*, —én, —ről.

RÉZTOLL, (réz-toll) ösz. fn. Irótoll rézből.

REZULA, fn. tt. *rezulá-t*. Ormánsági szó Baranyában, s am. tilos nevendék erdő. (Rasura?).

RÉZVÁLASZTÓ, (réz-választó) ösz. fn. Rézhámori munkás, ki a rézérczből, az idegen részek elválasztása által, tiszta rezet állít elő.

RÉZVEGYÉS, (réz-vegyés) ösz. mn. Miben rézrészek találtnak. *Rézvegyes ércz, ásvány.*

RÉZVÉRÉS, (réz-vérés) ösz. fn. A réz színéhez hasonló barnaveres.

RÉZVIRÁG, (réz-virág) ösz. fn. 1) Köznévén rezet lepő zöldesrozsa. Szabatosabban *eczetsavas rézleég*, t. i. ha rézleéget eczetsavban olvasztanak fel, zöld oldat áll elő, s ez bizonyos fokig nagy sötétzöld jegeceket rak le, melyek *párolt* (destillált) *rézvirágnak* nevezetnek. A kereskedésben előforduló *rézvirág* (Grünspan) a főntebb vegyületen kívül még némi más vegyületet is tartalmaz. A kereskedelmi rézvirágot nagy mennyiségben déli Franciaországban állítják elő, többnyire az eczetes forrásba átment törkölyből; t. i. ebbe rézlemezeket tesznek, s addig hagyják benne, míg a rézlemezek rézvirágkéreggel behuzódtak, s a törkölyök minden eczetes szagot elvesztettek; innét azután levakarják, s vízzel péppé keverve vászonzacskókba nyomják, hol kiszáradva, kereskedésbe jön. (Nendtvich Károly). Átv. ért. vörös bibircs az arczbőrön. 2) Növénytanban, az együtnemzők seregéből és nőszövegyek rendéből való növényem; ennek fajai közül való a *sokvirágu* és *gyűrűs rézvirág*, melyeknek virágsugarai vörösek. (Zinnia).

REZZED, (rez-v-ed, rez-z-ed) önh. m. *rezzed-t*. A Münchener codexben am. bizonyos indulatra gerjed. „Annak utána kedég poenitenciára rezzedvén, el-mene.“ Máté. XXI.

REZZEN, (rez-ü-en, rez-v-en, rez-z-en), önh. m. *rezzen-t*. 1) A rázás, ingatás első hatására megmozzan, s rez hangot ad. *A billentyű illetésére rezzen a zongora húrja. Rezzen az ablaktábla. Rezzen a megütődött rézdob.* 2) Idegei a félelem, ijedés első benyomására megrázkodnak. *A vadász megrezzen, midőn*

véletlenül egy-két fogoly földreppen mellette. A félénk utas a levélzörgésre is megrezzen. A dobszóra álmából fölrezzent. V. ö. REZ, gyök; és RETTEN.

REZZENÉS, (rez-z-en-és) fn. tt. *rezzenés-t*, tb. —*ék*, harm. szr. —*e*. A mozgásnak és hangzásnak különös neme, midőn valami rezzen. A hirt rezzenésre indítani.

REZZENET, (rez-z-en-et) fn. tt. *rezzenet-ét*, harm. szr. —*e*. Rezzenés, elvont értelemben véve, a rezzenés eredménye.

REZZENT, (rez-ü-en-t, rez-v-en-t, rez-z-en-t) áth. m. *rezzent-étt*, par. —*s*, htn. —*ni* v. —*eni*. 1) Eszközi, hogy rezzelve mozogjon valami v. valaki. A szél megrezszenti az ablaküveget. A puskalövés föl-, elrezzenti a madarakat. 2) Ijeszt. Rérezzenteni valakire, am. ráijeszteni.

REZZENTÉS, (rez-z-en-t-és) fn. tt. *rezzentés-t*, tb. —*ék*, harm. szr. —*e*. Cselekvés, illetőleg mozgás, ütés stb., mely valamit rezzenővé tesz.

REZZESZT, (rez-z-esz-t) áth. m. *rezzeszt-étt*, par. *rezzeszsz*, htn. —*ni*, v. —*eni*. Erős mozgásba hoz, hirtelen megindít, bizonyos indulatra gerjeszt; ingerel. „És látván ötet irgalmasságra rezzesztették“ (miseri cordia motus est). Münch. cod. Luk. X. „És délszeg királya hadba rezzesztetik“ Bécsi cod. Dániel XI. (Tárkányinál: „És a déli király hadra ingereltetik“). A régi magyar passióban csak egy z-vel. „Mend ezök tégedet töredelmességre rezesztnek.“ (Toldy F. kiadása 118. l.).

REZZESZTÉS, (rez-z-esz-t-és) fn. tt. *rezzesztés-t*, tb. —*ék*, harm. szr. —*e*. Erős mozgásba hozás, hirtelen megindítás, gerjesztés, ingerlés. V. ö. REZZESZT.

RÉZZÖLD, (réz-zöld) ösz. mn. és fn. L. RÉZ-VIRÁG, (1).

RÉZSENT, (rés-en-t) l. RÉZSÚT alatt.

RÉZSENTÉS, (rés-en-t-és) mn. tt. *rézsentés-t* v. —*et*, tb. —*ék*. L. RÉZSÚTOS.

RÉZSŐ, fn. tt. *rézső-t*. Balatonmelléki tájszó. L. RÖZSE.

RÉZSUKA, fn. tt. *rézsuká-t*. Diószeghi szerint növényfaj népies neve a zsászak neméből, másképp szintén köznyelven: *salátatorma*; nála növénytani neve: *kerti zsásza*. (*Lepidium sativum*). Gönczy Pálnál újabb rendszer után a négy főbb porodások (négy főbb hímese) seregébe és beczősek rendébe tartozó növénynek, s ekkor latin neve: *nasturtium*, s fajai: *orvosi*, *tavi*, *berki*, *iszaprézsuka*.

RÉZSÚT, (rézs-út v. rés-út) ösz. fn. A fő útról kitérő oldalas, mellékes út. Határozóként is használják: (*rézsút* v. *rézsút*. Szabó D.). Innen *rézsút* v. *rézsút* menni, am. oldalaslag, nem az egyenes útvonalon, ferdén; „szeme rézsút pillog“ (Arany J.); határozói értelemben szabatosabban: *rézsent*, mint Szabó Dávid szintén írja.

RÉZSÚTOS, RÉZSUTOS, (rézs-utos, rés-útos) ösz. mn. Oldalalag, félre térőleg menő, haladó. *Rézsutos szántás*.

RÉZSÚTOSAN, RÉZSUTOSAN, (rézs-utosan) ösz. ih. Oldalalag, oldalalag vonalban, félre térőleg.

RÉZSUTT, l. RÉZSÚT alatt.

RÉZSÜL, RÉZSÜL, (rés-ül) önh. m. *rézsül-t*. Rézsútos leszen. V. ö. RÉZSÚTOS.

RÉZSÜLÉS, RÉZSÜLÉS, (rés-ül-és) fn. tt. *rézsülés-t*, tb. —*ék*. Rézsútosá levés.

RI, erős, éles hangu gyöktag vagy gyökelem, illetőleg gyök. 1) Szoros ért. vett hangszó, melynek származékai: *ri*, *riad*, *riam*, *riaszt*, *riaszkodik*, *rigó*, *rikácsol*, *rikat*, *rikant*, *rikancs*, *rikogat*, *rikolt*, *rigolyás*, *rigyet*, *rimánkodik*, *riog*, *riogat*, *rippadoz*, *riyeg*, *rittyent*, *rivall*, *rivallkodik*, *rivancs*, *rivaszkodik*, *rivaszt*, *rívvan*, illető családakkal együtt. 2) Romlásra, szakadásra, elválásra, s ez által eszközlött holmi diribdarabra vonatkozik, egyszersmind jobbára hangutánzó is ezen származékokban: *riadás* (a jégen), *riba*, *ribál*, *ribancz*, *rideg*, *ricskó*. *rifol*, *rigás*, *ripacs*, *ripó*, *riszál*, *riszszant*, *ritka*. Képes értelemben erkölcsi romlás jelent a *ríma*, *ríngyó*, *ríha*, *ríhó*, néhány *d* elötéttel *drihó* szókban. A többi rokon gyökhangukat l. saját rovataik alatt.

—RI, igen ritka képző, s úgy látszik *ari* rövidülete, pl. *czudri* = *czudari*, *czafri* = *czafari*. (Vass József).

RÍ, önh. ragozva: *riok* v. *rívok*, *rísz*, *rívunk*, *rítok*, *rínak*, első m. *rívék*, *rívál* stb., másod m. *rítam* v. *ríttam*, *rítál* v. *rítál*, *rítt*, par. *ríj*, htn. *ríni*. Némi csekély eltéréssel hasonlóan ragoztatnak: *hí*, *szí*, *nyí*, *szí*, *sí*, *ví*. Fájdalmát, kererűségét erős és éles hangra fakadva nyilvánítja. *Rí* az *anyja után kesegő*, *a beteg, a megvert gyermek*. *Rínak* a *halott koporsójára borult atyafiak, testvérek*. Nagyobb nyomatossággal: *sí-rí*. A régieknél *révó* azaz *rívó* am. *rivalgó*, *ordító*. *Révó* *orozlán*. A göcseji s rábaközi népnyelvben ma is *ré*, *rékát* am. *rí*, *rikat*. Mondják a malaczokról, disznókról is. *A csordáról ríva* (= *ordítva*) *futnak haza felé az éhes malaczok*. *Nagyon rínak a disznók, adjatok enniek*. Átv. mondható némely fuvó hangszerekről, midőn erős fülhasító hangon szólnak. *Rínak a trombiták, tárogatók, kürtök*. Egyezik vele a szánszkrit *rái* (ertönen, erschallen), *sch* elötéttel a német *schreien* (sí-rí); héber *rija*^h (*acutum sonum edidit*; *vociferatus est*; *clanxit*); *réa*^h (*vociferatio, fragor*); a magyar *rivalkodik* is Molnár A. szerint am. *vociferatur*. V. ö. RIVAL.

RIA, RIÁ, tájdivatosan, pl. a székelyeknél Csikszék vidéken, így egy 1551-diki levélben is („török-tül gonosz szándék vagyón riá.“ Szalay Ág. 400 m. l.) am. *reá*.

RIAD, (ri-ad) önh. m. *riad-t*. 1) Erős, éles rívó hangra fakad, rivalkodik, sivalkodik. (Szabó D.). *Fájdalmában nagyot riad, kinjában felriad*. 2) *Riadanak a trombiták, kürtök, tárogatók*. 3) Nagyon megijedvén rezzen; vagy általán nyugalmából fölrezzzen, erős, hirtelen mozgásba jő. *Álomból felriadni*. Némely régieknél: *read*. „Az ő agyából húsostul szemei ki-

esének az ő kezeiben; ottan felreada“ (= felijede). Carthausi névtelen. (Toldi F. kiadása 112. 1.).

RIADAL, (ri-ad-al) fn. tt. *riadal-t*, tb. —ok, harm. szr. —a. L. RIADÓ, 1).

RIADALOM, (ri-ad-al-om) fn. tt. *riadalmat*. L. RIADÓ 1).

RIADÁS, (ri-ad-ás) fn. tt. *riadás-t*, tb. —ok, harm. szr. —a. Emberi rivó hangra fakadás, rivalkodás, sivalkodás. (Szabó D.). 2) Erős felkiáltás.

„Megharsan a völgyben hajtók riadása.“

Arany J.

3) Harsány fuvóhangszerek szólása. *Kürt, trombita, tárogató riadása*. 4) Hirtelen ijedés által okozott fölkelés, megrázkodás. 5) Repedés, főleg a Balaton jegén, mely oly erős és zajos robajjal történik, mintha álgukat sütögetnének el, s egytől egész három lépésnyi nyiladékot csinál, melyet riadónak hívnak. Élnék e szóval ez értelemben különösen a Balaton mellékén és Rábaközben.

RIADÓ, (ri-ad-ó) fn. tt. *riadó-t*. 1) Hirtelen fölkelésre, készülésre szólító tábori hangzat. *Riadót fújni, trombitálni, dobolni. Forradalmi riadó*. Olyan, mint a szintén katonai *takarodó, rohanó*. V. ö. RIAD. 2) Balaton mellékén jelenti a megrepedt jég közötti rést, hézagot, mely a vigyázatlan utasokra nézve gyakran életveszélyes. V. ö. RIADÁS. 5). Innen 3) Tátongva nyiladozó.

„Hol vagyon, aki merész ajakát hadi dalnak eresztvén A riadó vak mélységet fölverje szavával?“

Vörösmarty.

RIADOZ, (ri-ad-oz) önh. m. *riadoz-tam*, —tál, —ott. Gyakran vagy folytonosan riad; különöbben „rezzen“ értelemben.

RIADOZÁS, (ri-ad-oz-ás) fn. tt. *riadozás-t*, tb. —ok, harm. szr. —a. Riadozó állapot.

RIAFA, (ria-fa) ösz. fn. Katonáknál pözna, melyen riadatra jelt adnak.

RIALOM, (ri-al-om) fn. tt. *rialmat*. L. RIADÓ, 1).

RIAN, (ri-an) önh. m. *rian-t*. Erős rivó hangra fakad, vagyis elkiáltja magát. Alakra nézve hasonlók hozzá: *zuhan, suhan, rohan, pihen*.

RIANÁS, (ri-an-ás) fn. tt. *rianás-t*, tb. —ok, harm. szr. —a. Rivó hangra fakadó felkiáltás.

RIASZGAT, I. RIASZTGAT.

RIASZKODÁS, (ri-asz-kod-ás) fn. tt. *riaszkodás-t*, tb. —ok, harm. szr. —a. A kiáltozásnak azon neme, midőn valaki riaszkodik. V. ö. RIASZKODIK.

RIASZKODIK, (ri-asz-kod-ik) k. m. *riaszkodtam*, —tál, —ott. Haragos, feddő, ráijesztő hangon kiáltoz. *Ráriaszkodni valakire*. Módosulva v közbeszurattal: *riavaszkodik*.

RIASZT, (ri-asz-t) áth. m. *riaszt-ott*, par. *riaszsz*, htn. —ni v. —ani. 1) Erős rivó, kiáltó hangra fakaszt. 2) Erős rákiáltás által valakit megijeszt, megszid, v közbeszurattal: *riavaszt. Ráriasztani valakire. Elriasztani, megriasztani valakit. Felriasztani a vadakat*.

RIASZTÁS, (ri-asz-t-ás) fn. tt. *riasztás-t*, tb. —ok, harm. szr. —a. Erős rákiáltás általi szidása, ijesztése valakinek.

RIASZTGAT, (riaszt-t-gat) gyakorító áth. m. *riasztgat-tam*, —tál, —ott, par. *riasztgass*. Többször vagy folytonosan riaszt. V. ö. RIASZT.

RIASZTGATÁS, (ri-asz-t-gat-ás) fn. tt. *riasztgatás-t*, tb. —ok, harm. szr. —a. Többszöri vagy folytonos riasztás.

RIASZTÓTŰZ, RIATŰZ, (riasztó- v. ria-tűz) ösz. fn. Katonáknál tűz általi jeladás riadóra.

RIB, gyök, melynek származékai: *riba, ribál, ribancz*, apróra tépett szakadozott valamit, vagy tépést szakgatást jelentenek. Legközelebbi rokonai: *rif* és *rip*, melyekből *rifol, ripacs, ripancs, ripancsos, ripancsos* erednek.

RIBA, (1), (rib-a) fn. tt. *ribá-t*. 1) Mint a *ribál* igének törzsöke, jelent valami rongydarabot, eltépett holmit. 2) Túl a Dunán bizonyos apró halak neme, pl. a Marczalban, mely a csíkokkal szeret együtt lenni. Szláv nyelvben ugyan a hal neve *riba*, de a magyar *riba* eredetileg nem halat, hanem *aprót* jelent, mint ezt a *riba-hal* (apró hal) kifejezés bizonyítja, t. i. a ribahal csak mintegy aprólék, kis dirib-darab, a nagyobbak irányában.

RIBA, (2), falu Nógrád m.; helyr. *Ribá-ra*, —n, —ról.

RIBAHAL, (riba-hal) ösz. fn. L. RIBA, (1), 2).

RIBAHÁLÓ, (riba-háló) ösz. fn. Igen apró szemű háló, melylyel a ribahalakat fogják. V. ö. RIBA, (1). Átv. a ritka szövetet hasonlítják hozzá. *Olyan ez a vászon, mint a ribaháló*.

RIBÁL, (rib-a-al) áth. m. *ribál-t*. Valakit, vagy valamit keményen tép, rángat, öltöztét szakgatja. *A veszekedők ribálják egymást*. Gyarmathi Sámuelnél: *ribol*; máskép: *rifol*. Rokon hozzá a német vastag-hangu *ruffen*, és a köz divatú *ripsz-rapsz*.

RIBÁLÁS, (rib-a-al-ás) fn. tt. *ribálás-t*, tb. —ok, harm. szr. —a. Tépés, szakgatás, czibálás.

RIBANCZ, (rib-ancz) kicsiny. fn. tt. *ribancz-ot*, harm. szr. —a. Eltépett rongydarab, t. i. mely ribálás által szakadt el. Jelent továbbá rongyos semmirekellőt. Kicsinyző képzőjében az *n* közbevetett hang. Legközelebbi rokona: *ripacs, ripancs*.

RIBANCZOL, (rib-ancz-ol) áth. m. *ribanczol-t*, L. RIBÁL.

RIBANCZOS, (rib-ancz-os) mn. tt. *ribanczos-t* v. —at, tb. —ak. Öszverongyolott, darabokra tépett, szakgatott; ringyes-rongyos. *Ribanczos köpeny, szoknya. Ribanczos koldus, csavargó*.

RIBANCZOSAN, (rib-ancz-os-an) ih. Ribanczos állapotban, rongyosan.

RIBASZT, tájdivatosan am. *riavaszt*, v. *riaszt*.

RIBÉN, falu Trencsén m.; helyr. *Ribén-be*, —ben, —ből.

RIBICZE, KIS—, NAGY—, faluk Zaránd m.; helyr. *Ribicze-re*, —n, —ről.

RIBIJANKÓ, köznépi neve a *rubiánka-libatopp* nevű növénynek.

RIBIRONGYOS, (ribi-rongyos) ősz. mn. Ribanczos, ringyrongyos.

RIBISZKE, fn. tt. *ribiszké-t*. Növénynem az őt-hímesek seregéből és egyyásók rendjéből; csészéje a magzat fölött hasas, többnyire öt metszésű; anyaszála két águ, bogyója sok magvu; cserje. (Ribes). Fajai: *vörös, kővi, bérczi, fekete nyúltvirágu, konya, piszméte-, piszkeribiszke*.

RIBISZKELEVELÉSZ, (ribiszke-levelész) ősz. fn. Levelész, azaz levéltető, mely különösen a ribiszke levelein élődik.

RIBOL, (rib-ol) áth. m. *ribol-t*. L. RIBÁL és RIFOL.

RICSE, faluk Szatmár és Zemplén m.; helyr. *Ricsé-re, —n, —röl*.

RICSET, fn. tt. *ricset-ét*. Kevert, vagyis többneműekből vegyített étel, pl. midőn a babot vagy lencsét és árpakását öszvefőzik. Idegen eredetűnek látszik.

RICSKA, falu Máramaros, pusztá Ung m.; helyr. *Ricská-ra, —n, —röl*.

RICSKÓ, fn. tt. *ricskó-t*. Szíjgyártók eszköze, mely által a bőrt kifeszítik, s ránczait elsimitják. Minthogy ezen műtétel a bőrnek *riszálása* által megy véghez: innen a ricskó gyöke vagy *rics*, azaz, *risz*, s eredetileg igenév az elavult *ricsog* igétől, *ricsogó, ricsgó, ricskó*; vagy átvettett szó, mint *szüksőső szűcskő, zsákosó zsácskó, hágsó háskó*, és így gyöke *rik*, mely megvan a takácsok *rik-hám*-jában.

RICSÓ, tt. *ricsó-t*, Rityi' változata. L. RITYI.

RICZÁL, (riez-a-al vagy risz-a-al) áth. m. *riczál-t*. A székelyeknél Kriza J. szerint am. tép, ránczigál. *Riczálni a haját valakinek*. Továbbá ide-oda mozgat. *Riczálja a farát a szolgáló, mikor rostál*. *Riszál'* szó módosulata.

RICZÁLÁS, (riez-a-al-ás) fn. tt. *riczálás-t*, tb. —ok, harm. szr. —a. Tépés, ránczigálás. Ide-oda mozgatás. V. ö. RICZÁL.

RID, gyök *rideg* szóban és származékaiban. V. ö. RIDEG.

RIDEG, (rid-eg) mn. tt. *rideg-et*. 1) A társaságtól különvált, magán v. magánosan élő, járó, nem nyájbeli, nem nyájias. *Rideg pusztai lakos. Rideg mogorva ember. Rideg életet élni. Rideg legény* am. nőtlen. 2) Különösen nyájbeli állatokra vonatkozva, *rideg ökör*, mely nincs járom alá fogva, mely a mezőn szabadon jár; *rideg juh*, mely párosodásra nem alkalmas. *Ridege a nyájnak*. (Kreszneries).

„Lator az a nagy bak,

Minap két rideget a vízbe ugratott.“

Faludi Ferencz.

A székelyeknél, *rideg marha, sertés*, mely nincs hizóban, sovány, mely a legelőn pusztán, erdőben éldegel. Innen átv. ért. *rideg hely*, pusztá, kopár hely, mely semmit sem terem, elhagyott mezőség. Némi válto-

zattal: *rideg*. A göcsei s rábaközi népnelyvben: *rédeg*, (mint ritka, ormátságban: *retka*).

Alapfogalmánál fogva a *rideg'* szó jelent a többi rokon neműektől elszakadtat, magán levőt, s mintegy magában elromlót, veszendőt, ami nemét, fáját nem szaporítja; miért azon *ri* gyöktagu szók osztályába sorozható, melyek elszakadásra, elválásra, illetőleg romlásra vonatkoznak. S alakra hasonló hozzá a *hi* gyöktől eredő *hideg*. Közlebbi *rid* gyöke egyezik *rit* gyökkel (*ritka* szóban). V. ö. RITKA.

RIDEGEN, (rid-eg-en) ih. Rideg állapotban.

RIDEGÍT, (rid-eg-ít) áth. m. *ridegít-ét*, par. —s, htn. —ni v. —eni. Rideggé tesz, magányos élethez szoktat, vagy arra kényszerít.

RIDEGÍTÉS, RIDEGITÉS, (rid-eg-ít-és) fn. tt. *ridegítés-t*, tb. —ék, harm. szr. —e. Cselekvés, midőn ridegítnek.

RIDEGLEGENY, (rideg-legény) ősz. fn. Házasodni nem szándékozó, magát nőtlen életre szánt legény, vagy férfi.

RIDEGLEGENYSÉG, (rideg-legénység) ősz. fn. Nőtelen állapot. *Rideglegénységre szálni magát*.

RIDEGSÉG, (rid-eg-ség) fn. tt. *ridegség-ét*, harm. szr. —e. Társaságtól elvont, magánéletű állapot. *Ridegséget kedvelő mogorva, különöz, embergyűlölő. A pusztai élet ridegsége tetszik neki*.

RIÉNY, falu Bihar m.; helyr. *Riény-be, —ben, —ből*.

RIF, elvont gyök, melyből *rifol* származik. Egyezik *rib* és *rip* gyökökkel; értelmére nézve l. RIB.

RIFOL, (rif-ol) áth. m. *rifol-t*. A ruhát kéméletlenül tépi, szakgatja, koptatja, rongyolja. Legközelebbi rokonai: *ribál, rihál, riszál*.

RIFOLÁS, (rif-ol-ás) fn. tt. *rifolás-t*, tb. —ok. Tépés, szakgatás, koptatás. V. ö. RIFOL.

RIGÁCS, falu Szala m.; helyr. *Rigács-ra, —on, —röl*.

RIGÁS, baranyai tájnyelven am. *ritkás*, t. i. erdő, melynek fáí közül többet kivágtak.

RIGGAT, tájdivatosan am. rikat. L. RÍKAT.

RIGMÁNY, erdélyi falu a marosi székelyszékben, helyr. *Rigmány-ba, —ban, —ból*.

RIGMUS, (a görög-latin *rythmus*) tt. *rigmus-t*, tb. —ok. A köznép így nevezi a verset.

RIGÓ, (ri-og-ó) fn. tt. *rigó-t*. Éneklő madárnem, melynek dudorú böge, erős orra van, s fajai különféle nagyságúak és színűek. *Fekete rigó*. (Turdus merula. Schwarzdrossel). *Sárga rigó*. (Oriolus luteus. Goldamsel). *Bübos, énekes, csipegő, nádi, örvösrigó* (Ringdrossel), *léprigó* (Schnärre). *Igen örvend a rigó, felel neki a szajkó*. (Km.). *Nem sirat egy rigót egy nyár*. (Km.). *Répa, reték, mogyoró, ritkán rikolt reggel a rigó*, ezzel gyakorolják a gyermekeket az r kiejtésében. *Rigó'* néven a lovakat is szokták hívni, különösen a sárgákat.

E szónak gyöke az erős *ri* hang, melyből lett *riog, riogó, rigó*, v. *rik* gyök (*rikkent, rikolt* szókban), s innen: *rikó*; minthogy ezen madárnem kitünőleg

éles, erős hangon riog vagy rikolt. Rokon hozzá a lármás hangu veszekedést jelentő *rigolya*, s ennek származéka *rigolyás*.

RIGÓCZ, puszta Somogy m.; helyr. *Rigócz-ra*, —on, —ról.

RIGÓFÜTTY, (rigó-füTTY) ösz. fn. 1) A rigó nevű madárnak füTTYenése. 2) A székelyeknél a reszelt tésztaban levő darabka, melyet a nők ujjokkal a reszelő baloldalához nyomítva formálnak. (Krizsa J.).

RIGGA, v. RIGOLYA, (ri-og-oly-a) fn. tt. *rigolyá-t*. Elavult szó, melynek *rigolyás* származéka még tájszokásilag él, s jelent rikoltó vagy rivalgó lármával járó veszekedést, perlekedést. Gyöke *ri*, melyből lett *ri-og*, öszvevonva *rig*, innen *rigol*, *rigoló*, *rigola*, s lágyítva *rigolya*. Egyezik vele a latin *rixā*.

RIGOLYABOLOND, (rigolya-bolond) ösz. mn. l. RIGOLYÁS.

RIGOLYÁS, (ri-og-oly-a-as) mn. tt. *rigolyás-t* v. —at, tb. —ak. Riogó hangon veszekedő, perlekedő, nyugtalan házsártos, kivált nőről mondják; s a székelyeknél ijedős és nehezen szoktatható barmokról is. V. ö. RIGOLYA.

RIGÓPOHÁR, (rigó-pohár) ösz. fn. A 'cipő-czim' (*cypridium*) nemű növény egyik fajának köznépies neve; növénytani néven: *tarka cipőczim* (*cypridium calceolus*), máskép szintén köznéven: *erdei sárgapapucs*.

RIGÓTÖK, (rigó-tök) ösz. fn. A székelyeknél am. kakukvirág, vagy másképen: paptök.

RIGY, fn. tt. *rigy-et*. Bodroglközben am. fákról levágott galy, ágacska. Innen a hangszóval toldva *rigya*, hasonló jelentésű. Rokon 'rügy' szóval. Alapfogalmánál fogva a *ri* gyöktagu szók másod osztályába tartozik. V. ö. RI, gyöktag; és RIGYA.

RIGYA, (rigy-a) fn. tt. *rigyá-t*. 1) Calepinus, Molnár A. és Páriz Pápai szerint levagdalt faág, honnan *rigyáni a fákat* am. ágaikat, galyaikat, hajtásaikat levagdálni. Rokon hozzá a vékonyhangu *rőzse*. 2) Hosszukás virágforma növény, hajtás tavaszkor, némely fákon, pl. a dió, mogyoró, fűz, egerfa rigyája, azaz barkája. 3) Általán bimbó, midőn a növény fakadni kezd; máskép: *rügy*. 4) A Tájszótárban és Szabó Dávidnál eléjön még ily értelemben is: az erdőn valamely útnak beavatása; de ekkor talán inkább: *riha*.

Mi e szónak első és utolsó jelentését is illeti, világos, hogy az elválásra, elszakadásra vonatkozó *riha*, *ribál*, *rifol*, *rihál* szókkal egy gyökű. Alapfogalomban egyezik vele a második jelentésű *rigya* is, mennyiben t. i. ez ribálás által támadt rongyhoz, diribdarabhoz hasonló. A harmadik értelemben vett *rigya* eredetileg *rügy*, mely rendesen piros, veres színű, miért a *rőt*, *rüh*, *rih* szókkal rokonítható.

RIGYÁCZ, falu Szala m.; helyr. *Rigyácza-ra*, —on, —ról.

RIGYÁZ, (rigy-a-az) áth. m. *rigyáz-tam*, —tál, —ott, par. —z. A fák galyait, sarjait, hajtásait levagdálja, rigyáikat lemetéli. V. ö. RIGYA.

RIGYÁZÁS, (rigy-a-az-ás) fn. tt. *rigyázás-t*, tb. —ok, harm. szr. —a. 1) A fák rigyáinak lemetzése, levagdálása. 2) Fejlődés a fákon, midőn rigyákat hajtanak. Ekkor a *rigyázik* igétől ered.

RIGYÁZGAT, (rigy-a-az-og-at) gyak. áth. m. *rigyázgat-tam*, —tál, —ott, par. *rigyázgass*. Folytonosan vagy gyakran rigyáz, botolgat, nyesdegél. (Szabó D.). V. ö. RIGYÁZ.

RIGYÁZGATÁS, (rigy-a-az-og-at-ás) fn. tt. *rigyázgatás-t*, tb. —ok, harm. szr. —a. Gyakori vagy folytonos rigyázás. V. ö. RIGYÁZGAT.

RIGYÁZIK, (rigy-a-az-ik) k. m. *rigyáz-tam*, —tál, —ott, par. *rigyázzál*. Rigyák fakadnak, sarjadzanak belőle. *Tavaszkor rigyáznak a fák*. V. ö. RIGYA 2) és 3).

RIGYET, (rigy-et) önh. m. *rigyet-tem*, —tél, —ett, par. *rigyess*. Mondják az üzekedő bikáról, különösen hímszarvasról, midőn röhög v. riogó hangot hallat. Rokon hozzá a *rühet*, mit a vaddisznóról mondanak; valamint a latin *rugio* is.

RIGYETÉS, (rigy-et-és) fn. tt. *rigyetés-t*, tb. —ék, harm. szr. —e. Üzekedő bikának, hímszarvasnak röhögése v. riogása.

RIGYICZ, (máskép: Ó-Legyen), falu Bács m.; helyr. *Rigyicz-re*, —en, —ról.

RIH, l. RÜH.

RIHA, (rih-a) fn. tt. *rihá-t*. 1) Hangszó, mely a riszált, ribált, rifolt tárgynak hangját utánozza; származéka *rihd*, mint *risza riszál*, *nyissa nyiszál*, *nyirba nyirbál*, *csisza csiszál*, *kusza kuszál* stb. 2) Dunántúl tájszokásilag am. kurva, lotyó, szajha; máskép: *rihó*, *d* előtéttel Rév-Komáromban: *drihó*, amidőn e szó képes kifejezésű, s jelent erkölcsileg vásott, romlott, elrongyolott személyt. Egyeznek vele *rima*, *ringyó* (rimgyó). Erkölcsi szakadásra, vásottságra, rongyolásra vonatkozik *czondra* v. *czandra* is, mely máskép kopott, megviselt, hitvány rongyos ruhát jelent.

RIHÁL, (rih-a-al) áth. m. *rihál-t*. Riszálvá, dörzsölve, rifolva koptat, szakgat, vásít valamit. *Fűrészszel, reszelővel, ráspolylyal rihálni. A kerék rihálja a lelógó köpeny ujját*.

RIHÁLÁS, (rih-a-al-ás) fn. tt. *rihálás-t*, tb. —ok, harm. szr. —a. Rifolva koptatás vagy szakgatás.

RIHELŐDZIK, l. RÜHELŐDZIK.

RIHES l. RÜHES.

RIK, természeti hang; melyből származnak: *rikács*, *rikkan*, *rikogat*, *rikolt* stb. Egyezik vele *riog*.

RIKÁCS, elavult fn. melyből *rikácsol*, *rikácsolás* eredtek. Jelent igen erős, és éles rivó, vagy riadozó, rekedt hangot, kiáltozást. Egyezik vele *rekács*, melyből *rekácsel*, *rekácselés* származtak; mindazáltal a jelentés nem oly erős fokozatával mint 'rikácsol' szóban.

RIKÁCSOL, (rikács-ol) önh. m. *rikácsol-t*. Fül-sértő, rekedt rivó hangon kiáltoz; rútul énekel.

RIKÁCSOLÁS, (rikács-ol-ás) fn. tt. *rikácsolás-t*, tb. —ok, harm. szr. —a. Fül-sértő, rekedt hangú sírás, kiáltozás vagy éneklés.

RIKÁRD, férfi kn. tt. *Rikárd-ot*. Richard, Reichard. Német eredetű, s am. erődűs.

RIKAT, (rí-og-at) áth. m. *rikat-tam*, —*tál*, —*ott*, par. *rikass*. Rívásra kényszerít, fakaszt, indít, eszközli, hogy ríogjon. *Ne rikasd a gyermeket. Sokszor megrikatták őt. Egyezik vele a sí gyökből származott síkat, és a nyik-ból nyikgat.*

RIKATÁS, (rí-og-at-ás) fn. tt. *rikatás-t*, tb. —*ok*. Rívásra fakasztás vagy indítás. V. ö. **RIKAT**.

RIKHÁM, (rik-hám) ösz. fn. A takácsok osztóvátájában hámféle alkatrész. Székely szó. V. ö. **RICSKÓ**.

RIKÍT, (ri-og-ít) áth. m. *rikít-ott*, htn. —*ni* v. —*ani*, par. —*s*. L. **RIKAT**. Idősb Mándy P. szerint Szathmárban azt is teszi : rikót v. rikolt. *Rikkán rikít a rigó.*

RIKÍTÁS, (ri-og-ít-ás) fn. tt. *rikítés-t*, tb. —*ok*, harm. szr. —*a*. L. **RIKATÁS**; és **RIKOLTÁS**.

RIKÍTÓ, (ri-og-ít-ó) mn. tt. *rikító* t. Rikató. Rikoltó. *Rikító hang.* (Id. Mándy P.). Mondják különösen az érzékre kellemetlenül ható színről, a német 'schreind' vagy 'grell' értelmében. *Rikító szín* am. bántó szín.

RIKKAN, (rik-k-an) önh. m. *rikkán-t*. Erős éles rivó, hívó, felkiáltó stb. hangra fakadt. *Minden pálczaütésre nagyot rikkant. Jó kedvében föl-föl rikkan.*

E szónak gyöke *ri* v. *rí*, a kettőztetett *k* hang pedig mint a gyakorlatos *g* képzőnek mása az illető hangnak belterjét, nyomatosságát fejezi ki.

RIKKANÁS, (rik-k-an-ás) fn. tt. *rikkandás-t*, tb. —*ok*, harm. szr. —*a*. Kiáltás, erős rivó hangon.

RIKKANCS, (rik-k-an-cs v. rikk-an-t-os) fn. tt. *rikkancs-ot*, harm. szr. —*a*. Erdély némely vidékein, általában ör, örző, éjjeli ör, mezei ör vagy csősz vagy pásztor. Szabó Dávidnál másképen : *rikkoncs*, és szerénte általában szintén ört, örzöt, csősz jelent. Baranyában különösen am. *kandász*. Tréfás elnevezés, mely a rikkantástól vette eredetét, és pedig vagy egyenesen *cs* (= csinál, csinál) képzővel vagy öszve van húzva a *rikkantos* mellékrévből, mint *vakaros*, *vakarcs*.

RIKKANT, (rik-k-an-t) önh. és áth. m. *rikkant-ott*, par. —*s*, htn. —*ni* v. —*ani*. Szabatosan véve abban különbözik a *rikkán* igétől, hogy amaz visszaható névmással, továbbá tárgyeeset névvel is használtatik, különben egy értelműek. *Elrikkantja magát. Jó kedvében nagyokat rikkantott. Rikkantsd ide.* Ily viszonyban állanak a *csattan csattant*, *pattan pattant*, *durran durrant*, *zörren zörrent*, ezekben t. i. a második alak átható.

RIKKANTÁS, (rik-k-an-t-ás) fn. tt. *rikkantás-t*, tb. —*ok*, harm. szr. —*a*. Erősen rikkantó kiáltás.

RIKKANTOS v. **RIKKANTÓS**, (rik-k-an-t-os v. rik-k-an-t-ó-os) mn. tt. *rikkantos-t* v. —*at*, tb. —*ak*. Tréfásan szólva, oly savanyú, hogy megrikatja az embert. *Rikkantos bor*. Azon kevés számú melléknevek közül való, melyek a mutató mód jelen idejének

harmadik egyes személyéből származnak, melyeknek *magasztos*, *takaros*, *pirítos* v. *pirítós*.

RIKKAT, Szabó Dávidnál am. rikat. L. **RIKAT**.

RIKOGAT, (rik-og-at) gyak. önh. m. *rikogat-tam*, —*tál*, —*ott*, par. *rikogass*. Erős éles hangon, egész torokból kurjongat, kiáltoz, különösen széles jó kedvből. *Rikogatnak az utcai lakodalmasok, a tánczosok.*

RIKOGATÁS, (rik-og-at-ás) fn. tt. *rikogatás-t*, tb. —*ok*, harm. szr. —*a*. Széles jó kedvből fakadó, éles erős hangú kiáltozás, kurjongatás.

RIKOLT, (rik-ol-t) önh. m. *rikolt-ott*, par. —*s*, htn. —*ni* v. —*ani*. Riadó hangon üvölt, kiált, kurjant. Alakjára nézve olyan mint *kiált*, *üvölt*, *süvölt*, *sikolt*.

RIKOLTÁS, (rik-ol-t-ás) fn. tt. *rikoltás-t*, tb. —*ok*. Erősen riadó kurjantás, kiáltás. Rokon hozzá *sikoltás*. V. ö. **RIKOLT**.

RIKOLTOZ, (rik-ol-t-oz) önh. m. *rikoltoz-tam*, —*tál*, —*ott*, par. *rikoltozz*. L. **RIKOGAT**.

RIKOLTOZÁS, (rik-ol-t-oz-ás) fn. tt. *rikoltozás-t*, tb. —*ok*, harm. szr. —*a*. L. **RIKOGATÁS**.

RIKOSD, falu Bihar m.; helyr. *Rikosd-ra*, —*on*, —*ról*.

RIKÓT, l. **RIKOLT**.

—**RIL**, tájdivatosan és némely régi iratokban am. —*röl*, —*rül*. L. —**RÓL**.

RIM, (1), gyök *rima*, *ringy* (= rimgy mint rongy = romgy), *ringyó* (= rimgyó) stb. szókban. Rokonok vele *rif*, *rib*, *rih* gyökök (*rifol*, *ribál*, *riha* stb. szókban).

RIM, (2), gyök *rimog*, *rimánkodik* szókban rokon *ri* v. *rív* szóval. V. ö. **RIMÁNKODIK**.

RÍM, fn. tt. *rím-ét*, harm. szr. —*e* v. —*je*. Közönségesen a verselésben am. a versnek egy vagy több végtagja, mely a vele viszonyban levő versnek végtagjával, vagy tagjaival hangokban — sajátlag az önhangzóban vagy önhangzóban és ezeket követő mássalhangzóban — megegyezik, pl. *k-ör*, *t-ör*, *k-ezet*, *v-ezet*, *h-aldá*, *t-aldá*. Ha csak az önhangzók egyeznének, ez *önhangzói*, s ha csak a mássalhangzók, ez *mássalhangzói rím*; de az ilyenek verselésben csak az alábbi észrevételek mellett lehetnek szabályosak. Idegen nyelvbéli elmélet után nem egészen szabatosan *férfi rím*-nek mondják, midőn az egyező hangú szók egy taguak (még pedig a németek elmélete szerint hosszak), vagy nálunk ha nem egytaguak is, de csak a végső tagok hangzanak öszve, pl. *már vár*, *jövő szenvedő*, *magyar takar*. *Nőrim* pedig, ha a végelötti önhangzón kezdve két szótag egyezik, még pedig a németek elmélete szerint az első szótag hosszú, a második pedig rövid, pl. *szája bája*, *mára vára*. Ezen elnevezések a magyar nyelvre eunek természetesen szerént nem alkalmazhatók, s elég annyit mondanunk : *egyes rím*, *kettes rím*; mert nálunk, valamint a férfi rím lehet rövid s több tagu szóknál is előforduló, mint föntebb, úgy a nőrimben lehet az első szótag rövid a másik hosszú, pl. *tünemény*, *remény* (Bajza), vagy lehet mindkét szótag hosszú, pl. *röppennék*, *len-*

nék (Kazinecy), vagy mindkettő rövid, pl. *velem lelem* (Kazinecy); sőt valamennyi költőink használnak oly rímeket is, melyekben a hangok nem egészen azonosak, hanem mégis legközelebbi rokon szervüiek, pl. mássalhangzóiban *d t, b p, m n, n ny, g k*, önhangzóiban *a á, u ú, ö ü* stb. mint *szilárd árt* (Bajza), *magá ajaka* (Bajza), *karom szabadon* (Vörösmarty), *leány talán* (Vörösmarty), *út fut* (ugyanaz), *peneg estenek* (u. a.), *hely kell* (u. a.), *teremt szent* stb. Van-
nak igen ritkán még *előríme*k s *középríme*k is. Nem látszik hihetőnek, mint sokan tartják, hogy közvetlenül a német *Reim* (olvasd : rájm) származéka volna; mert vagy egészen egyezően vagy pedig csak csekélyebb változattal meg van és meg volt több európai nyelvekben, ú. m. svédül, dánul, szintén *rim*, hollandul, lengyelül : *rym*, francziául : *rime*, régi felső németben : *rīm*, alsószászban : *riem*, ángolszászban : *hrīm, hrīme*, olaszban : *rima* stb. Ha a magyarból szabad származtatni, rokonítható vele : *riv* gyök (*rival, rivalkodik, rivalg, rivog* stb. szókban), s jelentene valamely rivalgó, azaz kiáltó hangot, minthogy a rímeik kitüntetést végett nyomatékosabban szoktak kiejtetni. A régieknél gyakran előjön a *rívó* szó, *rivalgó* vagy *kiáltó* értelemben. Az nem áll ellent, hogy a mondott szóknál alhangu képzőket találunk, *rim* pedig felhangukat veszen fel (*rímes, rímez*), mert ilyeseknek számtalan példái vannak nyelvünkben, pl. *rid-eg* és *rit-ka, rep-ed* és *ripacs, díszes* és *díjaz, risz-ál* és *re-szel*. És elvégre a német *Reim* (= rájm) is mélyhangu szó. Adelung a német *Reim*'t szót szintén hangutánzóknak tartja, és a görög *ῥίμα* (am. beszéd, szó) és *ῥυθμός* (arány, különösen hangarány, és üteny — *tactus* —) szókkal rokonítja. S ha a magyar *rim* csakugyan idegen eredetű, akkor közelebb a görög-latin *rythmus*ból származható (mely az *us* végzet elhagyásával : *rythm*); s e szó még a köznépnél is annyira ismeretes, hogy ez némi változtatással minden verset *rymus*-nak nevez. Figyelmet érdemel a székely *ríp* szó is (magas hangu ragozással : *riptem, ríptél, ríptét*), mely am. derékül tesz v. végez valamit, pl. *rípi a táncot* = ügyesen tánczol, *éltípi a beszédet* am. derékül elmondani; s ez épen ráillik a verszetre, melyet a köznép mindig különös részvétellel hallgat, és minden esetre jelesebbnek tart a kötetlen beszédnél; ehhez járul, hogy *ríp* is mint *rim* szintén magas hangu szó.

RIMA, (rim-a) fn. tt. *rimá-t*, Kurva, szajha, lotyó, czurhó stb. Eredeti értelme : ringy v. rongy. V. ö. RIM gyök és RIHA. Van ily nevű folyó is Gömörvármegyében (szlávul : *Rimava*), honnan *Rimabánya, Rima-Szombat, Rima-Szécs* helynevek. A folyó neve is talán ringyes-rongyos, vagyis több águ, vagy pedig ide-oda csapongó tekergő folyásától vette nevét.

RIMABÁNYA, falu Gömör m.; helyr. *Rimabánya-ra, —n, —ról*.

RIMABREZŐ, falu Gömör m.; helyr. *Rimabrező-ra, —n, —ról*.

RIMÁL, (rim-a-al) önh. m. *rimál-t*. L. RIMÁLKODIK.

RIMA-LEHOTA, falu Gömör m.; helyr. *Rima-Lehotára, —n, —ról*.

RIMÁLKODÁS, (rim-a-al-kod-ás) fn. tt. *rimálkodás-t*. tb. —ok, harm. szr. —a. Kurválkodás.

RIMÁLKODIK, (rim-a-al-kod-ik) k. m. *rimálkod-tam, —tál, —ott*. Rimai életet folytat, kurválkodik, szajhálkodik. V. ö. RIMA.

RIMÁN, (1), pusztas Vas m.; helyr. *Rimán-ba, —ban, —ból*.

RIMÁN, (2), v. RIMÁNY, elvont törzse *rimánkodik* v. *rimánykodik* igének. Jelentése : siránkozó kérelem vagy panasz.

RIMÁNKODÁS, RIMÁNYKODÁS, (rim-ány-kod-ás) fn. tt. *rimánykodás-t*, tb. —ok, harm. szr. —a. Sirva riva esedezés, könyörgés, panaszkodás.

RIMÁNKODIK, RIMÁNYKODIK, (rim-ány-kod-ik) k. m. *rimánykod-tam, —tál, —ott*. Sirva riva panaszkodik, könyörög, esedezik, sürgetőzik, mentegetőzik stb. *Égnek földnek rimánykodik. Addig rimánykodott, míg megbocsátottak neki. Úgy látszik ebből alakult által a vékonyhangu régies reménykedik. Tiszta gyöke *rí* v. *rív*, melyből lett *riván, rivány*, s ebből ismét *riványkodik, rimánykodik*. V. ö. RIMOĞ.*

RIMASZÉCS, mváros Gömör m.; helyr. *Rimaszécs-re, —én, —ről*.

RIMASZOMBAT, mváros Gömör m.; helyr. *Rimaszombat-ba, —ban, —ból*.

RIMA-ZALUZZSÁNY, falu Gömör m.; helyr. —*Zaluzsány-ba, —ban, —ból*.

RÍMÉL, (rím-él) áth. m. *rímél-t*. A szótagokat, szavakat, illetőleg a verseket rímekre szedi. *Népda-
lokat rímélni. Az első verssort a harmadikkal, a másodikat a negyedikkel öszvertímélni*. V. ö. RÍM.

RÍMÉLÉS, (rím-él-és) fn. tt. *rímélés-t*, tb. —ék, harm. szr. —e. A szótagoknak, szókknak, illetőleg verssoroknak rím szerinti egyeztetése. V. ö. RÍM.

RÍMÉLŐ, (rím-él-ő) fn. tt. *rímelő-t*. Versszerző, illetőleg költész, ki rímes verseket ír. *Ügyes rímelő*.

RÍMÉS, (rím-és) mn. tt. *rímés t* v. —et, tb. —ék. Rímekre szedett, rímekben írt. *Rímes versek. Rímes jambusok, trochaeusok*. (szökök, lejtik). *Rímes költemény*.

RÍMETLEN, (rím-et-len) mn. tt. *rímetlen-t*, tb. —ék. Minck végtagjai nincsenek rímekre szedve. *Rímetlen versekben írt költemény*.

RÍMÉZ, (rím-éz) áth. m. *ríméz-tem, —tél, —étt*. L. RÍMÉL.

RÍMÉZÉS, (rím-éz-és) l. RÍMÉLÉS.

RÍMÉZŐ, (rím-éz-ő) l. RÍMÉLŐ.

RÍMFARAGÁS, (rím-faragás) ösz. fn. Rímek erőtetett öszveállítás, főképen költői bees nélkü. V. ö. RÍMFARAGÓ.

RÍMFARAGÓ, (rím-faragó) ösz. fn. Gúnyneve az oly verselőnek, ki nagy erőködéssel állítja öszve a rímeket, s oly verseket ír, melyeknek semmi költői beesök nincsen. Másképp : *versfaragó, rímgyártó, rímkodás*.

RÍMGYÁRTÁS, (rím-gyártás) l. RÍMFARAGÁS.

RÍMGYÁRTÓ, (rím-gyártó) l. RÍMFARAGÓ.

RÍMJÁTÉK, (rím-játék) ösz. fn. Keresett vagy mesterséges rímek, belbees nélkül.

RÍMKOVÁCS, (rím-kovács) l. RÍMFARAGÓ.

RIMÓCZ, falu Nógrád m.; hely. *Rimócz-ra*, —on, —ról.

RIMÓCZA, falu Gömör m.; helyr. *Rimóczá-ra*, —n, —ról.

RIMOG, (rím-og) önh. m. *rimog-tam*, —tál, —ott. A székelyeknél am. rimánkódólag sír (Krizsa J.), tehát valószínűleg am. rivog.

RIMOGÁS, (rím-og-ás) fn. tt. *rimogás-t*, tb. —ok, harm. szr. —a. Rimánkódó sírás. V. ö. RIMOG.

RÍMSZÓ, (rím-szó) ösz. fn. Minden szó, mely egy másikkal öszve hasonlítva rímet alkot, pl. *már vár, karó maró, török örök, halála találá, apja kapja*.

RÍMSZÓTAG, (rím-szó-tag) ösz. fn. Szótag, mely egy másikkal öszve hasonlítva rímet alkot, pl. e szókban: *ha látom, barátom*, három-három rím-szótag van.

RÍMSZÓTÁR, (rím-szó-tár) ösz. fn. A szókknak rímjei vagy végtagjai szerint készített szótár, milyen nálunk Simay Kristófnak „Végtagokra szedetett szótár“-a.

RÍMTAN, (rím-tan) ösz. fn. A verseléstán egyik ága, mely különösen a rímek tulajdonságait, kellekeit, s azok szerkesztési módját és szabályait adja elő.

RÍMZIK, (rím-éz-ik) k. m. *rímzett*, htn. *rímzeni*. Mondjuk szótagokról, illetőleg versekről, midőn a rím-ben öszhangzanak, vagyis hasonló hangokból állanak; v. ö. RÍM. E népdali versben: *kukorikol a kakas, úgy szép a lány, ha piros*, „kakas“ és „piros“ nem rímzenek, vagy legalább rozsl rímzenek; ellenben ha az utóbbi sor, mint némely vidéken mondják, így ejtik: *úgy szép a lány ha nyakas*, „kakas“ és „nyakas“ helyesen rímzenek.

RIN gyök *ring*, *ringadoz*, *ringat* szókban. Egyezik *ren*, *rán* gyökökkel (*reng*, *ráng* stb. szókban).

RING, (rín-og) gyak. önh. m. *ring-ott*, htn. —ni v. —ni. Könnyűden remegve ide-oda mozog.

„Hol csendes tóban hattyúk ringanak.“

Petőfi.

Mondják különösen némely billegő, s ingó testekről, vagy érzelemgyöngyökről, melyek megindítva a súly középpontjától majd jobbra fölemelkednek, majd balra lebillennek, és viszont; milyen a bölcső, vagy más ilyenféle hinta. Rokon hozzá *reng*, *remeg*, és a mélyhangu *ráng*.

RINGADOZ, (rín-og-ad-oz) gyak. önh. m. *ringadoz-tam*, —tál, —ott, par. —z. Gyakran, vagy folytonosan ringó állapotban van. Törzse: *ringad* nincs szokásban, mint az *ingadoz*, *lengedez* igéknél is *ingad*, *lenged* szokatlanok.

RINGADOZÁS, (rín-og-ad-oz-ás) fn. tt. *ringadozás-t*, tb. —ok, harm. szr. —a. Billegő mozgás neme, midőn valamely test ringadoz. *Bölcső ringadozása*.

RINGÁS, (rín-og-ás) fn. tt. *ringás-t*, tb. —ok, harm. szr. —a. Ide-oda ingás vagy billegés.

„Ti láttátok az én bölcsőmnek ringását.“
Berzsenyi.

RINGAT, (rín-og-at) gyak. áth. m. *ringat-tam*, —tál, —ott, par. *ringass*. Mozgatás által eszközli, hogy valami ringjon, ide-oda inogjon. *Bölcsőt ringatni. Hintát ringatni*. Rokonai: *renget. rángat*.

„Gyöngén ringatva hű anyánk ölében,
Vígán kezdjük éltünk szép hajnalát.“
Kisfaludy K.

RINGATÁS, (rín-og-at-ás) fn. tt. *ringatás-t*, tb. —ok, harm. szr. —a. Cselekvés, mely által ringatunk valamit. *Bölcsőringatás, gyerekringatás*. V. ö. RINGAT.

RINGY, (rín-gy) fn. tt. *ringy-ét*. A rongy szónak kicsinyített módosítása, öszvetéve: *ringy-rongy*, kisebb-nagyobb ruhaszakadék, ribancz. *Mindenféle ringyet-rongyot ráakasztanak. Ringy-rongy ember*, rongyos ruhában járó, korhely, vagy vásott erkölcsű ember. V. ö. RONGY.

RINGYÓ, (rín-gy-ó) fn. tt. *ringyó-t*. Szentelen, buja életű nőszemély. Kemény, erőteljes kifejezés, körülbelül mint a *kurva*. *Nincs arca mint a kicsapott ringyónak*. (Km.). Eredetire nézve átvitt, képes értelmű szó, mennyiben a vásott, koptatott, megviselt, elszakgatott ruhadarabtól, rongytól kölcsönözött. Gyöke *rim* a mélyebb hang *rom* módosított alakja, melyből a szintén kurvát jelentő *rima* is származott. Alapfogalomban rokonai: *riha, rihó, drihó, bregyó, czandra*, koptatásra, szakgatásra, romlásra vonatkozó szók. V. ö. KURVA.

RINGYRONGY, ösz. fn. l. RINGY.

RINYA, fn. tt. *rinyá-t*. 1) Nedves helyeken, pl. kövek alatt, pincékben tanyázó, szürke színű féregfaj, melynek szárnyai nincsenek, de lába tizenhárom van. (Oniscus, Asellus) 2) Baranyában am. vízeres, söppedékes hely. Eredeti jelentése talán a *renyhe* szóval van viszonyban.

RINYA-SZENTKIRÁLY, l. SZENTKIRÁLY.

RINYA-ÚJLAK, l. ÚJLAK.

RIOG, (rín-og) önh. m. *riog-tam*, —tál, —ott. Erős, éles *ri* hangon kiált, v. közbeszúráttal: *rívog*, s más módosulattal is: *rivalg. Riog a rigó, a rigolyás ember*.

RIOGÁS, (rín-og-ás) fn. tt. *riogás-t*, tb. —ok, harm. szr. —a. *Ri* hangon kiáltozás.

RIOGAT, (rín-og-at) gyak. önh. m. *riogat-tam*, —tál, —ott, par. *riogass*. Folytonosan, vagy gyakran riog. Továbbá tárgyesetes viszonynevével am. valakit riogó hangon szid, fedd, hurogat. *A gyűlölt szónokot leriogatta a nép*.

RIOGATÁS, (rín-og-at-ás) fn. tt. *riogatás-t*, tb. —ok, harm. szr. —a. Erős, riogó hangon szóló kiáltozás, rivalkodás, hurogatás.

RIÓKA, (ri-ó-ka) mn. tt. *rióká-t*. Gyermekről mondják, ki igen kényes lévén hamar és gyakran sír; *rióka nyióka*; máskép: *nyafiga, nyaviga*. Alapfogalom benne a rivási hajlam, és gyakorlat, miért a *ka* végzet nem kicsinyítő, hanem a *riog* igéből alakult részesülő, *rioga*, mint *csal, csalog, csaloga, csalóka*, a ki csalogat; *hivog, hivoga, hívóka*, a ki hivogat stb.

RIOMFALVA, erdélyi falu a medgyesi szászszékben, helyr. — *falvára, —n, —ról*.

RIP, elavult fn. melyből a *ripacs, ripacos, v. ripancs, ripancsos* származékok maiglan divatoznak. Rokonai a *rib* és *rif*, melyekből a *ribál, ribancz, ribanczos, és rifol* származtak. Mindezek alapfogalomban valami vásottat, elrongyolottat, szakadozottat jelentenek. Különösen a *rip* a himlő által megszakgatott bőrnak állapotát is fejezi ki, vastaghangon *rap*, melyből lett: *rapos* (himlőhelyes), *rapancz, rapanczos v. rapacs, rapancs, rapacos, rapancsos*. Rokon, kivált *rap* gyökkel általános értelemben a német *rauh, roh*. A himlőhelyre vonatkozva: a szláv nyelvben Jancsovics szerint *rapa* am. himlőhely; *ripacs*; a finnben Budenz J. szerint *rupe* kosz, rüh, himlő, a lappban: *ruobbe, ruebbe* stb.

RÍP, áth. m. *ríp-tem, —tél, —étt*. Kriza J. szerint a székelyeknél am. sirít, nyomít, hatalmasan folytat, erősen rajta van. *Jól rípi. Rípjed, ne hagyj. Rípi* (v. ropja) *a tánczot. Jól elrípte* (= kivágta) *a tánczot. Elrípni a beszédet* = elmondani derékül.

RIPACS, (rip-acs) fn. tt. *ripacs-ot*, harm. szr. — *a v. —csa*. Kicsinyítő képzőjénél fogva jelent kisebbféle vásást, rongyot, tépést, szakadást; különösen a himlő által megszakgatott arcbőrnek darabosságát. V. ö. RIP.

RIPACSHAL, (ripacs-hal) ősz. fn. Halnem az északi tengerben, melynek hátát mérges tüskék fődik. (*Draco, dracunculus*).

RIPAC SOS, (rip-acs-os) mn. tt. *ripacos-t v. —at, tb. —ak*. Szélesb ért. kicserepedzett, repedezett, göcsörtös, darabos. *Ripacos dínyve, tök, fahéj. Ripacos föld, út*. Különösen: himlőhelyes, csécs helyes, ragyás. *Ripacos képű leány, legény*. Máskép: *rapos, rapanczos*. Gyarmathi Sámuelnél: *riptyos*. V. ö. RIP, RIPACS.

RIPAC SOSAN, (rip-acs-os-an) ih. Ripacsos állapotban.

RIPAC SOSSÁG, (rip-acs-os-ság) fn. tt. *ripacos-ság-ot*, harm. szr. — *a*. Ripacsos állapota vagy tulajdonsága valamely testnek, különösen arcbőrnek.

RIPAKODÁS, (riv-a-kod-ás) l. RIVALKODÁS.

RIPAKODIK, (riv-a-kod-ik) k. m. *ripakod-tam. —tál, —ott*. Valakire kemény hurogató hangon rávivalkodik. Ez értelemről kiténik, hogy gyökeleme a hangutánzó *ri*, s tulajdonképp am. *riwakodik*, azaz rivalkodik. L. RIVAL.

RIPATYOS, l. RIPAC SOS.

RIPEG, önállóan nem, hanem *ropog* szóval ikerítve használtatik: *ripeg-ropog*; melyben mindkét-rész ragoztatik, pl. *ripegett-ropogott*.

RIPÓ, (rip-ó) elavult fn. tt. *ripó-t*. Valamely elvászott, elszakadt, elrongyolott darab, ribancz; különösen a barkóknál am. himlőhelyes, ripacosos.

RIPÓK, (rip-ók) fn. tt. *ripók-ot*, harm. szr. — *ja*. L. RIPÓ.

RIPÓ, (rip-ö) fn. tt. *ripő-t*. L. RIPÓK.

RIPÓK, (rip-ök) fn. tt. *ripök-öt*, harm. szr. — *je*. Darabos erkölcsű, póriás magaviseletű ficsúr, úriás betyár, ki amint mondják jobb házból (alsóbb nemesi vagy polgári osztályból) való ugyan, de mind külső viseletében, mind erkölcsében (durvaságban) inkább a pórnépet utánozza. E szónak gyöke, úgy látszik, a székely *ríp*, mennyiben a *ripök* magáról azt hiszi, hogy ő derekabbul cselekszik másnál, vagyis, hogy ő póriás magaviselete által a természethez hívebb, és ez által másoknál különb; s a köznép is ezt tartja róla; *jól rípi* mint a székely mondja. Néhutt: *ripök*.

RIPPA, falu Bihar m.; helyr. *Rippá-ra, —n, —ról*.

RIPPADOZ, (ripp-ad-oz) önh. m. *rippadoz-tam, —tál, —ott*, par. — *z*. Székely tájszólassal Gyarmathi szerint am. félelmesen kiabál, Kriza J. szerint idétlenül lármáz, visítva sikoltoz. Gyöke a *ri* hangszó, s eredetileg: *rivvadoz v. rivadoz*.

RIPPADOZÁS, (ripp-ad-oz-ás) fn. tt. *rippadozás-t, tb. —ok*, harm. szr. — *a*. Félelmes kiabálás, idétlen lármázás, visítva sikoltozás. V. ö. RIPPADOZ.

RIPPENT, (rip-ü-en-t, rip-v-en-t) áth. m. *rippent-étt*, htn. — *ni v. —eni*, par. — *s*. Rípvé érint, rittyent. V. ö. RÍP. *Ma jól pofon rippentelek*, azaz csaplak, rittyentelek. (Kriza J.).

RIPPENTÉS, (rip-ü-en-t-és, rip-v-en-t-és) fn. tt. *rippentés-t, tb. —ék*, harm. szr. — *e*. Cselekvés, midőn valaki rippent.

RIPPÉNY, KIS —, NAGY —, faluk Nyitra m.; helyr. *Rippény-be, —ben, —ből*.

RIS, (1), fn. tt. *ris-t, tb. —ék*. Igen fehér, hoszszukás szemű, félig átlátszó gabonafaj, mely a melegebb éghajlatok alatt tenyészik, s nedves, mocsáros, vagyis vízjárta földet kedvel; köz nyelven: *riskása*, de ez már inkább az eledelre elkészített rist jelenti, azon különbséggel, mely *köles* és *köleskása* között van. V. ö. RISKÁSA. Továbbá azon növény, mely ily nemű gabonát terem. Latinul: *oryza*, görögül: *ὄρυζα*, arabul: *aruz*, hindu nyelven: *arisi*, spanyol, portugál nyelven: *arroz*, francziául: *riz*, svédül, dánul: *ris*, hollandul: *ryst*, csehül: *reyze*, németül: *Reisz* stb.

RIS, (2), Sándor J. szerint elavult szó, s am. röt, vörös, honnan *riska* tehén, vörös, röt szőrű tehén. Ez értelemben egyeznek vele a magyar *röt, röz, réz*; továbbá a latin *rutilus, russus*, német *roth*, olasz *rosso*, franczia *rouge* stb. A finnben Budenz J. szerint *ruskea* (olvasd: *ruszkea*) am. barna, röt, piros; *ruskio* am. taurus fuscus; *ruskaha, ruskakse*, vacca fusca; az észtkben *rusk, ruskjad* barnavörös; a lappban: *ruskes, ruskok*, finnlappban: *rúskad* barna. röt.

RISBAB, (ris-bab) ösz. fn. Igen apró szemű bab vagyis paszuly; leginkább salátával vagy saláta helyett használtatik; néhutt: *gyöngybab*.

RISDURCZA, (ris-durcza) ösz. fn. A durczák neme alá tartozó növényfaj; bugája kiterült, bókoló; levelei szélesek; ondóinak ormója szőrös. (Leersia oryzoides.

RISÉVŐ, (ris-évő) ösz. mn. Rissel, mint táplálékkal élő, rissel táplálkozó. *Risevő déli népek, hinduk*.

RISFÖLD, (ris-föld) ösz. fn. Föld, melyben rist természetnek, vagy, mely ristermesztésre különösen alkalmas, azaz, lapályos, vizenyős, melegebb éghajlati föld.

RISKA, (1), (ris-ka) fn. tt. *riská-t*. Vörös szőrű, s kurta szarvu tehén vagy ökör. Gyöke a vereset jelentő elavult *ris* = *röt*. V. ö. RIS (2). (Riska' eljőn Kresznericsnél, 'szánkó' értelemben; de mivel Szabó Dávidra hivatkozik, Szabó Dávidnál pedig, 'riskó' van: tehát úgy látszik, hogy 'riska' ezen értelemben Kresznericsnél nyomdahiba).

RISKA, (2), KIS—, NAGY—, faluk Zaránd m.; helyr. *Riská-ra*, —n, —ról.

RISKÁSA, (ris-kása) ösz. fn. 1) Ris, mint gabonafaj. 2) Risből készített kása, vagy már pép, mint eledel, különböztetésül a *köles*-, *árpa*-, *dara*-, *liszt*-, *pohánka*-, *bodza*- s egyéb kásaételektől. (Kásának hívják, mint tudjuk, akkor is, ha még nincs megőzve, de héja már le van horzsolva).

RISKENYÉR, (ris-kenyér) ösz. fn. Rislisztből süített kenyér.

RISKÓ, fn. tt. *riskó-t*. Szabó Dávidnál am. szánkó, korcsolya, csuszkáló. Ez értelemben azon *ri* gyöktagu szók osztályába tartozik, melyek dörszölsésre, vásásra, koptatásra vonatkoznak, s közelebbi gyöke *ris* rokon *risz*, *resz* gyökökkel, 'riszál' s 'reszel' szókban. *Ris*-ből származott: *ris-og*, *ris-og-ó*, *ris-g-ó*, *ris-k-ó*. Így üt öszve a *korcsolya* is a *korhol*, *horhol*, *horzsol* igékkel. V. ö. RI, gyök.

RISLEVES, (ris-leves) ösz. fn. Leves, melyben rist főztek.

RISPÁLINKA, (ris-pálinka) ösz. fn. Risből készített pálinka. (Arrak).

RISPASZULY, (ris-paszuly) l. RISBAB.

RISPEMPŐ, RISPÉP, (ris-pempő v. pép) ösz. fn. Risből készített pempő- v. pépnemű eledel.

RISSZANT, RISSZENT, lásd RISZSZANT, RISZSZENT.

RISZ, hangzó, melynek származékai, *riszál*, *riszszant*. Azon erős, de vékony hangot utánozza, melyet valamely szilárd szövetű test ad, midőn életlen eszközzel rifolják, metszik, dörszölik. Legközelebbi hang- és fogalmi rokona: *resz*, honnan *reszel*, továbbá: *rih*, melyből *rihál* származott. Rokonok vele a német *reissen*, illir *rizati*, *rjezati*. (Gyarmathi S.). Egyébiránt mivel a *riszálás*, *reszelés*, *rihálás* folytonos mozgással jár; innen a *risz* és származékai mozgást is jelentenek. V. ö. RI, gyök.

RISZÁL, (risz-a-al) áth. m. *riszál-t*. 1) Bizonyos szilárd, tömör szövetű testet életlen késsel, vagy más hasonló eszközzel nehézkesen metél, hasít. *Ez a kés nem metszi, hanem csak riszálja a kenyeret*. V. ö. RESZEL. 2) Léptében mentében farát ide-oda mozgatja, rázogatja. *Tarát, farát riszálja. Riszálva járja a tánczot*. V. ö. RISZ, hangzó.

RISZÁLÁS, (risz-a-al-ás) fn. tt. *riszálás-t*, tb. —ok, harm. szr. —a. Cselekvés, illetőleg mozgás, mely által riszálnak valamit. V. ö. RISZÁL.

RISZSZAN, (risz-sz-an) önh. m. *riszszant-t*. Vágás, metszés alatt erős *risz* hangot ad és elválik.

RISZSZANÁS, (risz-sz-an-ás) fn. tt. *riszszanás-t*, tb. —ok, harm. szr. —a. *Risz* hanggal elválás. V. ö. RISZSZAN.

RISZSZANT, (risz-sz-an-t) áth. m. *riszszant-ott*, par. —s, htu. —ni v. —ani. Metsző, kivált életlen eszközzel egy darabot vág, rándít, hasít. *Jó darabot riszszantani a kenyérből, a lapos turóból*. Szabó Dávidnál: *riszszant*, Kriza Jánosnál: *riszszent*, s szerente am. sebesen elszel.

RISZSZANTÁS, (risz-sz-an-t-ás) fn. tt. *Riszszantás-t*, tb. —ok, harm. szr. —a. Cselekvés, midőn riszszantanak.

RISZSZENT, (risz-sz-en-t); RISZSZENTÉS, (risz-sz-en-t-és) l. RISZSZANT, RISZSZANTÁS.

RIT, elvont gyök 'ritka' szóban; v. ö. RITKA.

RITICS, puszta Somogy m.; helyr. *Ritics-re*, —in, —ról.

RITKA, mn. tt. *ritká-t*. 1) Minek egyes gyüreszei nem állanak közel egymáshoz, s az illető térhez képest aránylag csekély számmal vannak. *Ritka erdő*, melyben sok a tisztás, melynek fái távol vannak egymástól. *Ritka gabona, fü*, melynek szálai között sok az üres tér. *Ritka vetésnek szegény az aratása*. (Km.). *Ritka szőr, haj, szakál, fogak*. *Ritka fogu fésű, gereblye*. *Ritka zápu szekéroldal*. *Ritka írás*. *Ritka vásár* am. néptelen. *Náne haszna, ritka vásár*. (Czigány km.). *Ritka águ fa*. Egyenes ellentéte: *sűrű*, minek részei között semmi ür nincsen, vagy igen kevés az ür. *Ritkával rokon értelmű: gyér*. 2) Mondjuk oly szövegekről, vagy füzött, kötött stb. testekről, melyek fonalai, rostjai, szálai nem érintkeznek szoroson, vagy távolabb esnek egymástól. *Ritka vászon, pokrócz, szűr; ritka háló, ritka rosta, ritka rács*. Ezek ellentéte is a *sűrű*, azaz, vagy semmi, vagy aránylag kicsi, kevés ürű, pl. *sűrű vászon, háló, posztó*. A *sűrű* folyadékok ellentéte szabatosan *híg*, pl. *sűrű tinta, híg tinta; sűrű leves, híg leves*. 3) Mi csak itt-ott, néha-néha létezik, vagy fordul elé, vagy tapasztalható. *Ritka alma, kiben féreg nincsen*. (Km.). *A hód ritkább állat a patkánynál*. *A hattyu ritkább a hollónál*. *Ami ritkább, kedvesebb*. *Ritka madár az igaz barátság*. (Km.). *Ritka az, aminek látszik*. (Km.). *Ritka nap múlik el nála harag nélkül*. *Ritka búza konkoly nélkül*. *Ritka cigány csere nélkül*. *Ritka vásár tolvaj nélkül*. (Közmondatok). Ellentéte: *több* vagy *gyakori*. 4) A maga nemében kü-

lönös, kiváló, jeles, derék, kitünő. *Ritka szerencse, szépség, Ritka eszű ember. Ritka lélekéberség.*

Mindezen jelentésekből kitetszik, hogy a ,ritka' szó valami elkülönözött részekből állót, vagy egymástól távolodókat, szóval mintegy elvált, elszakgatott tulajdonságot teszen. Ennélfogva magyar származtatással azon *ri* gyöktagu szókhoz rokonítható, melyek általán elválást, elszakadást fejeznek ki. Különösen ilyen a ,rideg' szó, melynek gyöke *rid* és a ,ritka' gyöke *rit* legközelebb állanak egymáshoz, azon különbséggel, hogy ez mély, amaz magas hangu ragozat és képzőket vesz föl. Egyezik vele a fordított *irt*. Tájdivatosan : *retka*, mint *rideg* is *rédeg*. Nyelvhasznati szabályok szerint a *ritka* nem kicsinző, hanem igenévből módosult melléknév, melynek gyöke lehetett az elavult *ridog* v. *ritog*, honnan *ritogó*, *ritoga*, *ritga*, *ritka*, mint *bugyogó bugyka*, *szotyogó szotyka*, *czinegő czinke*, *locsogó locska*, *fecsegő fecske*, és mások. Gyarmathi S. szerint a szláv nyelvekben : *ritko*, *ridak*, *rjedka*, *rietki*. A finn nyelvben Budenz J. szerint *eri* am. separatus, sejunctus.

RITKÁL, v. **RITKÁLL**, (ritka-al v. ritkának vall) áth. m. *ritkál-t* v. —ott, ltn. —ni v. —ani. Valamit ritkának mond, állít, vél, gondol. *Ezen kukoriczát ritkállom, sürübbnek kellene lennie.* V. ö. **RITKA**.

RITKÁN, (ritka-an) ih. 1) Nem sűrűen; 2) nem gyakran, csak néhanéha; máskép : *gyéren*.

RITKARÉJ, fn. tt. *ritkaréj-t*, tb. —ok. Az együttnevezők seregéből és nősözvegyek rendjéből való növényem, melynek több fajai száraz mezőkön és erdőkben tenyésznek s gyógyerejük. (Solidago). E szó talán inkább így elemzendő : *rid-karéj*, mint *ritka-réj*.

RITKARÓCZ, falu Vas m.; helyr. *Ritkarócz-ra*, —on, —ról.

RITKÁS, (ritka-ás) mn. tt. *ritkás-t* v. —at, tb. —ak. Itt-ott ritka, nem sűrűen benőtt, helylyel közel hézagos. *Ritkás gabona, erdő.* Baranyai tájnyelven : *rigás*. V. ö. **RITKA**.

RITKASÁG, (ritka-ság) fn. tt. *ritkaság-ot*, harm. szr. —a. Tulajdonság, melynél fogva valami csak itt-ott, néha-néha létezik, vagy fordul elő. *Ritkasága miatt nevezetes dolog.* Továbbá jelenti magát a dolgot, mely a maga nemében különös, nem mindennapi. *Ez nagy ritkaság. Ily korán az érett cseresnye ritkaság. Ritkaságok gyűjteménye.* V. ö. **RITKA**.

RITKÁSAN, (ritka-as-an) ih. Itt-ott ritkán.

RITKÍT, (ritka-ít) áth. m. *ritkít-ott*, par. —s, htn. —ni v. ani. 1) Növés által felsarjadzott gyűrűszek közül többet vagy kevesebbet kiirt, kivág, kitép stb. *Ritkítani az erdőt, a sűrűen ültetett kukoriczát, veteményt. Ritkítani a szőrt, haját, szakált.* 2) A rostok, szálak, fonalak, rovatok, s hasonló gyűrűszek közül némelyeket kihúz, kivész stb. *Ritkítani a vásznat, a fésűt, a kerítés karózatát.* 3) Nyomdában a betűket ritkásan szedi, vagyis kicsi lemezekkel, vonalakkal egymástól elválasztja. 4) Szélesb ért. vala-

minek számát kevesbíti. *A döghalál, éhség, háboru ritkítja az embereket.* Innen : *ritkítom valaminek pártját*, am. nem talállok hozzá hasonlólt, vagy, azt tartom felőle, hogy alig van hason.

RITKÍTÁS, **RITKITÁS**, (ritka-ít-ás) fn. tt. *ritkítés-t*, tb. —ok, harm. szr. —a. Cselekvés, mely által valamit ritkává teszünk. *Erdők, vetemények ritkítása.* V. ö. **RITKÍT**.

RITKÓDIK, (ritka-od-ik) k. m. *ritkód-tam*, —tál, —ott. Szokottabban : *ritkúl*; l. ezt.

RITKÚL, **RITKUL**, (ritka-úl) önh. m. *ritkúl-t*. Ritkává leszen, a ,ritka' törzsöt minden értelmében véve. V. ö. **RITKA**. *Ritkúl a pusztított erdő, a féreg rágtá vetés. Ritkúl a hulladozó haj, szőr. Ritkúlnak a felhők. Ritkúlnak a fogaim. Ritkúl a vásár, a táncvigalom. Ritkúlnak némely ősi népszokások. A szarvasok, őzek, vadkanok ritkúlnak a Bakonyban.*

RITKULÁS, **RITKULÁS**, (ritka-ul-ás) fn. tt. *ritkulás-t*, tb. —ok, harm. szr. —a. A sűrű testnek, vagy gyüegésznek azon változása, midőn sűrűsége fogy, gyérül.

RITTA, némely régi iratokban am. rajta. „Nagy édes hálákat ad vala ritta az teremő úristennek.“ Carthausi névtelen. (Toldy F. kiadása 42. l.).

RITTETÉS; **RITTETIK**, l. **RÜTTETÉS**; **RÜTTETIK**.

RITTY, **RITTYÉG**, **RITTYEN**, **RITTYENT** stb., l. **RITYTY**, **RITYTYÉG**, **RITYTYEN**, **RITYTYENT** stb.

RITTYÓ, fn. tt. *rittyó-t*. Túl a Dunán, különösen a Balaton vidékén am. férfineni mag, más tájakra : *geczi*. Innen lett : *rittyóz*, a nemi magot elhajtja, *rittyóztat* am. magát fertőzteti. Alkalmasint am. *riadó*, amennyiben ,riad' azt is teszi : rezzed v. rezzen; tehát am. rezzedő vagy rezzenő.

RITY, a székelyeknél ,rityolódik' vagy ,rityálódik' gyöke; v. ö. **RITYÁLÓDIK**. Különbözik : *rityty*.

RITYÁLÓDÁS, (rity-a-al-ó-od-ás) fn. tt. *rityálódás-t*, tb. —ok. Gúnyolódás, csúfolódás. V. ö. **RITYÁLÓDIK**.

RITYÁLÓDIK, (rity-a-al-ó-od-ik) belsz. m. *rityálód-tam*, —tál, —ott. A székelyeknél am. gúnyolódik, csúfolódik. Gyöke *rity* azon rekécselő gúnyhangot fejezi ki, melyet a csúfolódó hallat, midőn nyelvét mintegy fogai között reszketteti; rokon *rety* gyökkel ,retyeg' szóban, mely rekécselő hangot fejez ki.

RITYÁLÓDÓ, (rity-a-al-ó-od-ó) mn. tt. *rityálódó-t*. Kriza J. szerint am. gúnyolódó. V. ö. **RITYÁLÓDIK**.

RITYÉG, (rity-ég) gyak. önh. *rityég-tem*, —tél, —étl. ,Rity' hangot adva szól, különösen, midőn főzés közben bugyog, erősen pöfög valami. Mélyhangon : *rottyog*, ikerítve : *rityeg-rottyog*, pl. a forró káposzta, kása, vagy a szükségét végző ember szelekkkel telt végbéle. A székelyeknél mondják ostoról is, midőn csattan, de ez helyesebben : *ritytyeg*.

RITYÉGÉS, (rity-ég-és) fn. tt. *rityégés-t*, tb. —*ék*, harm. szr. —*e*. Rity hang adása. V. ö. RITYÉG.

RITYI, mn. tt. *rityi-t*. A székelyeknél Udvarhelyszéken *rityi leány* vagy *tyúk* alatt olyant értenek, kinek vagy melynek lába kurta s a teste vastag, vagy amint mondanisókták : testibe habarodott (Krizsa J.). Háromszéken : *ricsó*. Szokottabban : *retyesz*, *rötyesz*, *ricsó*; másutt, s Balaton mellékén nálunk is : *renkesz* = zömök.

RITYOLÓDÁS, (rity-ol-ó-od-ás) I. RITYÁLÓDÁS.

RITYOLÓDIK, (rity-ol-ó-od-ik) I. RITYÁLÓDIK.

RITYTY, Kriza J. szerint : ostorcsattanás, cserdülés. Rokon némileg értelemben is *recs*, vagy megfordítva *cser* gyökkel. V. ö. RITYTYÉG, RITYTYEN stb.

RITYTYÉG, (rity-ty-ég) önh. m. *ritytyég-tem*, —*tél*, —*étt*. Csattog, pl. az ostor de más is. „Neki az ördögök az erdőnek, nyírni kezdik le, zúgott, ritytyégett, recségétt.“ Székely népmese.

RITYTYÉGÉS, (rity-ty-ég-és) fn. tt. *ritytyégés-t*, tb. —*ék*, harm. szr. —*e*. Csattogás, pattogás.

RITYTYÉGTET, (rity-ty-ég-tet) miv. m. *ritytyégtet-tem*, —*tél*, —*étt*, par. *ritytyégtess*. 1) Csattog, cserget, pl. az ostorral). 2) Visszahatólag : *ritytyégteti magát*, am. tánczolva egy helyben lógatja magát. (Krizsa J.).

RITYTYEN, (rity-ty-en) önh. m. *ritytyen-t*. Egyet csattan v. cserdül. Eléjön Szabó Dávidnál is.

RITYTYENÉS, (rity-ty-en-és) fn. tt. *ritytyenés-t*, tb. —*ék*, harm. szr. —*e*. Egyes csattanás v. cserdülés.

RITYTYENT, (rity-ty-en-t) áth. m. *ritytyent-étt*, htn. —*ni* v. —*eni*, par. —*s*. Egyet csattant v. cserdít, pl. az ostorral. (Szabó D.).

„Édésém ostora, sejém a csapója,
Égyet ritytyent véle, s elszalad a lóva.“
Székely népdal.

Általában am. csap. *Pofon ritytyenteni* (kézzel. Kriza J.).

RIV, elvont gyök *rivad*, *rival*, *rivancs* stb. szókban; azonos *ri* szóval, „kiált“ értelemben.

RÍV, tájdivatosan és némely régi iratokban, pl. Szalay Ágoston 400 magyar levele közt 310. l. am. *rív*; I. RÉV.

RIVACS, I. RIVANCS.

RIVAD; RIVADÁS; RIVADOZ stb. I. RIAD; RIADÁS; RIADOZ.

RIVAKODIK, (riv-a-kod-ik) k. m. *rivakod-tam*, —*tál*, —*ott*. L. RIVAL, RIVALKODIK.

RIVAL, (riv-al) önh. m. *rival-t*. Erős riogó hangon kiált, kurjant. Szabó Dávidnál : *rivall*, *rivallott*. *Nagyot rivallott. Neki rivallotta magát*. Egyezik vele a RÍ alatt mondottakon felül még a héber *rib* (litigare, contendere, expectorare; lis, rixa, contentio).

RIVALÁS, (riv-al-ás) fn. tt. *rivalás-t*, tb. —*ok*, harm. szr. —*a*. Erős hangon kiáltás.

RIVALKODÁS, (riv-al-kod-ás) fn. tt. *rivalkodás-t*, tb. —*ok*, harm. szr. —*a*. Erősen és éles hangon riogó kiáltozás.

RIVALKODIK, (riv-al-kod-ik) k. m. *rivalkod-tam*, —*tál*, —*ott*. Erős riogó, vagy riogó hangon kiáltoz, kurjongat, különösen haragos indulatból. *Rá rivalkodni valakire*, mérgesen rákiáltani, rájjeszteni.

RIVALL, önh. m. *rivall-ott*, htn. —*ani*. L. RIVAL.

RIVALLÁS, I. RIVALÁS.

RIVANCS, (riv-ancs) fn. tt. *rivancs-ot*, harm. szr. —*a*. Elavulásnak indult ritka divatú szó, a körülírt *jégeső* értelmével, melynél csakugyan eredetibb, és jellemzőbb, mert az égből eső jégnek erős riadó, riogó hangját fejezi ki. Hasonlólag hangutánzó e légtünemények nevei is : *eső*, *zivatar*, *zimankó*, *vihar*, *szél*.

RIVASZKODIK, (ri-v-asz-kod-ik) I. RIVALKODIK.

RIVASZT, (ri-v-asz-t); RIVASZTÁS, (ri-v-asz-t-ás) I. RIASZT, RIASZTÁS.

RIVATAG, (riv-ad-ag) fn. tt. *rivatag-ot*, harm. szr. —*a* v. —*ja*. Hideg szeles eső. V. ö. RIVANCS.

RIVOG, (riv-og) I. RIOG.

RIVOGAT, (riv-og-at) I. RIOGAT.

RIVÓKA, (riv-ó-ka) fn. tt. *rivóká-t*. 1) Am. riogó gyermek; a v kihagyásával : *rióka*. 2) Szeged tájékán am. vízhólyag a testen. Valószínűen átv. képes jelentését onnan vette, mert midőn megfakad, riogó gyermek módjára könyezik.

RIVÚL, (ri-v-úl) önh. m. *rivúl-t*. A székelyeknél am. rí. *Annyit ne rivúlj te!* (Krizsa J.).

RIVÚLÁS, (ri v-úl-ás) fn. tt. *rivulás-t*, tb. —*ok*, harm. szr. —*a*. Rívás. V. ö. RIVÚL.

RIVVADOZ, I. RIPPADOZ, RIADOZ.

RIVVAN, (riv-v-an) I. RIAN. *A mely kulyát éri a kő, az rivvan el.* (Km.).

RIVVANCS, I. RIVANCS.

RIZ, v. RIZZ elvont gyöke *rizámodik* v. *rizzámodik* szónak; azonos *rez* gyökkel, (*rezzen* stb. szóban).

RIZÁMODÁS; RIZÁMODIK, I. RIZZAMODÁS; RIZZAMODIK.

RIZMA, fn. tt. *rizmá-t*. A paparkereskedőknél legnagyobb papircsomag, mely húsz konczot, azaz 480 ívet foglal magában. Közvetlenül, az olasz nyelvből kölcsönözöttet, melyben az *risma* alakban létezik; németül : *Riesz*.

RIZS; RIZSFÖLD; RIZSKÁSA stb. I. RIS (1); RISFÖLD; RISKÁSA stb.

RIZZAMODÁS, (rizz-am-od-ás) fn. tt. *rizzamodás-t*, tb. —*ok*, harm. szr. —*a*. Rezzelés; v. ö. RIZZAMODIK.

RIZZAMODIK, (riz-z-am-od-ik) k. m. *rizzamod-tam*, —*tál*, —*ott*. Székely szó. Ha valaki hirtelen megijed némi nem vélt okból, s mintegy borzadás futja el tagjait, mondják : *megrizzamodott*, v. Kriza J. szerint : *megrizzamodott* (megrezzent v. megrettent). *Megrizzamodtak a lovak*, hirtelen megijedtek. (Krizsa J.).

RO, gyök és gyöktag, mely több családra osztályozható, s egy alapfogalomban található származékok alapját képezi. 1) Mint erős, rázkodó, s különféle irányu mozgással járó hangra vonatkoznak e származékok: *rob, robaj, robog, robban, rohan, roham, rop, ropog, ropp, roppan, rotyog, rotytyan*. 2) Kemény, zsilárd testbe metszést, vágást jelent: *ró v. rov* szóban, melyből *rovás, rovat, rovatat, rovátk, rovátkol, rovátkos, rovatol, v. rovdol, rovár, rovó, rovogat* eredtek; fordítva *or*, honnan az *ort, orló* (olló), *ortó kapa*, és *ír*, melyből az *írás, írkal, írkal, nyír, nyirkál*, származékok. Rokona azon *ar*, melyből *arat, gyarat, sarabol, karczol* s több elütéses szók keletkeztek. V. ö. RÓ. 3) A testnek részekre oszlását, szakadását jelentik: *rojt, rojtos, rojtoz, rost, rosta, rostély, rostos*; különösen a testek részei között levő összefüggésnek veszendő, elmálló, hanyatló állapotára vonatkoznak: *rom, rombol, roncs, roncsol, ront, rongál, romlik, ronda, rongy, ;* továbbá, *rogy, rokkan, roshad, roskad, rohad v. rothad, rozsan, és az átvitt értelmű erkölcsi romlást is jelentő rosz*. V. ö. ROGY, ROM, ROS, ROSZ. 4) Égésre és különösen vörös színre vonatkoznak: *rogya* (ragya), *rogyás* (ragyás), *rozsdá, róka, rós, róska, rózsá*, rokon: *reg, virr-ad* stb. A persában is *róz*, am. lux, dies, és *rósán* am. lucidus, clarus, mindkettő a szanszkrit *rucs* vagy zend *rusz*-tól, melyek am. lucere. (Vullers). A mongolban *ör* am. Tagesanbruch (= virr). A többi *ro* gyökhangukat l. saját rovataik alatt.

Mindezekben alaphang az erős reszketeg *r*, miért más hangzókkal párosulva is körülbelül ugyanazon származékoknak teszi alapját, v. ö. RA, RE, RI, RO, RÖ, RU, RÜ, és AR, ER, IR, OR, ÖR, UR, ÜR.

Ha más nyelvek *r* gyökhangu szavait is figyelemre vesszük, hasonló fogalmi rokonságokra akadunk. Tudniillik a végleges alapfogalom bennök az erős légrázó hangé, nevezetesen nyelvünkben a fenn jegyzett első pont alattiakra nézve a természeti hang utánzása világos, de ugyanaz a második osztályuakra nézve is, melyekkel a harmadik rendűek közel rokonságban állanak, t. i. mint elvált, elszakadt állapotra vonatkozók. Mi a negyedik osztálybelieket illeti, a természettel egyező dolog, ha a vörös színt, mint magában elvont fogalmat az égő testekkel, illetőleg a tüzzel azonosítjuk; miután a nyelvekben létező köz megegyezés szerint is a tüzet, égést, sütést és ezekkel járó, a vörös színt jelentő számos szók gyökeiben vagy törzseiben a ropogásra, recsegésre mutató *r* az alaphang, pl. a 4) pont alatt mondottakon kívül a latinban: *ruber, rubigo, rutilus, rutilat, fordítva uro*; a németben: *roth, rost, rosten, brennen, braten, bräuen, braun*, a szanszkritban *rohita, raktah* (ruber), a magyarban szintén a fenn jegyzetteken kívül az ajakhangos elötéttel képzetek: *berkenye, bervény, bürzsön, pergel, pörgöl, perzel, porzsol, pernye, piros, pirkad, veres, virrad, vörhény* stb. stb. Egyébiránt, hogy az égést és tüzet jelentő némely szók más alapfogalom, nevezetesen a lobogó mozgékonyaság és terjedés, vagy pedig *sustorgó* hangok után is képezettek, arról l. az illető szók rovatait.

RÓ, (= rov v. rav) áth. ragozva: *rovok, rósz, rovunk, rókák*; első m. *rovék, rovd* stb. második m. *róttam, —tál, —tt, v. rovott*, jöv. *rovand*, par. —j, htn. —ni, részes. *rovó*. Önhangzón kezdődő ragok (és képzők) előtt, mint látjuk *v* hangot vesz közbe, midőn a hosszú *ó* rövidde válik; de vannak esetek az ellenkezőkre is, pl. *róvja, róvjam, róvjuk, róvjátok, róvtam, róvtál* és *róvtad, róvta, róvtuk, róvtátok, róvni*; de ezekben a *v* mindenütt el is maradhat. 1) Éles esz-közzel bizonyos kemény testen metszést teszen, hézagot, vonalat vés belé; különösen jegy gyanánt metsz be valamit. *Betűket, számjegyeket róni a já derekába*. *Nevét beróni a gyűrűbe*. *Botra felróni a gabnakeresztek számát*.

„Rója fel a réz fokosom nyelére,
Hány iteze bort ittam én meg hitelbe.“
(Népd.).

2) A székelyeknél Szabó Elek, és Ince József szerint a fákat fejszével vágja ketté halkonként (hajkonként). 3) Az adózásnak, tartozásnak számát mennyiségét följegyzí és kiveti. *Felróni az adózók gyönyörét*. „Hogy minden uraknak jószága megróttassanak.“ Levél 1546-ból (Szalay Ág. 400 m. l.). *Nagy adót róni valakire*. *Tartozását leróni*, kifizetés után mintegy a rovásról letörteni. Régente személyre is áthatólag: „Kermecz-Bányáth (Bányátt azaz Bányán) elkezdék róni elészer az birót, az után az tanácsot.“ Levél 1542-ből. (Szalay Ág. 400 m. l.). 4) Átv. *valakit megróni*, am. bizonyos csiny, kibágás miatt megfeddeni; *valamit felróni valakinek*, am. betudásul följegyezni; *emlékezetbe, szívbe róni valamit*, bizonyos tudatot vagy érzelmet megőrizni. Régebben mind némely ragozásai, mind származékai *o* helyett a önönhangzót vőnek föl, mint a régies *ravás* (= rovás) *ravó* (= rovó), s a ma is divatozó *ravatal*. „Ez elmulth szüretben peniglen Gabriel ispán megravá hegyönket“ (t. i. szőlőhegyünket). Levél 1551-ből. (Szalay Ág. 400 m. l.).

Egy értelmű vele az *ort, ortó, orló* (olló) szók fordított gyöke *or*, melyhez ismét rokon az éleshangu *ír*, honnan *írt, nyír, nyirkál, nyirbál* erednek. Egyezik vele közelebb a régi német *Rune*, svéd *runa*, melyeket Adelung s több más nyelvészek a „raunen“ német szótól származtatnak, vagy legalább azzal rokonítanak, a mennyiben az ezt is jelenti: *schneiden, einschneiden*, tehát kétségtelenül a magyar „róni“ „rovás“ szókkal egyeztethető. Ide tartoznak több más nyelvekben általán azon rovásra, ortásra, karecolásra s hasonló fogalmakra vonatkozó szók, melyekben *r* az alaphang; mint legközelebb a mongol *ira-khu* (Furchen ziehen, zerschneiden); *arta-khu*, (francia ronger); továbbá a szanszkrit *rad* (brechen, spalten), persa *randi-dan* (radere, scabere), *randah* (instrumentum, quo fabri lignarii radunt vel laevigant — ródaló fejsze —), latin *rado, rodo, arare* (arare), hellen *ῥάσσω, ῥίω, ῥόω*, góth *aran* (= latin *arare*), *art* (= *aratio*), *ardhr* (= *aratrum*) stb. V. ö. RO, gyök, 2).

ROB, gyök, melyből *robog*, *rabaj*, *robban* és származékaik erednek. Jelenti a haladásban, mozgásban levő test által okozott erős rázkódású tompa hangot, milyen az utcázakon, hidakon járó szekereké, a jeges felhőé. Legközelebbi hang- és fogalmi rokona *rop*, mely különösen a töredező, szakadozó kemény testnek hangját utánozza; továbbá magas hangon: *reb*, honnan: *rebben*. A szanszkritban *raip* am. menni; A persában is *raf-tan* v. *ref-ten* megszokottabb jelentése: menni, mintegy elrobogni (ire, incedere); és a tollról szólva: írni, (de calamo id quod scribere; Vullers), tehát kétségtelenül hangszó.

ROBAJ, (rob-aj) fn. tt. *robaj-t*, tb. —ok, harm. szr. —a v. —ja. Polytonosan hallatszó *rob* hang. Nagy robajjal közelednek az álgyszekerek. Szörnyű robajjal jött a jegeső. Képzésre hasonlók hozzá és szintén hangutánzók: *zsibaj*, *sohaj*, *moraj*, *zörej*, *csörej*, *dörej*.

ROBAJOS, (rob-aj-os) mn. tt. *robajos-t* v. —at, tb. —ok. Robajjal járó.

ROBAR, (ro-bar) fn. tt. *robar-t*, tb. —ok, harm. szr. —a. A latin *insectum* betűszerénti magyarítása, a szélesebb értelmű, bogár helyett, mintegy *rovott*, *rovátos bar* azaz, állat; vagy pedig mivel másképp: *rovar*, a *v* *b*-vé változott.

ROBARTAN, (robar-tan) ösz. fn. Rendszeres eladás a robarokról.

ROBBAN, (rob-b-an) önh. m. *robban-t*. *Robb* hangot adva mozzan. *Megrobban a híd, midőn rá hajtának. A kocsi sebesen elrobbant. A madarak felrobbannak* (rebbennek v. reppennek). V. ö. ROB.

ROBBANÁS, (rob-b-an-ás) fn. tt. *robbanás-t*, tb. —ok, harm. szr. —a. *Robb* hanggal járó mozzanás.

„Mint rengetegen fut zaja robbanásnak,
Veti tovább erdő, bércz, öböl egymásnak.“
Arany J. (Buda halála).

Löpor robbanása a meggyúladt tömeges löpor erősebb hangját fejezi ki mint: *lobbanása*.

RÓBERT, férfi kn. tt. *Róbert-et*, Robertus. Németül: *Ruprecht. Róbert Károly magyarok királya*. Régi német szónak tartják, eredetileg: *Hruodpert* v. *Hruodbert*; alkatrészei: *hruod* (= *Ruhm*, dics, hírnév) és *pert* (= fénylő, v. ö. PÍR magyar szót); am. hírnévvel fénylő, dicséltjes.

RÓBERTVÖLGY, pusztá Fehér m.; helyr. *Róbertvölgyé-n*, —re, —ről.

ROBOG, (rob-og) gyak. önh. m. *robog-tam*, —tál, —ott. Erős tompa *rob* hangot hallatva inog, mozog, jő, megy, zuhan. *Robognak a hidon átkelő szekerek, s robog maga a híd is*.

„Patkók alatt a föld robog.“
Döbrentei.

V. ö. ROB.

ROBOGÁNY, falu Bihar m.; hely. *Robogány-ba*, —ban, —ból.

ROBOGÁS, (rob-og-ás) fn. tt. *robogás-t*, tb. —ok, harm. szr. —a. Polytonosan hallatszó *rob* hang.

ROBOGÓ, (rob-og-ó) mn. és fn. tt. *robogó-t*. Aki vagy ami robogva jő, megy stb. *Robogó kocsi*. A székelyeknél jelent zuhanót v. zuhatagot is. V. ö. ROGY.

ROBOGÓS, (rob-og-ó-os) mn. tt. *robogós-t* v. —at, tb. —ak. Robogó tulajdonsága. Kriza J. szerint: zuhanós.

ROBOT, (régente *rabot* is) fn. tt. *robot-ot*, harm. szr. —ja. A néhai urbéri rendszerben azon szolgál munká, melyet a jobbágy illető földesurának tenni köteles volt. *Szekeres robot*, évenként egy egész hely után ötvenként nap. *Gyalog robot*, évenként száznegy nap. *Robotot szolgálni. A jobbágyokat robotra hajtani*. Átv. ért. kényszerített munka, melyet valaki kelletlenül végez, mint a robotot szokták. *Ez rám nézve valóságos robot*.

E szót némelyek, pl. Kresznerics, úgy elemzik, és értelmezik, hogy *rovó-bot-ot* jelentene, minthogy az ily munkát régebben az illető uraságok tisztei rendszeren botra róva szokták följegyezni. Azonban valószínűbb, hogy a szláv *robotá*, *robotá*, *robotá* szótól kölcsönözöttet, mert *roboti* szlávul am. dolgozni, honnan: *pánszká robotá* am. *úr dolga*, és csakugyan az ország több vidékein ez utóbbi divatozik, nem pedig a *robot* szó, melyet azért kapott fel a szokás, mert ragozásokra alkalmasabb mint az *úr dolga*, pl. *robotol*, *robotos*. Egyezik vele hangokban némi áttétellel a német *Arbeit* is. Egyébiránt a nyelvészek azt tartják, hogy a közvetlen törzs *rab* (szlávul: *rob*), s a magyarban is eléjön, mint érintők, *rabot*, *robotá*, és nálunk mindig csak szolgál vagyis urbéri munkát jelentett. Curtius Etymológiájában találjuk a szanszkrit *á-rabh* szót is, mely am. agere, strenuum esse.

RÓBOT, (ró-bot) ösz. fn. Laposra metszett botforma fadarab, melyre kivált az írásban járatlanok emlékeztetésül holmi számjegyeket jegyeznek, pl. egyes vonalakat, vagy tízet jelentő keresztvonásokat.

ROBOTA, fn. tt. *robotá-t*. Tájédivatos *robot* helyett.

ROBOTBÉR, (robot-bér) ösz. fn. Bér, melyet a megváltott robotért fizettek, kik a kötelezett úrdolgát természetben nem végezték.

ROBOTFUVAR, (robot-fuvar) ösz. fn. A néhai szekeres robotnak azon neve, melynél fogva a jobbágy köteles volt földesurának javára, pl. jószágának elszállítására, távolabb vidékre szekerezni; ezt másképp *hosszu fuvar* nak hívták.

ROBOTKÖNYV, (robot-könyv) ösz. fn. Könyv, melybe a szolgálándó, s másfelül a leszolgált robotok számát jegyezték föl.

ROBMENT, ROBOTMENTES, (robot-ment v. —mentes) ösz. fn. Jobbágy, ki bizonyos oknál fogva robotot szolgálni nem tartozott, pl. a falu bírája rendszeren robotmentes volt.

ROBOTNAP, (robot-nap) ösz. fn. Nap, melyen a jobbágy robotot szolgált.

ROBOTOL, (robot-ol) önh. m. *robotol-t*. Robotban dolgozik az illető uraságnak. Átv. ért. kelletlen, kényszerített munkát tesz.

ROBOTOLÁS, (robot-ol-ás) fn. tt. *robotolás-t*, tb. —ok, harm. szr. —a. Robotban dolgozás, az új dolgának végzése. *Valakit a robotolástól fölmenteni.* Átv. ért. kelletlen kényszerített munkálkodás.

ROBOTOS, (robot-os) mn. tt. *robotos-t* v. —at, tb. —ak. Robotban dolgozó. *Robotos szántók, kaszások, gyűjtők. Robotos fuvarosok.* Mint önálló fn. jelent személyt, ki robotban dolgozik, midőn tt. *robotos-t*, tb. —ok. *Robotosokat rendelni a kömivesek mellé. A kazalt robotosokkal rakatni.*

ROBOT-PÉNZ, (robot-péNZ) l. **ROBOTBÉR.**

ROCHFALVA, l. **ROHFALVA.**

ROCSKA, fn. tt. *rocská-t.* Fejő sajtárforma vagy vizet hordani való, az oldalán egy fülű edény fából. Talán: locska v. *locsga*, azaz *locsoga*, *locsogó.* Barczafalvi Szabó D. és Lugossy J. szerint Szathmárban, továbbá Lőrincz Károly szerint Kapnikbányán is (Kövár vidékén): *rücső* (Lőrincz K. értelmezésével: füles kártyus, oly hosszukó vízfordó faedény, melynek oldalán a fül); mely szó ismét a „rücskös“ (= „lucskos“) szóval látszik egy eredetűnek és értelműnek. Dankovszky viszonyba hozza a szláv, illetőleg cseh nyelvben levő *hrotkska*, *hrotka*, *hrotetsek* szókkal; a magyarhoni szlávban Jancsovics szerint szintén csak *rocska.*

ROCSKOL, (rocs-og-ol) áth. m. *rocskol-t.* Valamit összevgyúr. Gyöke *rocs*, rokon a *roncs*, *roncsol* szókhoz. Vékony hangon: *röcsköl*, mint *gyúr*, *gyúr.*

ROCSKOLÁS, (rocs-og-ol-ás) fn. tt. *rocskolás-t*, tb. —ok, harm. szr. —a. Cselekvés, midőn rocskolnak valamit. V. ö. **ROCSKOL.**

RÓDAL, (ró-od-al) áth. m. *ródal-t.* Róva vagdal, metél valamit. *Nevét a fába ródalja. Ródaló fejse.* Itt a középképző *od* nem egyelő, mint a gyakorlati képző *os.* V. ö. —**DAL**, igeképző.

RÓDALÁS, (ró-od-al-ás) fn. tt. *ródalás-t*, tb. —ok, harm. szr. —a. Róva metélés, vagdalás.

RODHAD; **RODHASZT**, l. **ROTHAD**, **ROTHASZT.**

RODINA, l. **RADINA.**

RODNA v. **RADNA**, erdélyi falu Besztercze vidékén; **ÚJ**—, ugyanott; helyr. *Rodná-n*, —ra, —ról.

ROF, **ROFF**, falu Heves m.; helyr. *Roff-ra*, —on, —ról.

ROGASÓCZ, falu Vas m.; helyr. *Rogasócz-ra*, —on, —ról.

ROGGYAN; **ROGGYANT**, l. **ROGYGYAN**; **ROGYGYANT.**

ROGLATICZA, pusztá Bács m.; helyr. *Roglaticzá ra*, —n, —ról.

ROGNA, erdélyi falu B.-Szolnok m.; helyr. *Rogná-ra*, —n, —ról.

ROGOSZ, fn. tt. *rogosz-t*, tb. —ok, harm. szr. —a. Széles levelű kákafaj, melyet a bodnárok szoktak használni, hogy a dongák hézagait betömjék vele: innen Mátyusföldén *pintérkáka* a neve. Ezen

használatából azt gyaníthatni, hogy eredetileg *ragasz* volt volna, mint ragaszul szolgáló szer. Egyébiránt a szláv nyelvekben is *rogosz*, *rohoz.*

ROGOZ, faluk Bihar m.; és erdélyi falu B.-Szolnok m.; **BÉL**—, falu Bihar m.; helyr. *Rogoz-ra*, —on, —ról.

ROGY, (1), önh. m. *rogy-tam*, —tál, —ott. 1) Mondjuk építményről, szilárd testü alkotmányról, midőn részei között az öszvetartó erő felbomlik, s terhét nem bírva, és romos részekre árválva leesik, ledől. *Rogy a fal, melynek alapját az árvíz mossa. Lerogy az elhagyott ház, a rohadt gerendázatu háztető. Öszverogy a túl terhelt szekér, a híd. Öszverogy a kiégett kemence, kályha.* 2) Mondjuk emberről, s más nagyobbféle állatokról, kivált teherhordó vagy húzó barmokról, midőn inaik rugalmasságukat veszítvén, lábaikon állani nem bírnak, s mintegy zsugorodva leesnek. *Nagy gyöngeség miatt, igen sok teher alatt lerogygni, öszverogygni.* Legközelebb áll hozzá a szintén romladoszó oszlásra vonatkozó *roskad* igének *ros* törzsöke. V. ö. **ROSKAD.** Idegen nyelvek közül a persa *rih-dan*, szintén am. rogygni (cadere, labi, corruere, Vullers); a finnben *raukean* = rogyom (Fábián), a finnlapban *ruossa* = lerogygni. (Budenz).

ROGY, (2), fn. tt. *rogy-ot.* A székelyeknél, különösen Marosvásárhelyt, a gát robogója (zuhanója) alatti mélység. *A rogyban füröszteni a lovakat.* (Krizsa J.).

ROGY, (3), erdélyi falu Kolos m.; helyr. *Rogy-ra*, —on, —ról.

ROGYA, tájdivatos kiejtés; l. **RAGYA.**

ROGYÁS, (1), (rogy-ás) fn. tt. *rogyás-t*, tb. —ok, harm. szr. —a. Szenvedő, romlékony állapot, midőn valami rogy. V. ö. **ROGY.**

ROGYÁS, (2), tájdivatos kiejtés; l. **RAGYÁS.** **ROGYGYAD**, (rogy-gy-ad) önh. m. *rogygyad-t.* Szabó Dávidnál am. rogygyan.

ROGYGYADÁS, (rogy-gy-ad-ás), l. **ROGYGYANÁS.**

ROGYGYAN, (rogy-gy-an) önh. m. *rogygyan-t.* Egyszerre s hirtelenül rogy, vagyis alászálló és szétbomló mozgást teszen. *Lábáról lerogygyan. A gutaültöt ember lerogygyan. A szekér azon percében rogygyan, midőn a teher leghathatós nyomása alatt össze-dől.* Az alapfogalomnak belterjességét fejezi ki, mint a hasonló *rozsan*, *durran*, *csattan*, *dörren*, *csörren* stb.

ROGYGYANÁS, (rogy-gy-an-ás) fn. tt. *rogygyanás-t*, tb. —ok, harm. szr. —a, Szenvedő állapota valamely testnek, midőn rogygyan.

ROGYGYANT, (rogy-gy-an-t) áth. m. *rogygyant-ott*, htn. —ni v. —ani, par. —s. Eszközli, hogy valamely test rogygyan.

ROGYGYANTÁS, (rogy-gy-an-t-ás) fn. tt. *rogygyantás-t*, tb. —ok, harm. szr. —a. Valamely test rogygyanásának eszközlése.

ROGYIK, (rogy-ik) k. m. *rogy-tam*, —tál, —ott. Egy értelmű a *rogy* igével, s ennél, szorosán véve a

dolgot, szabatosabb, mert mint *ik*-es ige a rogyásban levő testnek, alkotmányának szenvedő állapotát jobban kifejezi.

ROGYVA, I. RAGYVA.

ROH, (1), mn. tt. *roh-ot*. Molnár A. értelmezése szerint am. a latin *subniger*, azaz, szög, világos barna, nem egészen fekete, pl. *roh paripa*, közép színű a sötét pej, és barna között. Molnár értelmezésétől némiképp eltérőleg a Tájszótárban Cserey Elek értelmezése: *fekete*. Szabó Dávidnál: *feketelő*; mintha *Rappe* szóból eredett volna. Ha Molnár A. értelmezését tekintjük, minthogy e szerint a *roh* szín átmenetet képez a pejtől, különösen sötét pejtől (sötét pirostól) a feketére, azt alapértelménél fogva a vöröset jelentő *rót*, *rós*, *róska*, *róka* szókhoz rokoníthatjuk. Ide tartozik a *rohad* ige is, mely szoros értelemben növényekre, különösen a fák romlására vonatkozik, midőn vörnyeges vagy feketés színűvé válnak, purhásodnak. A cseremis nyelvben *raks* Budenz J. szerint am. pej(ló).

ROH, (2), elvont gyök 1) *rohad*, *rohaszt*, 2) *rohan*, *roham* szókban és származékaikban. V. ö. ROHAD; és ROHAN.

ROHAD, (roh-ad) önh. m. *rohad-tam*, —*tál*, —*t* v. —*ott*. 1) Mondjuk a növényi testekről, midőn nedveik megromolván épségüket veszítik, részeik mintegy sebet kapnak, majd porhanyók, majd nyálkások lesznek, s többnyire rozsdaféle vörnyeges színben jelenkeznek. *Rohad a fák bele. a fölösleges nedvtől. Rohad a nedves helyen tartott, vagy megfagyott alma, körte. Elrohad a földbe vert karó vége.* 2) Mondjuk állati testekről, midőn a nedvrendszer működése felbomlik bennök, s megevesednek, genyessednek, illetőleg porhanyósodnak. *Rohad a pállott száj, a tisztátalanul elhanyagolt test bőre. Némely sebekről ki-rohad a hús. Elrohad a földbe temetett hulla. Rohad a nedves helyen tartott csizma, s más bőrnemű test. Rohadnak a rozsg fogak, a csontok stb.*

E szóban alapfogalom a romlás, miért azon ro gyökű szók osztályába tartozik, melyek romlásra vonatkoznak. Mellékjelentése pedig a rozsdához hasonló vörnyeges szín, minthogy a rohadó testek gyakran ily szint öltenek, pl. a rohadó fa, gyümölcs, a rohadó fogak, stb. Egyezik ezen *roh* gyökkel különösebben magas hangon: *rev*. A törzsben némi hangtoldattal általánosabb divatu: *rohad* (v. *rodhad*), és tájdivatosan, leginkább a régiéknél: *rohad*, *rossad*. Ezek törzséhez (*roth*, *rod-h* *ros-h*) magashangon ismét a *redv* áll közelebb.

ROHADÁS, (roh-ad-ás) fn. tt. *rohadás-t*, tb. —*ok*, harm. szr. —*a*. A test romlásának, feloszlásának azon neme, midőn rohad. *Rohadás ellen szurokkal bekenni a fát.* V. ö. ROHAD.

ROHADT, (roh-ad-t) mn. tt. *rohadat*. A nedvek megromlása miatt megposhadt, megpurhásodott, megevesült, meggenyessed, megrozsdásodott. *Rohadt fa, rohadt alma. Rohadt lábujjak, fogak, szájszelek. Rohadt széna, szalma.* V. ö. ROHAD.

ROHAM, (roh-am) fn. tt. *roham-ot*, hatm. szr. —*a* v. —*ja*. (1), Hadi nyelven a megtámadásnak legérelmesebb neme, midőn a támadó fél a védgátak, sánczok, erődök által fődött ellenségnek neki tódul, s rárohan, hogy azt rejtekből kiüzze. *Rohammal bevenni a várat.* 2) A lázas nyavalyák legerősebb foka. *Lázroham.* (Paroxysmus). V. ö. ROHAN.

ROHAMBORONA, (roham-borona) ösz. fn. Vas szegekkel ellátott, boronaféle, vastag deszkák vagy rudak, melyeket valamely szoros utra, vagy az ostromlott várfalak réseibe raknak, hogy se gyalogok, se lovasok egykönnyen át ne hathassanak rajtuk.

ROHAMCZÖVEK, (roham-czövek) ösz. fn. Vastag karó, illetőleg karózat, melyet az ostromlott vár vagy sáncz előtt levernek, hogy a rohanó ellenséget akadályozza. (Palissade).

ROHAMHÁGCSÓ, (roham-hágcsó) ösz. fn. Hágcsó, vagyis lajtorja, melyet ostromláshoz a várfalak, vagy bástyák megmászására használnak.

ROHAMKÖZ, (roham-köz) ösz. fn. Egyik és másik roham közötti idő; még pedig mind hadi mind orvosi tekintetben.

ROHAMOS, (roh-am-os) mn. tt. *rohamos-t* v. —*at*, tb. —*ak*. Rohammal járó, rohammal öszvekött. *Rohamos betegség. Rohamos szél* (Stoszwind).

ROHAMOSSÁG, (roh-am-os-ság) fn. tt. *rohamosság-ot*, harm. szr. —*a*. Rohamos állapot.

ROHAMZAJ, (roham-zaj) ösz. fn. Buzdító lárma, melyet a rokamra élelyomuló ellenhad szokott ütni.

ROHAN, (roh-an) önh. m. *rohan-t*. Minden erejét megfeszítve, mintegy földrobgató léptekkel siet, fut, zajosan tódul, iramlik, hogy bizonyos célpont-hoz jusson, különösen, hogy valakit v. valamit megtámadjon. *Rendkívüli tünemény látására rohan a néptömeg. A megfutamadott gyilkosnak utána rohanni. Rárohanni az ellenségre, a sánczra, a várra. Kirohanni az erőd falai közül. Rejtekből előrohanni az ellenségre. Neki rohanni. Elrohanni. Egész erővel megrohanni az ellenséget. Berohanni a várba.* Szélesb ért. mondjuk éttelen testekről, midőn estökben, vagy valamely erőszaktól hajtva, s robogó hangot adva tolulnak bizonyos irányban. *Az elszakadt szikla lerohan a hegyről. A tenger hullámai neki rohannak a hajónak, a partnak. Az ég háztetőről lerohannak a gerendák. A szekér lerohant a mélységbe.*

Alapfogalom azon ro gyökű szók közé való, melyek erős mozgás okozta hangra vonatkoznak. A *h* mint lehelet nem csak öszveolvasztó széphangzatul, hanem az előre haladás jellemzésül is szolgál, mint a *suhan*, *zuhan* igékben is. Egyezik ezen ro v. *roh* gyökkel a latin *ruo*. Héberül is רוץ (rúc) am. *cucurrit*.

ROHANÁS, (roh-an-ás) fn. tt. *rohanás-t*, tb. —*ok*, harm. szr. —*a*. Általán, megfeszített erővel, s robogó hanggal járó tódulás, sietés. V. ö. ROHAN, ROHAM. Igekötökkel: *berohanás, kirohanás, lerohanás, megrohanás, elrohanás.*

ROHANAT, (roh-an-at) fn. tt. *rohanat-ot*, harm. szr. — *a.* Rohanás, elvont értelemben, mint végrehajtott tény; különösen hadi nyelven am. roham.

ROHANÓ, (roh-an-ó) mn. tt. *rohanó-t*. Aki, vagy ami rohan, zajosan iramlík. *Várva rohanó hadsapát. Rohanó árvíz. Hegyről lerohanó szikla. Rohanó félben lenni*, rohanásra készülni, indulni. Átv. ért. mondjuk erkölcsi s társadalmi cselekvényekről és mozgalmakról is.

„Egyet tudok ami emberi dologban,
Hogy sikere légyen, teheti legjobban:
Józan okos mérték. Ez folyamok partja,
Mely rohanó tettek árját visszatartja.“
Arany J. (Buda halála).

Hadi nyelven, mint főnév, rohamot jelent. *Rohanóra vezényelni a sereget. Rohanót fújni, trombitálni, dobolni.*

ROHANÓLAG, (roh-an-ó-lag) ih. Rohanó erővel, sietéssel; neki rohanva.

ROHANTAT, (roh-an-tat) miv. m. *rohantat-tam*, — *tál*, — *ott*. Eszközli, meghagyja, okozza, hogy rohanjon. *A várat megrohantatni.*

ROHANTATÁS, (roh-an-tat-ás) fn. tt. *rohantatás-t*, tb. — *ok*, harm. szr. — *a.* Rohanás eszközlése, meghagyása.

ROHANY, (roh-any) fn. tt. *rohany-t*, tb. — *ok*, harm. szr. — *ja.* L. ROHAM.

ROHÁNY, puszta Somogy m.; helyr. *Rohány-ba*, — *ban*, — *ból*.

ROHASZT, (roh-asz-t) áth. m. *rohaszt-ott*, par. *rohaszsz*, htn. — *ni* v. — *ani*. Eszközli, vagy okozza, hogy valami rohadjon, rohadóvá legyen. *A sok nedv rohasztja a fát.* V. ö. ROHAD.

ROHASZTÓ, (roh-asz-t-ó) mn. tt. *rohasztó-t*. Ami bizonyos testet rohaszt. *Rohasztó láz.*

ROHATAG, (roh-ad-ag) mn. tt. *rohatag-ot*. Ami bel szervezeténél fogva könnyen rohad, vagy már valósággal rohadásban van. *Rohatag gyümölcsök, fogak. Rohatag hulla. Egyik fanem rohatagabb, mint a másik.* V. ö. ROHAD; és ROTHADAG.

ROHFALVA, falu Gömör m.; helyr. — *falvát-n*, — *ra*, — *ról*.

ROHI, erdélyi falu B. Szolnok m.; helyr. *Rohiba*, — *ban*, — *ból*.

ROHÓ v. ROHOV, falu Nyitra m.; helyr. *Rohó-n* v. *Rohov-on*, — *ra*, — *ról*.

ROHOD, falu Szabolcs, puszta Fehér m.; helyr. *Rohod-ra*, — *on*, — *ról*.

ROHODA, (roh-od-a) mn. tt. *rohodá-t*. Igen tisztátalan, mocskos, piszkos, kinek teste mintegy rohad, vagy kiről a ruha lerohad. Ezen értelménél fogva am. *rohada*, azaz, *rohadó*, a *rohad* törzsöktől. Rokon hozzá *ronda*, azaz, *romda*, melyben szintén a rohadás által okozott romlásnak alapfogalma rejlik. V. ö. PORONDA, PURUTTYA.

ROHODÁN, (roh-od-a-an) ih. Tisztátalanul, mocskosan, piszkosan; rondán, porondán, puruttyán.

AKAD. NAGY SZÓTÁR V. KÖT.

Rohodán jár, viseli magát. Ruháját, testét rohodán tartja.

ROHODASÁG, (roh-od-a-ság) fn. tt. *rohodaság-ot*, harm. szr. — *a.* Ruhát, és testet mocskosító, s mintegy elrohasztó tisztátalanság; rondaság, puruttyaság, porondaság.

ROHONCZ, m. város Vas m. helyr. *Rohoncz-ra*, — *on*, — *ról*.

ROHOV, I. ROHÓ.

ROHPACSIRTA, (roh-pacsirta) ösz. fn. Barnás tollu pacsirtafaj, melynek hazája a Kaspium tenger melletti, és tatár földi pusztaságok. (*Alauda tatarica*. L.)

ROHSÁRGA, (roh-sárga) ösz. mn. Barnás sárgaszínű. *Rohsárga ló.*

ROJT, (1), (roj-t) fn. tt. *roj-t-ot*, harm. szr. — *ja.* 1) Midőn a szövethet, pl. selyemnek, vászonnak széléből több kevesebb mellék-, vagy végéből keresztfonalakat kihúznak, az így megritkult fonalak neve rojt. *Rojtok a gatyaszáron, az abrosz szélén. Rojtok lógnak, fityegnek a ruhájáról.* 2) Különösen, keresztfonalak nélkül öszvefűzött, egymáshoz képest gyéren álló selyem, len, vagy más szálak, melyek a ruhák szegélyeire cziczoma gyanánt alkalmaztatnak. *Selyem rojtokkal díszített kendő. Arany rojtokkal ékesített nyakraváló, csizmaszár. Illik, mint arany rojt a póriás gubához.* (Km.) 3) Szélesb ért. az elkopott szövet, illetőleg ruha széleinek elmállott, szétvált szálai. *Rojtok a pakróczon, a rongyos szoknyán.*

Gyöke azon *ro*, mely több szavainkban az öszvevaló részeknek egymástól elválását, romlékony omlását, bomlását jelenti. Legközelebb áll hozzá: *rost*; továbbá: *bojt*, mely a *bont*, *bomlik*, valamint a *roj-t* a *ront* romlik igékkel és *rongy* névvel áll értelmi viszonyban. V. ö. ROST.

ROJT, (2), ROJTH, falu Bihar m.; helyr. *Rojt-ra*, — *on*, — *ról*.

ROJTKÖTŐ, (roj-t-kötő) ösz. fn. Személy, illetőleg kézműves, ki cziczomaféle rojtokat készít.

ROJTOS, (roj-t-os) mn. tt. *rojtos-t* v. — *at*, tb. — *ak*. Rojtokra oszlott, szakadozott; rojtokkal cziczomázott, szegélyezett. *Rojtos végű, szélű vászon. Rojtos gatyaszár. Rajta volt az arany rojtos gatyája.* (Népd.). *Rojtos kendő. Arany rojtos csizmaszár. Rojtos gallér, szűr.* V. ö. ROJT. A növénytanban *rojtos* (vagy *rostos*) valamely szerv, midőn annak fonal- vagy czérnaalaku kinövései vannak, milyenek a gyökerek, vagy az efféleképen sallangossá vált szervek szélei. (Fibrosum).

ROJTOSAN, (roj-t-os-an) ih. Rojtos állapotban vagy minőségben.

ROJTOSODÁS, (roj-t-os-od-ás) fn. tt. *rojtosodás-t*, tb. — *ok*, harm. szr. — *a.* A szövet, vagy a növényzetben a szervek széleinek azon átalakulása, midőn szálai fonalai szétbomlanak, vagyis, rojtosakká lesznek. V. ö. ROJTOS.

ROJTOSODIK, (roj-t-os-od-ik) k. m. *rojtosodtam*, — *tál*, — *ott*. Mondjuk szövetről, vagy a növény-

zetben a szervekről, midőn széleiken a szálak szétbomlanak s rojtokat képeznek. V. ö. ROJT.

ROJTOZ, (roj-t-oz) áth. m. *rojtoz-tam, —tál, —ott, par. —z.* 1) Valamely szövet széleiből a szálak egy részét úgy tépi ki, hogy a meggyérültek rojtokat képezzenek, pl. midőn a vászon végéből a keresztfonalakat kihúzkodja. 2) Különösen készített rojtféle cziczomával ékesít, szegélyez valamit. *Rojtozni a kendőket, a függönyöket.*

ROJTOZÁS, (roj-t-oz-ás) fn. tt. *rojtozás-t, tb. —ok, harm. szr. —a.* Cselekvés, mely által valamely szövetet, vagy ruhaneműt rojtoznak. V. ö. ROJTOZ.

ROJTOZAT, (roj-t-oz-at) fn. tt. *rojtozat-ot, harm. szr. —a v. —ja.* Rojtok öszvesége.

ROJTSODRÓ, (roj-t-sodró) ösz. fn. Személy, illetőleg kézmives, ki szőrből, gyapjuból, selyemből stb., cziczomaféle rojtokat készít.

RÓKA, (ro-og-a v. rov-og-a, mintegy pirogó, piroga) fn. tt. *rókát-t.* Az ebek neméhez tartozó vad állat, melynek szőre rendszeren vörhenyeges, vagy barnás sárga; farka vastag és hosszú szőrű. Több faja van, mint *közönséges róka, füles* vagy *nagyfüllű, fekete, pírók, háromszínű, északi, braziliai* stb. róka. Bérczy K. szerént nálunk ezen fajai vannak: *pirók róka* (Goldfuchs), melynek hátbőre egyenlő világos sárga szőrű, málja pedig hófehér, fakó vagy piros szegélylyel; *szegróka* (Brandfuchs), barna piros szőrű és fekete málu; *zsarátos róka* (Birkfuchs) veres szőrű és hamvas málu; *üszkös róka* (Kohlfuchs) málja szürkés és végtagjain a fekete szín kitünő. A közönségesen ismeretes róka a szárnyas állatokat, különösen a majorsági baromfiakat szereti, s kitünőleg ravasz és furfangos természetű. Innen a ravasz emberről mondják: *nagy róka, vén róka. Rókák barlangja.* „S így könnyen farkasok és rókák barlangjává tehetné kegyelmed az országot.“ (Gr. Eszterházy M. nádor, Rákóczy Gy. erdélyi fejedelemhez 1644-ben). Vörnyeges színére vonatkozik ezen mondat: *rókát fogott v. kapott a ruha*, midőn megpörkölődött, továbbá: *olyan mint a róka.* Több közmondatra adott alkalmat, melyenek: *Tudja róka farkát csóválni. Kitétszik a róka farka, akár mint dugdossa*: azaz nem lehet eltitkolni. *Róka sem ravasz ha kicsáválják. Ritka róka kerül el a csávat. Csóválja róka a farkát, de nem kerül el a csávat. Tapogatva jár mint jegen a róka. Rosz róka az, melynek csak egy lyuka van. Nehéz az agg rókát törbe ejteni. Régi róka hamis cselet vet. Egy rókáról két bőr. Ne higgy a ravasz rókának. Rókát rókán fogott, azaz ravaszszal ravaszul. Rókát nyúz, trefásan am. okád.* V. ö. RÓKÁZ. Jelenti ezen állatnak prémes bőrét is. *Rókával bélelt mente. Rókával bélelt, farkassal prémezett* (km.) am. gazember. A Münchener codexben „róka“ helyett ravasz fordul elő, miről valamint a róka elemzéséről l. RAVASZ. Figyelmet érdemel, hogy a persában *rubah* v. *rubáh* am. róka, melyet ugyan Vullers a *rubá-den* (= rabolni) szóval vél viszonyíthatónak („ad verbum ‚rubáden‘ referenda videtur“); azonban előfordulnak a persában a rokon *hangu rév* és *révász*

szók is, melyeknek jelentése: *fraus, dolus*, tehát épen a magyar „ravasz“ szóval állnak rokonságban. A finn *repo* a persa *rubah*-hoz áll közelebb.

RÓKABARLANG, (róka-barlang) ösz. fn. Barlang, a hegyek, dombok oldalán, mely a rókának tanyául, s ha üldözik, buvó helyül szolgál; ezen rendszeren több ki- s bejáró nyílás vagyon.

RÓKABŐR, (róka-bőr) ösz. fn. A rókának lenyúzott, különösen, bélésnek vagy prémnek kikészített bőre. *Rókabőrrel bélelt ruha. Nehéz a molyos rókabőrt kicsáválni.* (Km.). *Előre inni a rókabőrre.* (Km.). *Együvé akadtak mint rókabőr a csávéban.* (Km.).

RÓKACSAHOLÁS, (róka-csaholás) ösz. fn. A róka nevű állatnak sajátágos kiáltása. V. ö. CSAHOLÁS.

RÓKACSAPTATÁS, (róka-csaptatás) ösz. fn. Kegyetlen vadászmultság, midőn a rókát erősen kifeszített hálón vagy más szöveten föl-föl rugtatják, s ezt addig üzik, míg a róka elszédülvén végre megdöglik.

RÓKAFARK, (róka-fark) ösz. fn. 1) A rókának aránylag hosszú, vastag, tömött szőrözeti farka. 2) l. RÓKAFARKFŰ.

RÓKAFARKFŰ, (róka-fark-fű) ösz. fn. A háromhimesek seregéből, és kétanyások rendjéből való növénynek népies nevezete, melynek virágzása füzérszabású, és bugás, tehát némileg a rókafarkhoz hasonló. Növénytani neve: *ecsetpázsit.* (Alopecurus).

RÓKAFI v. **RÓKAFIÚ**, (róka-fi v. —fiú) ösz. fn. Kicsi, fiatal róka.

RÓKAFOGÓ, (róka-fogó) ösz. fn. Vasból való kelepce, melylyel rókákat szoktak fogni. Alakja a felnyújtott hattunyakhoz hasonló, miért németül *Schwanenhals* a neve.

RÓKAGÖBECS, (róka-göbecs) ösz. fn. Nagyobb szemű göbecs, melylyel rókákat lönek. V. ö. GÖBECS.

RÓKAGÖDÖR, (róka-gödör) ösz. fn. 1) Gödör, vagy inkább barlang, melyben róka lakik. 2) Csaláttal ellátott, s fölülről holmi gazzal betakart gödör, hogy a mohó és vigyázatlan róka beleessék. Olyanforma mint a farkasverem.

RÓKALES, (róka-les) ösz. fn. Rejtekhely, vagy kis kunyhó, honnan a vadász a rókákat lesi, hogy meglőhesse.

RÓKÁLKODIK, (róka-al-kod-ik) k. m. *rókálkod-tam, —tál, —ott.* Rókamódra viseli magát, ravaszkodik.

RÓKALYUK, (róka-lyuk) ösz. fn. Lyuk, melyben a róka tartózkodni, vagy ha üzik, hová menekülni szokott.

RÓKAMÁL, v. —**MÁLY**, (róka-mál v. —mály) ösz. fn. A rókának hasán levő bőre. *Rókamállal bélelt köntös. Rókamálja* (szójátékkal: *rókamájja*) *lakomája.* (Km.). V. ö. MÁL.

RÓKAMEZŐ, falu Máramaros m.; helyr. *Róka-mező-re, —n, —ről.*

RÓKAPRÉM, (róka-prém) ösz. fn. Prém a rókának szőrös bőréből. *Rókaprémme szegélyezett mente.*

RÓKAPRÉMÉS, (róka-prémés) ösz. mn. Róka-prémével szegélyezett, díszített. *Rókaprémés bunda, köntös.*

RÓKÁS, (róka-as) mn. tt. *rókás-t* v. *-at*, tb. —*ak*. 1) Rókákkal bővelkedő, rókáktól lakott. *Rókás bozótok, nádasok, berkek.* 2) Rókabőrrel bélelt, prémzett. *Rókás bunda, mente.* 3) Vöröses, vörhenyeges, mint a róka; vagy megperkelődött, rókát kapott.

RÓKÁSÁS, (róka-sás) ösz. fn. Növényfaj a sások neméből; barkácskái hármával vagy ötével vannak egy csoportban, s hosszúkásak, egymást érik, felül hímek; gyümölcsei tojásdadok, lapított háromszögűk, kiálló; galléri serteszálasak. (*Carex vulpina*).

RÓKÁSODIK, (róka-as-od-ik) k. m. *rókásodtam*, —*tál*, —*ott*. 1) Rókák szaporodnak el benne. *Rókásodik az erdő, a liget.* 2) Megpergelődik, rókát kap.

RÓKÁSZ, (róka-ász) önh. m. *rókász-tam*, —*tál*, —*ott*, par. —*sz*. 1) Rókákra vadász. 2) Használható főnévül is, valamint *nyulász, madarász, halász, fűrjész*, stb.

RÓKÁSZAT, (róka-asz-at) fn. tt. *rókászat-ot*, harm. szr. —*a*. A vadászatnak azon különös neme, mely a rókákat tüzi ki üldözési céljául; rókavadászat.

RÓKÁSZINŰ, v. —**SZINŰ**, (róka-szinü) ösz. mn. Vörnyeges, vagy halavány sárga színű, milyen a közönséges róka, mert vannak más, pl. fekete, szürke, fehéres színűek is.

RÓKATÁNCZ, (róka-táncz) ösz. fn. Így nevezik tréfásan a rókának ugrándozását, midőn az úgynevezett csapatás által föl-fölvettetik a levegőbe. *Megjarratták vele a rókátánczot*, azaz, megugratták.

I. RÓKACSAPTATÁS.

RÓKATORKOS, (róka-torkos) ösz. mn. Rókatorokról való prémés bőrrel bélelt. *Rókatorkos mente.*

RÓKATOROK, (róka-torok) ösz. fn. 1) Tulajd. ért. a rókának nyelő torka. 2) A róka torka alatt levő prémés bőr.

RÓKAHADÁSZ, (róka-vadász) ösz. fn. I. **RÓKÁSZ**, 2).

RÓKAHADÁSZAT, (róka-vadászat) ösz. fn. I. **RÓKÁSZAT**.

RÓKAVAS, (róka-vas) ösz. fn. Fölmeredő hatyutyunyakhoz hasonló kelepceze vasból, rókákat törbe ejteni való. Különbözik tőle a vidrafogó *vidravas*.

RÓKAVERÉM, (róka-verém) ösz. fn. I. **RÓKAGÖDÖR**, 2)

RÓKAVERÉS v. —**VÖRÖS**, (róka-vérés) ösz. mn. Olyanféle veres, milyen a közönséges róka szőre.

RÓKÁZ, (róka-az) önh. m. *rókáz-tam*, —*tál*, —*ott*, par. —*z*. Rókákat üldöz, lödöz, fogdoz, vadász. Átv. tréfás ért. okádik. Ezen értelmét azon hanghasonlattól kapta, mely a *róka*, mint pusztá hang, és az *okádás* között van.

RÓKÁZÁS, (róka-az-ás) fn. tt. *rókázás-t*, tb. —*ok*, harm. szr. —*a*. 1) Rókák üldözése, fogdosása, lödözése, rókavadászás. 2) Átv. ért. okádás. V. ö. **RÓKÁZ**.

ROKINCZA, tájdivatosan am. *rokoncza*; I. ezt.

ROKITÓ, falu Sáros m.; helyr. *Rokitó-ra*, —*n*, —*ról*.

ROKITÓCZ, falu Zemplén m.; helyr. *Rokitócz-ra*, —*on*, —*ról*.

ROKK, gyök *rokkán*, *rokkant* szókban, és származékaikban; v. ö. **ROKKAN**.

ROKKA, fn. tt. *rokká-t*. Ismeretes fonó eszköz, melynek három fő része van: rúd v. nyél, melyhez a csöpüt vagy szöszet kötik; kerék, v. korong, v. pergő, melyet a fonó lábával hajt, és az orsó, melyre a fonal rátekeredik. Különbözik tőle: *guzsaly*, mely szoros ért. egyszerűbb, keréktelen fonóeszközt jelent, s midőn ezen dolgozik a fonó, az orsót ujjjaival pörgeti. Egyébiránt különféle tájszókások szerint a guzsalyt is nevezik rokkának, és viszont. Mátyusföldén: *ropka*. Baranyában: *pergő*. Néhatt, *egy rokka csöpü v. kender* am. egy csomó, melyet egyszerre felkötnek a nyélre. A rokkán szaporábban megy a fonás, mint az egyszerű guzsalyon, vagy úgynevezett gyalog orsón, de a hozzáértők szerint ezen szabályosabb, egyarányosabb fonalakat lehet húzni, mint amazon. *Rokkát pergetni, hajtani. Rokkán ülni, fonni. Rokka mellé való férfi*, am. asszonyos ember. *Kitették a rokkáját*, (km.) azaz, kiadtak rajta.

„Ha mikor leülnél rokkádra,
Felszállanék annak gombjára.”
Kazinczy F.

Ezen szó kisebb nagyobb hangváltozattal számos nyelvben megvan, olaszul: *rocca*, németül: *Rocken*, angolul: *rack* v. *rock*, török-tatárul: *öreke*, *ureke*, finnül: *rukki*, lappul: *rokkal* stb. Adelang véleménye szerint e szóban alapfogalom a forgás, mely a kerekalaku testnek, eszköznek sajátos tulajdonsága; tudnivaló, hogy a forgásban levő szilárd testek rendesen erős hanggal járnak, s mellékjelentéssel hangutánzásra is vonatkoznak. Tehát magyar elemzéssel *foroga* volna, mint Baranyában nevezik is hasonló fogalommal, pergő-nek. Hangáttétellel egyezik vele *kerek* szó is.

ROKKAN, (rokk-an) önh. m. *rokkán-t*. Mondjuk egymásra rakott, halmozott részekből álló testről, midőn ezeknek szilárd, feszült, mereven öszvefűgése némileg enged, tágul, s annak következtében alább száll. *Rokkan a ház, a fal. Rokkan a szénaboglya, az asztal, kazal. Rokkan a mérő edényben alább szálló búza, liszt. Rokkan a víztől alámosott part.* Különösen, *rokkán az állati test*, midőn szilárdságát, inainak rugalmasságát veszti. *Rokkan az erős munka, a sok teherviselés által elgyöngült ember teste. Megrokkán a ló eleje. Úgy elrokkantam vót*, székely szólam, am. álomba merültem volt.

Alapértelemben legközelebbi rokonai a *rogy*, *rosk* (roskad) és *rozz* (rozzan' szóban). V. ö. **RO**, gyökhang.

ROKKANÁS, (rokk-an-ás) fn. tt. *rokkánás-t*, tb. —*ok*, harm. szr. —*a*. Romlékony állapot, midőn valami rokkán.

ROKKANT, (1), (rokk-an-t) mn. tt. *rokkant-at*. Aminek részei között a szilárd öszvefűgés, és feszes állapot megszűnt, s némi nyomás, illetőleg teher által alább szállt. *Rokkant ház*. Továbbá, állati testre vonatkozólag, am. inaiban megbénult, megromlott. *Rokkant elejű ló*. *Rokkant vitéz*.

ROKKANT, (2), (rokk-an-t) áth. m. *rokkant-ott*, par. —s, htn. —ni v. —ani. Eszközli, okozza, hogy valami rokkanjon. *A tulságos teher megrokkantja az épületet, a barmot*. V. ö. **ROKKAN**.

ROKKANTÁS, (rokk-an-t-ás) fn. tt. *rokkantás-t*, tb. —ok, harm. szr. —a. Cselekvés, midőn valaki vagy valami rokkantást okoz.

ROKKANTSÁG, (rokk-an-t-ság) fn. tt. *rokkantság-ot*, harm. szr. —a. Rokkantság állapot, vagy tulajdonság. V. ö. **ROKKANT**, mn.

ROKOJ v. **ROKOLY**, fn. tt. *rokoly-t*, tb. —ok. Sárközben, Tolna megyében am. rokolya; 1. ezt.

ROKOLYA, fn. tt. *rokolyá-t*. Némely Dunántúli vidékeken, és a székelyeknél am. vászon szoknya, melyet pendely fölött viselnek az ottani pórnök. Kétségen kívül a német *Rock*-ból, különösebben ennek népies kiejtésű *Röckel* (= *Röcklein*) származékából módosult. Adelung a „*Rock*“-ot a magyar *ruha* szóval is rokonítja.

ROKOLYÁS, (rokolya-as) mn. tt. *rokolyás-t* v. —at, tb. —ak. Rokolyával ellátott, rokolyába öltözött. *Rokolyás asszony*. *Rokolyás gyermek*.

ROKON, (régiesen : rakon) mn. tt. *rokon-t*, tb. —ok, régiesen ih. is. A Münchener codex, és több régi iratok szerint am. közel, szomszéd; vagy közelben, szomszédban. *Menjetek a rokon falukba* (Márk I.). „*Rokon vagyok*“ (proximo est. Márk. XIII.). *Úrnak anygala állott rokonazok mellett* (stetit juxta illos). (Luk. II.) *A falukba, melyek rokon vagynak*. (Luk. IX.). Ezekből tehát kitűnik, hogy határozóul is használtott, valamint a *közel*, *távol*, *messze*. 2) Széles ért. minden embertárs, mint felebarát (valamint régente a „közel“ szó is divatozott ily értelemben. Innen a Carthausi névtelen ezen kifejezését : „Az szent anygaloznak rokon közelök“ ma épen merfordítva mondanók : *közel rokonuk*). *Szűvrokon*. *Sorsrokon*. *Eldároltattok kedig születeitektől, és atyátokfiatitól, és rokonitoktól*. (Luk. 22.).

„A szent rokonvérben füesztő
Visszavonás dühe közt megálltál.“
(Berzsenyi).

„Külföld halma földend, leütöttet nem honi harcban,
Sírba rokon könyttől megsiratatlan esőt.

Hintse el, aki letesz nyugalomra, a szánakozó kéz,

E szívemen hordott port, hideg arczaimon.

Szent por ez : a haza földéből bujdosva hozám ki.“

Vörösmarty. (Egy bujdosott végohajtása).

3) *Vérrokon* am. vérség szerinti fél, atyafi. „*Vala kedég Elimeleh férfinak vérent való rokona*.“ Bécsi cod. Ruth. II. „*Annak rokona* (cognatus), kinek fű-

lét Péter elmetöttő.“ Münch. cod. János XVIII. *Igen késedelmes a rokon segítsége*. (Km.). *Nincs nehezebb seb, mint akit rokon kéz ejt emberen*. (Km.). Mai nap csak a két utóbbi jelentése divatozik. *Rokona valakinek* vagy *rokon valakikez* vagy *valakivel*. Átv. ért. *rokon szók*, *rokon nyelvek*. A székelyeknél : *rókon*.

Ha e szónak régies „*racon*“ alakját veszszük, annak legegyszerűbb törzsét a „*rag*“ szóban találhatjuk, mely általános értelemben együvé tartozót, valamely együttességet fejez ki; s ez tökéletesen ráillik akár a közelségi, akár a vérségi fogalomra. Azonban ez oly egyszerű megfejtés, hogy talán sokaknak épen ez okból nem tetszenék. Tehát nézzünk körül idegen nyelvekben is. A mongolban *uruk*, rokonság, *oiraki*, (rövidebben : *oira*) am. közel; *oirakhan* közelke. A tatár-törökben *uruk* v. *urug* v. *arug* v. *uruv* Zenker szerint am. Stamm, Blutsverwandschaft. A héberben *rea^h* v. *re^heh* (רעיה, רעה) am. socius, familiaris. Megemlítjük még, minthogy Gyarmathi is czéloz ide, a szláv *rod* szót, mely nemzetséget jelent, s innen származik *rodák* rokon, és *rogynina* család, rokonság; rokon. A vogulban Budenz J. szerint : *raumu*. Látjuk, hogy legközelebb áll a magyar „*rokon*“ törzséhez egy részről a mongol *oiraki*, *oirakhan* (am. közel), más részről szintén a mongol *uruk*, és töröktatár „*uruk*“ vagy „*aruk*“, kivált ha tudjuk, hogy a tatár és mongol nyelv az *r* hangot a szó kezdetén nem igen túrvén, önhangzót tesz elébe; mint a *rokka* is a töröktatárban *öreke*. A magyar „*rokon*“ alkatra nézve egyeztethető a „*hason*“ szóval.

ROKONALAKÚ, v. —**ALAKU**, (rokon-alaku) I. **HASONALAKÚ**.

ROKONCZA, tájdivatosan am. *rakoncza*; I. **RAKONCZA**.

„Nincs semmi csont te tagodban,
Rokonzád sines fogaidban,
Sík golyóbis forog szádban,
Mérgeid mézzel jár egy nyomban.“

Beniczky Péter. (A zabola nélkül való nyelv).

ROKONÉRTELMŰ, v. —**ÉRTELMŰ**, (rokon-értelmű) ösz. mn. Melyeknek értelmei, vagyis jelentései fogalmilag közel állanak egymáshoz. Mondjuk különösen szókról, pl. *rogy*, *roskad*, *rozsan*; *gömb*, *gomb*; *kajcsos*, *kajla*, *kajsza*; *bereg*, *fereg*, *pereg*; *sí*, *ri* rokonértelmű szók.

ROKONÉRZELEM, (rokon-érzelem); **ROKONÉRZELMŰ**, (rokon-érzelmű) I. **ROKONÉRZET**; **ROKONÉRZETŰ**.

ROKONÉRZÉS, (rokon-érzés) ösz. fn. Midőn mások érzése bennünk hasonlót gerjeszt, ezt rokon-érzésnek nevezzük, pl. ki az örvendővel örvend, a szomorgóval szomorg, annak rokon-érzése van. Szélesb ért. többeknek megegyezése bizonyos tárgy iránti érzésben, vagyis hajlamban, véleményben, gondolkodásmódban.

ROKONÉRZÉSÜ v. —**ÉRZÉSÜ**, (rokon-érzésű) I. **ROKONÉRZETŰ**.

ROKONÉRZET, (rokon-érzet) ösz. fn. Rokon-
érzés elvont értelemben véve, mint a belérző tehet-
ség munkálatának eredménye, vagy tüneménye. V. ö.
RORONÉRZÉS.

ROKONÉRZETŰ v. —**ÉRZETŰ**, (rokon-érzetű)
ösz. mn. Ki máshoz vagy másokhoz hasonló módon
érez, kinek kedélye hasonló benyomásoktól hasonló
indulatra gerjed. *Rokonérzetű barátok, testvérek, ha-
zafiak.*

ROKONFAJ, (rokon-faj) l. **HASONFAJ**.

ROKONFÉL, (rokon-fél) ösz. fn. Széles ért. fe-
lebarát, kivált, ki velünk társadalmi, polgári viszony-
ban él. Szorosb ért. ki hozzánk vérségi köteléknel
fogva legközelebb áll. V. ö. **ROKON** és **FÉL**.

ROKONFOGALOM, (rokon-fogalom) ösz. fn.
Elme működése, mely valamely fogalmat egy másik-
kal öszveköttetésbe, hasonlításba hoz, pl. róka —
ravasz.

ROKONGONDOLKOZÁSÚ, (rokon-gondolko-
zású) ösz. mn. Akinek észjárása egy másikéval egye-
zik, vagy ahhoz igen közel áll.

ROKONGYÖKŰ, (rokon-gyökű) ösz. mn. Szók-
ról mondjuk, melyeknek gyökhangjai egymáshoz kö-
zel állanak, pl. *gom-b göm-b, csatt-an csett-en, gyű-r
gyű-r, rett-en rezz-en, rop-og rob-og* stb.

ROKONI, (rokon-i) mn. tt. *rokonit-t*, tb. —*ak*.
Rokont, mint vérségi közelségben levő személyt illető,
arra vonatkozó. *Rokoni viszony, vonzalom, szeretet.*

ROKONILAG, (rokon-i-lag) ih. Vérokonok
módjára, atyafiságosan.

ROKONINDULAT v. —**INDULAT**, (rokon-
indulat) ösz. fn. L. **ROKONÉRZET**; **ROKONÉRZÉS**.

ROKONINDULATÚ, —**INDULATU**, (rokon-
indulati) l. **ROKONÉRZETŰ**.

ROKONÍT, (rokon-it) áth. m. *rokonít-ott*, par.
—*s*, htn. —*ni* v. —*ani*. Kettőt vagy többeket atyafi-
sági, sógorsági viszonyba hoz. *Házasság által két ide-
gen családot, illetőleg ezek tagjait rokonítani.* Továbbá,
kimutatja, hogy bizonyos személyek, családok egy
törzsről származnak. Átv. bizonyos tekintetben, és
tulajdonságoknál fogva némely tárgyakat egymáshoz
hasonlóknak állít. *A szokat gyökükre és alapfogalmokra
nézve egymással v. egymáshoz rokonítani*, pl. midőn a
nyelvbúvár e szokat: *roncs, rongy, rombol, rongdl*
egy eredetűeknek állítja.

ROKONÍTÁS, **ROKONÍTÁS**, (rokon-it-ás) fn.
tt. *rokonítás-t*, tb. —*ok*, harm. szr. —*a*. Cselekvés,
mely által kettőt vagy többeket egymással rokonít-
unk, rokonokká teszünk, vagy rokonságukat kimu-
tatjuk. V. ö. **ROKON**.

ROKONOS, (rokon-os) mn. tt. *rokonos-t*, v. —*at*,
tb. —*ak*. 1) Kinek rokonai, atyjafiai vannak, ellen-
tété: *rokontalan*. 2) Átv. minek bizonyos tekintetben
hasonló, vagy ugyanazon eredetű társai vannak. *Az
egy gyökről származott szók rokonosak.*

ROKONSÁG, (rokon-ság) fn. tt. *rokonság-ot*,
harm. szr. —*a*. Eredeti első értelemben am. közél-

ség, szomszédság, környezet. Mai köz jelentéssel,
atyafiság, vérségi viszony v. közelség; továbbá az illető
rokonok öszvesége. *Rokonságban levő családok. A ro-
konságot meghíni a lakodalmi innepélyre. Rokonságot
kötöni.* „Ki vala Elimelehnok rokonságából.“ (Bécsi
cod. Ruth. III.). „Mert senki nincsen te rokonságid-
ban“ (in cognatione tua. Tatr. cod. Lukács I.). „Íme
Erzséböt asszon ez az te rokonságod.“ (Tihanyi cod.
289. l.). Néha a régieknél: *rokonság*. „A császár
megparancsolván az ő rakonságának (az eredeti ér-
telemben t. i. közellévőknek), hogy a tömlőczbe vi-
tetnéje.“ (Nádor-cod.). V. ö. **ROKON**.

ROKONSÁGI, (rokon-ság-i) mn. tt. *rokonsági-t*,
tb. —*ak*. Rokonságot illető, arra vonatkozó. *Rokon-
sági fokozat. Rokonsági viszony.*

ROKONSÁGOS, (rokon-ság-os) mn. tt. *rokon-
ságos-t* v. —*at*, tb. —*ak*. Akinek rokonsága van;
továbbá am. rokonsági.

ROKONSZENV, (rokon-szeny) ösz. fn. A bel-
érzések fogékonyságában rejő titkos, mintegy kény-
szerű hajlam, melynél fogva mások iránt bizonyos
vonzódást érzünk, a nélkül, hogy ennek okáról vi-
lágos öntudatunk volna, továbbá minden kedves és
kedvetlen viszonyaik iránt részvételt vagyunk. A ro-
konszeny több a rokonérzetnél v. rokonindulatnál,
mert ezek amannak csak eredményei, s egyes jelen-
ségek. Ellentété: *ellenszeny*. (Sympathia. Antipathia).
Átv. ért. nem csak személyekre, hanem egész erköl-
csi testületekre, népségekre, intézményekre stb. vo-
natkozhatik.

ROKONSZENVEZ, (rokon-szenvez) ösz. önh.
Val, vel módosító ragu viszonynevekkel am. valaki
iránt rokonszenyvel v. titkos rokonindulattal viselke-
dik. *Ők rokonszenveznek egymással.*

ROKONSZENVEZÉS, (rokon-szenvezés) fn. tt.
rokonszenvezés-t, tb. —*ék*. Valaki iránt rokonszenyvel
viselkedés.

ROKONSZENVŰ v. —**SZENVŰ**, (rokon-szenvű)
ösz. mn. Mások iránt rokonszenyvet tápláló, érzéseik-
ben osztozó, ügyeikben részvevő. *Rokonszenvű bará-
tok, népek.* V. ö. **ROKONSZENV**.

ROKONSZENVÜLEG v. —**SZENVÜLEG**, (ro-
kon-szenvüleg). Rokonszenyvet táplálva, részvevőleg.

ROKONSZÓ, (rokon-szó) ösz. fn. Szó, mely egy
másikhoz hasonlítva azzal eredetre és jelentésre nézve
rokonságban áll, pl. *rom, ront, roncs, rongy, rombol*.

ROKONSZÓCSERE, (rokon-szó-csere) ösz. fn.
Az átvitt és képes kifejezésű mondatnak, beszédnek
azon módja, melynél fogva a rokon képzetek, fogal-
mak nevei fölcseréltetnek, pl. az anyag a belőle ké-
szített tárggyal, az ok az okozattal, az idő a törté-
nettel. Így e mondatban: *éles aczél villog a vitéz ke-
zében, az aczél kard helyett áll; ebben: az ellenség
karja halált hozott fejére, a kar alatt fegyver, vagy
pedig az általa okozott vágás, seb értetik. Szomorú
napokat élünk, azaz, a napokban történő viszontag-
ságokat.* (Metonymia).

ROKONTALAN, (rokon-talan) mn. tt. *rokontalan-t*, tb. —ok. Akinek vagy minek rokona nincsen. „A magyar e rokontalan nemzet.” (Mátyás Flórián). „Rokontalan ága nemednek.” (Vörösmarty).

ROKONTALANSÁG, (rokon-talan-ság) fn. tt. *rokontalanság-ot*, harm. szr. —a. Állapot, midőn valakinek vagy valaminek rokona nincsen.

ROKONUL, (1), rokon-ul) ih. Rokon gyanánt, mint atyafi v. atyafit. *Valakit rokonul fogadni. Rokonul viselni magát mások iránt. Rokonul mutatni be magát.*

ROKONÚL, ROKONUL, (2), (rokon-úl) önh. m. *rokonúl-t*. Egygyel vagy többekkel rokonná leszen, atyafiságba, sógorságba lép. *Az öszvekelte házastársak és családjaik rokonulnak egymással.*

ROKONÚLÁS, ROKONULÁS, (rokon-úl-ás) fn. tt. *rokonulás-t*, tb. —ok, harm. szr. —a. Rokonná levés, rokonságba lépés.

ROKONVÉR, (rokon-vér) ösz. fn. Aki rokonsági viszonyban áll valakivel.

RÓKUS, (1), férfi kn. Rochus. Heyse szerint am. emelkedett (der Erhabene).

RÓKUS, (2), RÓKUSZ, falu Szepes m.; helyr. *Rókusz-on*, —ra, —ról.

—RÓL, magashangon: —RÖL, a felható *ra* és távolító *el* elemekből alakult névmódosító rag, *ra-el*. Személyragozva: *ról-ám*, —ad, —a, —unk, —atok, —ok; ami azt bizonyítja, hogy az eredeti alak a mélyhangu —ról; ez pedig ismét azt, hogy az alap-elem a szintén mélyhangu *ra*, mint *rám*, *rád* stb. és *rajtam*, *rajtad* stb. személyragozások igazolják; *redm*, *redd* stb. szókból is éles *ē* van (az *i*-vel rokon), innét tájdivatosan: *riám*, *riád* stb. — E kérdésre: *honnant?* ezt fejezi ki: onnan el, hol bizonyos helynek, illetőleg tárgynak fölszine van, pl. *helyről* helyre; *lóról* számarra; *kézről* kézre; *jobbról* balra; *elülről* hátra; *csüléről* hajszra; *napkeletről* napnyugotra; *ágról* ágra; *virágról* virágra, stb. (Nagy részben a latin *de*).

Időszakra, mint bizonyos események *alapjára* vonatkozva: *időről* időre; *évről* évre; *hétről* hétre; *napról* napra; *őszről* tavaszra halasztani valamit.

Le igékötővel: leesett az *uborkafáról*; leszál-lott a *lóról*; lerázta a *nyakáról*; lemondott a *világról*; lebeszéltek *föltételéről*; letett *szándékáról*; leköszönt *hivataláról*, stb.

El igékötővel: a madár elszállt a *fáról*; a kő elvonult a *hegyről*; elutazott *Budáról*; eltűnt a *földről*.

Távolabbi átv. ért. a) oly igékkel áll viszonyban, melyek hatása, működése valamilyen elvont tárgynak mintegy fölszínéről indul el, s tovább foly, halad, milyenek a kedélyi és elmei működést jelentők, pl. *sorsáról* aggódik; *jövőjéről* gondoskodik; a *multakról* megemlékezik; a vett *jótéteményekről* nem feledkezik; *mindenről* kételkedik; *valamiről* gondolkodik, elmélkedik; a *történetekről* kérdezősködik, tudakozódik; fontos *dolgokról* tanácskozik, értekeznek; a dolog *igazságáról* meggyőződik; *magáról* tudja; *másról* beszél, stb. b) Oly igékkel, melyek az illető tárgytól valamely tulajdonságot mintegy elvonnak, pl. *Budát* di-

csérik szép *kilátásáról*; Pétert híresztelik jeles *tetteiről*; magasztalják *nagylelkűségéről*; az embereket különféle *tulajdonságai*król neveztek el. Ide tartoznak e rokon értelmű melléknevek: *borairól híres ország*; nagy emberekről *nevezetes korszak*.

A szokás több esetben fölcseréli *felől* névhatározóval, pl. *öcsém felől* jó hír érkezett. Azt hallottam *felőle*, semmi sem lesz belőle. (Km.). Néha an. *ellen*, pl. én *arról* (az *ellen*) nem tehetek; tégy *róla*, ha tudsz. Régiesen egyik alkatrésze *ra* helyett is találjuk: *én felelek arra* (= *arról*). Régi történeti dal. Erdélyi J. gyűjt. I. kötet, 328. l). Tájdivatosak: ezen orvosság *fejféjásról* hasznos; jó a guba *dérről*, (*dér ellen*). A gödör *szélről*, (*szél ellen*), a gombóc *éhről*, (*éh ellen*). Km.

Mint helynévragot illetőleg, pl. *Budáról*, *Pestről*, l. —RA, névmódosító rag alatt.

ROM, fn. tt. *rom-ot*, harm. szr. —a v. —ja. Már-már avulásnak indult, de újabb korban közdivatba hozott gyökszó, melyből *romb*, *rombol*, *romol*, *roncs* (rom-cs), *roncsol*, *ronda*, *rongál*, *rongy*, *ront* és családaiak erednek. Mindezeket öszveveve kiténik, hogy a „rom” valamely ép testnek, különösen műnek, alkotmányának akárminemű erőszak által felbomlott, vagy elidomtalanult részeit, darabjait jelenti. *Öszvedölt épület, templom, vár romjai. Régi romok. A feldúlt falunak csak romai látszanak. Bútorok, szerzőmök, szekerek romai. Romba dönteni, rommá tenni valamit. Romba dőlni.* „Ha valami romokba dől, soha nem hiányzik a burján, hogy a romok felett dúsan terjeszkedjék.” B. Eötvös J. *Romokban heverő köszobor, stremlék.* Átv. az eltűnt épségnek némileg hátra maradt nyoma, jele. *Egykori szépségének, férfi erejének csak romai látszanak. Régi dicsőségnek, nemzeti nagyságnak romai.* Mint gyök több helynevekben is él, mint, *Romogy, Romoly, Romúlya, Romoshely, Romosz.*

Egyeznek vele a latin *rumpo*, *ruina*, *rudus*, szanszkrit *ru* (= zersztören), *raph*, *riph*, (a p-h külön olvasandó, am. brechen), német *Rummel*, s a *t* előtte német *Trumm*, *Trümmer*, finn *riepus* és *rento* (mindkettő am. ringy v. rongy), mongol *uro-khu* (in Stücker reizen). V. ö. RO, gyöktag, 3). Alakjára és képzeletre nézve hasonló az *om*, *öm*, *bom*, *döm*, *szám*, *hám*, *him* részént önálló, részént elvont gyökhöz, v. ö. RONT.

ROMA, (1), fn. tt. *romá-t*. A székelyeknél jelent rovtott, hegyezett czöveket, melylyel a gyermekek úgynevezett *romásdi-t* játszanak, vagy romáznak. Egy eredetűnek látszik a *ró*, *ródal*, *rovaték* szókkal (rova?) V. ö. ROMÁZ.

ROMA, (2), Kresznerics szerint telek Esztergom m.; helyr. *Romá-n*, —ra, —ról.

RÓMA, fn. tt. *Rómá-t*, helyr. *Rómá-ba*, —ban, —ból. Köz ismétetű világváros közép Olaszországban, a keresztény katolika anyaszentegyház fejének székhelye. *Rómában lenni, és pápát nem látni.* (Km.). *Rómába küldik a harangokat*, (km.) midőn nagy csütörtöktől nagy szombatig elhallgattatják.

RÓMAI, (róma-i) mn. tt. *római-t*, tb. —*ak*. Rómából való, ott lévő, lakó, azt illető, arra vonatkozó stb. *Római polgárok, templomok. Római pápa. Római katolika anyaszentegyház*. Mint főnév jelenti különösen a régi Rómának mint álladalomnak polgárát. *A rómaiak első királya Romulus volt*.

RÓMAILAG, (róma-i-lag) ih. Római módon, a rómaiak szokása szerint.

ROMÁN, (1), tulajdonképen am. római (romanus) vagyis római eredetű; milyenek az olaszok, spanyolok, portugálok, francziák (együtt: nyugoti románok), oláhok (keleti románok). E szótárban ha magánosan áll e szó, saját nyelvök után a keleti román, közönségesen: *oláh* értetik alatta. Az 'oláh' név az 'olasz' szóval egy eredetű. (Wahle, wählisch, wälsch, Walache).

ROMÁN, (2), férfi kn. tt. *román-t*, tb. —*ok*. Romanus (= római).

ROMÁN, (3), fn. tt. *román-t*, tb. —*ok*, harm. szr. —*ja*. L. REGÉNY.

ROMÁNCZ, fn. tt. *románcz-ot*, harm. szr. —*a*. A lantos költemények egyik neme, melynek tárgya leginkább regényes szerelmi események, rövid vázlatokban előadva; s hangja vig vagy enyelgő; és ebben különbözik a rokon tárgyú és alakú, de komolyabb vagy szomorú színezetű balladától. V. ö. BALLÁDA.

ROMÁND, falu Veszprém m.; helyr. *Románd-ra*, —*on*, —*ról*.

ROMÁNFALVA, faluk Kővár vidékében és Nyitra m.; helyr. —*falvá-ra*, —*n*, —*ról*.

ROMÁNKÖLTŐ, (román-költő) ösz. fn. l. REGÉNYIRÓ.

ROMANÓCZ, falu Bereg m.; helyr. *Romanóc-z-ra*, —*on*, —*ról*.

ROMÁNOS; ROMÁNOSÁG, l. REGÉNYÉS; REGÉNYESSÉG.

ROMÁSDI, (roma-as-di) fn. tt. *romásdi-t*. Játék neme roma nevű kurta hegyes gyakával. V. ö. ROMÁZ.

ROMÁZ, (roma-az) önh. m. *romáz-tam*, —*tál*, —*ott*, par. —*z*. Kriza J. szerint a székelyeknél am. földbehajtott játszik — kurta hegyes gyakával. V. ö. ROMA (1).

ROMÁZÁS, (roma-az-ás) fn. tt. *romázás-t*, tb. —*ok*, harm. szr. —*a*. Roma nevű gyakával játszás.

ROMB, (rom-b) elvont törzsök, melyből közvetlenül a *rombol*, *rombolás*, származnak. Hasonlók hozzá, *gomb, gömb, domb, domb, lomb, csomb, czomb, hõmb*, részint önálló, részint csak származékaikban élő törzsökök. A romb nagyobbféle testeknek felbomlott részét, darabját jelenti, s a rontó erőnek nagyobb foku hatására mutat, mint a *rom*, s innen a *ront* és *rombol* közötti különbség.

ROMBADÓLT, (romba-dölt) ösz. mn. A részeknek egyszerre történő, tömeges felbomlása által romokká lett.

ROMBOL, (rom-b-ol) áth. m. *rombol-t*. Nagyobbféle testet, alkotványt darabokra tördel, szakgat,

rongál. *Várakat, városokat, házakat rombolni*. Kisebb testekről, és darabolásokról, inkább a *roncsol* használtatik. Kemenesalján 'szakgat' értelemben is elfordul. Különbözik némileg: *rongál*. V. ö. RONCSOL; és RONGÁL.

ROMBOLÁS, (rom-b-ol-ás) fn. tt. *rombolás-t*, tb. —*ok*, harm. szr. —*a*. Cselekvés, mely által valamit rombolnak. *A várfalak rombolásához fogni. A vad ellenség a városok rombolásában tölti kedvét*. V. ö. ROMBOL.

ROMBOLÓ, (rom-b-ol-ó) mn. tt. *romboló-t*, tb. —*k*. Aki vagy ami rombol, amivel rombolnak. *Várakat, városokat romboló ellenség. Falakat, bástyákat romboló álggyük. Romboló akna, tüztelep. Romboló fõrgeteg*. V. ö. ROMBOL.

ROMDARAB, (rom-darab) ösz. fn. A romból egy rész.

ROMHALOM, (rom-halom) ösz. fn. Egész halom, mely romokból alakult. *A földrengésben egész város romhalommá lett*.

ROMHÁNY, falu, KIS—, NAGY—, puszták Nógrád m.; helyr. *Romhány-ba*, —*ban*, —*ból*.

ROMLAD, (rom-ol-ad) önh. m. *romlad-t v*. —*ott*. Önállólag alig használt igealak, de hajdani divatát okszerűleg gyaníthatni, mint élő származékai: *romladék, romladosz*, és a neki megfelelő áth. *romlaszt* bizonyítják. Szabatos jelentése, romló állapotúvá lenni, valamint romlasztani am. romlóvá tenni valamit. Egyébiránt helyette a *romlik* van szokásban.

ROMLADÉK, (rom-ol-ad-ék) fn. tt. *romladék-ot*, harm. szr. —*a*. A romló testnek darabjai, részei, melyek időről időre váltak el egymástól. *Elhagyott, elpusztult vár romladékai. A romladékok között talált régi fegyverek, pénzek*. V. ö. OMLADÉK.

ROMLADÉKONY, (rom-ol-ad-ék-ony) mn. tt. *romladékony-t v*. —*at*, tb. —*ak*. Ami természeténél fogva romlásra hajlandó; könnyen romladó; romlásnak indult. *Romladékony pusztá vár*.

ROMLADÉKONYSÁG, (rom-ol-ad-ék-ony-ság) fn. tt. *romladékonyság-ot*, harm. szr. —*a*. Valaminek romladékony, azaz, romlásra hajlandó tulajdonsága vagy állapota. V. ö. ROMLADÉKONY.

ROMLADÉKOS, (rom-ol-ad-ék-os) mn. tt. *romladékos-t v*. —*at*, tb. —*ak*. Romladékokkal rakott, fűdött, bővelkedő. *Romladékos várkörnyék. Földindulás által feldult városnak romladékos utcái*. V. ö. ROMLADÉK.

ROMLADOZÁS, (rom-ol-ad-oz-ás) fn. tt. *romladosás-t*, tb. —*ok*, harm. szr. —*a*. Folytonosan romló állapota valaminek.

ROMLADOZIK, (rom-ol-ad-oz-ik) k. m. *romladosz-tam*, —*tál*, —*ott*, par. —*zál*. Folytonosan, romlad, vagy romlik. *Romladoszik az elpusztult vár. Romladosznak az ócska székerek, eszközök*.

ROMLADOZOTT, (rom-ol-ad-oz-ott) mn. tt. *romladoszott-at*. A részeknek folytonos feloszlása által romokká lett, megromlott. *Romladoszott épület*. V. ö. ROMLADOZIK.

ROMLANDÓ, (rom-ol-and-ó) mn. tt. *romlandó-t*. Ami előbb utóbb el fog romlani; romlásra hajló szerkezeténél fogva nem tartós szilárdsága. Némi módosulattal: *romladékony, romlékony*. Minden *romlandó e világon*. Az *and* képzőnek is tekinthető, s alapfogalomra nézve hasonlók hozzá: *halandó, mulandó, veszendő, jövendő* stb.

ROMLANDÓSÁG, (rom-ol-and-ó-ság) fn. tt. *romlandóság-ot*, harm. szr. — *a*. Romlásnak induló állapot, vagy mineműsége valaminek.

ROMLÁS, (rom-ol-ás) fn. tt. *romlás-t*, tb. — *ok*, harm. szr. — *a*. Általán változás, midőn valaminek kellő s eredeti épsége felbomlik, elvész, midőn akárminemű értelemben romlik. Átv. az erkölcsök és jó szokások veszendő állapota, elmulása.

„Romlásnak indult hajdan erős magyar.“
Berzsenyi.

V. ö. ROMLIK.

ROMLAT, (rom-ol-at) fn. tt. *romlat-ot*, harm. szr. — *ja*. A régieknél am. romlás. „Ime ez vettetett Izraelben sokaknak romlatjokra és sokaknak felkeletekre.“ Tatosi cod. (Lukács II.)

ROMLATAG, (rom-ol-ad-ag) mn. tt. *romlatag-ot*. L. **ROMLADÉKONY**. Bérczy Károly szerint romlatag (anbrüchig) a vad húsa, ha büzhödni kezd.

ROMLATAGSÁG, (rom-ol-ad-ag-ság) fn. tt. *romlatagság-ot*, harm. szr. — *a*. L. **ROMLADÉKONYSÁG**; és v. ö. **ROMLATAG**.

ROMLATLAN, (rom-ol-atlan) mn. tt. *romlatlan-t*, tb. — *ok*. Ami eredeti, kellő, ép állapotában megvan, ami semmi tekintetben el nem romlik vagy el nem romlott. *Romlatlan épület, bútorok, sírkövek, emlékszobrok. Romlatlan eszközök, fegyverek, ruhák*. Átv. tetteiben, életmódjában a törvényeket, és jó szokásokat tisztelő, emberi és polgári rendeltetésétől el nem fajult. *Romlatlan népek, nemzetek. Romlatlan erkölcsök*. Határozóként am. romlatlanul, épen, romlás nélkül. V. ö. **ROMLIK**.

ROMLATLANUL, (rom-ol-atlan-ul) ih. Kellő, eredeti, czéljának megfelelő anyagi vagy testi, vagy lelki épségben. *Romlatlanul maradt házak, bútorok. Romlatlanul megőrzött ifjú, szüzi tisztaság, polgári erkölcsök*.

ROMLÉK, (rom-ol-ék) fn. tt. *romlék-ot*, harm. szr. — *ja*. L. **ROMLADÉK**.

ROMLÉKONY, (rom-ol-ék-ony) mn. tt. *romlékony-t* v. — *at*, tb. — *ak*. Ami könnyen, vagy hamar romlik, minek ép állapota nem tartós, romladékony, romlandó. *A homokkő romlékonyabb a gránitnál. A ritka szövet romlékonyabb a tömötnél. Ezen ember egészsége romlékony*.

ROMLÉKONYSÁG, (rom-ol-ék-ony-ság) fn. tt. *romlékonyság-ot*, harm. szr. — *a*. Romlékony állapot vagy minősége valaminek. V. ö. **ROMLÉKONY**.

ROMLIK, (rom-ol-ik) k. m. *roml-ott*, htn. — *ani*, v. *romolni*. 1) Valamely szilárd szövetű, szerkezetű ép testben az öszvetartó erő meggyöngyülvén, megtáglul-

ván, annak részei darabokra, romokra szakadva szét válnak. *Romlik az épület*, midőn vakolata hulladoz, falai szétrepednek, stb. 2) Szélesb ért. kellő épsége akármiképp vesz. *Romlik a ruha*, midőn koptatják, vásztják. *Romlik a szerszám, eszköz*, ha esorbát, törést stb. ejtenek rajta. *Romlik a bor*, ha megezetesedik, ha megposhad. *Romlik a könyv*, ha tépdesik. *Romlik az egészség*, pl. mértéktelen élet, légi viszontagság által. 3) Átv. *romlanak az erkölcsök, illetőleg az emberek*, midőn az akaratot, s életmódot szabályozó törvényektől és jó szokásoktól eltérnek. E szónak gyöke és képzője között oly viszony létezik, mint az *omlik, ömlik, bomlik, hámlik, számlik, himlik* igékben.

ROMLÓ, (rom-ol-ó) mn. tt. *romló-t*. Amiről bármimű értelemben mondhatni, hogy romlik. *Romló épületek, eszközök, borok. Romló erkölcsök. Romló félben lenni*, am. romlásnak indulni, l. **ROMLIK**.

ROMLÓS, (rom-ol-ó-os) l. **ROMLÉKONY**.

ROMLOT, erdélyi falu Doboka m.; helyr. *Romlot-ra, —on, —ról*.

ROMLOTT, (rom-ol-ott) mn. tt. *romlott-at*. Ami bármiféle tekintetben épségét elvesztette. *Romlott szekér, szerszám, gép. Romlott gyümölcs, bor. Romlott erkölcsök*. Hevesben mondják: *romlott kutya*, azaz, veszett, dühödött.

ROMLOTTAN, (rom-ol-ott-an) ih. Romlott állapotban.

ROMLOTTSÁG, (rom-ol-ott-ság) fn. tt. *romlottság-ot*, harm. szr. — *a*. Romlott tulajdonság, vagy állapot, különösen erkölcsileg véve. *A nép között elharapódzott a romlottság. Kemény feddő beszédet tartani a lelki romlottság ellen*.

ROMOCSAHÁZA, falu Bereg m.; helyr. *Romocsaháza-ra, —n, —ról*.

ROMOGY, puszta Bihar m.; helyr. *Romogy-ra, —on, —ról*.

ROMOL, (rom-ol) önh. m. *romol-t*. Egy értelműleg használatik *romlik* igével, de ezen utóbbi alak az alapfogalomnak szabatosabban felel meg, t. i. mint szenvedő állapot:ra mutató; *romol*-ban pedig némi önkéntesség rejlik, pl. ha személyről, illetőleg annak erkölcsi sülyedéséről van szó. Egyéb-iránt ragozásaikra nézve még azon különbség is van köztök, hogy az *ik*-es alak rendszeren (ha t. i. a kiejtés nem nehezíti) kiugratja az *l* előtti *o* önhangzót: *romlom, romlol, romlunk, romlám* stb. (de nem mondjuk: *romlhatik, hanem romolhatik*), ellenben a másik állandóan megtartja azt: *romolok, romolsz, romolunk, romoltok, romólnak, romolék* stb. Hasonló viszony van az *omol omlik, bomol bomlik, ömöl ömlik* között is.

ROMOLHATATLAN, ROMOLHATLAN, (rom-ol-hat-[at]lan) mn. tt. *romolhatatlan-t*, tb. — *ok*. Anyagilag vagy erkölcsileg a maga nemében szilárd, tartós, ami el nem romol vagy romlik. Határozóként am. el nem romolható állapotban, romolhatlanul.

ROMOLHATATLANSÁG, ROMOLHATLAN-SÁG, (rom-ol-hat-[at]lan-ság) fn. tt. *romolhatatlanság-ot*, harm. szr. — *a*. Romolhatlan állapot vagy tulajdonság.

ROMOLHATATLANUL, ROMOLHATLANUL, (rom-ol-hat-[at]lan-ul) ih. El nem romolható állapotban, a nélkül, hogy valaha elromolhatna.

ROMONYA, falu Baranya m.; helyr. *Romonyára*, —n, —ról.

ROMOS, (1), (rom-os) mn. tt. *romos-t* v. —at, tb. —ak. Romokká töredezett, romokkal lepett. *Romos falak. Romos várudvar, vár árka.* V. ö. ROM.

ROMOS, (2), I. ROMOSZ.

ROMOSHELY, erdélyi falu a Szászvárosi székben, helyr. *Romoshely-re*, —én, —ről.

ROMOSZ, erdélyi falu a szászvárosi székben helyr. *Romosz-ra*, —on, —ról.

ROMPOL, (rom-p-ol) áth. m. *rompol-t*. Heves megyei tájszó. *Kendert rompolni* am. törni.

ROMRÉS, (rom-rés) ösz. fn. Rés a romba dől, vagy rongált épület, illetőleg várfalak között. *Romrést löni*.

RÓNA, (1), mn. tt. *róná-t*. 1) A székelyeknél jelent ösvényt, vagy utat; Csokonainál is eljön: „Sűrű rekettje közt vezet egy róna bé.” 2) Baranyában am. kerékvágás. 3) Szélesb ért. sík, lapályos, egyenes fölszínű. *Róna föld, vidék.* Használatik önálló főnévül is. *A rónán sebesebben lehet hajtani, mint a hegynek. Rónán fekvő helységek.*

„Régi ismerősim : a nyílt szabad róna,
És a zúgó nádas, mintha erdő volna.”

Tompa M. (Alföldi képek).

Egyezik vele a székely jelentésben a mongol *orom* (trace, vestige, chemin), sőt ugyan ennek egyik értelme : barázdák, vágások, vonalak (franciául : sillons, stries) megvan a baranyai szólásban is. Harmadik jelentésben egyezik vele különösebben a szláv *roveny* am. egyenes, hasonló, továbbá *rovina* és *rovnyina* am. lapály. Véleményünk szerint e szónak gyöke lehet a magyar *ró* is, sőt a székely és baranyai értelem szerint a *róna* nem más mint rovott út, mivel az ösvény és kerékvágás rovatékhoz vagyis bevágott vonalhoz hasonló. (Hát a francia *rue* hol vehette magát? melynek egyik értelme a Regnier szótárában : *ausgebauene, strassenähnliche Lücke*). Szélesebb értelemben véve pedig minden lapály úgy tűnik fel, mintha le volna róva, vagy tarolva, mint lerovott, letarolt térség. Tehát mindkét értelmezés szerint am. *róuma* v. *róvna*; valamint „völgy” törzse is a „vál” igével áll fogalmi viszonyban.

RÓNA, (2), falu Közép-Szolnok m.; ALSÓ—, FELSŐ—, falvak Máramaros m.; helyr. *Róna-ra*, —n, —ról.

RÓNA, (3), fn. tt. *Róná-t*. Franciaországi folyóvíz, németül : *Rhone*, latinul : *Rhodanus*.

RÓNÁDFA, falu Baranya m.; helyr. *Rónádfára*, —n, —ról.

RÓNA-POJÁNA, puszta Máramaros m.; helyr. —*Pojánára*, —n, —ról.

RÓNÁS, (róna-as) mn. tt. *rónás-t* v. —at, tb. —ak. Rónákkal változó. *Rónás vidék*.

AKAD. NAGY SZÓTÁR V. KÖT.

RÓNASÁG, (róna-ság) fn. tt. *rónaság-ot*, harm. szr. —a. Siklás, egyenes fölszínű földtérség. „Haván hely, melyen a hazának nagy eszméje a legegyszerűbb emberben is feltámadhat, ez határtalan rónaságunk.” B. Eötvös J. (Gondolatok).

RÓNASÁS, (róna-sás) ösz. fn. A sások neme alá tartozó növényfaj; barkácskája 5, majd egymást érik, felül hímek; gyümölcsei tojásdadok; szütyőji karimásak, szemszórósen fűrészesek; polyvái hosszúdadok, szálkáshegyűek. (*Carex rivularis*).

RÓNASZÉK, falu Máramaros m.; helyr. *Rónaszék-re*, —én, —ről.

RONCS, (rom-cs v. rom-ocs) fn. tt. *roncs-ot*, harm. szr. —a. Sándor István e szót rongynak értelmezi, midőn e latin szókkal : *paniculus, lacinia*, adja vissza. De szabatosan véve a roncs szélesb jelentésű mint a rongy, s a különben tömör testnek azon állapotát fejezi ki, midőn az gyúrás, zúzás, törés által darabokra vált, vagy szétmállott, vagy ép alakját elvesztvén idomtalanná lett; ellenben a rongy csak a rostos szövetű testnek elszakadozott, széttépett darbjait jelenti. Innét mondhatjuk : *gyümölcsöt roncsolni, öszveroncsolni*; a leomlott házfalak *öszveroncsolták a bútorokat*; ellenben nem mondhatjuk : *gyümölcsöt, bútorokat rongyolni*; v. ö. RONGY. A roncs szó képzője a kicsinyzőleg működő *ocs*, v. egyszerűen *cs*; így képződtek a *lom, kam, bom*, gyökökből *loncs, kancs, boncz*, és a *var*, gör szóból *varacs*, (n közbeszurattal : *varancs*), *göröcs göröncs*.

RONCSALÉK, (rom-ocs-al-ék v. rom-ocs-ol-ék) fn. tt. *roncsalék-ot*, harm. szr. —a. Kenessey Albertnél valamely parthoz ütődött vagy zátonyon megtört hajó s ennek darbjai. Szerente így nevezik gyakran az idő rongálta s többé nem használható hajót is. (Wrakk, Schleet eines Schiffes).

RONCSOL, (rom-ocs-ol) áth. m. *roncsol-t*. Gyúrás, zúzás, törés által valamely testet apróra darabol, vagy idomtalanná tesz, öszvelapít, zsugorít, stb. *A kerék öszveroncsolja a bele akadt testet. A földön hentergő gyerek roncsolja a ruhát. A rázós út öszveroncsolja a szekéren vitt gyümölcsöt.* V. ö. RONCS és ROMBOL, RONGYOL.

RONCSOLÁS, (rom-ocs-ol-ás) fn. tt. *roncsolás-t*, tb. —ok, harm. szr. —a. Cselekvés, mely által valamely test roncsoltatik. V. ö. RONCSOL, RONCSOLÉK, v. RONCSALÉK.

RONCSOLÓDIK, (rom-ocs-ol-ó-od-ik) belsz. m. *roncsolód-tam*, —tál, —ott. Gyúrás, törés, zúzás által roncsesá lesz. V. ö. RONCS.

RONCSOLT, (rom-ocs-ol-t) mn. tt. *roncsolt-at*. Roncsokká zúzott, gyúrt, törött. *Roncsolt test*, melyen a lovak tipródtak, a kerék általment stb. *Roncsolt ruha, gyümölcs.* V. ö. RONCSOL.

RONCSOLTAN, (rom-ocs-ol-t-an) ih. Roncsolt állapotban.

RONDA, (rom-d-a) mn. tt. *rondá-t*. Mocskos, piszkos, maszatos, csúnya, lepcsés. *Ronda ember, gyerek. A sárban hentergő disznó ronda állat. Úti czifra,*

házi ronda. (Km.) *Ronda ruha, viselet, ágy, konyha, szoba.* Ellentéte : tiszta, csinos, ragyiva. *Ronda aszszonyrak ronda a háza, a ragyiváé mocsoktalan.* Átv. mi a szemérmert, vagy gyöngédebb érzést sérti, bántja. *Ronda beszédek.* Mennyiben a tisztátalanság, mocsokosság az illető testek romlását elemozdítja, vagy pedig az a romlás eredménye, ezen alapfogalomnál fogva a *ronda* is azon szók osztályába sorozandó, melyek gyöke az épség ellentétét jelentő *rom*. Képeztetésre hasonlók hozzá : *sanda, sunda*, melyek eredetileg igeneves szóknak látszanak. Mongolul *oroota* am. rosz, rút. Egyébiránt v. ö. ROHODA, PURUTTYA, PORONDA.

RONDÁN, (rom-d-a-an) ih. Mocskosan, piszkosan, maszatosan, tisztátalanul; lepesesen. *Rondán tartani a szobát, bútorokat, ruhákat. Rondán járni, viselni magát. Rondán enni.* Átv. a gyöngéd érzelmert sértő, undorító tett. *Előttem ily rondaságot ne beszélj, ne úzz.*

RONDASÁG, (rom-d-a-ság) fn. tt. *rondaság-ot*, harm. szr. — *a.* Mocsokosság, piszkosság, tisztátalanság; továbbá mindenféle szenny, ganaj, szemét, ami valamit rondává tesz. *Az udvarból kitakarítani a rondaságot.* Átv. erkölcsi, vagy gyöngéd érzelmert sértő, undorító tett. *Előttem ily rondaságot ne beszélj, ne úzz.*

RONDÁUL v. **RONDAUL**, (rom-d-a-ul) l. **RONDÁN**.

RONDÍT, **RONDIT**, (rom-d-a-ít) áth. m. *rondít-ott*, par. — *s*, htn. — *ni* v. — *ani*. Rondává tesz valamit, v. valakit; mocskít, piszkít, csunyít, undokít, rutít. *Ruháját zsrifoltok rondítják. Elrondítani, berondítani a szobát.* Önhatólag használva am. szűkségét nem kellő helyen végzi. *A gyermek az ágyba rondított.*

RONDÍTÁS, **RONDITÁS**, (rom-d-a-ít-ás) fn. tt. *rondítás-t*, tb. — *ok*, harm. szr. — *a.* Cselekvés, midőn valaki rondává tesz valamit; csunyítás, mocskítás, rutítás, piszkítás, undokítás.

RONDÚL, **RONDUL**, (rom-d-a-úl) önh. m. *rondúl-t*. Rondává leszen; csunyúl, rútúl, mocskosúl, piszkosúl. *Rondúl a szoba*, ha sáros, ganajos lábakkal járnak benne. *A szénnel, szurokkal bánó ember ruhája berondúl.*

RONDULÁS, **RONDULÁS**, (rom-d-a-úl-ás) fn. tt. *rondulás-t*, tb. — *ok*. Rondává levés, csunyulás, mocskosulás.

RONGÁL, (rom-og-ál) gyak. áth. m. *rongál-t*. Valamely testen, alkotványon részenként, lassanként, ismételve sérelmekert ejt, a nélkül hogy épségét teljesen megszüntetné. *Hányás vetés által rongálni a lőnyveket. Metélés, ágtördelés által rongálni a fákat. Egészségét mértéktelen életmóddal rongálja.* Ezen ige csak részbeli rontást jelent. V. ö. **RONGÁLT**.

RONGÁLÁS, (rom-og-ál-ás) fn. tt. *rongálás-t*, tb. — *ok*, harm. szr. — *a.* Cselekvés, midőn valamit apródonként, és gyakran sértegetve rongálnak. V. ö. **RONGÁL**.

RONGÁLÓDIK, (rom-og-ál-ód-ik) belsz. m. *rongálód-tam*, — *tál*, — *ott*. Épségét rongálás által vesztí. *A ruha a hordásban rongálódik, az állásban romlik.*

RONGÁLT, (rom-og-ál-t) mn. tt. *rongált-at*. Épségében sérült.

„Nyolez századoknak vérzivatarja közt
Rongált Budának tornyai állanak.“

RONGÁLTAN, (rom-og-ál-t-an) ih. Rongált állapotban.

RONGY, (rom-gy) fn. tt. *rongy-ot*, harm. szr. — *a.* Szoros ért. a szövethnek, vagy rostos szálakból álló testnek eltépett, elszakadozott része, darabja. *Kapczának való rongy. Az ócska üngből, gatyából rongyokat tépni. Rongyokkal takaródní. Köpenye merő rongy. Vászron rongyokból csinált papír. Ringyongy.* Továbbá, igen megviselt, és szakadozott ruha. *Rongyot akasztott a nyakába. Ily rongyot magamra sem vennék.* Sőt mindennemű ruha, kivált fehérenmű, mely könnyen rongyollik. Átv. megvető ért. hitvány, alávaló jellemű. *Rongy ember. Rűhe rongya ember*, kinek csak rűhe s rongya van.

RONGYA, (rom-gy-a) fn. tt. *rongyá-t*. Némely tájakon am. az egyszerűbb rongy, honnan a rongyszedőnek *rongyás* nevezete. V. ö. **RONGYÁS**. A székelyeknél Kriza J. szerint minden mosónemű átalában, még a ma készült fejrőnemű is, minthogy könnyen rongyollik.

RONGYÁS, (rom-gy-a-as) fn. tt. *rongyás-t*, tb. — *ok*, harm. szr. — *a.* Mátyusföldén am. rongyszedő, ki a papírmalmok számára rongyokert gyűjt. A székelyeknél minden fejrőneműárus is. Ennek törzsöke a tájdivatos *rongya*. V. ö. **RONGYA**.

RONGYIKA, (rom-gy-i-ka) fn. lásd **RONGYOCSKA**.

RONGYMEZ, (rongy-mez) ősz. fn. Mez vagy öltözék, mely csak rongyokból áll. Így nevezetik mindennemű ruha is, mely könnyen rongyollik.

RONGYOCSKA, (rom-gy-ocs-ka) fn. tt. *rongyocská-t*. Kicsi rongy. *Rongyocskával bekötni a sebes ujját.*

RONGYOL, (rom-gy-ol) áth. m. *rongyol-t*. Rongygyá tép, szakgat, addig visel valamit, mig rongyokra oszlik. *Vigyázz, hogy a töviserk között el ne rongyold ruhádat.* V. ö. **RONGY**.

RONGYOLÁS, (rom-gy-ol-ás) fn. tt. *rongyolás-t*, tb. — *ok*, harm. szr. — *a.* Koptatás, szakgatás, mely által rongyossá leszen valami.

RONGYOLLIK, (rom-gy-ol-ol-ik) k. m. *rongyoll-ott*, htn. — *ani*. Folytonos rongyolás által szakadoz, romladozik. Ez igében, valamint más hasonló neműekben, a kettőztetett *ol* (l) képző sűrűbb gyakorlati állapotra, vagy tartósságra mutat.

RONGYOS, (1) (rom-gy-os) mn. tt. *rongyos-t* v. — *at*, tb. — *ak*. 1) Rongyokra tépett, szakadozott, hasadozott. *Rongyos ruha, nadrág, köpeny, gatyá, üng, szoknya, pendely. Sokszor a rongyos dolmányban*

is van okos legény. (Km.). Nyalka leány apáca, rongyos nadrág nádpáca (km.), t. i. ezek nem illenek össze. Vadászok nyelvén: *rongyos a róka*, midőn nyaratszaka a szórét hányva helyenként csupasznak látszik; máskép: *czondor*. Mondják ebekről is. 2) Mondják tépett földeli épületekről is. *Rongyos kunyhó, rongyos ház*. Különösen a népnyelv a csárdákat szereti e gúnynévvel illetni, honnan a több vidéki *rongyos csárda, rongyos lámpás* nevezetek. 3) Ki igen vásott, szakadozott ruhában jár. *Rongyos deák, rongyos koldus. Úgy szép a deák, ha rongyos.* (Km.). Innen a gúnynevek: *hopp rongyos, topp rongyos*. 4) Mondják levesről, melyben a föleresztett tojás vagy tészta rongyalakban úszik. *Rongyos leves*. 5) A növénytanban a levélnemű szervek éléről, midőn azok egyenetlenül és szabálytalanul vannak bevagdálva, mint a dudvacorsóbóka (*sonchus oleraceus*) leveleinek éle. (Lacerum).

RONGYOS, (2), puszta Somogy m.; helyr. *Rongyos-ra*, —on, —ról.

RONGYOSAN, (rom-gy-os-an) ih. Rongyos ruhában; vagy rongyokra tépve. *Rongyosan jární. A ruhát rongyosan viselni.*

RONGYOSKODÁS, (rom-gy-os-kod-ás) fn. tt. *rongyoskodás-t*, tb. —ok, harm. szr. —a. Gyakran vagy folytonosan rongyos ruhában járás.

RONGYOSKODIK, (rom-gy-os-kod-ik) k. m. *rongyoskod-tam*, —tál, —ott. Jó ruhának nem létében folytonosan rongyos öltözetben jár.

RONGYOSLEVES, (rongyos-leves) ösz. fn. Leves, melyben föleresztett s mintegy rongyokra szakadozott tojás vagy tésztarészek úszkálnak.

RONGYOSMAJOR, puszta Sopron m.; helyr. —major-ba, —ban, —ból.

RONGYOSODÁS, (rom-gy-os-od-ás) fn. tt. *rongyosodás-t*, tb. —ok, harm. szr. —a. A ruhának rongyossá változása, illetőleg állapot, melyre az jut, kinek ruhái rongyosakká lesznek.

RONGYOSODIK, (rom-gy-os-od-ik) k. m. *rongyosod-tam*, —tál, —ott. 1) Lassan-lassan rongyokra szakadoz. *Rongyosodik a soldáig viselt ruha*. 2) Emberről szólva am. a ruhája rongyossá leszen. *Iszom, hadd rongyosodjam.* (Km.). Mondatik ócska épületről is. *Rongyosodik a náddal, szalmával földött ház*.

RONGYOSSÁG, (rom-gy-os-ság) fn. tt. *rongyosság-ot*, harm. szr. —a. Rongyos tulajdonság, vagy állapot.

RONGYPÉP, (rongy-pép) ösz. fn. A papirgyárakban azon pépforma anyag, melyet az elázott rongyok képeznek.

RONGYSZEDŐ, (rongy-szedő) ösz. fn. Személy, ki a papirgépek számára helységről helysége, házról házra járva, s rendszeren sipolgatva, rongyokat gyűjtöget; máskép tájdivatosan: *rongyás*.

RONGYSZEKRÉNY, (rongy-szekrény) ösz. fn. Szekrény, melyben rongyokat tartanak. Különösen a papírmalomban, hol a beázott rongyokat péppé alakítják.

RÓNICZ, falu Zólyom m.; helyr. *Rónicz-ra*, —on, —ról.

RONKA, puszta Komárom m.; helyr. *Ronka-ra*, —n, —ról.

RONT, (rom-t) áth. m. *ront-ott*, par. —s, htn. —ni v. —ani. Legszelesb ért. valaminek épvoltát, rendeltetési képességét gyöngíti, kevesíti, vagy épen megsemmisíti, mi rendszeren az öszvefüggő részek elválasztása, szétbontása, s az azokat fentartó, vagy öszvetartó erőnek megszüntetése által történik. *Rontani a szerszámokat, eszközöket. A nagy fény, a füst rontja a szemeket. A forró étel rontja a fogakat. A mértéktelen, a rendetlen élet rontja az egészséget. A rozsz példák rontják az erkölcsöket.* Szűkebb ért. szilárd, tömör testeket némi erőszakkal romokra, darabokra tör, részeiket egymástól elválasztja. *Álgyuval rontani a falakat. Elrontani a házat. Elrontani az egészséget. Berontani az ajtót v. ajtón*, am. betörni, és bemenni rajta. *Berontani a várba*, falainak, kapujának elrontása után benyomulni. *Megrontani valakit* am. anyagilag vagy erkölcsileg tönkre juttatni; a köznépnél azt is teszi: megboszorkányozni; v. ö. RONTÁS, (2). *Áttrontani az ellenségén. Kírontani a várból*, am. nagy erővel, az ellenfél megtámadására, s romlására kinyomulni. *Lerontani, öszverontani a bástyákat.* E szónak törzse *rom*, melyből egyszerű *t* képzővel lett *romt*, kiejtve, és rendszeren írva, *ront*, mint az *om*, *bom*, *öm*, *döm*, *szám*, *hám*, *him* gyökökből *ont*, *bont*, *önt*, *dönt*, *szánt*, *hánt*, *hint*. V. ö. ROM és ROMLIK.

RONTÁS, (ron-t-ás) fn. tt. *rontás-t*, tb. —ok, harm. szr. —a. 1) Cselekvés, mely által valaminek ép állapota megszüntetik, vagy annak részei romokká tétetnek. Öszvetéve: *berontás*, az akadály betörése utáni benyomulás; *elrontás*; *kírontás*, am. mások romlására czélzó erőszakos kinyomulás; *megrontás*; *lerontás*; *öszverontás*. 2) Babonázás, boszorkányozás, mely által bajt, betegséget szándékoznak okozni valakinek, különösen az ily czélra készített valamely szer, pl. rongyba takart s útfélre letett pénz, melyet ha valaki fölvesz, veszélybe keveredik. A régi boszorkány pörökben eléforduló kifejezés: *ért a rontáshoz, látszott rajta a rontás*.

RONTATLAN, (rom-t-at-lan) mn. tt. *rontatlan-t*, tb. —ok. Ami, illetőleg aki rontva, elrontva, meg-rontva nincs. Igehatározóként am. rontatlanul.

RONTATLANUL, (rom-t-at-lan-ul) ih. Rontatlan állapotban, a maga épségében.

RONTÓ, (1), (rom-t-ó) mn. tt. *rontó-t*. Aki, vagy ami ront. *Falakat rontó álgyuk.* Öszvetéve: *fogrontó* édességek; *ruharontó* mocsok, piszok; *egészségrontó* családok is, melyek egyikéből származott a Guadányi által megénekelt *Rontó Pál*; átv. ért. rontani szerető.

RONTÓ, (2), falu Bihar m.; helyr. *Rontó-ra*, —n, —ról.

RONTÓFŰ, (rontó-fű) ösz. fn. Az üszögörök neméből való növényfajnak népies neve; máskép szintén népiesen: *aggófű, szöszösű*; növénytani néven: *aggó üszögör.* (Senecio vulgaris). Alkalmasint onnan kapta nevét, hogy a kuruzslók, s úgynevezett boszorkányok rontó babonázásra használták.

RONTOTT, (rom-t-ott) mn. tt. *rontott-at.* Amit akármiképp rontottak, vagyis épségét veszítették, romokká tették stb. *Elrontott falak, bútorok, szerszámok. Megrontott egészség. Boszorkány által megrontott ember,* azaz, a nép babonás véleménye szerint bizonyos betegségbe, vagy sebbe ejtett. Innen a népdali mondatt:

„A kis lány is dáma már,
Az anyja meg boszorkány,
Mind a kettő megront már.“

RÓNYA, falu és puszta Nógrád m.; helyr. *Rónyá-ra, —n, —ról.*

ROP, (1), hangszó, melynek származékai: *ropog, ropogás, ropogó, ropogós, ropaj*; nyomatékosabban ejtve: *ropp, honnan: roppad, roppan, roppaszt.* Azon természeti erős hangot utánozza, melyet valamely tömör szerkezetű, szilárd, kemény test ad, midőn önsulya, vagy künyomás által részei egymáshoz dörögölődnek, vagy éppen öszvetőredezve szerte omlanak. Rokon vele a finn *ropahdan* (roppanok), *ropisen* (ropogok) és *c* elötéttel a latin *crepo, crepito.*

ROP, (2), régies, már-már elavult ige, m. *rop-tam, —tál, —ott.* Tánczó lépéssel jár, vagyis mintegy ropogatja, robogatja, dörögögteti a földet.

„Ropja módos tánczát lova is kényesen.“

Gyöngyösi.

„Meghorgasztrán egyik lábát, felemeli,
Míg a többin ropja, azt vezetékeli.“

Ugyanaz.

„Tündér lányok ottan laknak,
Tánczot roznak, úgy mulatnak.“

Arany J.

Aki mint szokta, úgy ropja. (Km.). *A mint atyák fűjék, fiak úgy megroppják.* (Km.). *Red rop a muzsikára.* (Páriz Pápai.) Mikes Kelemennél ikes ige (ropik, mint régiesen: lépik), mert így szól: „A való, hogy az asszonyok mellett az a két becsületes személy elropnék az asszonyokért is.“ (Toldy F. kiadása 45. l.).

A nemzeti magyar, különösen vitézi toborzó tánczból könnyű megérteni, hogy a *rop* nem egyéb mint ama *rop* v. *rob* hang, melyet részént az öszvetített bokák, részént az ugránczó lábak alatt a föld vizshangoztat. A déli vogulban Budenz J. szerint *rajp-* am. ugrani. V. ö. ROB; és TOBORZÓ.

ROPAJ, (rop-aj) fn. tt. *ropaj-t, tb. —ok.* Folytonos, vagy bevégzett *rop* hang. *Tánczólok ropaja.* Legközelebbi rokona *robaj*, s képeztetésre olyan mint, *sohaj, zsibaj, moraj, zőrej* stb.

ROPÁS, (rop-ás) fn. tt. *ropás-t, tb. —ok, harm. szr. —a.* Tánczó lépéssel járás.

ROPOG, (rop-og) önh. m. *ropog-tam, —tál, —ott.* Erős *rop* hangot adva mozog, török, ég, stb. *Ropog a löporral fölvetett szikla. Ropog a fogakkal tört dió. Fogak között ropog a kövecs, a kőpor. Ropog a puska. Ropog a lábak alatt a keményre fagyott hó. Ropognak a kemény csizmák. Ég a kunyhó, ropog a nád.* (Népd.). *Úgy megfutott, szinte ropogott. Az ég-dörgés néha úgy hallatszik, mintha ropogna.* V. ö. ROP.

ROPOGÁS, (rop-og-ás) fn. tt. *ropogás-t, tb. —ok, harm. szr. —a.* *Rop* hanggal járó mozgás, törés, rázás, nyomás, égés stb. *A dőlő háznak, a fölvetett sziklának, a leszakadó hídnek, az égő nádnak, a fogak közt törött diónak ropogása. Csontok ropogása.* V. ö. ROP, ROPOG.

ROPOGÓS, (rop-og-ó-os) mn. tt. *ropogós-t v. —at, tb. —ak.* Ami ropogni szokott, ami törés, zúzás, rágás, harapás alatt *rop* hangot adva omlik szét. *Ropogós mennykő, istennyila. Ropogós sütemény. Ropogós cseresnye,* melynek kemény a húsa. *Ropogós csizma.*

ROPOGTAT, (rop-og-tat) miv. m. *ropogtat-tam, —tál, —ott.* Eszközli, okozza hogy valami ropogjon. Vadászok nyelvén ropogtat a szarvasvad, midőn lassan vonuló haladása alatt a száraz galy és lomb csörög.

ROPOGTATÁS, (rop-og-tat-ás) fn. tt. *ropogtatás-t, tb. —ok, harm. szr. —a.* Cselekvés, midőn valaki vagy valami ropogtat.

ROPOLY, puszta Somogy m.; helyr. *Ropoly-ba, —ban, —ból.*

ROPONCZ, I. RAPONCZ.

ROPP, hangszó, mely a *rop* hangnál nyomatékosabb, s az illető hangot mintegy egész terjedelmében adja vissza, pl. midőn elbeszélésben így szólunk: *azután ropp! eltört a tengely.*

ROPPAD, (ropp-ad) önh. m. *roppad-t.* Szabó D. szerint am. roppanva horpad. *Megroppadt a boltív.*

ROPPADÁS, (rop-p-ad-ás) fn. tt. *roppadás-t, tb. —ok, harm. szr. —a.* Roppanva horpadás. V. ö. ROPPAD.

ROPPAN, (rop-p-an) önh. m. *roppan-t.* Egy teljesen bevégzett *rop* hangot adva mozzan, avagy török, szakad, stb. *Roppan a kerék, midőn eltörik. Roppan a megrázott ember háta. Egyet roppant, s ketté törött. Dereka nagyot roppant. Minden teheremelésre roppant a rúd.* Legközelebbi rokona: *robban*, mely egyébiránt csak mozdulatra, menésre, távozásra vonatkozik. V. ö. ROBBAN.

ROPPANÁS, (rop-p-an-ás) fn. tt. *roppanás-t, tb. —ok, harm. szr. —a.* A szilárd részeknek egymáshoz dörögölődő mozzanása, vagy törésök, szakadásuk alatt hallatszó erős *ropp* hang.

ROPPANAT, (rop-p-an-at) fn. tt. *roppanat-ot, harm. szr. —a.* Roppanás a tárgytól elgondolva. *Mint pillantat v. pillanat.*

ROPPANT, (1), (rop-p-an-t) áth. m. *roppant-ott, par. —s, htn. —ni v. —ani.* Roppánová tesz; eszközli, hogy roppanjon valami. *A nagy teher megrop-*

pantotta az emelő rudat, a kereket. A csömörösnek hátát gyurás, rászás által megroppantani. V. ö. ROPPAN.

ROPPANT, (2), (rop-p-an-t) mn. tt. *roppant-at*.

1) Ami *ropp* hangot adva mozzant, törött, zúzott, alászállott. *A roppant lábszár csuklóban kifeszamodott.*
2) A maga nemében igen nagy terjedelmű, nagyszerű, temérdek nagy. *Roppant város, ház, templom.* Leginkább épületekről, vagy épületekből álló egészeztől mondják, szélesb ért. más nagyságokról is, melyek nagy terhek miatt mintegy megroppannak. *Roppant erő, erőküddés. Roppant birodalom, hatalom. Roppant gyülekezet.* Hibás toldással: *roppantott.*

ROPPANTÁS, (rop-p-an-t-ás) fn. tt. *roppantás-t*, tb. —ok, harm. szr. —a. Cselekvés, midőn valami roppanóvá tétetik.

ROPPANTSÁG, (rop-p-an-t-ság) fn. tt. *roppantság-ot*, harm. szr. —a. Roppant tulajdonság, nagyszerűség.

ROPPANTUL, (rop-p-an-t-ul) ih. Átv. ért. am. fölöttébb, igen nagyon, nagyszerűen.

ROPPASZT; ROPPASZTÁS, I. ROPPANT; ROPPANTÁS.

ROS, elvont gyök. 1) Vöröset jelent a *rosda*, v. *rozsa* származékban. Ily viszonyban állanak a latin *ruber* és *rubigo*, továbbá a német *roth* és *Rost*. V. ö. ROZSDA. 2) Romlást teszen a *roskad*, *roshad* és *rost* származékokban. Ez értelemben közel áll hozzá mind a testi mind az erkölcsi romlásra vonatkozó *rosz*, s a héberben *rásas* (רשע, contudit, diruit, evertit). V. ö. RO gyökhangot, és különösebben ROGY, ROM, ROST, ROSZ szokat.

RÓS, (ro-os) mn. tt. *rós-t* v. —at, tb. —ak, kicsinyítve: *róska*. Ritka használatu, elavult szó, am. vörös, vörnyeges. Eléjön Sándor Istvánnál. Egy eredetű a vörösre vonatkozó *rosda*, *róka*, *rót*, és a vékonyhangu *röt*, *röz*, *rüh* v. *rih* szókkal. Idegen nyelvekből legközelebb áll hozzá a német *roth*.

RÓSA, (miként Molnár A. is írja), I. RÓZSA.

RÓSÁS I. RÓZSÁS.

ROSDA I. ROZSDA.

ROSHAD, v. ROSSAD; ROHADÁS; ROHADT stb. (Molnár Albertnél); I. ROHAD; ROHADÁS; ROHADT stb. Egyébiránt eredetre nézve az első rendűek törzsöke a melléknévalaku *ros*, a romlást jelentő *ro* tiszta gyöktől, keményen ejtve: *rot*; honnan: *rothad*.

ROSINDAL, falu Pozsony m.; helyr. *Rosindal-ba*, —ban, —ból.

RÓSKA, (ro-os-ka) mn. tt. *róská-t*. Vörhenyeges v. vöröses színű.

„Hát a vérés (t. i. macska) kicsinál?

Egeret fog, sántikál.

A róska addig leste,

Míg futtába elcsípte.“

Székely népdal.

Egyezik vele az élesb hangu *riska*, pl. *riska* tehén, melynek vörnyeges szőre van. V. ö. RISKÁ.

ROSKAD, (ros-og-ad; v. ö. ROS 2) önh. m. *roskad-tam*, —tál, —t v. —ott. Szoros ért. mondjuk oly merev testről, vagy alkotványról, melynek részei között az öszvetartó, vagy fentartó erő megszűnván, vagy megtágulván, alászáll és szétbomlik. *Roskad az alapjában megíngatott, vagy közben-közben megrepedt ház. Roskad a víztől alámosott part. Leroskad, öszveroskad. Roskadnak a születte gerendák, s az ily gerendákon fekvő házfödél.* Továbbá mondjuk emberekről, s más, kivált nagyobb és teherhordó állatokról, midőn erejüket veszítve, vagy túl terhelve lerogynak. *Leroskadni, öszveroskadni, a teher alatt, az ijedelem, a gyöngeség miatt.*

ROSKADÁS, (ros-og-ad-ás) fn. tt. *roskadás-t*, tb. —ok, harm. szr. —a. Állapot, midőn valami, v. valaki *roskad*. *Roskadástól féltetni, roskadás ellen megtámogatni a házat.* V. ö. ROSKAD.

ROSKADÁLY, (ros-og-ad-ály) fn. tt. *roskadály-t*, tb. —ok, harm. szr. —a. A bányákban azon hely, hol a földet, illetőleg a köveket leroskaszották.

ROSKADÉK, (ros-og-ad-ék) fn. tt. *roskadék-ot*, harm. szr. —a. A bányákban azon földomladék, vagy köromok, töredékek, melyeket löporral, vagy más eszközzel és móddal leomlasztottak.

ROSKADOZ, (ros-og-ad-oz) gyak. önh. m. *roskadoz-tam*, —tál, —ott, par.—z. Folytonosan *roskad*, s ennek következtében lassan-lassan romladozik, vagy alább-alább száll. *Az elhagyott épület falai roskadoznak. A víz mosta partok roskadoznak.* Emberre, s más állatra vonatkozva am. gyakran lerogy.

ROSKADOZÁS, (ros-og-ad-oz-ás) fn. tt. *roskadozás-t*, tb. —ok, harm. szr. —a. Állapot, midőn valami vagy valaki *roskadoz*.

ROSKADT, (ros-og-ad-t) mn. tt. *roskad-t-at*. Ami *roskadva* leomlott, ledőlt, alászállott. *Roskad-t ház. Teher alatt leroskad-t barom.* V. ö. ROSKAD.

ROSKADTAN, (ros-og-ad-t-an) ih. Roskad-t állapotban.

ROSKADTSÁG, (ros-og-ad-t-ság) fn. tt. *roskadtság-ot*, harm. szr. —a. Roskad-t állapota vagy tulajdonsága valaminek.

ROSKÁNY, KIS—, NAGY—, erdélyi falvak Hunyad m.; helyr. *Roskány-ba*, —ban, —ból.

ROSKATAG, (ros-og-ad-ag) mn. tt. *roskatag-ot*, Roskadó állapotban levő; roskadásra hajlandó. V. ö. ROSKAD.

ROSKÓCZ, faluk Szepes és Zemplén m.; helyr. *Roskócz-on*, —ra, —ról.

ROSKOVÁNY, falu Sáros m.; helyr. *Roskovány-ba*, —ban, —ból.

ROSNOK, I. ROZSNOK.

ROSNYÓ, I. ROZSNYÓ.

ROSOLIS, I. ROZSÓLIS.

ROSONDA, erdélyi falu Nagy-Sink székben; helyr. *Rosondán*, —ra, —ról.

ROSSAD; ROSSADÁS I, ROHAD; és ROHAD,

ROSSIA, faluk Arad és Bihar m.; helyr. *Rossia-n*, —*ra*, —*ról*.

ROSSZ; ROSSZALL; ROSSZÚL stb. lásd ROSZ; ROSZALL; ROSZÚL stb.

ROSZSZANT; ROSZSZANTÁS, lásd RISZSZANT; RISZSZANTÁS.

ROST, (ros-t) fn. tt. *rost-ot*. 1) Azon fonalszerű részek, melyekből az állati és növényi testek szilárd húsos részei, izmai mintegy össze vannak szöve. *Ha a húst igen kifőzik, csak rostjai maradnak.* Különösen a fának kérge és húsa között levő hártya, melyet szálakra lehet fosztani. 2) Szélesb ért. akárminemű rojt. *Rostok a gatyaszáron, a szőnyegen, a függönyön.* 3) Néhatt am. bizonyos távolságban, és párhuzamosan öszveszerkezett rudakból, léczekből, szálakból álló rácsféle alkotmány; Szabó Dávidnál is. Általánosabban: *rostély, rács*. 4) Némely tájakon annyi is, mint : íz, szakasz. *Három rostban (ízben) is voltam nálatok.* Mindezen jelentésekből kiténik, hogy „rost“ egymástól elszakasztható, vagy valóban elszakadozott fonalakból, szálakból áll, s ennél fogva nem csak alaphangjára, hanem alapfogalmára is meg egyezik a *rojt* szóval, t. i. az *s* és *j* oly változási viszonyban állanak egymással, mint *esik ejt, fessék fejt* igékben. A persában rokon vele : *risa* v. *résa* (fimbria, fibra, barba). V. ö. ROS.

ROSTA, (ros-t-a) fn. tt. *rostá-t*. Keresztben és hézagosan öszveszött rostokból álló, s dőbön alaku karimával ellátott gazdasági eszköz, mely által különféle szemek jószágot, homokot, kavicsot stb. a szemetől s más idegen részekről megtisztogatnak. *Vas rosta*, melynek rostjai vas drótokból állanak. *Fa rosta* v. *török rosta*, vékony faszálakból való rostokkal, melyet a nyomtatók és szórók használnak. *Sűrű, ritka rosta. Szelelő rosta. Abrakos rosta.*

„Kell a gazdasszonynak szita, rosta, kanál.“

Vöféli vers.

Rostával meríteni a vizet, am. haszontalan munkát tenni. Vak aki a rostán által nem lát. Rostát vetni, am. rostaforgatásból jövendőt mondani. Némileg különbözik : szita.

Alapértelménél fogva ugyanaz, ami a *rost*, az a utóhang az eredeti értelmet határozottabbá tevén. V. ö. ROST. Dankovszky szerint illirül és oroszul : *reseto*.

ROSTAAL, v. ROSTAALY, v. ROSTAALJ, (rosta-al, v. rosta-aly, v. rosta-alj) ösz. fn. Általán, a rosta hézagain áthullott szemét, polyva, s más idegen nemű részek. Különösen itt-ott holmi apróbb soványabb gabonaszemekkel, ocсуval vegyített polyva; máskép : *rostahulladék. Rostaalyt* v. (elválasztva) *rosta alját adni a baromfiaknak.*

ROSTACSINÁLÓ, (rosta-csináló) ösz. fn. Messterember, illetőleg gépész, ki rostákat készít.

ROSTACSONT, (rosta-csont) ösz. fn. Bonezetiari ért. egészen elül, a kaponya fenekén, az ék- és hom-

lokcsont között fekvő csont, mely vékony rostnemű csontokból áll. (Os ethmoideum).

ROSTACSONTSEJT, (rosta-csont-sejt) ösz. fn. Sejtszövetek a rostacsont oldalrészeiben. (Sinus ethmoidales).

ROSTACSONTÜTÉR, (rosta-csont-üt-ér) ösz. fn. Ütér a kaponya rostacsontjában.

ROSTÁL, (ros-t-a-al) áth. m. *rostál-t*. A szemes részekből álló jószágot rostában forgatva az idegen vegyülettől megtisztítja. *Bizát, rozso, árpát rostálni. Malomba való gabonát, vetni való magot rostálni.* Átv. szoros vizsgálat alá vesz valamit, s amit rosznak talál, azt eltávolítja.

ROSTÁLÁS, (ros-t-a-al-ás) fn. tt. *rostálás-t*, tb. —*ók*, harm. szr. —*a*. Cselekvés, midőn valamit rostával tisztogatnak.

ROSTÁLGAT, (ros-t-a-al-og-at) gyak. áth. m. *rostálgat-tam*, —*tál*, —*ott*, par. *rostálgass*. Gyakran, vagy folytonosan, vagy lassan-lassan rostál. V. ö. ROSTÁL.

ROSTÁLGATÁS, (ros-t-a-al-og-at-ás) fn. tt. *rostálgatás-t*, tb. —*ók*, harm. szr. —*a*. Gyakori, ismételt, vagy lassan-lassan folytatott rostálás.

ROSTANYAG, (rost-anyag) ösz. fn. Anyag, melyből az állati vagy növényi test rostjai állanak.

ROSTAPOR, (rosta-por) ösz. fn. Por, mely a rostában rázott, forgatott, szelelt gabonából kiszáll, lehull, szétrepül. *Mellére szállt a rostapor.*

ROSTÁR v. RESTÉR, falu Gömör m.; helyr. *Rostár-on*, —*ra*, —*ról*; v. *Restér-én*, —*re*, —*ről*.

ROSTÁS, (1), (rost-a-as) 1) mn. tt. *rostás-t* v. —*at*, tb. —*ak*. Rostával ellátott. *Rostás bolt*. 2) fn. tt. *rostás-t*, tb. —*ók*. Rostacsinaló. Rostaáruló.

ROSTÁS, (2), pusza Veszprém m.; helyr. *Rostás-on*, —*ra*, —*ról*.

ROSTAT v. RÓSTAT, székely tájige, m. *rostat-ott*, par. *rostat*. Házról házra jár, lófut; koslat, peslet. Egyezik vele a Dunán túl, nevezetesen Vasban és Szalában, divatos *lóstól*, s úgy látszik amaz csak hangmódosított alakja emennek, miután az *r* és *l* mint rokonszervű hangok többször föleseréltetnek, miszerént amaz is eredetileg *lóstat*, melynek gyöke a mozgásra vonatkozó *ló*, honnan *lót*. Ugyanezen alapfogalom szerent alakultak : *koslat* (oslat), *peslet* és *vislat*, miről l. e szókat, illető rovataik alatt.

ROSTATÁS v. RÓSTATÁS, (rostat-ás) fn. tt. *rostatás-t* v. *róstatás-t*, tb. —*ók*, harm. szr. —*a*. Házról házra járás, pesletés, koslatás. V. ö. ROSTAT.

ROSTAVARRÁNY, (rosta-varrány) ösz. fn. Varrány a rostacsontban. (Sutura ethmoidalis); v. ö. VARRÁNY és ROSTACSONT.

ROSTAVETÉS, (rosta-vetés) ösz. fn. Babonás működés, midőn a rosta pergetéséből jövendőnek, vagy találgatnak valamit. E végre bizonyos nemű bogarakat is használnak, melyeket a rostába tesznek, s amely égtáj felé indulnak e bogarak, állítólag ott

van az elveszett, vagy ellopott jószág. Ezen bogarak neve: *rostavető*.

ROSTÉLY, fn. tt. *rostély-t*, tb. — *ok*, harm. szr. — *a*. 1) Hézagosan összeállított, egymásba szövött rudakból vagy sodronyokból való mű, mely kerítésül, vagy zár gyanánt szolgál. *Vas rostélyok az ablakon. Drót rostély. Fa rostély. A kertet rostélylyal keríteni. A ház előtt vas rostélyt húzni.* 2) Hasonló szerkezetű konyhai eszköz, melyen holmi húsféléket pirítanak, sütnék. *Rostélyon sült hal, pecsenye.* Egyezik vele a német *Rost* (hollandul: *rooster*, s közvetlenül talán a magyar is a németből származott) és a *c* előtétel latin *crates*; de a tiszta magyar *rác*s is hangokban szintén közel áll a *rost'* törzsohöz. V. ö. **RO** gyökhang, és **ROJT**, **ROST**.

ROSTÉLYOS, (rostély-os) mn. tt. *rostélyos-t* v. — *at*, tb. — *ak*. Rostélylyal ellátott, kerített, zárt. *Rostélyos ablak, udvar, kert, házoló.* Főnevel használva (a midőn tt. — *t*, tb. — *ok*) am. rostélyon süített hús, különösen szarvasmarhából. *Rostélyos, vöröshajmával, burgonyával. Francziásan készített rostélyos.*

ROSTÉLYOZ, (rostély-oz) áth. m. *rostélyoztam*, — *tál*, — *ott*, par. — *z*. Rostélylyal ellát, elzár, bekerít. *Rostélyozni a börtön ablakait, a ház elejét, a kertet.* V. ö. **ROSTÉLY**.

ROSTÉLYOZÁS, (rostély-oz-ás) fn. tt. *rostélyozás-t*, tb. — *ok*, harm. szr. — *a*. Cselekvés, midőn rostélyoznak valamit. V. ö. **ROSTÉLYOZ**.

ROSTÉLYOZAT, (rostély-oz-at) fn. tt. *rostélyozat-ot*, harm. szr. — *a* v. — *ja*. Rostélyból álló műszerkezet, egészen, és alkalmazott állapotában véve. *A rostélyozatot szélbontani, öszvetörni.*

„Fekete szemű szép hölgyecske!
Röpülhetnek csak mint a fecske:
Még ma szállnék, szemed láttára,
Ablakod rostélyozatjára.“

Kazinczy F. (Keresztes Bálint' című versezet).

ROSTÉLYRÚD, (rostély-rúd) ösz. fn. A rostélyt, mint szerkezett művet képező rudak, pl. vas rudak, fa léczek. *Sűrűen, ritkán álló, lapos, hengerded rostélyrudak. A rostélyrudak között általbújni, átnyújtani valamit.*

ROSTÉLYZAT, I. **ROSTÉLYOZAT**.

ROSTIKA, (ros-t-i-ka) kicsinyző fn. tt. *rostiká-t*. 1) Kisded rost; általánosabban a székeleyknél am. rongyfoszladék. 2) A lopvanószó harasztok seregébe tartozó növény; termése sűrű kerekded bibircsók, melyek a levél lapját egészen befödik. (Acrostichon). *Északi rostika*, melynek lombjai két három ágra sallangosak, rostosak. (Acrostichon septemtrionale). *Felemás rostika*, lombjai szárnyasan hasadtak, sallangjai sűrűk. (Osmunda spicant. L.). Nevét rostos tulajdonságától kapta.

ROSTIKÁDZÁS, (ros-t-i-ka-ad-oz-ás) I. **ROSTOLLÁS**, v. **ROSTIKÁZÁS**.

ROSTIKÁDZIK, (ros-t-i-ka-ad-oz-ik) I. **ROSTIKÁZIK**.

ROSTIKÁZÁS, (ros-t-i-ka-az-ás) fn. tt. *rostikázás-t*, tb. — *ok*, harm. szr. — *a*. Rostocskákra szakadozás; másképp: **ROSTOLLÁS**.

ROSTIKÁZIK, (ros-t-i-ka-az-ik) k. m. *rostikáztam*, — *tál*, — *ott*. Mondjuk testekről, szövetekről, midőn apró rostokra, rojtocskákra szakadoznak, vagy legalább rostok, rostikák mutatkoznak rajta. *A vászon rostikázik v. rostikádzik*, ha fonalak nyúlnak ki belőle (Gyarmathi S.); másképp: *rostollik*. V. ö. **ROSTIKA**.

ROSTÓCZ, I. **ROSZTÓCZ**.

ROSTOCSKA, (ros-t-ocska) fn. tt. *rostocská-t*. Kisebbféle rost.

ROSTOKI, puszta Liptó m.; helyr. *Rostoki-ba*, — *ban*, — *ból*.

ROSTOL, (ros-t-ol) áth. m. *rostol-t*. Valamely testet rostokra választ, szakaszt, hasít. *Rostolni a vásznat, szőnyeget, a fának belső héját, a megfőtt, megsült húst.*

ROSTOLÁS, (ros-t-ol-ás) fn. tt. *rostolás-t*, tb. — *ok*, harm. szr. — *a*. Rostokra választás vagy hasítás. V. ö. **ROSTOL**.

ROSTOLLÁS, (ros-t-ol-ol-ás) fn. tt. *rostollás-t*, tb. — *ok*, harm. szr. — *a*. Rostokra, fonalakra válás vagy szakadozás. V. ö. **ROSTOLLIK**.

ROSTOLLIK, (ros-t-ol-ol-ik) k. m. *rostollott*, htn. — *ni* v. — *ani*. Rostokra, szálakra, fonalakra válik, szakadoz. *Rostollik a kopott, hánytvetett szövet. Rostollik az igen megfőtt, és kiszáradt disznólábnak húsa.*

ROSTONYA, (ros-t-ony-a) fn. tt. *rostonyá-t*. A vérnek szálakká szilárduló részei, melyekből az izmok rostjai képződnek. (Fibrina).

ROSTOS, (ros-t-os) mn. tt. *rostos-t*, v. — *at*, tb. — *ak*. Rostokra szakadozott, rostokkal ellátott; rojtos. *Rostos fahéj, rostos hús. Rostos vászon, szőnyeg. Rostos czafrang.* V. ö. **ROST**.

ROSTOSAN, (ros-t-os-an) ih. Rostos állapotban, rostokra szakadozva.

ROSTOZ, (ros-t-oz) áth. m. *rostoztam*, — *tál*, — *ott*. L. **ROSTOL**.

ROSTOZÁS, (ros-t-oz-ás) I. **ROSTOLÁS**.

ROSTYA, (ros-tya) fn. tt. *rostyá-t*. Kömény-maggal fűszerezett rántottleves. Nyitravölgyi tájszó. Gyöke a vöröset, vörnyegeset jelentő *ros* v. *rós*, mint-hogy az ily levest csakugyan piritott rántással készítik. V. ö. **VETRECEZÉ**, és **RÖSTÖL**.

ROSZ, (1), hangutánzó gyöke *roszog* igének. Változattal: *roz* (*rozog*, *rozsan* szókban).

ROSZ, (2), mn. tt. *rosz-at*. 1) Ami eredeti kellő épségét vagy rendeltetési képességét elvesztette. *Rosz ház, roz paja, roz falak. Kicsorbult rozz kés, fegyver. Elviselt rozz kalap, rozz csizma, rozz nadrág, rozz üng. Rozz toll. Rozz lábak, szemek, fogak. Rozz színben, bőrben lenni.* Ez értelemben mind rozznak mondható, ami rongyos, kopott, vásott, erőtlen stb. 2) Ami már eredettől fogva olyan, hogy rendeltetésének meg nem felel, milyenek általán oly művek, melyek hibásan készítvék, vagy hamar romlanak, kopnak. *Rosz*

posztó, rozszó, rozszó, rozszó tinta, rozszó edények, rozszó szerzők, eszközök. Rozszó árúk, rozszó pénz, mely meg van hamisítva, vagy belbecs nélküli. 3) Ami általában nincs tetszésünkre, ínyünkre, ami nem kedvünk szerént való. Rozszó étel ital, rozszó bor. Rozszó íz, rozszó szag, rozszó levegő, rozszó idő, rozszó termés. Rozszó világ. Rozszó versek, zene, táncz, színdarab. Rozszó néven venni valamit. Rozszó jel, rozszó hír. A rozszó lencse válogatja a vizet, v. válogat, mint rozszó lencse a vízben. (Km.). 4) A jó erkölcs, jó rend, kötelesség és valaminek rendeltetése elleni, vagyis azok szabályaival nem egyező, ezeknek meg nem felelő. Rozszó magaviselet, életmód. Rozszó atyafi, rozszó társ, rozszó szomszéd. Rozszó lelkiösméret. Rozszó cselekedet, tett, példa. Rozszó magyarázni. Rozszó vetemedni. Közmondatok: Rozszó katona az, kinek fegyvere is nehéz. Rozszó madár az, ki a tollát nem bírja. Rozszó kopó az, melyet bottal hajtanak a nyúl után. Jobb a jó szomszéd sok rozszó atyafind. Nagy hóhér a rozszó lelkiösméret. Rozszó kút az, melybe vizet kell hordani. Rozszó nyelv a bika ald is borjút tehet. Rozszó szolgának legrozszóbb tagja a nyelve. Rozszó pénz el nem vész. Isemrem, mint a rozszó pénzt. Rozszó seprű el nem vész a háztól. Míg a rozszó kocsmáros rajta kapják, sok kárt tesz. A rozszó példán nem kell hitet varrni. Rozszó sok a mentsége. Minden rozszó puskásnak vagyon kifogása. Jobb magán lenni, hogy sem rozszó társal. Aki rozszó szokott, azt nehezen hagyja. Rozszó nem kell mester. Rozszó templomban is összejárnak. Rozszóban jobb hátra menni, mint előre. Rozszó fát tett a tűzre. Rozszó fűre hágott. Rozszóban törni a fejét. Rozszó uton nyert jószág elvesz nem sokára.

A rozszó általános ellentéte a jó; a czélszerű, kedves, tetsző értelemben is. Előbb fordul rozszó a dolog, mint jóra. (Km.). Jóért rozszóal fizetni. Akkor legrozszóbb a rozszó, mikor magát józnak tettei. (Km.). Fokozatra nézve, erkölcsi tekintetben különbözik tőle a gonosz, mely inkább csak erkölcsi rozszóságra vonatkozik; de mindkettő néha csak csintalant, vagy szelidebb értelembeli vásottat jelent.

Alapfogalomban azon ro és ros gyökű szókkal egyezik, melyek általán romlást jelentenek. Rokonok hozzá a magyarban közelebb: ronda, rút; továbbá idegen nyelvekben a héber ra^h, rua (רע), malus pravus, רע, malus, malignus fuit, rásá^h, (רשע), improbus, ferox, az arabban: malitia, finn räsy, räsyy (Fábián), raiska (= hulladék, haszontalan valami. Budenz), mongol oroota (schlecht, hässlich), persz rós, rósan (durus indole, malignus).

Vajon e szót kettőztetett vagy csak egyszerű szó betűvel kelljen-e írni, azt, a kiejtésre tekintve, eldöntőleg meghatározni azért nehéz, mert a köz kiejtés a kettőztetés mellett szól, és hogy a tárgyesetben rozszóat nem pedig rozszó. De ezen körülmény csak oda mutat, hogy e szót a-val ragoztatik, s az ilyen szók rendszeren at ragot használnak, pl. hal halat, tál tálat, szál szlát. Egyébiránt az is tudva levő dolog, hogy a nyelvszokás szereti néha, főleg hangsúlyozásból kettőztetni, kivált az s és sz hangoztat, pl. uszu uszszu, aszú aszszú, nosza noszszu, bezeg

bezeg, boszu boszszu, fris friss, frisen frissen, kisebb kisebb, eső esső stb. Származásánál fogva rozszó épen úgy képződött a ro gyökből egyszerű sz-vel, mint a ros, roh, rot, roz gyökök szintén egyszerű mássalhangzókkal a rohad, roskád, rohad, rohad, rozog származékokban. Az általános kiejtést követve, hibának a rozszó-at sem tekinthetjük.

ROSZABBAN, (rozszó-abb-an) ih. Rozszóbb mértékben, vagy móddal, nem oly jól, mint előbb, vagy mint kellene, vagy máshoz hasonlítva. Rozszóbban érzi magát a beteg. Péter rozszóbban viseli magát, rozszóbban tanul, mint Pál.

ROSZABBÍT, (rozszó-abb-ít) áth. m. rozszóbbít-ott, par. — s, htn. — ni v. — ani. Rozszóbbá tesz valamit, nagyobb mértékben tesz rozszóbbá valamit. Ezzel csak rozszóbbítod sorsodat.

ROSZABBÍTÁS, ROSZABBÍTÁS, (rozszó-abb-ít-ás) fn. tt. rozszóbbítás-t, tb. — ok. Rozszóbbá tevés.

ROSZABBITMÁNY, (rozszó-abb-ít-mány) fn. tt. rozszóbbítmány-t, tb. — ok. Rozszóbbá tett valami, pl. ha a mezei gazdaságban a földmíveléshez tartozó eszközök, épületek használat által és több idő múltával, a nélkül hogy jó karban tartatnának, kevésbé használható, vagy épen romló állapotban vannak. Latinosan: deterioratio.

ROSZABBODÁS, (rozszó-abb-od-ás) fn. tt. rozszóbbodás-t, tb. — ok, harm. szr. — a. Átváltozás, melynél fogva valami v. valaki rozszóbb állapotba jő, mint előbb volt. Egészség, sors rozszóbbodása.

ROSZABBODIK, (rozszó-abb-od-ik) k. m. rozszóbbod-tam, — tál, — ott. Rozszóbbá lesz, rozszóbbára változik. Egészsége napról napra rozszóbbodik. Ellentéte: jobból, javúl.

ROSZABBUL, (1), (rozszó-abb-ul) ih. lásd ROSZABBAN.

ROSZABBÚL, ROSZABBUL, (2), (rozszó-abb-úl) ön. m. — t. L. ROSZABBODIK.

ROSZABBÚLÁS, ROSZABBULÁS, (rozszó-abb-úl-ás) l. ROSZABBODÁS.

ROSZAKARAT, (rozszó-akarát) ősz. fn. Másnak kárára, veszedelmére, szégyenére stb. törekvő akarat. Rozszóakarattal lenni valaki iránt. Ellentétei: jó-akarát, kedvezés, pártolás. Használtatik erkölcsi értelemben is a latin 'malitia' jelentésében.

ROSZAKARATÚ, v. — AKARATU, (rozszó-akarátú) ősz. mn. Ki más vagy mások iránt rozszóakarátal van. Rozszóakarátú tanácsadó, izgató.

ROSZAKARÓ, (rozszó-akaró) ősz. fn. Személy, ki másnak kárára, veszedelmére, szóval akárminemű rövidségére törekszik, milyenek általán az ellenségek, az irigyek, stb. Sok rozszóakarói vannak. Ellentétei: jóakaró, pártoló.

ROSZAL, (rozszó-al) áth. m. rozszóal-t. Valamiről azt mondja, állítja, hogy rozszó; valamit rozszónak tart, nem helyesel. Rozszóalni valakinek tetteit, szándékát, akaratát, tervét. Ejtik, és írják kettőztetett l-lel is: rozszóall, amidőn öszvetett szónak tekinthető: rozszó-vall, azaz rozszónak-vall, mint javall, sokall, drágáll.

ROSZALÁS, (rosz-al-ás) fn. tt. *roszálás-t*, tb. —ok, harm. szr. —a. A visszatetszésnek azon neme, melynélfogva valamit rosznak tartunk, vallunk, nem helyeslünk, kárhoztatunk, hibáztatunk, stb.

ROSZALKODÁS, (rosz-al-kod-ás) fn. tt. *roszalkodás-t*, tb. —ok, harm. szr. —a. Rosz cselekedetek gyakorlása, erkölcstelen, pajkos magaviselet.

ROSZALKODIK, (rosz-al-kod-ik) k. m. *roszalkod-tam*, —tál, —ott. Rosz tetteket gyakorol, roszul viseli magát.

ROSZASÁG, (rosz-a-ság) fn. tt. *roszaság-ot*. Széles ért. tulajdonság, vagy állapot, midőn valami, bárminemű anyagi értelemben rosz. *Roszasága miatt használhatlan eszköz, járhatatlan út*. Erkölcsi ért. az akaratnak roszra törő, rosz cselekedeteket gyakorló tulajdonsága, továbbá, a jó erkölcs elleni tett. *Roszaságodért megérdemled a büntetést*. V. ö. ROSZ.

ROSBÉLŰ v. —BÉLŰ, (rosz-bélü) ösz. fn. Akinek vagy minek gyomra roszul emészt. Néha így is mondják : *kákabélü*.

ROSZCSŰR v. OROSZCSŰR, erdélyi falu a szebeni székben ; helyr. *Roszesür-be*, —ben, —böl.

ROSZFÉLE, (rosz-féle) ösz. mn. Olyanféle, mint a rosz szokott lenni, rosz tulajdonságu.

ROSZFÉLESEG, (rosz-féleség) ösz. fn. Rosz tulajdonság. *Semmi sem jut egyéb eszibe csak a roszféleség*. (Kriza. J.).

ROSZHANGZAT, (rosz-hangzat) ösz. fn. Fül-sértő hangok torlódása valamely szóban, pl. *ptrüesök*. (Cacophonia).

ROSZHÍRŰ v. —HIRŰ, (rosz-hírü) ösz. mn. Akiről roszat, különösen erkölcsi roszat mond a közbeszéd.

ROSZINA, I. ROZSINA.

ROSZINDULATŰ v. —INDULATU, (rosz-indulatü) ösz. mn. Aki más iránt kedvezéssel nincsen, hanem inkább annak kárát kívánja. Továbbá akiben a roszra való hajlam erősebb mint a jóra törekvés.

ROSZÍT, (rosz-ít) áth. m. *roszít-ott*, par. —s, htn. —ni v. —ani. Roszszá tesz valamit. *Sorsát roszítani. A rosz példa roszítja az erkölcsöket*.

ROSZÍTÁS, ROSZÍTÁS, (rosz-ít-ás) fn. tt. *roszítás-t*, tb. —ok, harm. szr. —a. Cselekvés, mely által roszítunk valamit.

ROSKEDV, (rosz-kedv) ösz. fn. A belérzéknek, illetőleg a kedélynek levert, szomorú állapota, oly benyomások által eszközölve, melyek tetszése, s vágyai ellen vannak, melyek némi fájdalomt okoznak stb. *Roszkedve van, mert fáj a feje, mert elfogyott a pénze, mert megszárták*. A roszkedvnek jelenségei különféle alakban : *bú, szomorúság, komorság, aggodalom, mogorvaság, boszuság*, stb.

ROSKEDVŰ v. —KEDVŰ, (rosz-kedvü) ösz. mn. Kinek rosz kedve van ; komor, szomorú, mogorva, boszús, haragos ; semmiben tetszést, örömet, mulatságot nem találó. Ellentétei : jókedvü, vig, örülö, nyájjas, mulattató, stb.

ROSKEDVŰEN v. —KEDVŰEN, (rosz-kedvüen) ösz. ih. Roszkedvvel, komoran, szomorún, boszusan, stb.

ROSKEDVÜLEG v. —KEDVÜLEG, (rosz-kedvüleg) l. ROSZKEDVŰEN.

ROSKEDVŰSÉG v. —KEDVŰSÉG, (rosz-kedvüség) ösz. fn. A roszkedvü embernek kedélyi állapota vagy tulajdonsága, szomorúság, búslakodás, boszuság, komorság stb.

ROSKOR, (rosz-kor) ösz. ih. Nem annak idejében, épen midőn nem kellett volna. *Roszkor jöttél, már mindennek vége. Roszkor jött az esős idő, midőn takarni akaránk*. Ellentéte : jókor.

ROSKOS, puszták Bars és Nógrád m.; helyr. *Roszkos-on*, —ra, —ról.

ROSZLELKŰ v. —LELKŰ, (rosz-lelkü) ösz. mn. Kiben erkölcsi érzélem nincsen, ki az erény törvényeivel nem gondol, s ennél fogva roszindulatú, roszakaratú, gonosz. *Roszlelkü család, uzsorás*.

ROSZLELKÜLEG v. —LELKÜLEG, (rosz-lelküleg) ösz. ih. Erkölcstelen, s az erény törvényeit megvető módon ; gonosz indulattal, másoknak ártani törekvő szándékkal. *Roszlelküleg elpazarlani az árvaik vagyonát. Roszlelküleg megkárosítani valakit*.

ROSZLELKŰSÉG v. —LELKŰSÉG, (rosz-lelküség) ösz. fn. A léleknek, mint erkölcsi tehetőségnek, és képességnek azon tulajdonsága, melynél fogva hajlama, indulata, szándéka, akarata erkölcstelen tettekre törekszik.

ROSZOG, (rosz-og) önh. m. *roszog-tam*, —tál, —ott. 1) Mondják némely testekről, midőn vágás, törés, szakasztás, repesztés alatt mintegy rosz-féle kemény hangot hallatnak. *Roszog a fogak közt a rágott cukor. Roszog a szétrepesztett vászon*. 2) Mondják lovakról, midőn mérsékelt léptekkel ügetnek. Máskép : *koczog*. 3) Némely ételnemükről midőn felefelettiben vannak, pl. a kásáról, repáról.

ROSZOGÓ, (rosz-og-ó) fn. tt. *roszogó-t*. Balaton mellékén am. a vászonnak kezdő vége, mely legelőbb roszogni azaz feselni, repedni, rojtosodni szokott.

ROSZOS, falu Bereg m.; helyr. *Roszos-on*, —ra, —ról.

ROSZRÜGY, (rosz-rügy) ösz. fn. A székelyeknél Kriza J. szerint am. rosz gyerek. Ferenczi János szerint : alávaló erkölcstelen fehér nép.

ROSZSZAL I. ROSZAL.

ROSZSZELLEM, (rosz-szellem) ösz. fn. 1) Ellentéte a jó szellemeknek vagy angyaloknak, mely az embereket roszra esábítani, erkölcsileg megrontani és kárhozatra vezetni törekszik. Közönségesebb néven : *ördög*. 2) Roszra törekvés, az ember vagy társadalom rendeltetésével ellenkező indulat.

ROSZTERMÉSZET, (rosz-természet) ösz. fn. A kedélynek, illetőleg akaratnak állapota, vagy mivolta, mely mintegy eredeti hajlammal fogva rosz tetteket terem, vagy minden alkalommal teremni kész. Különösen mogorvaság, megférhetlenség, ingerlékenység, mely valakit a társas életben türeltlené tesz.

ROSZTERMÉSZETŰ v. —TERMÉSZETŰ, (rosz-természetű) ösz. mn. Kinek rosztermészete van; mogorva, ingerlékeny, türehetetlen, megférhetlen; hamar boszónkodó, haragra lobbanó stb. *Rosztermészetű feleség, férj, úr, cseléd.*

ROSZTÓCS, falu Zaránd m.; helyr. *Rosztócs-on, —ra, —ról.*

ROSZTOKA, faluk Beregh, Máramaros, Sáros és Ugocsa m. KÁLNA—, Zemplén m. KIS—, NAGY—, ÚJ—, Beregh m. helyr. *Rosztoká-n, —ra, —ról.*

ROSZTOKA-PÁSZTÉLY, falu Ung m.; helyr. *Pásztély-on, —ra, —ról.*

ROSZUL, (1), rosz-ul) ih. Rosz állapotban, nem jól; tetszésellen; helytelenül; erkölcstelenül. *Roszul van, roszul érzi magát, roszul lett. Roszul foly dolga. Roszul beszél és ír magyarul. Roszul áll neki a ruha. Roszul esett ki a mulatság. Roszul fogadták. Roszul jár az óra. Roszul viseli magát.* V. ö. ROSZ.

ROSZÚL v. ROSZUL, (2), (rosz-úl) önh. m. *roszúl-t.* Roszszá lesz, különösen erkölcsi tekintetben. V. ö. ROSZ.

ROSZULHANGZÓ, (roszul-hangzó) ösz. mn. Ami fülsértőleg hangzik. V. ö. ROSZHANGZAT.

ROSZULLÉT, (roszul-lét) ösz. fn. Gyöngélkedő, beteges állapot.

ROSZUSKA, falu Máramaros m.; helyr. *Roszuská-n, —ra, —ról.*

ROT, elvont gyök, melynek származékai: *rothead, rothaszt, rothatag* stb. Némi változattal rokona, vagyis egyértelmű társa: *ros* és *roh*, a *roshad* és *rohad* származékokban. Ide tartozik az önállólag divatozó *rút*, és a fordított *túr*, melyből lett *túros*, pl. a ló háta.

RÓT, NAGY—, pusztá Nógrád m.; helyr. *Rót-on, —ra, —ról.*

RÓTA, (ró-ta), fn. tt. *rót-át.* 1) Régi hadi nyelven am. egy csapat, egy sereg, kivált sorba állított katonaság. *Egy rótabeli vitézek. Egy rótában szolgálni, állani.* 2) Bizonyos tüneményeknek nem folytonos, hanem szakaszos, részenkénti megjelenése. *Rótával jár az eső*, midőn majd esik, majd tiszta az ég, midőn nincs egyszerre az egész látkör beborulva. *Rótával jön rá a fájdalom* (Győr vidékén), azaz: majd ráér, majd elhagyja a fájdalom.

Mi e szónak első jelentését illeti, az számos nyelvben előfordul, pl. a németben: *Rotte*, a cseh és lengyelben: *rota*, a dánban: *rode*, a finnben: *routu*, az arabban: *rotuov, rataon, rottaon* stb. Aede-lung szerént nevét az öszveseregélés robogó hangjától vette volna. Véleményünk szerént valószínűbb, hogy itt a húzást, vonalat jelentő *rovásnak, rovatnak* alapfogalma rejlik, akár azért, hogy az egy csapatban szolgáló vitézeket egy jegyzékbe szokták öszveróni, akár még hihetőbben, azért, mert a sorba állított katonák mintegy rovatot képeznek. Ugyanezen hasonlat áll a szakaszonként megjelenő tüneményekre is, mert a *rótás eső* v. *rótás fájdalom* nem más, mint

rovatonként, szakaszonként megjelenő eső v. fájdalom. V. ö. RÓ.

ROTAD, a Debreczeni Legendáskönyvben a mai *rothead* helyett áll: „Ágyéka kirotada“ (78. l.). „Kinek még csak keresztfája is nem rotadott meg mind ez ideiglen“ (131. l.).

RÓTÁS, (róta-as) mn. tt. *rótás-t, v. —at, tb. —ak.* Sereges, csapatos, seregben, továbbá egyes darabokban létező. *Rótás eső*, mely csak szakaszonként jár, különböztetésül az országos esőtől, máskép: *pásztás eső.* V. ö. RÓTA.

RÓTÁSÁN, (róta-as-an) ih. Seregesen, csapatosan; egyes darabokban, pásztásan.

ROTHAD, (rot-h-ad); ROTHASZT, (rot-h-asz-t) l. ROHAD; ROHASZT.

ROTHADAG, (rot-h-ad-ag) mn. tt. *rotheadag-ot.* A Bécsi codexben többször eljön *rotheadagság*, (putredo értelemben) *ad-ag* öszvetett képzővel, a szokottabb *at-ag* helyett, mi annak bizonyossága, hogy amaz az eredeti; egyébiránt l. ROHATAG.

ROTOSNYA, erdélyi falu Torda m.; helyr. *Rotosnyá-n, —ra, —ról.*

RÓTT, (ró-tt v. rov-ott) mn. tt. *rótt-at.* Metszett, vésett, faragott. *Fába rótt betűk.*

ROTTAN, Szala megyei tájszó, l. ROZZAN; olyan változattal mint *rezzen, retten.*

ROTY, lágygyal vegyített kemény erős hangutánzó szó, melynek származékai: *rotyog, rotyogtat, rotyty, rotytyan, rotytyant.* Azon hangot utánozza, melyet bizonyos testek adnak, midőn főzés, forrongás következtében a beléjük vagy közükbe szorult levegő, illetőleg gőz kirohan belőlök. Ily hang a fővő kásaé, vagy az ember végbelén kitarakodó, és széllel vegyes bélsaré.

ROTYOG, (roty-og) gyak. önh. m. *rotyog-tam, —tál, —ott.* A beleszorult levegő, vagy szél *roty* hangot adva rohan ki belőle, mi rendesen mozgékony bugyogással szokott párosulni. *Rotyog a forrásban levő kása, káposzta. Belé a lisztet a fővő vízbe! fő, rotyog a haricska puszka.* (Székely népmese). *Rotyog az ember végbelé, midőn széllel vegyesen totul ki belőle a ganéj.*

ROTYOGÁS, (roty-og-ás) fn. tt. *rotyogás-t, tb. —ok, harm. szr. —a.* Bizonyos testeknek *roty* hangot adó mozgása, forrongása. *Káposztának, végbélnek rotyogása.* Különbözik tőle az élesebb hangu *finágás*, és a tompa *poszogás.*

ROTYOGAT, (roty-og-at) gyak. áth. m. *rotyogat-tam, —tál, —ott.* par. *rotyogass.* Eszközli, véghez viszi, hogy valami rotyogjon. V. ö. ROTYOG.

ROTYOGATÁS, (roty-og-at-ás) fn. tt. *rotyogátás-t, tb. —ok.* Eszközlése annak, hogy valami rotyogjon.

ROTYOGTAT, (roty-og-tat) mivel. 1) L. ROTYOGAT. 2) Molnár A. és Szabó D. szerént am. bizonyos nedvet a torokban öblöget. (Gargarisat). A *rotyog* ez értelemben is, valamint a megfelelő latin ige, hangutánzó.

ROTYÖGTATÁS, (roty-og-tat-ás) fn. tt. *rotyogtatás-t*, tb. —ok, harm. szr. —a. Cselekvés, midőn valaki rotyogat.

ROTYTY, (roty-ty) hangutánzó, mely az egyszerű *roty*-nak egész belterjes mivoltát fejezi ki. *Rotyty! ugyan fő a kása.*

ROTYTYAN, (roty-ty-an) önh. m. *rotytyan-t*. Egyes, és teljesen bevégzett *rotyty* hangot ad. *Nagyot rotytyant a végbele. Nosza rajta kis fazék, hamar felrotytyantál.* (Km.)

ROTYTYANÁS, (roty-ty-an-ás) fn. tt. *rotytyanás-t*, tb. —ok, harm. szr. —a. Hangzás, midőn *rotyty* hangot ad valami.

RÓV I. **RÓ**.

ROVÁCSOS v. **ROVÁCSKOS**, (rov-ács-os v. rov-ács-k-os) mn. tt. *rovácsos-t* v. *rovácskos-t* v. —at, tb. —ak. Rovatékos vonalakkal v. csikokkal tarkázott. (Striatus). Eléjön Lippainál. (Virágos kert). Diószeginél: *karczolt* v. *sinóros*, midőn t. i. valamely növény levelén (általán valamely szerv felületén) hasadásforma vonások vagy karczolások vannak, és ha ezen karczolások sűrűek, köztök a karczolás partja sinórosnak megyen. Gönczy Pálnál: *sinóros*.

ROVANCS, (rov-ancs) fn. tt. *rovancs-ot*. Rovatokkal ellátott könyv a kereskedőknél, melyben bizonyos tárgyakról, pl. adósságokról, váltókról, különösen árukról, vagyis ezeknek bevétele s kiadásáról szóló ügyletek naponként bejegyeztetnek. *Váltórovancs, árurovancs, vásári rovancs.*

ROVAR I. **ROBAR**.

ROVÁR, (rov-ár) fn. tt. *rovár-t*, tb. —ok, harm. szr. —a. Régebben a mai 'jegyző' jelentésében kezdtek használni; de ez utóbbi kiszorította a divatból. Gyöke *ró*, s képzésre olyan, mint a szintén igékből képzett *hajtsár, bujtár, kajtár, nyuzár, buvár, töltésr, füzér*.

ROVARTAN, (rovar-tan) I. **ROBARTAN**.

ROVÁS, (1), (rov-ás) fn. tt. *rovás-t*, tb. —ok, harm. szr. —a. 1) Szabatosan véve, cselekvés, melynél fogva valamit rovunk. *Rovással foglalkodni. Rovásban kicsorbult a kése. Hibásan végezni a rovást.* 2) Kevesbbé szabatosan am. *rovat*, azaz, vonal, húzal, metszet, melyet a rovó alakít, továbbá azon bot, melyre holmit felróni szokás. *Számot, mennyiséget mutató rovás. Hosszú rovás. A rováson följegyzett robotok száma. Elveszteni a rovást*, eltéveszteni a számot; mondják különösen a viselős nőkről, midőn lebetegedések idejét hibásan számították ki. 3) Bizonyos tartozások, adók, számadások neme, melyeket fel szoktak róni, azaz jegyezni. *Sok van a rovásodon*, am. sokkal tartozol, vagy sok csinyt követtél el, mikért lakolnod kell. *Szólj igazat, ne hazudj rovásra.* (Km.). *Rovásra enni, inni. Mások rovására tenni, igérni valamit.* A régi iratokban igen gyakran *rovás* alakban találjuk. „Továbbá ír Báthori uram az vármegyékre ő felsége akaratajából, hogy az ravók kezében szolgáltatassák ezennel az ravást, az artikolus szerént járjon el te kegyelmetek az ravásban.” (Levél

1578-ról. Szalay Ág. 400 m. l.). „A dicatoroktól és perceptoroktól számot vött volna kegyelmetek, sokan közölök defraudálják az országot s szokás és az végezések felett is rójják az embereket, sőt kimondhatatlan rút és szokatlan abususokkal szedik is az ravásokat, csaknem annyit vévén magok szükségére is az szegénységtől némelyek, mint az felvetett ravás maga tenne.” (Gr. Eszterházy Miklós nádor. 1633.) 4) **L. ROVÁSFA**. 5) Átv. tréfás ért. kivigyorított fogak sora. *Mutatja a rovást.*

ROVÁS, (2), erdélyi falu felső Fehér megyében; helyr. *Rovás-on*, —ra, —ról.

ROVÁSFA, (rovás-fa) ösz. fn. Botnemű fa, melyet rovásul használnak. Különösebben, kétféle hasított papálczika, melyekre az írást nem tudó köznépnél a csaplárosok a bort vagyis az elvitt bornak iteze számát, a mészárosok a húst, a pásztorok a marhák számát stb. szokták följegyezni, s egyik felét maguknak tartják, a másik felét pedig az illető félnek (adósnak, tulajdonosnak) adják.

ROVÁSOL, (rov-ás-ol) I. **ROVATOL**.

ROVÁSPÉNZ, (rovás-péNZ) ösz. fn. Bizonyos kules szerént kivetett adó, melyet az illető rárónak.

ROVAT, (rov-at) fn. tt. *rovat-ot*, harm. szr. —a v. —ja. 1) Bizonyos szilárd testbe metszett barázdaforma vonal. *Rovatok az ablakrámán, az ajtón, az asztal karimáján, a köszobron. Fába, kőbe, vasba vésett rovatok.* 2) Jegyzékül metszett vonal, különösen számjegyek. *Rovatok szerént beszédni az adót.* 3) Bizonyos lapnak két párhuzamos vonal közötti fiókja, oszlopa. *Bevételi, és kiadási rovatok a számadó könyvben. Az anyakönyvnek, az iskolai bizonyítványnak rovatai. Némely rovatokat beiratlanul hagyni. Ezen jegyzéket más rovatba kellett volna írni.*

Tájdivatos kiejtéssel: *rovát* (sőt 'rováték' és 'rovátol' szókban általánosan is). Épen ily kiejtésűek: *fuvát, porgolát, karczolát, korlát*; melyek közül kivált az utóbbiakat a szokás már megszentessítette. Mindezek t. i. részint élő, részint elavult igékből képzett, és elvont értelmű nevek, melynek: *szövet, divat, hódolat, karczolat, torlat* stb., melyeket így ejteni: *szövet, divát, hódolát, karczolát, torlát*, az elemzés ellen elkövetett hiba volna; azonban a miket a divat általában elfogadott, azokon nem változtathatunk.

ROVATAL, (rov-at-al) fn. tt. *rovatal-t*, tb. —ok, harm. szr. —a. 1) **L. ROVAT**. 2) **L. RAVATAL**.

ROVATCZÍM, (rovat-czím) ösz. fn. Felülirat, kiváltkép a kereskedői módon vezetett szokott könyvekben.

ROVATÉK, (rov-at-ék) fn. tt. *rovaték-ot*, harm. szr. —a v. —ja. Rovás által képzett mélyedék, bemetszett vonal. Az elemzés szabályaitól némileg eltérő kiejtéssel: *rováték, összébb húzva: rovdék*. V. ö. **ROVAT**. A növénytanban rovaték vagy rovatk az ernyősök (umbellatae) magvain képződni szokott sínórok közötti mélyedés vagy völgyecske. (Vallecula).

ROVATÉKOL, (rov-at-ék-ol) áth. m. *rovatékol-i*. Egy vagy több rovatéket metsz valamely testbe. *Rovatékolni az ablakfát, az emlékkövet*. Némi módosulattal: *rovátkol*. V. ö. ROVATÉK.

ROVATÉKOLÁS, (rov-at-ék-ol-ás) fn. tt. *rovatékolás-t*, tb. —ok, harm. szr. —a. Cselekvés, mely által valamely szilárd testbe rovatéket metszünk; rovatékekkel való czifrázás.

ROVATÉKOS, (rov-at-ék-os) mn. tt. *rovatékos-t* v. —at, tb. —ak. Rovatékkal ellátott, bemetszett, czifrázott. *Rovatékos ajtóragasztó, ablakfa, emlékszóbor*. Némi módosulattal: *rovátkos*. V. ö. ROVATÉK.

ROVATÍV, (rovat-ív) ösz. fn. Papírív, mely a czélhoz képest rovatokkal van ellátva.

ROVÁTK; ROVÁTKOL; ROVÁTKOS; lásd ROVATÉK; ROVATÉKOL; ROVATÉKOS. Amaz elöbbieken az á rendszeren megnyújtva ejtik; minek azon okszerűsége lehet, hogy ez által a kihagyott hosszú é mintegy pótolatik, vagy csupán a szokás szeszélyéből is, mint *korlát, fuvát, korczolat* szókban is.

ROVÁTKOLAT, (rov-at-ék-ol-at) fn. tt. *rovátkolat-ot*, harm. szr. —a v. —ja. Rovás által bemetszett vonal.

ROVATOL, (rov-at-ol) áth. m. *rovatol-t*. Bemetszett rovatokkal jegyez, czifráz. Különösen, párhuzamos vonalakkal oszlopokra, vagy fiókokra feloszt. *Rovatolni a bizonyítványi ívet, a számadó könyvet*. Szabó Dávidnál: *rovátol*. V. ö. ROVAT.

ROVATOLÁS, (rov-at-ol-ás) fn. tt. *rovatolás-t*, tb. —ok, harm. szr. —a. Metszés, vésés, mely által valamely szilárd testet rovatolunk; vagy vonalozás, mely által bizonyos lapot oszlopokra, fiókokra osztályozunk. V. ö. ROVATOL.

ROVATOLAT, (rov-at-ol-at) fn. tt. *rovatolat-ot*, harm. szr. —a. Rovatolás által alakult mű, vagy alakzat. *Szabályos, egyenes sűrű, vagy ritka rovatolat*. V. ö. ROVATOLÁS.

ROVATOLT, (rov-at-ol-t) mn. tt. *rovatolt-at*. Egy vagy több rovatallal jegyzett, bemetszett; továbbá, vonalazás által oszlopokra, fiókokra osztályozott. *Rovatolt köszöbor. Rovatolt lap*.

ROVATOS, (rov-at-os) mn. tt. *rovatos-t* v. —at, tb. —ak. Széles ért. akárminemű rovatallal jegyzett, bélyegzett, czifrázott. Különösen, vonalak által oszlopokra, fiókokra osztályozott. *Rovatos hírlap, bizonyítvány, anyakönyv*.

ROVATOZ, (rov-at-oz) áth. m. *rovatoz-tam*, —tál, —ott; ROVATOZÁS, (rov-at-oz-ás) l. ROVATOL, ROVATOLÁS.

ROVINA, falu Zaránd m.; helyr. *Roviná-n*, —ra, —ról.

ROVNA, falu Zemplén m.; helyr. *Rovná-n*, —ra, —ról.

ROVNE, ROVNÉ, faluk Trencsén m.; helyr. *Rovné-n*, —ra, —ról.

ROVNIA, puszta Sáros m.; helyr. *Rovniá-n*, —ra, —ról.

ROVNÓ, falu Sáros m.; helyr. *Rovná-n*, —ra, —ról.

ROVNYA, puszta Szepes m.; helyr. *Rovnyá-n*, —ra, —ról.

ROVÓ, (rov-ó) mn. tt. *rovó-t*. Amivel rónak. *Rovó kés, rovó eszköz, vésű*. Mint főnév a régi korban jelentett személyt, királyi (országos) vagy megyei, hatósági tisztviselőt, ki az adót kivetette, illetőleg beszédte; midőn gyakran *rovó* alakban találjuk. „Azért én az leleszi préposttal szembe es (= is) voltam, eleget es szóltam nekie, de az ő jószágából es az szolgabíró kezébe szolgáltatták be, én megmondám, hogy onnan is kivenné, az ravó kezébe szolgáltatná . . . Mathius János királ ő felsége ravója.” (Levél 1541-ből. Szalay Ág. 400 m. l.).

ROVOGAT, (rov-og-at) gyak. áth. m. *rovogat-tam*, —tál, —ott, par. *rovogass*. Gyakran, vagy folytonosan, vagy többfélélt egymásután ró, ezen igének minden értelmében. V. ö. RÓ.

ROVOGATÁS, (rov-og-at-ás) fn. tt. *rovogatás-t*, tb. —ok, harm. szr. —a. Cselekvés, midőn valaki gyakran, vagy folyvást vagy többfélélt ró.

ROZ, gyök, melyből *rozog, rozoga* v. *rozga, rozozan, rozozant* származékok eredtek. Eredeti jelentésénél fogva hangutánzó, mely a romlás következtében ledőlő, vagy szétomló testnek esési, törési hangját utánozza; *rozsz* szóval mind értelemben mind hangilag rokon. Szintén rokon vele magas hangon: *rez*, melytől *rezeg, rezzen* származnak; a héber *רָזַז*, commotus, concussus est, tremuit).

RÓZA, női kn. kiesinzőleg: *Rózi, Róziika*; latinul: Rosalia, a „rosa” szótól.

ROZÁLIA, (1), női kn. latinul: Rosalia. Egy a „Róza” névvel.

ROZÁLIA, (2), falu Sopron m.; helyr. *Rozáliá-n*, —ra, —ról.

ROZÁLIAFÖLD, major Sopron m.; helyr. *Rozáliaföld-ön*, —re, —ről.

RÓZAN; RÓZANODIK; RÓZANSÁG, több vidéken különösen a tisztain divatozó tájszók, a szokottabb és eredetiebb *józan, rózanodik, józanság* értelmében; l. JÓZAN. Szabó Dávidnál is eléjün.

ROZGA, (roz-og-ó, roz-og-a) mn. tt. *rozgá-t*. Alkatrészeinek megtágulása miatt omlófélben levő, dőlékeny, vagy dőledező. *Rozga ház, gunyhó, hajó. Rozga taliga, szekér, szék, pamlag, ágy, hajó*. Szélesb ért. ami épségét veszelve rendeltetésének meg nem felel. *Rozga kés, kard, szerszám*.

ROZGÓ, falu Varasd m.; helyr. *Rozgó-n*, —ra, —ról.

ROZGONY, falu Abaúj m.; helyr. *Rozgony-ba* —ban, —ból.

RÓZI, tt. *Rózi-t*; továbbá: RÓZIKA, l. RÓZA
ROZINA, női kn. tt. *Roziná-t*. Latinul: Rosina, a „rosa” szótól.

ROZMÁR, fn. tt. *rozmár-t*, tb. —ok. A jégtengerben lakó emlős állat; bőrét vörhenyeg szőr földi; teste az ökörénél nagyobb; tengeri füvekkel, *csi* ' l.

kal, és kagylókkal él, a nőstény évenként egyet vagy kettőt kölykezik, s legfőlegb ötven esztendeig él; máskép : *czelló*. (Trichetus Rosmarus).

ROZMARIN, (latinból kölcsönzött, ros marinus szó szerént am. tengeri harmat); fn. tt. *rozmarin-t*, tb. —*ok*, szokott népies nyelven : *rozmaring*. A két-főbbhímesek seregéből, és fedetlen magvúk rendjéből való növényem; bokrétája ásitó; felső ajaka kéthasábú, hímszála kettő, és görbe. *Szagos rozmarin*, melynek levelei nyeletlenek, szálasak, tompák, vas-tagok, alul-fölül zöldék, de vannak alul hamvasak is. (Rosmarinus officinalis). A népnél bánat jele. V. ö. **ROZMARINSZÁL**.

ROZMARINALMA, (rozmarin-alma) ösz. fn. Fínom hosszukás almafaj, melynek zamatja a rozmarin illatjához hasonló.

ROZMARINFÜZ, (rozmarin-füz) ösz. fn. A szőrös levelű füzek neme alá tartozó növényfaj; cserjéje alacson, ágai barnák; levelezés előtt barkázik; levelei a rozmarinéihez hasonlóak, s innen a neve. (Salix rosmarinifolia.)

ROZMARING, fn. tt. *rozmaring-ot*, harm. szr. —*ja*. L. **ROZMARIN**.

„Megüzentem az édes anyámnak,
Gyöngykoszorút kössön a lányának;
Két szélire két szál rozmaringot,
Közepibe bokros búbanatot.“

Népdal.

ROZMARINGSZÁL, (rozmaring-szál) ösz. fn. A szagos rozmaringból egy ágacska.

„Rozmaringszál kell csak nekem,
Mert halva fekszik kedvesem.“

Népdal.

ROZMARIN— v. **ROZMARINGOLAJ**, ösz. fn. A rozmarin virágaiból és leveleiből kivont szagos olaj.

ROZMARINSZÁL, (rozmarin-szál) l. **ROZMARINGSZÁL**.

ROZMARIN— v. **ROZMARINGVIRÁG**, ösz. fn. A rozmarin nevű növény virága; vagy maga az egész rozmarinszál.

ROZNYAK, puszta Heves m.; helyr. *Toznyak-on*, —*ra*, —*ról*.

ROZOG, (roz-og) gyak. önh. m. *rozog-tam*, —*tál*, —*ott*. Mondják helmi öszveállított műről, alkotmányról, melynek részei között az öszvetartó kötelek megtágulván, ide-oda mozog s omlófélben van. *Rozog az ócska szekér, taliga, a szék, ágy, pamlag, ha bizonyos teher nyomja*.

ROZOGA, l. **ROZGA**.

ROZOGÁS, (roz-og-ás) fn. tt. *rozogás-t*, tb. —*ok*, harm. szr. —*a*. Állapot, midőn valami rozog.

ROZOMÁK, fn. tt. *rozomák-ot*, harm. szr. —*ja*. Az éjszaki részekben, különösebben Lappóniában lakó emlős állat, mely a mézszáros-kutyához sokban hasonló; sötétpej szőrű, és rövid lábu. Madarakkal, nyulakkal, tarándokkal, és döggel él. Lengyelül : *rozomak*. (Meles gulo).

ROZONGAT, (roz-ong-at) áth. m. *rozogat-tam*, —*tál*, —*ott*. A székelyeknél Gyarmathi S. szerént am. lassan dorgál v. pírongat.

ROZONGATÁS, (roz-ong-at-ás) fn. tt. *rozongatás-t*, tb. —*ok*, harm. szr. —*a*. Dorgálás, feddés, pírongatás. V. ö. **ROZONGAT**.

ROZVÁGY, falu Trencsén m. **KIS**—, **NAGY**—, falvak Zemplén m.; helyr. *Rozvagy-on*, —*ra*. —*ról*.

ROZZAN, (roz-z-an) önh. m. *rozzan-t*. Egy bevégett rozz hangot adva leomlik, vagy alább száll. *A tágujt szerkezetű szék rozzan, midőn rá ülnek. Rozzan a rosz szekér, taliga, az omló ház*. V. ö. **ROZ**.

ROZZANÁS, (roz-z-an-ás) fn. tt. *rozzanás-t*, tb. —*ok*, harm. szr. —*a*. Állapot, midőn valami rozzan.

ROZZANT, (1), (roz-z-an-t) mn. tt. *rozzant-at*. Részeinek romlottsága, vagy elkopottsága miatt leomlott, alászállott. *Rozzant épület, rozzant szék, ágy*. V. ö. **ROZZAN**.

ROZZANT, (2), (roz-z-an-t) áth. m. *rozzant-ott*, par. —*s*, htn. —*ni* v. —*ni*. Rozzanóvá tesz; eszközli, vagy okozza, hogy rozzanjon valami. V. ö. **ROZZAN**.

ROZZANTAN, (roz-z-an-t-an) ih. Rozzant állapotban.

ROZZANTÁS, (roz-z-an-t-ás) fn. tt. *rozzantás-t*, tb. —*ok*, harm. szr. —*a*. Eszközlés, hogy valami rozzanjon.

ROZS, fn. tt. *rozs-t* v. —*ot*, tb. —*ok*, harm. szr. —*a*. Növényem a háromhímesek seregéből és kétanyások rendjéből, virágzása füzeres, csészéji két szálas hegyes polyvájuk, két viráguk, a gerinczre lappal állanak. Magva hosszú, hengerded, egyfülű hegyes. (Secale). Legközönségesebb faja növénytani néven a *gabonarozs*, vagy a köz életben csak : *rozs* (secale cereale); mely kétféle, *őszi* és *tavaszi*. A *sarvasrozs* máskép : *rozsanya*.

E szó kisebb-nagyobb hangváltozattal számos nyelvekben megvan; németül : *Roeken, Roggen, Rogge*, hollandul : *roghe, roge, rog*, ángolszászul : *ryge, rige*, dánul : *rugen, rug*, ángolul : *rye*, svédül *råg*, irlandul : *rug*, oroszul : *rozs*, dánul : *rugen, rug*, Pliniusnál latinul : *arinca*, wendül : *ros*, finnül : *ruis*, dalmátul : *raax*, szerbül : *rezs*, illirül : *razg*, csehül : *rezs* stb.

Valószínűleg mind ezen nyelvekben alapfogalomul vétetett azon nyers, ropogós keménység, mely a rozstól, leginkább az ebből készült eledelekben és kenyérben, a buzától megkülönbözteti; s ezt az *r* alaphang, mint a hangok legkeményebbike, jellemzi. Frisch nevű német nyelvész is azt a *rauh* szótól származtatja. Plinius korában még a rozsz rosz és keserű volt : „Secale deterrimum et tantum ad arcendam famem.“ Nálunk is a jobb módú házakban a lisztjét csak cselédkenyérnek használják; ámbár finomra őrölve és a korpától ahhoz való szitán jól megtisztítva szintén jóízű és egészséges kenyér készül belőle.

RÓZSA, fn. tt. *rózsá-t*. 1) Cserjenem a húszhímesek seregéből és sokanyások rendjéből; csészéje alul hasas, húsos, a nyakánál öszveszűkül; megérve hogyónak látszik; bokrétája ötszirmu volna,

de teljeseedsre igen hajlandó; magvai szörösek a bogyoforma esésre oldalán. 2) E cserjének igen kedves alakú, s jobbára vonzó illatú virága. Fajai, kivált a kertészeti mivélés következtében, igen sokfélék, valamint virágaik színére is változatosak. Közönséges fajok, és ezek népies nevei: *Pünkösdi rózsza*. *Százlevelű rózsza*. *Hónapos rózsza*. *Csipke rózsza*. *Vad rózsza* néhány a mezőkön, erdőkben, ligetekben, vadon terem, egyszerű (nem teljes) szirmokkal. *Fehér, sárga rózsza* stb. A növénytanban eljónnek: *fahéj*-, *pallagi*, *tompalevelű*, *kökényes*, *borzas*, *tarka*, *damaskusi*, *mindig zöld*, *mindig nyíló*, *körtvélyes*, *czővekes*, *rozsdás*, *árva*, *dombi*, *burgundiai*, *kinai* (sínai) *rózsza* stb. 3) Némely más nemű növények virágai, mennyiben a rózsához hasonló, pl. *bazsarózsza*, *tubarózsza*, *mályvarózsza* (*althaea rosea*), *őszi rózsza* (*aster chinensis*), *kövi rózsza* stb. 4) Rózsza alakját képező vagy utánzó mesterkelt művek. *Rózsza a süvegen*, *a csizmán*. *Gipszből*, *vagy más anyagból idomított rózsák az épületeken*. 5) Némely kagylók neme. 6) Sárgavörös színű, és fényes gyúladás az emberi bőrön, máskép: *orbáncz*.

Köz nyelvszokás szerént a rózsának színe alatt rendszeren pirosat v. vöröset értünk. („Pirulj rózsza, pirulj, de neked ne virulj.“ Népdal.); miért majd minden nyelvben a *rózsza* és *pirosság*, *vörösség* nevei fölcseréltetnek, vagy épen megegyeznek egymással, pl. hellenül: *ρόσον*, *ρόδιον*, *ρόδιος*, *ρόσιος*; latinul: *rosa*, *russus*, *rutus*, *rutilus*; németül: *Rose*, *roth*, *rösten*; szlávul: *ruzsza*, *risavi*; finnül: *ruusu*, *rusko*, *ruskia*; magyarul: *rózsza*, *rós*, *róska*, *rőt* stb. Tudniillik a rózsza azon *r* alaphangu köz gyöktől származik, mely *tűzet*, *égést*, egyszersmind *pirosat*, vöröset jelent a nyelvekben általán véve.

A költőknél, kivált a népdalokban, nagyban szerepel a rózsza, úgy mint a vidor színű szép fiatal-ságnak, a vonzó bájnak, az örömekek, gyönyörködésnek stb. jelvénye.

„Végsőt mosolygott orczád, s a halál
Leszdede róla szép rózsáidat.“

„Kisgyermek halálára, Vörösmarty.

Közmondatok: *Rózsza volt, kóró lett. Rózsád az illat, szüzé a szemérem. Rózsaszedés tövissel jár. Igen szép a rózsza, még sem kevély. Rózsza is tövis között virágozik. Ki rózsából veti ágyát, alkudják meg a tövissel. Ritka rózsza, tövis nélkül. A népdalokból: Pesten jártam iskolába, térdig jártam a rózsába. Orczáid rózsái ha közel volnának, égő szívem mellé tenném bokrétának. A kedves szeretőnek egyik gyöngédebb neve. Ne menj, rózsám, a tarlóra, gyöngye vagy még a sarlóra. Azt gondolod, rózsám, hazudok előtted, pedig, édes rózsám, majd meghalok érted. (Népdalok).*

RÓZSAÁG, (rózsza-ág) ösz. fn. A rózsafának vagy bokornak egyes veszeje. Átv. ért. magával a virággal együtt értve öröm, gyönyörévezet. „A töviskoszorúk életünk rózsaaigaiból készülnek; s nem a borongós de a legmelegebb nyári nap után támadnak vészeink.“ B. Eötvös J. (Gondolatok).

RÓZSAARCZ, (rózsza-arcz) ösz. fn. Képes költői nyelven am. finom, gyöngéd, eleven pirosságu arcz.

RÓZSABALZAM v. —**BALZSAM**, (rózsza-balzam v. —balzsam) ösz. fn. Rózsaoaljjal készített balzsam.

RÓZSABAZSÁL, (rózsza-bazsál) ösz. fn. A bazsálok neme alá tartozó növényfaj; levelei sokszorszárnyaltak, kopaszak, levelkéi karéjosak; virága sötét vörös, többnyire a kertekben teljes; máskép népies nyelven: *bazsál* —, vagy *bazsarózsza*. (Peonia officinalis.)

RÓZSABEREK, (rózsza-berek) l. **RÓZSALIGET**.

RÓZSABIMBÓ, (rózsza-bimbó) ösz. fn. A még esésjének szirmai közé zárt, s ki nem nyílt rózsza, kivált, midőn fakadni kezd, melyhez költői nyelven a kedves, és csak serdülni induló leánykák, és annak fejlődő esőse gombját szokás hasonlítni.

RÓZSABOKOR, (rózsza-bokor) ösz. fn. Bokor, melyet a rózsza nevű cserjék képeznek. Költői nyelven, fiatal, serdülni szép leánykák serege.

RÓZSABOKRÉTA, (rózsza-bokréta) ösz. fn. Rózsavirágokból füzött bokréta.

RÓZSACZUKOR, (rózsza-czukor) ösz. fn. Rózsaszínűre festett, vagy rózsaszirmokhoz hasonló levelekkel készített czukorsütemény.

RÓZSAECZET, (rózsza-eczet) ösz. fn. Eczet, melyet száraz rózsalevelekből csinált ágyra töltenek, s mely ennek szagát, illatát magába vette.

RÓZSAÉR, ösz. fn. l. **TÜNÉR**.

RÓZSAFA, (rózsza-fa) ösz. fn. Tulajdonkép cserje, mely rózsákat terem; egyébiránt vannak fajták, melyek 10—12 láb magasra is nőnek. V. ö. **RÓZSA**.

„Én ültettem a rózsafát,
Más szedi le a virágát.“

„Gyöpi mellett egy rózsafa,
Legszebb ága leszakasztva.“

„Nem anyától lettél, rózsafán termettél.“
Népdalok.

RÓZSAFALVA, falu Bihar m.; helyr. *Rózsafalván*, —*ra*, —*ról*.

RÓZSAFRIGYES, (rózsza-frigyes) ösz. fn. Bizonyos, és nem a legjobb hirben álló titkos társulat tagja, mely a szabadkőmivesek felekezetéből fejtett ki, németül: *Rosenkreuzer*.

RÓZSAFÜZÉR, (rózsza-füzér) ösz. fn. 1) Rózsabimbókból, vagy kifejlett rózsákból álló füzér. *Rózsafüzérről koszorúzott menyasszony. Természetes, mesterseges rózsafüzér*. 2) A római katolikusoknál az úgy nevezett olvasó, vagyis imaszer a bold. szüz Mária tiszteletére. V. ö. **OLVASÓ**.

RÓZSAGYÉMÁNT, (rózsza-gyémánt) ösz. fn. Alul lapos, fölül pedig sok csiszolt oldalakkal el látott kőnem, továbbá ilyféle rovatolt gyémánt. (Rosette).

RÓZSAGYÉPÜ, (rózsa-gyépü) ösz. fn. Rózsacserjékből álló gyepüféle kerítés.

RÓZSAGYÖKÉR, (rózsa-gyökér) ösz. fn. 1) A rózsacserjének, vagy fának gyökere. 2) Schweiz magas hegyein, és Lapponiában tenyésző növény, melynek gyökere kedves illatu, mint a rózsa. (*Rhodiola rosea*).

RÓZSAHAL, (rózsa-hal) ösz. fn. A középtengerben tartózkodó halnem, melynek feje csaknem négyszögű. Ha megvakarják, vörös a húsa. (*Mullus barbatus*).

RÓZSAHEGY, m. város Liptó m.; helyr. *Rózsahegy-en*, —*re*, —*ről*.

RÓZSAILLAT, (rózsa-illat) ösz. fn. A rózsavirágnak a szaglási érzékre kedvesen ható illata.

RÓZSAKENŐCS, (rózsa-kenőcs) ösz. fn. Rózsabalzsammal, rózsaojjal, rózsacetzettel készített kenőcs.

RÓZSAKERT, (rózsa-kert) ösz. fn. Kert, melyben egyedül, vagy főleg rózsacserjék tenyésztenek; máskép: *rózsás kert*. Átv. ért. bizonyos imakönyvnek czime.

RÓZSAKOR, (rózsa-kor) ösz. fn. Az évnek azon időszaka, melyben a rózsák virágoznak, például a mi éghajlatunk alatt a tavasz vége felé, pünkösöd táján. Átv. az örömmek, vidor kedvnek kora, milyen különösen az ifjukur.

RÓZSAKORALL, (rózsa-korall) ösz. fn. Korallok egyik neme, mely alakjára nézve a rózsabimbóhoz hasonló.

RÓZSAKORONA, l. **RÓZSAKOSZORÚ**.

RÓZSAKOSZORÚ, (rózsa-koszorú) ösz. fn. Rózsabimbókból, virágokból, és levelekből fűzött koszorú. *Rózsakoszorúval díszített fej. Megérdemli, mint szüzcsemeté a rózsakoszorút.*

RÓZSALÁNCZ, (rózsa-láncz) ösz. fn. Láncz gyanánt öszvefűzött rózsák. Átv. költői ért. a szerelemnek gyöngéd köteléke. *A szerelem rózsalánczával öszvefűzött házaspár.*

RÓZSA-LEHOTA, falu Nógrád m.; helyr. *Rózsalehota-n*, —*ra*, —*ről*.

RÓZSALEVÉL, (rózsa-levél) ösz. fn. 1) A rózsacserjének levele. 2) Így nevezik a rózsavirág szirmait is.

„Mért fürdik a rózsalevél
Harmat hús cseppjében?
.....
Harmatcsepped, rózsalevél,
Szememből ontottam.“

Kölcsey.

RÓZSALEVELELSZ, (rózsa-levelész) ösz. fn. Rózsafa levelein élő levelészféle féreg.

RÓZSALIGET, (rózsa-liget) ösz. fn. Liget, melyben rózsafák vagy rózsabokrok tenyésznek, s díszlenek. Mondhatjuk valamely nagyszerű kertnek oly részéről is, melyben rózsafák vagy rózsabokrok nagyobb mennyiségben neveltetnek és ápoltnak.

ROZSÁLY, falu Szatmár és pusztá Szabolcs m.; helyr. *Rózsály-ba*, —*ban*, —*ból*.

RÓZSAMÉH, (rózsa-méh) ösz. fn. Méhfaj, mely nem rajban, hanem magányosan él, s földben csinált sejtjéül levéldarabkákat, különösen rózsafáról rági-csáltakat használ. (*Apis centuncularis*.)

RÓZSAMÉZ, (rózsa-méz) ösz. fn. A gyógyszer-tárakban, rózsafőzetből és mézből álló öntet.

RÓZSANÁD, (rózsa-nád) ösz. fn. Az egyhímesek seregéből és egyanyások rendéből való gumós gyökü, és nádhoz hasonló száru növénynek halvány- vagy skárlátpiros, néha sárga virágu faja. Szára két-három láb magas, nagy (mintegy 8 hüvelyk széles, 18 hüvelyk hosszú, főt hegyes) levelekkel. Indiából származott. (*Canna indica*, v. *coccinea* v. *lutea*).

ROZSANYA, (rozs-anya) ösz. fn. A rozsfajból félszegen kinőtt, kétakkora fekete mag, mint a közönséges rozsszem. Székely szó. Néhatt: *szarvas rozsa*.

RÓZSAOLAJ, (rózsa-olaj) ösz. fn. A rózsafa virágaiból, illetőleg szirmaiból kivont illatos olaj.

RÓZSAPALLAG, falu Szatmár m.; helyr. *Rózsapallag-on*, —*ra*, —*ről*.

RÓZSAPILLE, (rózsa-pille) ösz. fn. Éji pilléfaj, rózsaszínű foltokkal.

RÓZSAPIROS, (rózsa-piros) ösz. mn. Oly világos piros, mely a piros rózsavirág szirmaihoz leginkább hasonló. *Rózsapiros ajak, arcz, selyemszövet, szalag*. Átv. igen gyöngéd, vidám benyomásu, kedélyű, érzelmű. *Rózsapiros kedv, álom*.

ROZSARATÁS, (rozs-aratás) ösz. fn. Mezei munka, midőn az érett rozst sarlóval levágják.

RÓZSÁS, (1), (rózsa-as) mn. tt. *rózsás-t* v. —*at*, *tb*. —*ak*. Rózsákkal bővelkedő, vagy behintett, vagy díszített stb. *Rózsás kert. Rózsás utak, öltözőkék*. Továbbá rózsához hasonló művel ékesített, fölszerelt. *Rózsás katonasüveg, rózsás csizma*. Szőlőfaj is, máskép: *rózsaszőlő*.

RÓZSÁS, (2), falu Szala és pusztá Szabolcs m.; helyr. *Rózsás-on*, —*ra*, —*ről*.

RÓZSÁS-ALMÁS, pusztá Nógrád m.; helyr. *Rózsás-Almás-on*, —*ra*, —*ről*.

RÓZSÁSGERELY, (rózsás-gerely) ösz. fn. Növényfaj a gerelyek neméből, melynek virágszirmai szép pirosak; máskép köznéven: *varju*- v. *csókáláb*, *vérálató fü*. (*Geranium sanguineum*).

RÓZSASUTA, (rózsa-suta v. —*suba*?) ösz. fn. Posztó neme a régieknél. Él ezen szóval Ulászló király kincstartója. (Kresznerics). Alkalmasint rózsaszínű lehetett.

RÓZSASZÁL, (rózsa-szál) ösz. fn. A rózsafának bimbós, vagy virágos ága. Átv. költői nyelven, serdülő kedves szép leány.

RÓZSASZÍN, (rózsa-szín) ösz. fn. Olyan szín, mint a rózsavirágé, mely ugyan különféle, nevezetesen *fehér, tarka, sárga* és *vörös* szokott lenni, de rendesen vékony, világos, piros színt értünk alatta, milyen a fehérrel föleresztett piros arcbőrnek színe. *Rózsaszínben megjelenő hajnal*. Átv. ért. szép, kedves

tetsző mineműsége valaminek. *A boldog szerelmesek mindent rózsaszínben látnak.* Melléknévilleg am. *rózsaszínű.*

RÓZSASZÍNŰ v. —SZÍNŰ, (rózsa-színű) ösz. mn. Aminek színe a rózsához, nevezetesen a piroséhoz hasonló. *Rózsaszínű ajak, arcz. Rózsaszínű selyem.* Átv. *rózsaszínű kedv.*

RÓZSASZÖLŐ, (rózsa-szőlő) ösz. fn. A piros rózsa színéhez hasonló színű szőlő.

RÓZSASZÖRP, (rózsa-szörp) ösz. fn. Rózsaszirmok nedvéből készített szörp.

RÓZSATŐ, (rózsa-tő) ösz. fn. Egyes rózsacsereje, v. rózsafa, mely szoros ért. vett rózsavirágokat terem. *A kertben magán álló, vagy, cserépbén, fabödömben tenyésző rózsatő.*

RÓZSATÖVIS, (rózsa-tövis) ösz. fn. A legtöbb fajta rózsafa vagy rózsabokor ágain teremni szokott szúrós apró kinövések.

RÓZSAÜNNEP, (rózsa-ünnep) ösz. fn. Némely idegen országokban divatos, néhutt talán nálunk is utánzott falusi ünnep, midőn a helység legerényesebb leányát bizonyos szertartások között rózsakoszorúval megkoszorúzzák, s a többi leánytársai között némi előnyökkel megkülönböztetik.

RÓZSAVIRÁG, (rózsa-virág) ösz. fn. A szoros értelmű rózsafának szép alakú, és kedves illatú virága.

RÓZSAVÍZ, (rózsa-víz) ösz. fn. A rózsavirág szirmainak nedvével vegyített illatos víz.

RÓZSAZILIZ, (rózsa-ziliz) ösz. fn. Növényfaj a zilizek neméből; szára ágatlan, sugár, merően álló, levelei szívformák, szögletesek. Virágja a teljes rózsához hasonló; másképp köznépiesen: *mályvarózsza.* (Althaea rosea.)

ROZSBÉR, (rozs-bér) ösz. fn. Bér, vagyis fizetés, midőn valamely szolgálatért rozsféle gabonát adnak az illetőnek, pl. a helység pásztorának, csészének.

ROZSDA, (ros-d-a) fn. tt. *rozsdá-t.* 1) Némely fémek felszínén képződő porhanyú, vagy hártyaalakú test, mely fényeket elhomályosítja, s eredetét onnan veszi, hogy az illető fémnek külrészei a levegő által kivált ha nedves, eléggé változnak. *Ólmot, rezet, vasat meglepő rozsdá. A nemes érczeken nem fog a rozsdá.* Különösen azon vörnyeges színű, s érdes tapintatu testrészek, melyek a vasat lepik be, s latinul szabatosan megfelel neki a *rubigo*, v. *ferrugo*. 2) Széles ért. állati vagy növényi testek felszínén támadó majd vörös, majd sárga, majd barna foltok, milyen a rozsz, vagy tisztátalan fogakat lepő rozsdá, a növényeket rongáló ragya, stb. Egyeznek vele a német *Rost*, finn *ruostet*, szláv *rdza*, *rdza*, *hrdza* stb.

Ha azt vesszük tekintetbe, hogy a rozsdásodásnak kiváltképen a vas van kitéve, s hogy ennek rozsdája vörnyeges: úgy okszerűleg állíthatjuk, hogy gyöke *ros* v. *rozs* alapfogalomban vöröset jelent, s azonos a vörösre vonatkozó *rós*, *róska*, *riska*, *röt* szók gyökével. Ily fogalmi rokonság van a latin *ruber* és *rubigo* (*ferrugo*), továbbá a német *roth* és *Rost*,

a hellen *ροσρός*, és *ροσσίση* között. Minthogy továbbá a rozsdá a vasat rontja, épségétől megfosztja, innen másod értelme a romlás, melyre annak részént átvitt, részént alkalmazott jelentései vonatkoznak, s e tekintetben rokonai: *rohad*, *roshad*, *rothad*. V. ö. **RO**, gyökhang.

Mi származási kifejlődését illeti, a hasonlat nyomán itélve, a *ros* gyökből lett az elavult ige *rosd*, s ebből az igeneves *rosda*, kiejtve *rozsdá*. Ily képezetéseük: *ronda*, *monda*, *rohoda*, *sanda*, *sunda*, *dárda*, *ferde*, és némely mások. Tudnivaló, hogy a *d* előtt az eredeti s úgy hangzik, mint *zs*, pl. ezeket, *vesd*, *mesd*, *nyesd*, *keresd*, *mosd*; így ejtjük: *vezsd*, *mezsd*, *nyezsd*, *kereszsd*, *mozd*.

ROZSDABURA, (rozsdá-bura) ösz. fn. Cserje alaku növénynem a tízhímeselek seregéből és egyanyások rendjéből; csészéje ötmetszésű; bokrétája lapos, ötszirmu, tokja öt rekeszű. (*Ledum*). *Mocsári rozsdá-bura*, melynek levelei alul rozsdás molyhosak. (*Ledum palustre*.)

ROZSDAFOLT, (rozsdá-folt) ösz. fn. Folt, melyet valamely testen, nevezetesen a fémeken, különösen a vason képez a rozsdá. *A rozsdáfoltokat letörölni, olajjal kivenni.* *Rozsdáfoltok a fogakon, a ragyaverte gabonán.* V. ö. **ROZSDA**.

ROZSDÁLIK v. **ROZSDÁLLIK**, (ros-d-a-al-ik) k. m. *rozsdál-t* v. *rozsdáll-ott*, htn. *rozsdál-ni* v. *rozsdáll-ani*. Rozsdától lepett állapotban szenved; rozsdá lepi; olyan színűnek látszik, milyen a rozsdá. *Rozsdálik a tisztátalanul, vagy nedves helyen tartott vas.* *Rozsdálanak a ragyaverte gabonák, u rozsz fogak.*

ROZSDAPOR, (rozsdá-por) ösz. fn. Porrá vált rozsdá.

ROZSDARA, (rozs-dara) ösz. fn. Rozsféle gabonaszeméből törött, derzált dara.

ROZSDÁS, (ros-d-a-as) mn. tt. *rozsdás-t* v. —*at*, *tb*. —*ak*. Amit a rozsdá, minden értelemben véve, belepert. *Rozsdás vas, vas szerszám.* *Rozsdás kard, puská, kés, villa.* *Rozsdás gabona.* *Rozsdás fogak.* Átv. ért. *rozsdás torok*, mely érdessége, tisztátalan volta miatt rekeg, recseg, milyen a náthás, hurutos ember torka.

ROZSDÁSAN, (ros-d-a-as-an) ih. Rozsdás állapotban.

ROZSDÁSODÁS, (ros-d-a-as-od-ás) fn. tt. *rozsdásodás-t*, *tb*. —*ok*, harm. szr. —*a*. Változási állapot, midőn bizonyos testeket a rozsdá lep meg.

ROZSDÁSODIK, (ros-d-a-as-od-ik) k. m. *rozsdásod-tam*, —*tél*, —*ott*. Felsőszínen rozsdá fejlík ki; belepi a rozsdá. *A nedves helyen tartott, és sokáig nem tisztogatott vasak, és vas eszközök megrozsdásodnak.* *Hüvelyben rozsdásodik a kardja.* *Fogai már rozsdásodni kezdenek.* *A beretvát néha olajjal megkenni, hogy meg ne rozsdásodjék.* *A sok kövér, zsíros ételtől megrozsdásodott a torka.*

ROZSDÁSÚL, **ROZSDÁSUL**, (ros da-as-ül) önh. m. *rozsdásút-t*. L. **ROZSDÁSODIK**.

ROZSDÁSÚLÁS, ROZSDÁSULÁS, (ros-da-as-úl-ás) I. ROZSDÁSODÁS.

ROZSDASZÍN, (rozda-szín) ösz. fn. Olyan szín mint a rozsdáé szokott lenni.

ROZSDAZÖLD, (rozda-zöld) ösz. mn. Olyan színű zöld, milyen a rezet belepni szokott penész.

ROZSFÉJ, (rozsféj) I. ROZSKALÁSZ.

ROZSFÉREG, (rozsféreg) ösz. fn. A lovak alfelében, illetőleg végfelében tenyésző nyű. Azt tartják róla, hogy a rozsa-braktól támad.

ROZSFÖLD, (rozsföld) ösz. fn. Föld, melyben a gabonaneműkből rozstot szoktak termesztetni, vagy mely különösen, és leginkább rozstenyésztésre való, pl. a homokföld.

RÓZSI, tt. *Rózsai-t*; RÓZSIKA, női kn. I. RÓZA.

ROZSINA, falu Trencsén m.; helyr. *Rozsinán*, —*ra*, —*ról*.

ROZSKALÁSZ, (rozskalász) ösz. fn. A rozsnévű gabonafűnek karsu, hosszukás kalásza, rozsféj.

ROZSKENYÉR, (rozskenyér) ösz. fn. Rozslisztből süített kenyér, mely a búzakenyérnél durvább, nyersebb, s nem oly hamar szárad.

ROZSLISZT, (rozsliszt) ösz. fn. Rozsféle gabonaszemekből őrölt, a búza liszténél nyersebb liszt.

ROZSNOK, (rozsnok) fn. tt. *rozsnokot*, harm. szr. —*ja*. A háromhimesek seregébe és kétanyások rendjébe sorozott növényem. (Bromus). Különösen ennek fajai közül a *gabonarozsnok*, melynek bugája kinyílt füzérekéi tíz—tizenkét viráguak, ondoi simák. (Bromus secalinus.)

ROZSNYÓ, mváros Gömör m. és Erdélyben; helyr. *Rozsnyón*, —*ra*, —*ról*. Az elsőbbik neve, kivált régente, *Rozsnyóbánya* is.

ROZSOL, (rozsol) áth. m. *rozsol-t*, ltn. —*ni* v. *rozslani*. A rozsféjeket a tisztabúza vetés közől kiszedi, kivagdálja; ami hogy kár nélkül történhessék, akkor kell tenni, mikor a rozsa már a fejét kihajtotta, de a búza még nem.

ROZSOLÁS, (rozsol-ás) fn. tt. *rozsolás-t*, tb. —*ok*, harm. szr. —*a*. A rozsféjeknek a búza közől kiszedése. V. ö. ROZSOL.

ROZSÓLIS, (a latin *ros solis* után alakult) fn. tt. *rozsolis-t*, tb. —*ok*. Édes és fűszerrel készített szeszes ital neme. (A latin *ros solis* [Sonnenhau] pedig illatos növény neme, másképen: *drosera*, magyarul: *harmatfű*).

ROZSONY, falu Trencsén m.; helyr. *Rozsony-ba*, —*ban*, —*ból*.

ROZSOS, (rozsos) mn. tt. *rozsos-t* v. —*at*, tb. —*ak*. Rozstermő, pl. *rozsosföld*. Rozsszal vegyes, pl. *rozsos búza*.

ROZSPÁLINKA, (rozspálinka) ösz. fn. Rozsból égetett szeszes ital.

ROZSSZALMA, (rozsszalma) ösz. fn. A rozsnévű gabonafűnek szára, mely az árpa, búza, zab, köles szalmájánál karsúbb, sudarash, kevesbbé bötökös, de sástalanabb is, miért takarmánynak nem való,

kivévén, midőn apróra (szecsakára) vagdalva zabbal, vagy más valami táplálóval keverik. *Zsúpokba költözött rozsszalma*.

ROZSTERMESZTÉS v. —TERMELES, (rozstermesztés v. —termelés) ösz. fn. A mezei gazdaságnak egyik iparága, mely a rozsféle gabona termesztésével foglalkodik.

ROZSTERMŐ, (rozstermő) ösz. fn. Oly földről mondjuk, melyben rozsa terem, vagy mely különösen rozstot termesztetni való. *Rozstermő határ, dűlő, vidék, sovány homok*.

RÖB, elvont hangutánzó gyöke *röbö*, *röbögés* szókknak.

RÖBÖG, (Molnár Albertnél); RÖBÖGÉS, I. REBEG, REBÉGÉS.

RÖCS, elavult fn. melyből *röcsk* v. *röcsök* és *röcsköl*, *röcskös* eredtek. Ezeknek jelentéseiből (lásd alább) az tűnik ki, hogy a *röcs* egy értelmű a szintén elavult *roncs* törzsszel, melyből *roncsol* ige származott, és hasonló a *lucs*, *locs*, *pocs*, *mocs* gyökökhöz, mennyiben hasonló származékok alapját teszik; u. m. *röcsk*, *röcsköl*, *röcskös*; *lucsk*, *lucskol*, *lucskos*; *pocsk*, *pocskol*, *pocskos*; *mocsk*, *mocskol*, *mocskos*. A 'röcs' gyök a testnek gyurás, teperés által idomtalaná lett, roncsolt állapotát jelenti.

RÖCSE, I. RÖCZE.

RÖCSK, (röcsk) fn. tt. *röcsköt*, harm. szr. —*e*. Gyuradék, töredék valamely puhább nemű testen, máskép: *röcsök*, néhutt *rücsök* is.

RÖCSKÖL, (röcsk-öl) áth. m. *röcsköl-t*. Gyürés, teperés, gyömörés által roncsol, öszvezűz, ránczossá, vagy (a nedves tárgynál) lustossá tesz valamit. *Ruhát röcskölni. Gyümölcsöt röcskölni. Máskép: zöcskölni*. Különbözik: *rücskölni*.

RÖCSKÖLÉS, (röcsk-öl-és) fn. tt. *röcskölés-t*, tb. —*ék*, harm. szr. —*e*. Cselekvés, mely által valamit röcskölnek; máskép: *zöcskölés*. V. ö. RÖCSKÖL.

RÖCSKÖS, (röcsk-ös) mn. tt. *röcskös-t* v. —*et*, tb. —*ek*. Gyürés, teperés, ütődés által megtöredezett, öszveránczosodott, moecosodott, roncsolódott. *Röcskös szoknya, pendely. Röcskös alma. Néhutt: rücskös. Átv. gúnyos, és gyalázó ért. röcskös kurva. Lódúlj innen, te röcskös!*

RÖCSÖK, I. RÖCSK.

RÖCZE, NAGY—, mváros, KIS—, falu Gömör megyében; helyr. *Röczén*, —*re*, —*ről*. Némely kijelítés szerint: *Röcse*.

RÖD, erdélyi falu Kolos megyében; helyr. *Rödön*, —*re*, —*ről*.

RÖDÖN, falu Vas megyében; helyr. *Rödön-be*, —*ben*, —*ből*.

RÖF, hangutánzó gyöke *röfög*, *röffen* igéknek és származékaiknak. Jelenti különösen a disznónak hasonló hangját. *Röf, röf!*

RÖF, fn. tt. *röföt*, harm. szr. —*e* v. —*je*. Hosszuságot, vagyis területi vonalat határozó mérték, mely, mint egyéb mértéknek, nemszabatos nagyságu. A régi magyar röf, vagyis *sing* két

látat, vagyis huszonnégy hüvelyket teszen; a szabók röfe harminez—harminczkét hüvelyk. *Rosz röffel mérni. Nem üti meg a rőföt. Hány rőf posztó kell egy újdón új köpenybe?* (Mesekérdés. Felelet: egy sem). *Ki a sing-t elopta, a rőföt is annál keresik.* (Km.). Valószínűnek látszik, hogy e szó a ró gyökű szókkal áll eredeti rokonságban, mennyiben a rőf nem egyéb, mint rovásokkal jegyzett, rovásos v. rovott mérték. Törökül: *ürif* v. *rif* (Hindoglu). Alakra nézve épen oly magyaros, mint a *dölf*, *csúf*, *rif*, *nyif*, *nyaf*, *csüf*, *kajf*, melyekben az *f* átalakult *v* ez pedig átalakult *ó* v. *ö*.

RÖFÁRU, (rőf-áru) I. RÖFÖSÁRU.

RÖFFEN, (rőf-f-en) önh. m. *röffen-t*. Egyes bevégett rőf hangot hallat. *Az álmból fölvert disznó nagyot röffent.* Aljas nyelven mondják emberről, ki értetlen durva, s mintegy disznói hangon megszólal, vagy beleszól valamibe. *Bele bele röffen mások beszédébe. Összerüffentek a disznók*, midőn ingereltetve rőfögés között összetódultak. *A veszekedő czimborák öszverüffennek valaki ellen.*

RÖFFENÉS, (rőff-en és) fn. tt. *röffenés-t*, tb. —*ék*, harm. szr. —*e*. Rőf hang hallatása.

RÖFFENT, (rőff-en-t) múlt: —*étt*, I. RÖFFEN.

RÖFFENTÉS, (rőff-en-t-és) fn. tt. *röffentés-t*, tb. —*ék*, harm. szr. —*e*. L. RÖFFENÉS.

RÖFÖG, (rőf-ög) önh. m. *rőfög-tem*, —*tél*, —*ütt*. „Rőf rőf“ hangon szól. *Rőfögnek a disznók, midőn moslékot hoznak nekik; midőn nyugtotokban háborgattnak*, stb. Legközelebbi rohona a durva és ostoba nevetést jelentő *röhög*, s a torokhangos *hörög* és *görög*.

RÖFÖGÉS, (rőf-ög-és) fn. tt. *rőfögés-t*, tb. —*ék*, harm. szr. —*e*. A „rőf“ hangnak folytonos hangoztatása.

RÖFÖL, (rőf-öl) önh. m. *rőföl-t*. Némely tájszólásban am. egész éjjel tánczol, dombéroz. Mint ritka használatu tájszónak eredeti jelentése homályos, ha csak oda nem magyarázzuk, hogy az éjjeli dombérozók lármája megvetőleg mintegy a rőfögéshez hasonlíttatik benne.

RÖFÖL, (rőf-öl) áth. m. *rőföl-t*. Legközelebbi jelentése annyi volna mint rőffel mér; azonban ez tudtunkra nincsen divatban; hanem *megrőfölni*, kivált a szabóféle mesterembereknél azt teszi: rőffel megverni; olyan alkatu mint megsuprálni.

RÖFÖS, (rőf-ös) mn. tt. *rőfös-t* v. —*et*, tb. —*ek*.

1) Egy rőfnyi hosszú, vagy széles. *Rőfös szalag lóg le kalapjáról. Rőfös szellességű vászon.* 2) Oly árukra vonatkozó, melyeket rőffel szoktak mérni. Ez értelemben a viszonyzóval öszvetéttetik. *Rőfösáru. Rőfös-kereskedő* v. *kalmár. Rőfösbolt*.

RÖFÖSÁRÚ v. —ÁRU, (rőfös-áru) ösz. fn. Oly áru, nevezetesen szövet, melyet rőfszámra adnak és vesznek, illetőleg mérnek, pl. szalag, vászon, posztó.

RÖFÖSBOLT, (rőfös-bolt) ösz. fn. Bolt, melyben rőfösárukat adnak, és vesznek.

RÖFÖSKALMÁR, (rőfös-kalmár) ösz. fn. Kalmár, ki rőfös árukkal kereskedik.

RÖFÖSKERESKÉDÉS, (rőfös-kereskedés) ösz. fn. Oly kereskedés, melyben rőfösárukat adnak és vesznek.

RÖFÖSKERESKÉDŐ, I. RÖFÖSKALMÁR.

RÖG, (1), fn. tt. *rög-öt* vagy a Tisza mellékén: —*et*, harm. szr. —*e*. Egyes csomóvá alakult, keményült földdarab, mely a hanttól szabatosan véve abban különbözik, hogy ez nagyobb terjedelmű, s bizonyos szerszám, pl. eke, ásó által felhasított földdarabot jelent. A rög inkább tiprás, gyurás, zúzás által feltöredezett, s vagy önálló, vagy a földszinéről kidudorodó, hoportos, csoportos földrészeket jelent, melyek száradás, vagy fagy által megkeményedtek. A porhanyóbb föld, ha szántják, rögekre, a szivos, zsíros pedig inkább hantokra szakadoz. Ha a feltiprott sár hirtelen szárad, vagy megfagy, rögeket képez. A hant, ha zuzzák, elsőbb rögekké, ezek pedig porrá omlanak. Héberül: *רג* (gleba). Lugossy József a rög szóval párhuzamba hozza a *ragya*, *rigya* szókat. Egyébiránt másképen: *göröngy*; innen egy értelmű vele azon fordított *gör*, melyből *göröncs*, *göröcs*, *göröngy*, *göröncsér* származtak. Megfordítás által szintén rokonnak tekinthető hozzá, habár közelebb a német *grob* szóval egyezik, a *goromba* gyöke *gor* is, mennyiben annak első anyagi jelentése, valami darabosra, göcsörtöstre, rögösre vonatkozik, ebből lett az átvitt erkölcsi értelem, melyet darabos erkölcsi emberre alkalmazott a szokás. Alaphangban szintén egyezik vele a latin *grumus*, a finn *runko* (göröncs) stb. Általán fogalmi rokonságban van mindazon *r* gyökhangú szókkal, melyek töredékes, darabos romlást fejeznek ki.

RÖG, (2), elvont gyöke *rögtön* szónak, és származékainak. V. ö. RÖGTÖN.

RÖGCZUKOR, (rög-czukur) ösz. fn. Czukur, melyet nem egészszé alakított darabokban, süvegekben, hanem csak töredékekben, rögekben küldöznek szét a gyárakból.

RÖGÉNY, (rög-ény) fn. tt. *rögény-t*, tb. —*ék*. Szarvasmarhák dögös nyavalyája, midőn vérök gyuladásba jön, s rövid idő alatt elvesznek bele; máskép: *vértály* v. *vértályog*. Gyöke valószínűen azon *rög*, mely tüzet, gyuladást, meleget jelent. V. ö. RÉG.

RÖGES, (rög-es) I. RÖGÖS.

RÖGESZME, (rög-eszme vagy rögz-eszme, azaz rögzött eszme) ösz. fn. Téveszme, hibás vélemény, mely valakinek elméjében mintegy meggyökerezett annyira, hogy azt semmiféle józan okokkal eloszlatni nem lehet, s más helyes eszmék kizártával egyedül uralkodik az elmén. A tébolyodottak rendszeren rögeszmében szenvednek, s azzal libelődnek. (Idea fixa).

RÖGÖLY, (rög-öly) fn. tt. *rögöly-t*, tb. —*ök*. Rögöz hasonló valami. „Rögölyös“ szó törzse.

RÖGÖLYÖS, (rög-öly-ös) mn. tt. *rögölyös-t* v. —*et*, tb. —*ek*. Kresznerics szerént a körtéről mondják, melynek húsában kemény darabos részek foglaltatnak; néhutt: *torzsás körte*.

RÖGÖS, RÖGES, (rög-ös) mn. tt. *rögös-t* v. —*et*, tb. —*ek*. 1) Rögökkel, azaz, csomokká keményült f. l. darabokkal hintett, bővelkező. *Rögös szántóföld. Rögös út*. 2) Tájédivatosan, pl. Szabó Dávidnál is minek fölszine, néha belseje is darabos, hoportos, göresös, ripacsos. *Rögös durva bőr, rögös papír. Rögös, máskép: rögölyös*, körte, melynek húsa rögöz hasonló kemény részeket tartalmaz.

RÖGÖSEN, (rög-ös-en) ih. Rögös állapotban.

RÖGÖSÍT, RÖGÖSIT, (rög-ös-ít) áth. m. *rögösít-ét*, htn. —*eni* v. —*ni*, par. —*s*. Rögössé tesz. *A hirtelen fagyás sáros időben elrögösíti az utat.*

RÖGÖSÖDIK, (rög-ös öd-ik) k. m. *rögösöd-tem*, —*tél*, —*ött*. Rögössé válik.

RÖGTÖN, (rög-t-ön v. rök-t-ön) ih. 1) Mindjárt, tüstént, legott, egyszeribe, izében, azonnal, üstöillést, vagyis, legkisebb halasztás nélkül, mit sem késve. *Amint levelemet veszed, rögtön jár. Az elfogott utonállót rögtön elitették, és felakasztották. Amint nevét kimondták, rögtön ott termelt.* 2) Minden előkészület nélkül, hevenyében. *Rögtön mondott beszéd, költemény. Az élbe adott hangjegyeket rögtön eljátszani.* Élünk vele jelzőül is, de a viszonyfőnévvel öszvetéve. *Rögtöntörvény, rögtönbiróság, rögtönítélet.*

E szónak képzett alakja a nyelvhasonlat szerint oda mutat, hogy az igéből képzett származék, s olyan mint *jöttön, futton, menten, folyton*, stb., melyek rendszeren a töiggel egyesülve használatnak: *jöttön jött, futton futott, menten ment* stb. A rögtön gyöke is alkalmasint elavult ige, t. i. *rög* v. *rég*, melyből *régvel*, tájédivatosan *régvel* származott, és *rök* v. *rök*, a *rökkenő, rökönnyödik* szók gyöke. A benne rejlő alapfogalom a tűznek azon tulajdonságára vonatkozik, melynél fogva az a megérintett fogékony testeket legott égeti, és meggyújtja. Innét midőn valamit rögtön teszünk, azt is mondjuk róla, hogy *hevenyében, melegében* teszszük, s közmondásként *addig verjük a vasat, amíg tüzes*. Ugyanezen fogalmat fejezi ki a latin *in flagranti*. Eszerint rokon hozzá az égető nap melegét jelentő *rökken, rökkenő* v. *rökken, rökkenő*, továbbá a párló, szárító melegre vonatkozó *rökönnyödik* v. *rökönnyödik* is. Áttétellel pedig egyezik vele a *gér* v. *gör*, melyből *gérjed, gérjeszt* v. *görjed, görjeszt* és a lágyított *gyértya, gyértyán* erednek, melyekben hasonlóan alapfogalom az égés, gyúladás. Ily viszony létezik a finn *rikenet* (rögtön) és a fordított gyökű *kerkia* (élesztő, azaz, gerjesztő) között. V. ö. ÜSTÖLÉST, TÜSTÉNT. Akár *g*-vel, akár *k*-val h-lye-en írjuk, de már különböztetés végett is (a *rög* fn. miatt) czél zeübb volna *röktön* t írni.

RÖGTÖNBIRÓSÁG, (rögtön-biróság) ösz. fn. Birói személyzet, rendkívüli esetekben a végre öszveállítva, hogy bizonyos büntetről vádlottak fölött legott vizsgálatot tegyen, és ítéletet hozzon.

RÖGTÖNBIRÓSÁGI, (rögtön-birósági) ösz. mn. Rögtönbiróságot illető, arra vonatkozó, attól eredett. *Rögtönbirósági eljárás, ítélet.*

RÖGTÖNÉSZ, (rög-t-ön-ész v. rök-t-ön-ész) fn. tt. *rögtönész-t*, tb. —*ék*. Aki valamely beszédet vagy költeményt vagy zeneművet rögtönözni képes. (Improvisator). L. RÖGTÖNZŐ.

RÖGTÖNITÉLET, (rögtön-ítélet) ösz. fn. Ítélet, melyet a rögtönbiróság hoz. V. ö. RÖGTÖNBIRÓSÁG.

RÖGTÖNÖS, (rög-t-ön-ös) mn. tt. *rögtönös-t* v. —*et*, tb. —*ek*. Rögtön történő, halasztás vagy késlekedés nélküli. *Rögtönös megindulásra kiadott hadi parancs. Rögtönös birói eljárás.* V. ö. RÖGTÖN.

RÖGTÖNÖZ, (rög-t-ön-öz v. rök-t-ön-öz) áth. m. *rögtönöz-tem*, —*tél*, —*ött*, par. —*z*. Előleges készület nélkül hirtelenében, hevenyében mond, csinál, rendez, alkot stb. valamit. *Üdvözlő beszédet, költeményt rögtönözni. A kedves vendég multságára zenejátékot, zeneestélyt, táncot rögtönözni.* V. ö. RÖGTÖN.

RÖGTÖNÖZÉS, RÖGTÖNZÉS, (rög-t-ön-öz-és) fn. tt. *rögtönözés-t*, tb. —*ék*, harm. szr. —*e*. Működés, eszelekvés, mely által rögtönözünk valamit. V. ö. RÖGTÖNZ.

RÖGTÖNÖZÖTT, RÖGTÖNZÖTT, (rög-t-ön-öz-ött v. rök-t-ön-öz-ött) mn. tt. *rögtönözött et*. Amit hevenyében mondanak, csinálnak, rendeznek stb.

RÖGTÖNÖZVE, (rög-t-ön-öz-ve v. rök-t-ön-öz-ve) ih. Hevenyében, előleges készület nélkül.

RÖGTÖNTÖRVÉNY, (rögtön-törvény) ösz. fn. Kivételes, vagyis rendkívüli törvény, melynél fogva bizonyos, kiváltképen a köz bátorságot veszélyeztető büntettesek minden haladék nélkül a rögtönbirósági szék elé állíthatnak és elítélhetnek.

RÖGTÖNVERS, (rögtön-vers) ösz. fn. Hevenyében, előleges készület nélkül mondott vers.

RÖGTÖNZÉS, (rög-t-ön-öz-és) fn. tt. *rögtönzés-t*, tb. —*ék*. L. RÖGTÖNÖZÉS.

RÖGTÖNZŐ, (rög-t-ön-öz-ő) fn. tt. *rögtönző-t*. Személy, ki rendkívül eleven, és lelékény képzeleti tehetséggel bír, melynél fogva bizonyos feladatra legott egész beszédeket, értekezéseket mondani, költeményeket, verseket szerezni, zeneműveket alkotni stb. képes. Máskép: *rögtönész* v. *hevenyész*. (Improvisator).

RÖGTÖRŐ, (rög-törő) ösz. mn. és fn. Aki vagy ami a rögeket apróra zúzza. Különösen ilyen eszköz a mezei gazdaságban.

RÖGZÉS, (rög-öz-és) fn. tt. *rögzs-t*, tb. —*ék*, harm. szr. —*e*. 1) A földrészeknek csomósodása, külön-külön darabokká alakulása. 2) Némely testeknek azon állapota, midőn simaságukat veszve rögök, csomócskák, hoportok támadnak rajtok, vagy eredeti puháságukból kivetkezve cserepesékké, keményékké lesznek, pl. a sarokbőrnek, a tenyérnek rögzése. 3) Átv. ért. makaes, hajthatlan, megátalkodott, megcsontosult lelki, vagy kedélyi állapot. V. ö. RÖGZIK.

RÖGZESZME, (rögz-eszme) l. RÖGESZME.

RÖGZIK, (rög-öz-ik) k. m. *rögz-ött*, htn. —*eni*. 1) A földnek darabokra vált, töredezett részei rögökké alakulnak, csomósodnak. *Rögzik a lábakkal föltáport, s utóbb kiszáradt, vagy megfagyott sár.*

Rögzik az igen kiszáradt agyagföld, midőn az ekével felhasogatják. 2) Rögzenek némely más testek is, midőn simaságukat vesztvén csomósokká, hoportosokká, durván érdesekké, ránczosokká, vagy keményekké lesznek. Rögzik az előbb átázott utóbb kiszáradt bőr. Rögzik a kaszások, kapások tenyere. 3) Átv. kedélyében, akaratában bizonyos hajlamok, szokások mintegy gyökeret vernek, megcsontosulnak, s minőségükben makacsul megmaradnak. Mondjuk különösen hibás, téves, bűnös szokásokról, és tettekről. Az ifju korban beszivott szokások, elbitéletek megrögzenek. Belerögött szívébe a gonoszság. V. ö. RÖG, (1). Egyébiránt az utolsó, vagyis 3-ik értelemben gyöke a rég v. régi szóval is rokonnak, sőt azonosnak látszik, mintha rögzik volna. Innen rögzött szokás, rögzött betegség am. régzett azaz régivé vált, megöregedett, mintegy megöröködött szokás, betegség.

RÖGZÖTT, (rög-öz-ött) mn. tt. rögzött-et. Átv. ért. ami a kedélyben, akaratban, észjárásban mintegy meggyökerezett, változatlaná lett. Rögzött balitéletek, gyűlölség, harag. Rögzött szokások. A megrögzött szokás megköti a józan értelmet. Rögzött gonosztévő, azaz, javíthatatlan. Rögzött betegség, régen tartó s már mintegy meggyökerezett, megöröködött testi baj. V. ö. RÖGZIK, 3).

RÖH, hangszó, melyből röhej, röhög, röhén, röhent crednek. Jó kedvből fakadó, de durva, nyers, miveletlen, állati hangot utánoz, milyen a lóé, midőn az abraknak örülve röhög.

RÖHEJ, (röh-ej) fn. tt. röhej-t, tb. —ék, harm. szr. —e. Örömből, jó kedvből fakadó, durva, miveletlen nevetés, milyen a buta, póriás erkölcsű, vagy galádul, pajkosan tréfálgató embereké.

RÖHEN, (röh-en) önh. m. röhén-t. 1) Egyes röh hangot hallatva jelenti ki örömét, vagy tetszését, vagy jó kedvét valami fölött. Csak póriás beszédbe való. A pajkos, gúnyos beszélő szavaiba bele-bele röhének a vele rokonérzetű, és kevés műveltségű hallgatók. Röhén a ló, midőn elvesztett csikáját ismét meglátja. 2) A göcseji tájszólásban am. rohan; l. ROHAN.

RÖHENT, (röh-en-t) önh. m. röhent-ett. Megröhenti magát. Sándor I. Különben l. RÖHEN.

RÖHHEN, l. RÖHEN.

RÖHÖG, (röh-ög) gyak. önh. m. röhög-tem, —tél, —ött. Folytonos, vagy gyakran kitörő, durva, miveletlen röh hangon nevet, örül valaminek. A finom erkölcsű, művelt ember nem szokott röhögni. A mire egyik ember nevet, vagy mosolyog, vagy kaczag, a másik röhögni szokott. Röhög, mint a ló. A vén ló is megröhögi az abrakot. (Km.). V. ö. RÖFÖG.

RÖHÖGÉS, (röh-ög-és) fn. tt. röhögés-t, tb. —ék, harm. szr. —e. Durva, illetlen nevetés módja, midőn valaki röhög; továbbá a lónak ilyenmü örönyilatkozása. Kanczaröhögés, csődöröhögés.

RÖHÖGŐ, (röh-ög-ő) mn. tt. röhögő-t. Durván, illetlenül, röh hangon nevető, örülő. Izellen, sületlen tréfákon röhögő parasztok, kocsisok. Kanczára röhögő mén. Némely vidékeken jelenti a szőlőcsészök esörgő,

kerepelő eszközét, melynek fején sok rovátkák (hornyolások, vésések) vannak (Szabó Dávid), s melylyel a kártékony madarakat ijesztgetik; máskép: csergetyü.

RÖJT, l. REJT.

RÖJTÉK, tájdivatosan am. rejtek; l. REJTEK.

RÖJTEKEZIK, l. REJTEKÉZIK.

RÖJTEVÉNY, RÖJTVÉNY, (röjt-e-vény, röjt-v. rejt-vény) fn. tt. röjtevény-t, tb. —ék. Rejtett hely. l. REJTVÉNY, REJTEMÉNY.

RÖJTEVÉNYÉS, RÖJTVÉNYÉS, (röjt-e-vény-és, röjt-v. rejt-vény-és) mn. tt. röjtevénység-t v. —et, tb. —ék. Rejtett, rejteményes. Röjtevénység hely.

RÖJTÖDZIK; RÖJTÖGET stb. l. REJTÖDZIK; REJTÖGET stb.

RÖJTÖK, (1), tájdivatos fn. l. REJTÉK.

RÖJTÖK, (2), falu Sopron megyében; helyr. Röjtök-ön, —re, —röl.

RÖJTÖZKÖDIK, l. REJTÉZKÉDIK.

RÖK v. RÖK, (1), elvont gyök, rököny v. rököny, rökönyödik v. rökönyödik, rökken, rökkenő stb., szókbán. V. ö. RÖKÖNY.

RÖK, RÖK, (2), hangszó, mely a siránkozónak azon töredezett hangját utánozza, midőn a torkán kinyomuló panaszszó csuklással egyesül. S ez a nép szokott nyelvén rök. A rök (rövid ö-vel) inkább a rek (reked, rekedt stb. szókbeli) gyöknek módosulata. V. ö. RÖKÖL.

RÖK, (3), elvont törzse rököl szónak. A riog szónak magas hangu alakja; ré gyök után.

RÖKKEN, (rök-en) önh. m. rökken-t. Az úgynevezett rököny miatt aszni, romlani, rohadni kezd. Rökken a fuledő gabonaszár, a tövén száradó fű. V. ö. RÖKÖNY, RÖKKENŐ.

RÖKKENŐ, l. RÖKKENŐ.

RÖKÖL, (rök-öl) önh. m. rököl-tem, —tél, —t. Rekeg. Rököl a golyvás ember, midőn némi szakadozott, rekedt hangon beszél.

RÖKÖL, (rök-öl) önh. m. rököl-t. Csukladozva, s töredezett hangon sír, zokogva, szippogva sírogat. Néhutt: rüköl, rökölöl, rücsköl.

RÖKÖNY v. RÖKÖNY, (rök-öny v. rök-öny) fn. tt. rököny-t, tb. —ök, harm. szr. —e. A növények, különösen fű, gabonaneműek rohadó, porhanyó állapota, midőn a sok nedv miatt megpárlanak, vagy nagy szárazság által elasztnak, s törékenyekké lesznek.

Gyöke rök, alapfogalomban azon rék, rög, rég, gyökökkel rokon, melyekből égésre, gyuladásra vonatkozó származékszók crednek. Tudniillik a rököny vagy a nedvek miatti megpárlás, megfűlés, vagy a tartós melegség által keletkezik. V. ö. RÖGTÖN.

RÖKÖNY- v. RÖKÖNYFOLT, (rököny- v. rököny-folt) ősz. fn. Foltok a növények, különösen fűvek, és gabonaneműek levelein, szárain, melyeket az úgynevezett rököny képez. V. ö. RÖKÖNY.

RÖKÖNY- v. RÖKÖNYFOLTOS, (rököny- v. rököny-foltos) ősz. mn. Rökönyfoltokkal lepett. Rökönyfoltos gabonafélek, fűlevelek. V. ö. RÖKÖNY-FOLT.

RÖKÖNYÖDÉS, RÖKÖNYÖDÉS, (rök-öny-öd-és v. rök-öny-öd-és) fn. tt. *rökönyödés-t*, tb. — *ék*, harm. szr. — *e*. Romlékony változási állapot, midőn valami rökönyödik. *A sok eső, vagy a sok szárazság rökönyödést okoz a gabonákban.* V. ö. **RÖKÖNYÖDIK.**

RÖKÖNYÖDIK, RÖKÖNYÖDIK, (rök-öny-öd-ik v. rök-öny-öd-ik) k. m. *rökönyöd-tem*, — *tél*, — *ött*. Mondják növényekből, különösen fű- és gabonane-müekről, midőn száraik a sok eső miatt megfűledvén, vagy lábaikon sokáig állván, elszáradnak, elasz-
nak, megrohadnak, szétmállanak. V. ö. **RÖKÖNY.**

RÖKÖNYÖS, RÖKÖNYÖS, (rök-öny-ös v. rök-öny-ös) mn. tt. *rökönyös-t* v. — *et*, tb. — *ék*. A sok eső miatt megpárolt, megfűledt, és rohadt, vagy a nagy szárazságtól kiaszott. *Rökönyös vetések.* V. ö. **RÖKÖNY.**

RÖKÖTÖL, (rök-öt-öl) önh. lásd **RÖKÖTÖL.**

RÖKÖTÖL, (rök-öt-öl) önh. m. *rökötöl-t*. A „rököl” szónak tájdivatosan toldott alakja, melyben l. **RÖKÖL.**

RÖKÖTÖLÉS, RÖKÖTÖLÉS, (rök-öt-öl-és) l. **RÖKÖLÉS.**

RÖKTÖN; RÖKTÖNÖS; RÖKTÖNÖZ lásd **RÖGTÖN; RÖGTÖNÖS; RÖGTÖNÖZ.**

— **RÖL,** névmódosító rag, l. — **RÖL.**

RÖMPÖL, RÖMPÖLY, fn. tt. *römpöly-t*, tb. — *ök*. A Tájéztatór szerint fél meszszelyt jelentő mérték. Törzse *römp* talán hangutánzó mint *hörp*, *korty*, s egy römp anyai volna mint egy korty, vagy hörp. Némely német szójárásokban is előfordúl *Rümpel*, de a szókönyvekben nem találhatik.

RÖNG; RÖNGÉS, I. RENG; RENGÉS.

RÖNGET, I. RENGET.

„Asztalnál ül vala gyöngö Júdit asszon,
Lábánál röngette szép arany böcsőjít.”

Székely balláda (Udvarhelyszékről).

RÖNKECZ, tt. *rönkecz-ét*; vagy **RÖNKESZ,** tt. *rönkess-t*. L. **RÉNKESZ.**

RÖNKÖLY? Idősb Mándy P. küldötte szók között van; de jelentését nem írta fel.

RÖNÖK, ALSÓ—, FELSO—, falvak Vas megyében; helyr. *Rönök-ön*, — *re*, — *röl*.

RÖP, hangszó, melyből *röpül*, *röppen*, *röpít*, *röpdös*, *röpke* és családaiak erednek. L. **RÉP.**

RÖPDÖS, (röp-öd-ös) gyak. önh. m. *röpdös-tem*, — *tél*, — *ött*, par. — *s*. Szárnyain ide-oda szállong. *Röpdösnek a madarak, a lepkek, a méhek.* Átv. ért. mondjuk holmi lengeteg könnyű testekről, melyeket a szél, vagy szellő lebegtetve tovább visz, milyen a pöhöly, toll, ökörnyal. Más kiejtéssel: *répdés*.

RÖPDÖSÉS, (röp-öd-ös-és) fn. tt. *röpdösés-t*, tb. — *ék*, harm. szr. — *e*. A szárnyas állatok, s némely lebegény testek ide-oda szállongása; máskép: *répdésés*.

RÖPDÖZ, (röp-öd-öz) l. **RÖPDÖS.**

RÖPIRAT, (röp-irat) ösz. fn. Kisebb tartalmu, napi érdekü dolgokat tárgyaló, csakúgy futtában közre bocsátott nyomtatvány, melyet ismét hason-
nemü újabb iratok háttérbe szorítanak.

RÖPÍT, (röp-ít) áth. m. *röpít-élt*, par. — *s*, htn. — *ni* v. — *ent*. Szárnyakra bocsát, röpülni hagy, vagy okozza, eszközli, hogy repüljön valami. *Kiröpíteni a kalitkából a madarat. Elröpíteni a fán ülő varjút.* Átv. ért. lövés, dobás által sebesen elszállít valamit. *Golyót röpíteni az ellenség agyába. Kővecset röpíteni a folyón által.* Továbbá sebes menetü járművön szállít. *A gyors lovak röpítik a kocsit. Egy óra alatt haza röpültek. A kedvező szél röpíti a vitorlás hajót.* Más kiejtéssel: *répit*. Önhatólag is használtatik ez összetételben: *kirepít*, midőn a fiók madár szárnyra kél.

RÖPÍTÉS, RÖPÍTÉS, (röp-ít-és) fn. tt. *röpítés-t*, tb. — *ék*, harm. szr. — *e*. Cselekvés, melynél fogva szárnyas állatokat, vagy átv. ért. más neműeket is röpítenek. V. ö. **RÖPÍT.**

RÖPIZOM, (röp-izom) ösz. fn. Izom, mely a madarak szárnyainak mozgató szerve.

RÖPKE, (röp-ög-e = röp-ög-ö) mn. tt. *röpké-t*. Ami röpösni, röpdösni szokott, vagy könnyen elrepül, elszáll, milyenek általában a madarak, de különösen az apróbb neműek. *Röpke pillangó.* Átv. lenge, lengeteg, mit a szellő is elvisz. *Röpke pöhöly.* Képes kifejezéssel: *röpke gondolatok, röpke öröm, röpke szerencse.*

E szónak képzőjében a gyakorlati hajlamnak alapfogalma rejlik, miért képzője nem a kicsinyítő *ke*, hanem a gyakorlatos *ög*; *röppög, röppögő, röppöge, öszverántva röpke, mint csipeg csipke, bugyog bugyka, czineg czinke, fecseg fecske, bereg berke (birke) stb.* Egyébiránt mindezekben megvan a kicsinyítés mel-
lékfogalma is, mennyiben a gyakorlat mint önálló vagyis gyűjtemény nagyot, az egyes jelenségei pedig aránylag kicsit jelentenek.

RÖPKEIRAT, (röpke-irat) l. **RÖPIRAT.**

RÖPKÖD, (röp-ög-öd) gyak. önh. m. *röpköd-tem*, — *tél*, — *ött*. Egy jelentésü vele a *röpdös*, azaz, szárnyain lebegve ide-oda szállong. Mindkét képzője gyakorlatos. A latinban is ily öszvetett képző az *icat*, pl. vello *vellicat*, claudus *claudicat*, vello *villicatur* stb. A magyarban rokon képzésűek: *köpköd, kapkod, csapkod, csipked*, stb., melyekkel egy értelműek: *köp-pöget, kapogat, csapogat, csipeget*.

RÖPÖS, (röp-ös) gyak. önh. m. *röpös-tem*, — *tél*, — *ött*. Gyakran, folytonosan, vagy könnyedén lebegve röpül. Az *ös* gyakorlati képző egy az *ög* (og, ég) képzővel. Ilyenek: *futos, kapos, tapos, rebés(get)* stb.

RÖPÖSÉS, (röp-ös-és) fn. tt. *röpösés-t*, tb. — *ék*, harm. szr. — *e*. Gyakori vagy folytonos röpösés.

RÖPÖSŐ, (röp-ös-ö) l. **RÉPESŐ.**

RÖPPEN, (röpp-en) önh. m. *röppen-t*. Szárnyait csaptatva röpülő állapotba helyezi magát. *Felröppen, elröppen, kiröppen.* Különbözik tőle a *röpül*, mert ez folytatásra, amaz pedig inkább kezdésre vonatkozik.

RÖPPENÉS, (röpp-en-és) fn. tt. *röppenés-t*, tb. —*ék*, harm. szr. —*e*. A szárnyas állatnak működése, midőn bizonyos irányban szárnyaira kel.

RÖPPENT, (röpp-en-t) áth. m. *röppent-elt*, par. —*s*, htn. —*ni* v. —*eni*. Eszközli, vagy okozza, hogy a szárnyas állat röppenjen. Átv. sebesen dob, vagy löv valamit. V. ö. RÖPÍT.

RÖPPENTÉS, (röpp-en-t-és) fn. tt. *röppentés-t*, tb. —*ék*, harm. szr. —*e*. Eszközlés, hogy valami röppenjen.

RÖPPENTYŰ, (röpp en t-ő) fn. tt. *röppentyű t*. Röpülő rakéták neme. Képzésre olyan mint *csengetyű*, *leffentyű*, *pattantyú*, és több mások.

RÖPTE, (röp-t-e) valaminek, azon igenevek egyike, melyek csak személy ragokkal használatnak, mint jártom(-ban), keltem(-ben), ültöd(-ben) stb. Am. röpülése valaminek.

RÖPTÉBEN, (röp-t-e-ben) ih. Az alatt, míg röpül, vagy röpülve. *Röptében leléni a madarat. Könnyű elléni a madarat, ha röptében egyenes utat tart.* (Km.)

„Egy kis tarka madár vig kedvében,
Szép gyümölcsös kertnek ment röptében.“
Faludi.

RÖPTELEN, (röp-telen) fn. tt. *röptelen-t*, tb. —*ék*. Amérikában lakó, igen kövér lúdfaj; orrlapátja hosszú. és elül meggörbült, szárnyai rövid, rongyos, és borzas tolluak, röpülésre alkalmatlanok, s innen a neve. (Plautus pinguis).

RÖPTEN, helyesebben : *röptön* ; l. ezt.

RÖPTET, (röp-tet) áth. m. *röptet-tem*, —*tél*, —*elt*, par. *röptess*. Eszközli, vagy okozza, vagy engedi, hogy repüljön. *Eh-öpteti, kiröpteti a madarat.*

RÖPTETÉS, (röp-tet-és) fn. tt. *röptetés-t*, tb. —*ék*, harm. szr. —*e*. Eszközlése annak, hogy valami röpüljön.

RÖPTÖN, (röp-t-ön) ih. Röpülő szárnyakkal ; sebesen, folytonosan röpülve, tulajdon és átv. értelemben. *A hír röptön röpül, s jelengeti.* (Helmeczy).

RÖPTÖNLÖVŐ, (röptön-lövő) ösz. fn. Személy, illetőleg vadász, puskás, ki a madarakat röptükben lelövi.

RÖPÜL, **RÖPÜL**, (röp-ül) önh. m. *röpül-t*. A szárnyas állat a levegőben főnlebegve bizonyos irányban tovább száll. *Kiröpül, beröpül, felröpül, leröpül, elröpül, átröpül, visszaröpül.* A madár akárhová röpül, mindenütt otthon van. (Km.)

„Magasan röpül a daru, szépen szól.“
Népd.

Átv. lövés, dobás erejénél fogva sebesen elszáll. *Röpül a kilit golyó.* Egyébiránt l. RÉPÜL.

RÖPÜLÉS, **RÖPÜLÉS**, l. RÉPÜLÉS.

„A történet röpülése
Csak egy sóhajítás lengése.“
Kölcsey.

RÖR, elvont gyöke *rörödik* igének. L. ezt.

RÖRÖDIK, (rör-ö-öd-ik) belsz. m. *röröd-tem*, —*tél*, —*ött*. Dörzsölés, horzsolás által apró darabokra töredezik, kopik, korholódik, pl. a malomkövek között a gabona. Gyöke *rör*, a romlást, törést jelentő *r* gyökű szók osztályába tartozik, melyek között legrokonabbika : *örödik*.

RÖS, elvont gyöke *röstöl* szónak és származékainak ; rokon *rós*, *róska*, *rót* és *rök* gyökkel s *röst* szóval. V. ö. RO, 4).

RÖSGYE v. **RÖSGYE**, l. RÖZSGYE.

RÖST, 1) l. RÉST. 2) Máskép : **RÖST**, fn. tt. *röst-öt*, harm. szr. —*je*. Jelentése ugyanaz, mi a vastaghangu *rost*-nak, azaz, konyhai eszköz, mely rácsosan öszvealakított vasrestokból áll, s melyen holmit sütni, pirítani szoktak, l. ROST.

RÖST, l. RÖST. 2).

RÖSTÖL, l. RÉSTÉL.

RÖSTÖL, (rös-t-öl) áth. m. *röstöl-t*. Szoros ért. valamely húsnemű edelt röstön sűt, pirít. *Halat, rostélyost röstölni.* Széles ért. bármily más konyhai eszközben pirít, pörköl valamit. *Káposztát, csuszát, hást röstölni.* Egyezik vele a német *rösten*. V. ö. ROST.

RÖSTÖLÉS, l. RÉSTÉLÉS.

RÖSTÖLÉS, (rös-t-öl-és) fn. tt. *röstölés-t*, tb. —*ék*, harm. szr. —*e*. Cselekvés, midőn valaki röstöl.

RÖSTÖLŐ, (rös-t-öl-ő) fn. tt. *röstölő-t*. Aki röstöl ; vagy amivel röstölnek ; különösen konyhai eszköz, vagy edény, melyben az ételeket röstölni, pirítani, pörkölni, rátani szokták. pl. serpenyő, lábas.

RÖSTSÉG ; **RÖSTÜL**, l. RÉSTSÉG ; **RÉSTÜL**.

RÖSZ, erdélyi fa'u Nagy-Szeben székben ; helyr. *Rösz ön*, —*re*, —*röl*.

RÖT, (1), (rö-öt) mn. tt. *röt-öt*. Vörösbarna színű, sötétvörös, vörnyeges. *Röt haja ember. Röt szörü tehén.* Egyezik vele a vastaghangu *rós*, és az éles *rís*, melyből *ríska* származott, valamint a német *roth*. Gyöke volna azon *ro* v. *rö*, mely mind a mi nyelvünkben, mind más idegenekben tüzet, égést és vöröset jelentő szók alaphangját képezi. V. ö. RO, 4).

RÖT, (2), falu Vas megyében ; helyr. *Röt ön*, —*re*, —*röl*.

RÖTENY, (röt-eny) fn. tt. *röteny-t*, tb. —*ék*. Egyszerű vegyelem, a fémek osztályából. (Rhodium)

RÖTÉRCZ, (röt-érez) ösz. fn. Vörös színű érez neme, mely kénnel, mirreanyel vegyített ezüstrészeket tartalmaz.

RÖTFAKÓ, (röt-fakó) ösz. fn. Vörnyeges színbe átmenő fakó. *Rötfakó ló, eb*.

RÖTRÉCZE, (röt-récze) ösz. fn. Az északi tengeren lakó récezen, melynek tollai röt-fakók, vagy barnák. (Anas fusca. L.)

RÖTT, l. RÖT, (2).

RÖTTEG ; **RÖTTEN**, l. RÉTTEG ; **RÉTTEEN**.

RÖTVAD, (röt-vad) ösz. fn. Vadászok így hívják a szarvast, dämvadot, özt, és zergét, minthogy röt a szörök.

RÖTYESZ, l. RETYESZ.

RÖV, az általános nyelvben rövid szónak és származékainak gyökékként tekinthető; de Erdélyben, különösen az udvarhelyi székelyeknél, önállólag is divatozik, melyből: *rövebb* am. rövidebb. Tárgyesete: *röv-et*. L. RÖVID.

RÖVID, (röv-id) mn. tt. *rövid-et*. Aminek hossza, vagyis hossz mértéke más testhez, vagy térhez viszonyítva, ezénnél kisebb, vagy bizonyos célhoz képest nem elegendő hosszú. *A sing rövidebb a rüfnél. A rüf rövidebb az ölnél. Az orosz mérföld rövidebb, mint a magyar. Rövid újju ruha, mely az egész kart be nem fűdi. Rövid száru topán. Rövid nyelű süprű, kapa, ásó. Rövid derék, mely az egész test hosszával nincs arányban. Rövid haj, szakál. Rövid kard, kés, pipaszár. Rövid végét fogni valaminek, am. rövidítéssel élni, a dolgon hamar átesni. Rövid pórásra fogni az ebeket. Rövidre fogni a gyepőt. Rövidet húzni; mi valószínűleg a sorsolási szokásból eredt, midőn nyilatkat, vesszőket húztak; v. ö. RÖVIDSÉG. Rövidre metélni, vagdalni valamit. Szélesb ért. más terjedelemre is vonatkozik, pl. Rövid termetű, alacsony, nem magas. A kellő mértéknél rövidebb legényt nem veszik be katonának. Rövid látás, am. nem messze terjedő, ható. Rövid az esze. Átv. mondják időről, vagy időben történő dolgokról, s am. nem sokáig tartó, hamar elmuló. Télen rövidek a napok, nyáron az éjszakák. Az ember rövid ideig él. Rövid az élet. Rövid a torkosság, hosszú a betegség. (Km.). Rövid beszéd, értekezés, mulatság, szindarab. Rövid emlékezet. Továbbá, valamely hosszabban tartó, többet foglaló dolognak összevonott tartalma. Valamely könyvnek rövid kivonatát adni. Ne beszélj sokat, légy rövid. Némi régi iratokban: *revíd, rivíd, rüvid*. „Igérvén rövid idő után Jezaelnek vérét megdiadalmazni.“ Bécsi codex. (Ozyás). „Rividen szól, de igön nagyot és igön sokat fog.“ Góry-codex. (M. Nyelvenlékek IV. K. 29. l.). „Aesopus életinek revideden vége.“ Pesti Gábor (Aesopus élete végén).*

Amit Adelung a kurz német szóról mond, hogy alapfogalma a vágás, metszés, ugyanaz ráillik a magyar rövid-re is, mert egyik eredeti értelménél fogva, mint Molnár A. jól latinozza, am. elvágott, elvagdalt (concisus), a többi jelentések részint ehhez alkalmazottak, részént általvittek. Ez alapfogalomnál fogva gyöke *röv* v. *rév* azon *r* alaphangu szók osztályába sorozható, melyek általán metszésre, vágásra, vagy ez által okozott vonalakra emlékeztetnek, milyenek, *recez, redő, reped, rés, rész, ró, stb.* Legközelebb áll hozzá a latin *brevis*, előtét nélkül *revis*. Képzője *id*, egy a minőséget jelentő *is* (as, os, ös) képzővel, mintha volna *röv-is*, pl. *köris, hamis, tüvis, lapis, haris*. Egyébiránt vannak ezen osztályba tartozó mellékneveink *d* képzővel is, mint, *kicsid, szelid, hosszúd, lassud, édesd* stb.

RÖVIDEBBÍT, RÖVIDEBBIT, (röv-id-ebb-it) áth. m. *rövidebbít-étt*, htn. —*ni* v. —*eni*, par. —*s*. Rövidebbé teszen. Különbözik tőle *rövidít* annyiban, hogy az átv. ért. is használtatik.

RÖVIDEBBÜL, RÖVIDEBBÜL, (röv-id-ebb-ül) ünh. m. *rövidebbül t*. Rövidebbé leszen. A különbséget „*rövidül*“ szótól l. RÖVIDEBBÍT alatt.

RÖVIDECSKE, (röv-id-ecs-ke) l. RÖVIDKE.

RÖVIDED, (röv-id-ed) mn. tt. *rövided-ét*. Kicsivel rövidebb, mint kell, vagy szokás, vagy más rövidhez viszonyítva. V. ö. RÖVID.

RÖVIDEDEN, (röv-id-ed-en) ih. Igen röviden, nem vontatva, nem sok ideig tartva; kevés szóval vagy munkával. *Rövideden szólani. Rövideden végezni.* Pesti Gábornál: *revideden*. V. ö. RÖVID, RÖVIDED.

RÖVIDÉDIK, (röv-id-éd-ik) k. m. *rövidéd-tem, —tél, —étt*. Röviddé változik, alakul; előbbi hosszúsága fogy. *Őszi éjnapenyenlet után nagyon rövidednek a napok, a tavaszi után pedig rövidednek az éjek.* Ez igében az *éd* nem tartozik a törzshöz, hanem képző, mint ezekben: *szelésédik, keskenyédik*.

RÖVIDEN, (röv-id-en) ih. 1) Rövidre metszett, szabott stb., alakban. *A ruhát röviden szereti viselni.* 2) Nem sokáig tartva, húzva, vontatva; szabatosan, kevés szóval. *Röviden beszélni, értekezni, írni. Röviden végezni valakivel. Röviden kimondani az igazat. Röviden szólva, abból semmi sem lesz. Röviden és jól. Röviden löni* vadászok nyelvén am. alant löni, alálóni, vagyis a célba vett pont alá vagy azon innen löni.

RÖVIDFARKÚ, (rövid-farkú) ösz. mn. Minek farka a maga fajabeli, vagy viszonylag más állatokéhoz képest rövid. *Rövid farkú ló, szokottabban, kurta farkú, ha t. i. el van nyírva. A nyúllak rövidfarkúak.*

RÖVIDFÜLŰ, (rövid-fülű) ösz. mn. Mondjuk állatról, ha füle akár a maga fajához, akár más nemű állatokhoz mérve rövid. *A ló rövidebb fülű a számárnál. Rövidfülű eb, melynek elvágták a fülét.*

RÖVIDÍT, RÖVIDIT, (röv-id-ít) áth. m. *rövidít-étt*, par. —*s*, htn. —*ni* v. —*eni*. Röviddés tesz, a törzsszónak minden értelmében véve. *Elvágással rövidíteni a köteleket, szerszámnyeleket. Nyírással rövidíteni a haját, szakált. Behajtással rövidíteni a ruhát.* Időre vonatkozólag, am. eszközli, hogy hamar muljék, vagy vége legyen. *Életét kicsapongások által rövidíteni.* Bizonyos cselekvéseket illetve, am. kevéssel végez, szabatosan tesz valamit. *Beszédet, színművi előadás rövidíteni.* Továbbá, az értekek, kedély, elme elfoglalása által unalmat üz. *Nyájás társalgás, érdekes munkák olvasása rövidítik az időt.* Átv. ért. *jogaiban, jószágában meg rövidíteni valakit* am. illetőségéből, járandóságából elvonni. V. ö. RÖVIDSÉG.

RÖVIDÍTÉS, RÖVIDITÉS, (röv-id-ít-és) fn. tt. *rövidítés-t, tb. —ék*, harm. szr. —*e*. Cselekvés, melynél fogva valamit rövidítünk, mindennemű értelemben véve. Elvont értelemben különösen rövidített szó, rövidített irat (Abreviatura). V. ö. RÖVIDÍT.

RÖVIDITMÉNY, (röv-id-it-mény) fn. tt. *rövidítmény-t, tb. —ék*, harm. szr. —*e*. A rövidítés műve, eredménye, rövidített valami.

RÖVIDÍTŐ- v. RÖVIDÍTŐJEL, (rövidítő-jel) ösz. fn. Jel, mely által jelentjük, hogy az írásban a

szónak egy vagy több betűit kihagytuk, mit rendszeren kihagyó vonással (-) teszünk, pl. *ásvány-, növény-, és állattan*, hol a rövidítő jel az utóbb előforduló tan szónak kihagyására mutat.

RÖVIDKARU, (rövid-karu) ösz. fn. Kinek karja aránylag az egész testéhez mérve, rövid.

RÖVIDKE, (röv-id-ke) mn. tt. *rövidké-t*. A maga nemében, vagy aránylag rövid, pl. a nyúl farka.

RÖVIDKÉL, (röv-id-ke-el) önh. m. *rövidkél-t*. Vadászok nyelvén am. röviden lőni, alant lőni. L. **RÖVIDEN** alatt.

RÖVIDLÁBU, (rövid-lábu) ösz. mn. Kinek v. minék aránylag rövid lábai vannak. *A részék rövidlábúak a gólyákhoz képest.* Átv. *rövidlábú szék, pad, asztal.*

RÖVIDLÁTÁS, (rövid-látás) ösz. fn. 1) A szemeknek azon különös szerkezete, midőn a tárgyakat csak közelről fogják fel. (Myopismus.) 2) Átv. észbeli gyöngeség, felfogási hiány, melynél fogva valaki a dolgoknak csak jelen állapotát fogja fel, a nélkül, hogy akár azok okait, akár lehető okozataikat, eredményeiket belátná.

RÖVIDLÁTÓ, (rövid-látó) ösz. fn. Ki szemei által csak a hozzá közel levő tárgyakat különbözteti meg. (Myops.) Ellentéte: *messzelátó*. Átv. v. ö. **RÖVIDLÁTÁS**, 2)

RÖVIDLEG, (röv-id leg) ih. l. **RÖVIDEN**.

RÖVIDLEGES, (röv-id-leg-és) mn. tt. *rövidleges-t* v. —*ét*, tb. —*ék*. L. **RÖVIDED**.

RÖVIDLET, (röv-id-let) fn. tt. *rövidlet-ét*, harm. szr. —*e*. Valaminek lényeges és fő pontjaiban összevont, eléadott foglalata. (Summarium).

RÖVIDNAP, (rövid-nap) ösz. ih. Nem sokára, alig egy-két nap multával, *e^h* helyett: *rövidnapon*. *Rövidnap nálatok lesznek.*

RÖVIDRENDSZER, a magyarországi Helynévtárban Széplak helységénél (Abaúj megyében) meg van különböztetve *Hosszúrendszer* és *Rövidrendszer*.

RÖVIDSÉG, (röv-id-ség) fn. tt. *rövidség-ét*, harm. szr. —*e*. 1) A tér- vagy időbeli hozsmértéknek azon tulajdonsága, melynél fogva valami rövidnek mondatik. *Rövidsége miatt haszonvehetetlen ruha, eszköz. Idő rövidsége.* 2) Bizonyos műnek, cselekedetnek öszvevont állapota, vagy minősége. *Beszédben, írásban követett szabatos rövidség.* 3) Kár, vagy hiány melyet valaki szenved, midőn kellő, illő, vagy törvényes jutalékát, járandóságát meg nem kapja. *Az örökség, a szákmány elosztásakor valakinek rövidséget okozni. Cselédeknek semmi rövidségök ne legyen. Nagy rövidség az rám nézve, hogy . . .* E szó átvitt jelentésű, s azon ősi népszokásra mutat, midőn bizonyos javakat vessző, vagy nyilhuzás által osztottak el magok között, mely alkalommal aki rövidebbet húzott, kevesebb jutott neki.

RÖVIDÜL, **RÖVIDÜL**, (röv-id-ül) önh. m. *rövidül-t*. Rövidd lesz; hosszúságából, vagy tartósságából veszt. *Rövidül a számár farka*, ha szőrei kihull-

nak. *Ősszel a napok rövidülnek, tavasszal az éjek.* V. ö. **RÖVID**.

RÖVIDÜLÉS, **RÖVIDÜLÉS**, (röv-id-ül-és) fn. tt. *rövidülés-t*, tb. —*ék*, harm. szr. —*e*. Hozsmérték esonkulása, midőn valamely test hossza fogy.

RÖZ, elvont gyök *rözgődik, rözgöldök* szókban. Azonos zör elvont gyökkel.

RÖZ, mn. tt. *röz-t* v. —*et* v. —*öt*, tb. —*ek* v. —*ök*. Mondják durva, fehértetlen vászonról. *Kantus alatt röz a pendely.* (Gúnydal.) Minthogy az illetén vászon sárgaréz színű, hihetőleg e nevét a réztől kapta, s ez annál valószínűbb, mert némely tájakon így éneklék a dalt: *réz a pendely*; mi alatt egyb-iránt piszkos, kakás pendely is értetik.

RÖZGE, l. **REZGE**, **REZGETEG**.

RÖZGÖDÉS, (röz-ög-ö-öd-és) fn. tt. *rözgödés-t*, tb. —*ék*, harm. szr. —*e*. Rözgödő állapot. V. ö. **RÖZGÖDIK**.

RÖZGÖDIK, (röz-ög-ö-öd-ik) belsz. m. *rözgödtem*, —*tél*, —*ött*. Rözgő, vagyis zörgő állapotban létezik, szenved; zakatol. Átvette: *zörgődik*.

RÖZGÖLÖDÉS, (röz-ög-öl-ö-öd-és) l. **RÖZGÖDÉS**.

RÖZGÖLÖDIK, l. **RÖZGÖDIK**. „Abban kegyelmeteknek az előbbeni jó szokást most is meg kellett volna tartani, hogy az öreg (nagyobb) vármegyéktől várt és értett volna, . . . mindazáltal nem árt hogy rözgölődik kegyelmetek.“ Draskovics György győri püspök. 1693. (M. Történelmi Tár. VIII. K. 180. l.).

RÖZGÖN, kemenesali tájszó, az általánosabb *rögtön* értelmében, melyből hangáttétellel és hangcsere (*t = z*) által keletkezett. *Rözgön menj.* (Kresznerics). l. **RÖGTÖN**.

RÖZZEN, tájdivatosan am. *rozzan*; és *rezzen*. L. **ROZZAN**; **REZZEN**.

RÖZS, elvont törzse *rözse* és *rözsgye* szókknak.

RÖZSE, (rö-özs e) fn. tt. *rözse-t* Öszvevagdalt, vagy öszveszedett s nyalábba kötött ágbog. *Fű-fa, nyárfa-, akác-rözse. Rözset szedegetni. Rözsevel fűteni.* Tájdivatosan: *rözgye* v. *rözsgye*, mélyhangon *rásgya*. Gyöke *rö* v. *rő* azon *r* hangu gyökszókkal rokon, melyek metszésre, vágásra vonatkoznak. V. ö. **RÁSGYA**. Egyezik vele törzsökben és értelemben a német *Reisholz*.

RÖZSEGÁT, (rözse-gát) ösz. fn. Gát, a víz áradása, vagy kicsapása ellen, melyet egymásra halmozott, s közben-közben földdel lenyomtatott rözsekből csinálnak. Egyébiránt e végre úgynevezett *pözsöket* használnak, melyek a rözsetől csak abban különböznek, hogy öszve nem vagdalt, azonban szintén nyalábba kötözött ágakból állanak. V. ö. **PÖZS**.

RÖZSEKÉVE, (rözse-kéve) ösz. fn. Kévébe vagy nyalábba kötött rözsecsomó.

RÖZSENYALÁB, (rözse-nyaláb) l. **RÖZSEKÉVE**.

RÖZSGYE, (rözs-gye) l. **RÖZSE**.

RU, a „rút” szóban *ro* gyökkel egyezik; V. ö. RÚT.

RUBEL, fn. tt. *rubel-t*, tb. — *ék.* Orosz birodalmi ezüst pénz neve, melyből 13 számítandó egy kölni mark finom ezüstre. Egy rubelben száz *kopek* van. Veretnek 1, $\frac{1}{2}$, $\frac{1}{4}$, $\frac{1}{5}$, $\frac{1}{10}$ és $\frac{1}{20}$ -rész rubelek. Az ezüst rubeltől különbözik a *papír rubel*, mely amannál sokkal kevesebb értékű. Eredeti jelentésénél fogva am. lemetszett darab, *rubítj* szótól, mely = lemetszeni.

RUBIÁNKA, fn. tt. *rubiánká-t*. Idegen nyelvből származott köznépies neve a libatoppok neme alá sorolt növényfajnak, melynek levelei hosszudakok, kikanyargatott élük; fürtjei sokágú, leveletlenek. Különösen nagy szaga van. Másképp szintén köznyelven: *fürtösfü*, *fodorka*, *hajfü*, *szőlőfü*, *ribi-jánkó*. Növénytani néven: *rubiánka libatopp*. (*Che-nopodium bothrys*).

RUBIÁNKALIBATOPP, (rubiánka-libatopp) ösz. fn. L. RUBIÁNKA.

RUBIN, fn. tt. *rubin-t*, tb. — *ok*, harm. szr. — *ja*. Igen átlátszó, vörös színű drágakő neme, mely ritkaságra és keménységre nézve közel áll a gyémánthoz. (Rubinus). Nevét vörös színétől kapta, melynek gyöke számos nyelvekben vöröset jelentő szók alapját teszi.

RUBINKOLIBRI, (rubin-kolibri) ösz. fn. Kolibrifaj, melynek farka rubinszinű piros.

RUBINT, fn. tt. *rubint-ot*. L. RUBIN.

„Kincsem, violám, rubintom,

Itt az utolsó forintom.“

Csokonai.

RUCSI, kn. tt. *Rucsi-t*. L. RUDOLF.

RUCZ, rézcéket hívó szó, t. i. oly vidékeken, hol a rézcét ruczának nevezik, másutt pedig *kacs*, hol t. i. kácsa v. kácsa a neve.

RUCZA, (rucz-a) fn. tt. *ruczá-t*; tájdivatosan am. récze. L. RÉCZE, KACSA.

RUCZCZ elvont gyöke *ruczczan* igének. Lásd ezt.

RUCZCZAN, (ruczczan-an) önh. m. *ruczczan-t*. *Ruczcz*-féle hangot ütve mozgásnak ered, neki ered, másképp: robban, felrobban. *Felruczczantak*, s hátat fordítottak az igazság mesterének. (Vajda. Kr. Élete I. k. 695. I.).

RUCZCZANÁS, (ruczczan-ás) fn. tt. *ruczczanás-t*, tb. — *ok*, harm. szr. — *a*. *Ruczcz*-féle hanggal neki eredés.

RÚD, fn. tt. *rúd-at*, harm. szr. *rúd-ja*, kicsinzőleg: *rudaeska*. Általán, vékonyabb vagy vastagabbféle dorong, mely rendszeren bizonyos eszközül használtatik, pl. *emelő rúd*; *ruhatartó rúd* a pórlakokban; *csizmadiók rúdja*, melyen a csizmákat vásárra viszik; *csőbőrhordó rúd*; *kormány rúdja*; *szénás, szalmás szekeret lenyomatató*, vagyis *nyomó rúd*; *mérlegrúd*, a mérleg felső része, melyről a súlymérték és megmért tárgy aláfüggenek; *mérlegező rúd*, az egyensúly fentartására. Különösebben *szekérrúd*, *kocsirúd*, *eketalyigarúd*, *szánkarúd*; melyekhez a vonó barmot

fogják. *Ebrúd*, Dugonics szerént, melylyel a sövény résén átszorított ebet a másik oldalon álló legények felvetni szokták, honnan a közmondás: *ebrúdon kivetni valakit* am. csúful kiadni rajta. *Rudat hányni* am. a régen divatozott szokás szerént, nevezetesen a vitézeknél, dárdanyélforma rúddal játszani, egymásfelé dobálni. *Rád jár a rúd* közmondás szerént am. te vagy czélnak kitéve, téged érdekelnek. *Kifélé áll a rúdja*, azaz, kiadnak rajta, el kell távoznia, indulóban van. Átv. ért. rúdforma szálakká alakított fémanyag. *A hámorból rudakban küldözni szét a vasat*. *Rudakban álló ezüst, arany*. *Rúdarany*, *rúdezüst*. Különösen vasból készített rúdforma, s bizonyos czélra vagy eszközül szolgáló száldarab. *Vas rudakkal erősített házfalak*.

Akár megfordított gyökénél fogva, akár az első szótag (du, do) elejtésével egyezik vele a magyar *durung* v. *dorong*, továbbá a latin *rudis* (dorong), latin-görög *radix*, német *Ruthe*, finn *ruode*, chaldaei *rit* stb. Adelung *Ruthe* szóban a nyulékonyosság és hajlékonyosság alapfogalmát véli rejleni, s erre vonatkozó rokonygöki szókkal teszi egy osztályba; de véleményünk szerént inkább azon szókkal rokonítható, melyek mind a német, mind a mienkféle, mind más nyelvekben metszésre, vágásra vonatkoznak, minthogy a *rúd* és *ruthe* eredetileg nem egyéb, mint a fának levágott vastagabb vagy vékonyabb ága, szála, s ennél fogva nyelvünkben rokonai *ró*, *rovás*, *rost*, *rözse*, *réteg* stb., latinban *runco*, németben *rotten*, *reiszen* stb. E szerint *rúd* am. a töröl vagy törzsről lerótt, levágott ág; valamint a *hasáb*, a vastag fából vagy más testből kihalított darab.

RUDA, 1) falu Zaránd m.; másképp *Rudfalva*; 2) erdélyi falu Hunyad m.; helyr. *Rudá-n*, — *ra*, — *ról*.

RUDA-BÁNYÁCSKA, falu Zemplén m.; helyr. — *Bányácská-n*, — *ra*, — *ról*.

RUDACSKA, (rud-acs-ka) fn. tt. *rudacska-t*. Kisebbséle rúd, mindenik jelentésében.

RÚDACZÉL, (rúd-aczél) ösz. fn. Rúdalakuvá vrt, pörölyözött aczél.

RUDAL, (rud-al) áth. m. *rudal-t*. Valamit rúdallat, leszorít, rudat csinál bele. *Rudalni a szekeret, a kocsit, a kormányt*; különösen a hosszú *terhes* (szénás, szalmás) *szekeret* elejétől végig rúddal akként szorítja le, hogy a rúd két végét erősen a szekér aljához köti. Átv. ért. rúddal vagy vastag bottal ver valakit. *Jól megrudalták ökemét*. *Kirudalni valakit*. (Szabó D.).

RUDALÁS, (rud-al-ás) fn. tt. *rudalás-t*, tb. — *ok*, harm. szr. — *a*. Cselekvés, midőn valakit vagy valamit rudalnak. Balaton mellékén am. maga a nyomórúd.

RUDALÓ, (rúd-al-ó) mn. tt. *rudaló-t*. Aki rudal; vagy amivel rudalnak. Főnévként am. *rudalókalapács* v. — *pöröly*; és *rudaló* v. *rudazóköttél*.

RUDALÓKALAPÁCS, (rudaló-kalapács) lásd RUDALÓPÖRÖLY.

RUDALÓKÖTÉL, (rudaló-kötél) l. RUDAZÓ-KÖTÉL.

RUDALÓPÖRÖLY, (rudaló-pöröly) ösz. fn. Pöröly, melynek segítségével az ércztömeget rúddá alakítják.

RUDALY, erdélyi falu, Felső-Fejér m.; helyr. *Rudaly-on, —ra, —ról.*

RÚDARANY, (rúd-arany) ösz. fn. Rúdhhoz hasonló hengerré tömörített arany.

RUDAS, (rud-as) mn. tt. *rudas-t*, v. —*at*, tb. —*ak*. Rúddal ellátott, a minék rudja van. *Rudas szék*, melyen embert hordoznak. *A tímárok rudas padlása. Rudas szánkó. Rudas fürdő* (németül *Blocksbad*) Budán, mely talán onnan kapta nevét, hogy hajdan rudakkal volt körülkorlátolva. Továbbá: *rudas ló* v. csak: *rudas* (fn. amidőn a tt. *rudas-t*, tb. —*ok*), mely a rúd mellett jobbfelül van befogva (a balfelül járó pedig: *nyerges*).

„Állj meg Jancsi, itten van már a csárda,

Ihatnék a rudas lovam, a sárga.“

Népdal.

Főnévként használtatik még az iménti értelmén felül azon esetben is, midőn egy petrencze szénát, sarjút jelent, melyet két ember két rúdon el bír vinni. *Rudasokba rakni a szénát, sarjút.*

RUDASLÓ, (rudas-ló) ösz. fn. L. RUDAS alatt.

RUDAZ, (rud-az) áth. m. *rudaz-tam*, —*tál*, —*ott*, par. —*z*. A szekérre magasan felrakott szénát, szalmát vagy más terhet, végig nyújtott rúddal, és kötéllel v. lánczczal lenyomtatja, leszorítja. *Rudazni a szénás szekeret.*

RUDAZÁS, (rud-az-ás) fn. tt. *rudazás-t*, tb. —*ok*, harm. szr. —*a*. Cselekvés, midőn a megrakott szekeret rudazzák. V. ö. RUDAZ.

RUDAZÓ, (rud-az-ó) mn. és fn. Aki rudaz; vagy amivel rudaznak; különösebben: nyomórúd.

RUDAZÓKÖTÉL, (rudazó-kötél) ösz. fn. Kötél, melylyel a rudazó vagy nyomórúd két végét leszorítják. *Vastag, mint a rudazókötél.*

RUDAZÓLÁNCZ, (rudazó-láncz) ösz. fn. Láncz, melylyel a szekér rudazóját leszorítják.

RÚDCZIN, (rúd-czin) ösz. fn. Rúdforma hengerré tömörített ciznyanyag.

RÚDEZÜST, (rúd-ezüst) ösz. fn. Ezüstanyag, rúdforma hengerré alakított állapotban.

RUDFALVA, (máskép: *Ruda*), falu Zaránd m.; helyr. *Rudfalván, —ra, —ról.*

RÚDFOGÓ, (rúd-fogó) ösz. fn. A vashámorokban azon nagy fogó, mely között az idomítatlan vas tömeget tartják, midőn rúddá képezik a pöröly alatt.

RÚDFŐ, (rúd-fő) ösz. fn. Az ökörszekér rúdjának eleje, melynek kétágu öblébe a jármot beleillesztik.

RÚDHÁMOR, (rúd-hámor) ösz. fn. Vashámor, melyben a vasat rúdalakuvá hengerítik, nyújtják, vagy lapítják.

RUDI, férfi kn. tt. *Rudi-t*. L. RUDOLF.

RUDIN, KIS—, NAGY—, falvak Trencsén m.; helyr. *Rudin-ba, —ban, —ból.*

RÚDKARIKA, (rúd-karika) ösz. fn. Karika a rúd elején, melybe a nyakló kötelét vagy lánczát behuzzák.

RÚDKÉN, (rúd-kén) ösz. fn. Rúdhhoz hasonló hengerré öntött kénanyag.

RUDNA, falvak Gömör és Torontál m.; helyr. *Rudná-n, —ra, —ról.*

RUDNÓ, falvak Bars, Nyitra, Turóc megyékben; helyr. *Rudnó-n, —ra, —ról.*

RUDNOK, falu Abaúj m.; pusztá Nógrád m.; helyr. *Rudnok-on, —ra, —ról.*

RUDNÓ-LEHOTA, falu Nyitra m.; helyr. —*Lehotá-n, —ra, —ról.*

RUDOBÁNYA, falu Borsod m.; helyr. *Rudobányá-n, —ra, —ról.*

RUDOLF, férfi kn. tt. *Rudolf-ot*, harm. szr. —*ja*. Rudolphus. Kicsinyítve: *Rudi, Rucsi*. A nyelvészek régi német szónak tartják, *Rathgeber* jelentéssel.

RÚDÓN, (rúd-ón) ösz. fn. Rúdformára hengerített ónanyag.

RÚDSZÁRNY, (rúd-szárny) ösz. fn. A szekérrúdnak kétfelé ágazó töve a tengely fölött.

RÚDVAS, (rúd-vas) ösz. fn. Vas, rúdformában, mint azt a hámorokban előállítani szokták. *A lakatosok, kovácsok rúdvast vesznek.*

RÚDVÉG, (rúd-vég) ösz. fn. Bármely nemű rúdnak a vége; különösebben a szekérrúdnak elülálló része, melyhez mind a hátulsó, mind az első lovak, amazok a nyakló vagy hám által, ezek pedig a késefa és istráng által akasztva vannak.

RÚDVÉGSZEG, (rúd-vég-szeg) ösz. fn. A rúd végén megerősített, visszafelé görbedő vagy más alaku szeg, a késefa megerősítése végett.

RÚDVITORLA, (rúd-vitorla) ösz. fn. Általán, minden vitorla, mely rúdhhoz van kötve.

RÚG, RUG, önh. és áth. m. *rúg* v. *rug-tam*, —*tál*, —*ott*. A fölemelt lábunk sarkával, vagy talpával, vagy térdével üt, taszít, lök. *Rúg a szilaj ló, a tehén, az ökör. A kocsisló kirúg a hámból. A sarkantyúzott paripa felrúg. (Képes kifejezéssel: felrúgott am. megdöglött). Hátba, farba, seggbe, hasba, oldalba, mellbe rúgni valakit. Berúgni az ajtót. Elrúgni a patkót, rugás v. menésközben. Felrúgni valamit a földről. Föl sem rugnám őt. Hozzá rúgott, de nem érte. A rudasló lerúgta a kocsiszt az ülésről. A kancza megrúgja a csödört. A ménlő ritkán rúgja meg a kanczát. (Km.). Rúgd vissza, ha megrúg. (Km.). Rúgd fel, hagyd ott. (Km.). Szélesb, és átv. ért. mondjuk oly testekről, melyekben visszataszító erő van, melynél fogva, ha nyomást szenvednek, ismét előbbi helyzetükbe ugranak vissza. *Rúg a puska*, midőn lönek belőle. *Rúg a tollakra csinált pamlag, kocsi.**

Ezen ige, mint alapértelme mutatja, úgy látszik nem egyéb, mint hangáttétellel: *ugor* vagyis,

ugr, minthogy az állati rugás mindig kisebb-nagyobb ugrással történik, honnan neki rugaszkodni valaminek, am. ugrándozó léptekkel neki iramodni. Erre vonatkoznak az ily átv. értelmű mondatok: *Menyire rúg a költség? A kiadás száz forinttra rugott.* V. ö. UGOR.

RÚGÁL, RUGÁL, (rúg-ál) ön- és áth. m. *rúgál-t.* Ormátságban am. rugdal, gyakorító ige. L. RUGDAL. Egészen hasonló alkatu szó a jár-ál, hál-ál, ugr-ál stb., igeikhez.

RÚGÁLÁS, RUGÁLÁS, (rúg-ál ás) fn. tt. *rúgálás-t,* tb. —ok, harm. szr. —a. L. RUGDALÁS.

RUGALMAS, (rug-al-om-as) mn. tt. *rugalmas-t* v. —at, tb. —ak. 1) Mondjuk oly testekről, melyek miután a többé-kevésbé öszvenyomattak, vagy nyomódtak, visszataszító erejüknel fogva ismét előbbi helyöket, vagy teriméjüket foglalják el, s előbbi alakjukban tűnnek elé. *Rugalmas a lég, a gőz, a jól készült kenyér, kaldés. Rugalmas pamtag, kocsí,* mely tollakra van csinálva. 2) Ellenkező irányban véve, rugalmasak oly testek is, melyek kifeszítés, kinyújtás után ismét visszafutnak, s előbbi kisebb, szűkebb, rövidebb alakjukat visszanyerik. *Rugalmas szíjak, bőrék, nadrágtartók.*

RUGALMASAN, (rug-al-om-as-an) ih. Rugalmas állapotban, rugalmas erőben vagy erővel. V. ö. RUGALMAS.

RUGALMASSÁG, (rug-al-om-as-ság) fn. tt. *rugalmasság-ot,* harm. szr. —a. Testek tulajdonsága, melynél fogva a nyomásnak visszataszítással, s a kifeszítésnek öszvenyomulással állanak ellent. *A gőznek roppant erejű rugalmassága van.*

RUGALOM, (rug-al-om) fn. tt. *rugalom-at.* A testekben létező erő, melynél fogva a nyomás, vagy feszítés által megváltoztatott teriméjüket ismét visszanyerni képesek.

RUGANY, (rug-any) fn. tt. *rugany-t,* tb. —ok, harm. szr. —ja. L. RUGALOM; és RUGONY.

RUGANYOS, (rug-any-os) mn. tt. *ruganyos-t,* v. —at, tb. —ak. L. RUGALMAS.

RUGANYOSAN, (rug-any-os-an) l. RUGALMASAN.

RUGANYOSSÁG, (rug-any-os-ság) fn. l. RUGALMASSÁG.

RÚGÁS, RUGÁS, (rúg-ás) fn. tt. *rúgás-t,* tb. —ok, harm. szr. —a. Lökés, taszítás, ütés, melyet az állat felrántott, s majd kifelé feszített lábának sarkával, talpával, vagy illetőleg az ember térdével teszen. *Farba rugás. Békével szenvedni a farba rugást is.* (Km.). *Kanczarugást kapni. Nem oly fájós a kanczarugás.* (Km.). *Szamárrugás* átv. midőn a gyáva úgy méltatlankodik valakin, mint a mesebeli szamár a haldokló orozlánon. *Egy rugással belökni az ajtót.* V. ö. RÚG.

RUGASD, falu Baranya m.; helyr. *Rugasd-on,* —ra, —ról.

RUGASZKODÁS, (rug-asz-kod-ás) fn. tt. *rugaszkodás-t,* tb. —ok, harm. szr. —a. Az ugró iramodással megfutamodott lónak haladásához hasonló futás, sietés. V. ö. RUGASZKODIK.

RUGASZKODIK, (rug-asz-kod-ik) k. m. *rugaszkod-tam,* —tál, —ott. Szoros ért. rugaszkodik a ló, midőn sebes vágatva, azaz, hátra-hátra rúgva iramodik. *A sarkantyú közé vett paripa neki rugaszkodva röpíti ülőjét.* Szélesb ért. mondjuk más állatról is, különösen emberről, midőn sebes futásnak indul, vagy sebesen nyargal. *Utána, neki rugaszkodni az ellenségnek. Az üzőbe vett tolvaj elrugaszkodott.* Átv. ért. *Is-tentől elrugaszkodni, elrugaszkodott gonosz.*

E szónak gyöke rúg; képeztetésre olyan mint *kapaszzkodik, ragaszkodik, ereszkedik* stb.

RÚGAT, RUGAT, (rúg-at) mivel. m. *rúgat-tam,* —tál, —ott, par. *rúgass.* Rúgni kényszerít; eszközli, okozza, hogy rúgjon az állat, vagy más test. *Ostorveréssel rugatni a lovat. Csillagot rugatni valakivel,* azaz, durva tréfából az alvó lábára kötött papirost vagy mást meggyújtani, mire az félig fölébredvén lábával kirúg. V. ö. RÚG.

RÚGATÁS, RUGATÁS, (rúg-at-ás) fn. tt. *rúgatás-t,* tb. —ok, harm. szr. —a. Cselekvés, vagyis, miveltetés, melynél fogva valakit, vagy valamit rugatnak. V. ö. RÚGAT.

RUGDAL, (rug-od-al) gyak. áth. m. *rugdál-t.* Gyakran, vagy folyvást, vagy ismételve rúg. *A szilaj lovak rugdálják egymást. Kirugdálni valakit a házból. Elrugdálni az útról a köveket, göröngyöket. Magas helyről holmit lerugdálni.* Mindkét képzője gyakorlatos, mint a *vagdál, nyögdel, szabdál, harapdal* stb., igeikben. V. ö. RÚG.

RUGDALÁS, (rug-od-al-ás) fn. tt. *rugdálás-t,* tb. —ok, harm. szr. —a. Gyakori, vagy folytonos, vagy ismételt rugás, és ez által eszközölt lökés, taszítás. V. ö. RUGÁS.

RUGDALKOZÁS, (rug-od-al-koz-ás); **RUGDALKOZIK,** (rug-od-al-koz-ik) l. RUGDALÓDÁS; RUGDALÓDIK.

RUGDALÓDÁS, (rug-od-al-ó-od-ás) fn. tt. *rugdálódás-t,* tb. —ok, harm. szr. —a. Nyugtalankodó mozgás, midőn az ember vagy más állat rugdalódik. V. ö. RUGDALÓDIK.

RUGDALÓDIK, (rug-od-al-ó-od-ik) belsz. m. *rugdálód-tam,* —tál, —ott. 1) Bizonyos nyugtalan-ság, harag, ellenszenv miatt gyakori rugásokat tesz. *Némely beteg nagy kínjában rugdalódik. A földre tepert birkozó rugdalódik.* 2) Ketten, vagy többen viszonzva rugdálják egymást. *A szilaj lovak, esikók rugdalódnak a karámban.* 3) Képes kifejezéssel am. ellent áll. *Ösztön ellen rugdalódni hasztalan dolog.* (Km.). Máskép: *rugdalkozik, rugdalózik, rugódozik, rugoldozik.*

RUGDALÓDZÁS, (rug-od-al-ó-od-oz-ás) lásd RUGDALÓDÁS.

RUGDALÓDZIK, (rug-od-al-ó-od-oz-ik) lásd RUGDALÓDIK.

RUGDOS, (rug-od-os) ön. és áth. m. *rugdostam,* —tál, —ott, par. —s. Oly gyakorlatos ige, s oly értelmű, mint *rugdál,* s képzésre hasonló ezekhez: *hágdos, rágdos, fogdos, pökös* stb. l. RUGDAL.

RUGDOSÁS, (rug-od-os-ás) l. RUGDALÁS.

RUGÉKONY, (rug-ék-ony) mn. tt. *rugékony-t*, v. — *at*, tb. — *ak*. L. RUGALMAS.

RUGÉKONYSÁG, (rug-ék-ony-ság) lásd RUGALMASSÁG.

RÚGERŐ, (rúg-erő) ösz. fn. Erő a testben, melynél fogva az a nyomásnak visszataszítással a feszítésnek, kinyújtásnak öszvehuzódással áll ellent.

RÚGGYANTA, RUGGYANTA, (rúg-gyanta) ösz. fn. Rúgó erővel bíró gyanta- v. mézgeféle szer, mely bizonyos délamériai fából kifolyó és a légen megszáradt nedvből készül. (Gummi elasticum, Kautschuk, francziásan írva : caoutchouc).

RÚGMÉZGA, RUGMÉZGA, (rúg-mézga) ösz. fn. Rúgóerővel bíró famézga. L. RÚGGYANTA.

RÚGÓ, RUGÓ, (rúg-ó) fn. tt. *rúgó-t*. Általán, különféle célra szolgáló, és szerkezetű eszköz, vagy mű, mely visszataszító, vagy szétfeszülő, vagy öszvegyomuló erővel bír. Különösen aczélből, vagy más fémből készített ilyenét eszköz, pl. rúgó az órában, rúgó a pamlagban, a lakatban, a kocsikban. *Görbére hajlott, tekerceses rúgó. Megnyomni a rúgót.* Átv. ért. ösztön, inger, mely a lelki erőt, tehetséget mozgásba hozza, tette indítja. A német *Feder* után a tulajdon értelmű rúgót *toll-nak* v. *rúgótoll-nak* is nevezik.

RUGÓDÁS, (rug-ó-od-ás) fn. tt. *rugódás-t*, tb. — *ok*, harm. szr. — *a*. 1) Állapot, midőn valami mintegy belső erejénél fogva rugalmasnak tűnik fel. *Aczél rugódása.* 2) L. RUGDALÓDÁS. V. ö. RUGÓDIK.

RUGÓDIK, (rug-ó-od-ik) bész. m. *rugód-tam*, — *tál*, — *ott*. 1) Mintegy belső erejénél fogva rugalmasságot mutat. *Az öszvehajtott és azután szabadon eresztett aczél nagyot rugódik.* 2) L. RUGDALÓDIK.

RUGÓDOZÁS, (rug-ó-od-oz-ás) l. RUGDALÓDÁS.

RUGÓDOZIK, (rug-ó-od-oz-ik) l. RUGDALÓDIK. „A panaszkodással való szenvedést az Isten meghosszabbítja; mert olyankor mintegy rugódozunk akaratja ellen.“ Mikes Kelemen levelei (LXXXVII. l.)

RÚGÓ- v. RÚGÓERŐ, (rúgó-erő) l. RÚGERŐ.

RÚGÓ- v. RÚGÓGYANTA, (rúgó-gyanta) lásd RUGGYANTA.

RUGOLDOZÁS, (rug-ol-od-oz-ás) l. RUGDALÓDÁS.

RUGOLDOZIK, (rug-ol-od-oz-ik) l. RUGDALÓDIK.

RÚGÓ- v. RÚGÓMÉZGA, (rúgó-mézga) lásd RÚGGYANTA.

RUGONFALVA, erdélyi falu Udvarhely székben; helyr. *Rugonfalvá-n*, — *ra*, — *ról*.

RUGONY, (rug-ony) fn. tt. *rugony-t*, tb. — *ok*, harm. szr. — *a*. Aczélből készített rugóeszköz, mely, ha megnyomják, előbbi helyzetébe ismét visszaugrik.

RUGONYCSAVAR, (rugony-csavar) ösz. fn. Rúgótollhoz való csavar. L. RUGÓCSAVAR.

RUGONYOS, (rug-ony-os) mn. tt. *rugonyos-t* v. — *at*, tb. — *ak*. Rugonnyal ellátott; rúgó minőségű.

RUGONYOSAN, (rug-ony-os-an) ih. Rugonnyal ellátva; rugalmas állapotban v. minőségben.

RUGONYOSSÁG, (rug-ony-os-ság) fn. tt. *rugonyosság-ot*, harm. szr. — *a*. Rugonyos állapota vagy tulajdonsága valamely testnek. V. ö. RUGONY, RUGALMAS.

RÚGÓS, RUGÓS, (rúg-ó-os) mn. tt. *rugós-t* v. — *at*, tb. — *ak*. 1) Mondják állatról, nevezetesen lóról, számróról, szarvasmarháról, mely, ha felingerlik, vagy bántják, hamar rúgni szokott. *Rugós ló, tehén, ökör. A rugós tehenet is meg lehet fejni egy tál korpánál.* (Km.). 2) Rúgó nevű eszközzel, művel ellátott. *Rugós pamlag, ágy, kocsí.* 3) Átv. *kirugós legény, leány* stb. am. kicsapongó, a szemérem korlátain kihágó.

RÚGÓSAN, RUGÓSAN, (rúg-ó-os-an) ih. lásd RUGONYOSAN.

RÚGÓS- v. RUGÓSCSAVAR, (rugós-csavar) ösz. fn. Csavar a puskákban, mely a kakas rúgóját visszanyomja.

RÚGÓS- v. RUGÓSCSIPŐ, (rugós-csipő) ösz. fn. Lakatosok csipővása, melylyel a lakatok rúgóit bebeszik és kiveszik.

RÚGÓSSÁG, RUGÓSSÁG, (rug-ó-os-ság) fn. tt. *rugósság-ot*, harm. szr. — *a*. l. RUGONYOSSÁG.

RÚGÓ- v. RUGÓTOK, (rúgó-tok) ösz. fn. Az óraművekben azon hengerded tok, melybe az óratollat helyezik.

RÚGÓ- v. RUGÓTOLL, (rúgó-toll) ösz. fn. A rugony nevű műnek azon szára, mely a nyomásnak enged, s annak megszüntével ismét visszaugrik.

RÚGOTT, RUGOTT, (rúg-ott) mn. tt. *rúgott-at*. Általán, akit, vagy amit megrugtak. *A hátba, oldalba rugott ember leesett.* Különösen mondják borjuról, melyet miután majd egy évig szopott, az anyja elrúg magától, azaz nem engedi többé szopni. *Nem adnám egy rugott borjuért.* Átv. ért. megvetőleg am. hivatalából kivetett. *Rugott bíró, rugott tisztartó.*

RUGTAT, (rug-tat) mivelt. m. *rugtat-tam*, — *tál*, — *ott*, par. *rugtass.* 1) Mondjuk lovas emberről, midőn lovát sebes iramodásnak indítja. *Elrugtatni. Neki rugtatni az ellenségnek.* 2) Kemesesalon am. minden erőből fut. 3) Átv. valamely rugóeszközt mozgásba hoz. *Rugtatni a pamlag rúgótollát.*

RUGTATÁS, (rug-tat-ás) fn. tt. *rugtatás-t*, tb. — *ok*, harm. szr. — *a*. Miveltetés, melynél fogva eszközöljük, hogy a ló neki rugaszkodva iramodjék, vagy hogy valamely rugómű a nyomás után visszapattanjon.

RÚGVAS, RUGVAS, (rúg-vas) ösz. fn. Vas, mely rugóerővel bír.

RUHA, fn. tt. *ruhát-t*. 1) Általán szövet, kenderből, lenből, gyapjuból stb., mint különféle célokra szolgáló kelme. *Asztali ruha, ágyi ruha, mosogató ruha, konyha ruha, törő ruha, holmit betakarni való ruha.* Ezt érti Molnár A. is, midőn a ruha többi jelentései között ezen latin szót is felhossa : *tela*. 2) Általán a fenn említett kelméből készített akarminemű öltözék. *Fehér ruha. Külső, belső ruha. Selyem, vászon, posztó ruha. Innepi, hétköznapi ruha. Téli, nyári ruha. Utazó, házi, diszruha. Jegyruha. Gyász-*

ruha. Moly a ruhát, bánat a szívet rágja. (Km.). *Péncz emberség, ruha tisztesség.* (Km.) A székelyeknél különösen jelent kezkenőt, a palócoknál kötényt, s e tekintetben általános értelme különössel cseréltetik föl, mint a német *Sacktuch, Handtuch, Vortuch* szókban *Tuch*.

Hangelemekre, és értelemre egyezik vele a tár-török *ruha, uruba*; továbbá a szláv nyelvekben: *rucho, raucho, ruho*. Gabelentz szerint némely amerikai nyelvben is megvan.

Mint hogy a kelme eredetre nézve megelőzi a belőle készített művet; innen okszerűen következik, hogy a ruhának mint kelmének neve is eredetibb, mint az öltözéket jelentő. A törökben is *ürü* (uru), melytől a föntebbi *uruba* származni látszik fonadékot jelent. Ezen előzényből kiindulva úgy vélekedünk, hogy a *ruha* rokon értelmű és egy eredetű a *rojt, rost* szókkal, s jelent rojtkóbból, vagyis rostos szálakból álló szövetet, mintha volna *ruja* v. *roja*, t. i. a *j* és *h* mint rokonhangok fölcserélésével, mint: *éjom éhom; fejér fehér; tején* (tejö) *tehen; vijog vihog* stb. Különben alakra hasonlók hozzá: *puha, gyuha, moha, csuha, léha, lomha*, stb. Hogy pedig a kelme gyakran azt jelenti, mit a belőle készített mű, azt az emberi ész általános járása, s közös nyelvszokások bizonyítják. Többek közt a magyarban a *guba* am. fityegő bozontos szőr; és ebből csinált, szőtt, kötött felső ruha; a *szűr* = szőr, és szőrből szőtt durva posztó, végre ebből csinált öltözék. Midőn azt mondjuk: *bársonyban, selyemben, daróczban jár*, azt értjük: bársony, selyem-, daróczkelméből készített ruhában. Így cseréltetnek föl a német *Tuch*, a latin *pannus* stb.

RUHAÁRUS, (ruha-árus) ösz. fn. Személy, ki kész ruhanemű árukkal kereskedik.

RUHADIVAT, (ruha-divat) ösz. fn. Általán öltözéki viselet, mely bizonyos időszakban, és társadalmi osztályoknál, vagy népeknél, vagy vidékeken stb., mind kelmére, mind annak szabására nézve leginkább, és kiválólag szokásban van. *Magyar, francia ruhadivat*.

RUHA-EGRES, erdélyi falu Torda m.; helyr. —*Egres-en, —re, —ről*.

RUHAFÉREG, l. (ruha-féreg) **RUHAMOLY**.

RUHAFESTŐ, (ruha-festő) ösz. fn. Mesterember, ki szöveteket, különösen vásznat, gyolcsot fest. V. ö. **FESTŐ**.

RUHAKEFE, (ruha-kefe) ösz. fn. Kefe, melyet különösen a ruhák tisztogatására használnak, különböztetésül más, pl. haját, lovat, padolatot stb., tisztogatni való keféktől.

RUHAKELME, (ruha-kelme) ösz. fn. Ruhának való kelme vagy szövet.

RUHAKERESKÉDÉS, (ruha-kereskédés) ösz. fn. Kereskedés neme, melyet valaki kész ruhaneműekkel üz.

RUHAKERESKÉDŐ, (ruha-kereskédő) ösz. fn. Személy, ki különféle újdonság, vagy viselt öltözékekkel üzkerdik.

RUHAKÉSZLET, (ruha-készlet) ösz. fn. Készen levő ruhaneműek akár eladás, akár saját használat végett.

RUHAKOPPADÉK, (ruha-koppadék) ösz. fn. A ruha kelméjéről viselés alatt lekoppadozott piheforma hulladékok, melyek leginkább a ráncokban, továbbá a béllés alatt gyűlnek össze.

RUHAKOSÁR, (ruha-kosár) ösz. fn. Kosár, melyben fehér ruhát tartanak, hordanak, különösen a mosónők illetően kosara, melyben a kimosott ruhát szárítani, mángorolni stb. viszik.

RUHAKÖTÉL, (ruha-kötél) ösz. fn. Kötél, melyre a kimosott ruhákat szárítás végett felakasztják.

RUHAMOLY, (ruha-moly) ösz. fn. Moly, mely tojásait a ruhákba szereti rakni, melyek kikelvén a ruhát megrágják, kilíngatják. V. ö. **MOLY**.

RUHANEMŰ, v. —**NEMŰ**, (ruha-nemű) ösz. fn. Általán szövet vagy kelme, mely öltözőkül szolgál.

RUHAPOMPA, (ruha-pompa) ösz. fn. Fényűzés neme, drága kelméjű s fényesen díszített öltözékekkel.

RUHARADÓ, (ruha-radó) ösz. fn. Ki ruháját nem kéméli, hamar elkoptatja, elviseli. Máskép: *ruharézmin*. Mind a *radó*, mind a *rézmin* szókban azon *r* alaphang teszi a gyököt, mely általán rontásra, rifolásra, ribanczolásra vonatkozik. Egyébiránt v. ö. **RADÓ** és **RÉZMIN**.

RUHARÁNCZ, **RUHAREDŐ**, (ruha-ráncz v. —redő) ösz. fn. Készakarva készített vagy esetleges redő valamely öltözéken.

RUHAREDŐZET, (ruha-redőzet) ösz. fn. Készített redők öszvege.

RUHARÉZMIN, (ruha-rézmin), **RUHARONTÓ**, (ruha-rontó) l. **RUHARADÓ**.

RUHÁS, (ruha-as) mn. tt. *ruhás-t* v. —*at*, tt. —*ak*. Aki ruhával, különösen nagyobb mennyiségben el van látva. Ellentéte: *ruhátlan*.

RUHÁSÁN, (ruha-as-an) ih. Ruhával ellátva; ruhában felöltözve.

RUHASÉPRŰ, (ruha-séprű) ösz. fn. Czirokból vagy más növénytől készített seprű, melylyel ruhákat szoktak tisztogatni.

RUHASZEKRÉNY, (ruha-szekrény) ösz. fn. Szekrény, melyben ruhaneműeket szokás tartani. *Fogasos ruhaszekrény*, a hosszú, külső ruháknak. *Fiókos ruhaszekrény*, melyben a fehéreneműeket tartják.

RUHASZÖVET, (ruha-szövet) ösz. fn. Szövet, melyből majd annak idejében bármely nemű ruhát készítenek.

RUHATÁR, (ruha-tár) ösz. fn. 1) l. **RUHASZEKRÉNY**. 2) Szoba, vagy terem, vagy kamara, melyben ruhaárak vannak lerakva, vagy hová az öszvesereglett vendégek felső öltönyeiket beteszik, stb. *Színházi ruhatár*, a színházi öltözékek, jelmezek számára. *Templomi ruhatár*.

RUHATÁRNOK, (ruha-tárnok) ösz. fn. Személy, ki a ruhatárra visel gondot.

RUHATARTÓ, (ruha-tartó) ősz. fn. 1) Fogas ágakkal ellátott állvány, melyre ruhákat akgatnak. 2) L. RUHASZEKRÉNY.

RUHATETŰ, (ruha-tetű) ősz. fn. Tetűfaj, mely a fejbéli tetűnél nagyobb, s a tisztátalanul viselt ruhákban szereti megfészkelni magát.

RUHÁTLAN, (ruha-atlan) mn. tt. *ruhátlan-t*, tb. —ok. Kinek ruhája nincs, vagy igen kevés van és az is rozsz; félmeztelen. *Ruhátlan szegények, koldusok*. Hátározóként am. ruha nélkül, vagy rozsul ruházkodva.

RUHÁTLANSÁG, (ruha-atlan-ság) fn. tt. *ruhátlanság-ot*, harm. szr. —a. Ruha nélküli, ruhákban szürkölködő állapot.

RUHÁTLANUL, (ruha-atlan-ul) ih. Ruha vagy ruházat nélkül; rozsul ruházkodva, félmeztelenül.

RUHAVÁSÁR, (ruha-vásár) ősz. fn. Vásár, illetőleg piac, hol különféle öltözékeket árulnak. Különösebben a székelyeknél a sokadalmi napok közé eső vasárnapi vásár, mely máskép: *czérnavásár, ledényvásár*.

RUHAVERSELET, (ruha-verselet) ősz. fn. 1) Ruhahordás v. hordozás. 2) l. RUHADIVAT.

RUHÁZ, (ruha-az) áth. m. *ruház-tam*, —tál, —ott, par. —z. 1) Ruhával ellát, megajándékoz. *Gyermekeket, cselédeket ruházni. Szegényeket, koldusokat ruházni. Az újonczokat felruházni. Könnyű a szegény embert kicsúfolni, de nehéz fölruházni.* (Km.). 2) Átv. bizonyos állapotot, címet, rangot, hivatalt, mintegy ruhakép ráad valakire, hogy viselje. *Több címet, hivatalt ruházni valakire.* 3) Gazdasági ért. valamely jószágot beruházni am. a gazdálkodáshoz szükséges épületekkel, eszközökkel, barmokkal stb. ellátni, fölszerelni.

RUHÁZÁS, (ruha-az-ás) fn. tt. *ruházás-t*, tb. —ok, harm. szr. —a. Cselekvés, mely által valakit ruházunk, mind tulajdon, mind átv. értelemben véve. V. ö. RUHÁZ.

RUHÁZAT, (ruha-az-at) fn. tt. *ruházat-ot*, harm. szr. —a v. —ja. Azon ruhák öszvege, melyeket valaki magára vesz és visel. *Ingből, gatyából álló ruházat. Kevés darabból, sokféléből álló ruházatot viselni.*

RUHÁZATLAN, (ruha-az-at-lan) mn. tt. *ruházatlan-t*, tb. —ok. Kinek ruházata nincsen. *Ruházatlan cigányppurdé.*

RUHÁZKODÁS, (ruha-az-kod-ás) fn. tt. *ruházkodás-t*, tb. —ok, harm. szr. —a. Visszaható cselekvés, melynél fogva valaki önmagát ruházni szokta; továbbá a ruhaviselésnek módja, szokása, divata.

RUHÁZKODIK, (ruha-az-kod-ik) km. *ruházkod-tam*, —tál, —ott. Bizonyos kelmékből és divat szerént készített ruhával látja el magát. *Szépen, pompásan, csunyán, szegényül ruházkodni. Pénzhez jutván, legott felruházkodott.*

RUKERCZ, l. RÜKERCZ.

RUM, mváros Vas m.; helyr. *Rum-ba*, —ban, —ból.

RUMPID, falu Vas m.; helyr. *Rumpid-on*, —ra, —ról.

RUNÓFALVA, falu Bereg m.; helyr. *Runófalva-n*, —ra, —ról.

RUNYA, falu Gömör m.; helyr. *Runyá-n*, —ra, —ról.

RUNK, erdélyi falu Torda m. és a besztzercei katonai vidékben; KIS—, NAGY—, faluk Hunyad m.; helyr. *Runk-on*, —ra, —ról.

RUNKSÓR, erdélyi falu Hunyad m.; helyr. *Runksór-on*, —ra, —ról.

RUS, gyök *ruskó, rusnya, rusony* szókban. L. ezeket.

RUSI, (máskép: *Oroszfalu*), falvak Szathmár m.; helyr. *Rusi-ba*, —ban, —ból.

RUSINA, (máskép: *Rózsa-Lehota*), falu Nógrád m.; helyr. *Rusiná-n*, —ra, —ról.

RUSKÓ, (rus-k-ó) fn. tt. *ruskó-t*. Sonkolya, salakja valamely kisajtolt testnek. Gyöke *rus* vagy *ros* egy osztályba tartozik a zúzás, törés által okozott romlásra vonatkozó *r* gyökhang szókka; szanszkrit nyelven: *ris* am. hauen, schneiden. V. ö. ROS és R gyökhang.

RUSKÓCZ, falu Trencsén m.; helyr. *Ruskócz-on*, —ra, —ról.

RUSNYA, (rus-ony-a) mn. tt. *rusnyá-t*. Nagy tisztátalanság, mocskosság, piszkosság miatt igen csúf és utálatos. Némely vidékeken, különösen a székelyeknél, általában am. csúf, rút.

„Minden mit hallok, rusnya szó,
Nem székej embernek való.“

Székely népdal. (Hazáján kívül).

Némi változással: *rusznya*. „Tégedet mondnak rusznya czundorának.“ A XVI. századból. (A Magyar Költészet kézi könyve. Toldy F. kiadása I. k. 64. l.). Rokon értelműek: *poronda, puruttya, ocsmány*. E szónak gyöke *rus* úgy látszik nem más, mint *rosz*, vagy pedig a csunyát jelentő *rút*, melyből lett *rutony* v. *rusony*, s ebből *rusnya*, mint a *susnya*, midőn gyáva alamusztát jelent, am. *sutnya* (magát suttomban meghuzó). Egyébiránt képezetésre rokonai: *satnya, csunya, pörnye* stb. V. ö. RUSKÓ, RUSONY, RÚT.

RUSNYÁLKODÁS, (rus-ony-a-al-kod-ás) fn. tt. *rusnyáلكodás-t*, tb. —ok, harm. szr. —a. Testre és öltözetre vonatkozó magaviselés, szokás, midőn rusnyáلكodik valaki. V. ö. RUSNYÁLKODIK.

RUSNYÁLKODIK, (rus-ony-a-al-kod-ik) k. m. *rusnyáلكod-tam*, —tál, —ott. Rusnyán, azaz, tisztátalanul, mocskosan, rondán viseli magát, piszkosan tartja testét, öltözetét, lakását stb.

RUSNYASÁG, (rus-ony-a-ság) fn. tt. *rusnyaság-ot*, harm. szr. —a. Undok, utálatos, bűdös mocskosság, rondaság, puruttyaság.

RUSNYATAG, (rus-ony-ad-ag) mn. tt. *rusnyatagot*. L. RUSNYA.

RUSNYÁUL, (rus-ony-a-ul) ih. Igen piszkosan, mocskosan, rondán, puruttyán.

RUSNYÍT, (rus-ony-ít) áth. m. *rusnyít-ott*, par. —s, htn. —ni v. —ni. Rusnyává tesz valamit. *Pi-*

szokkal, mocsokkal, ganéjjal rusnyítani testét, ruháját, lakát. V. ö. RUSNYA.

RUSNYÍTÁS, (rus-ony-ít-ás) fn. tt. *rusnyítás-t*, tb. —ok, harm. szr. —a. Cselekvés, mely által valami rusnyává tétetik; undok mocskítás, csunyítás. V. ö. RUSNYÍT.

RUSNYÚL, (rus-ony-úl) önh. m. *rusnyúl-t*. Rusonyyá, piszokká, mocsokká alakúl; undok módon csunyúl. V. ö. RUSONY.

RUSNYÚLÁS, RUSNYULÁS, (rus-ony-úl-ás) fn. tt. *rusnyulás-t*, tb. —ok, harm. szr. —a. Változási állapot, midőn valami rusnyává lesz; undok csunyulás.

RUSONY, (rus-ony) fn. tt. *rusony-t*, tb. —ok. Rút, csunya, büdös mocsok, piszok, undok, utálatos tisztátalanság. V. ö. RUSNYA, RUSKÓ.

RUSÓR, I. RUSSÓR.

RUSSIN, I. RUZSIN.

RUSSÓR, falu Kövár vidékében; erdélyi falvak Hunyad m. és Fogaras vidékében; helyr. *Russór-ba*, —ban, —ból.

RUSSZOVA, ÚJ-RUSSZOVA, falu Krassó m.; helyr. *Russzová-n*, —ra, —ról.

RUSZ, (1), (máskép: *Rösz*), erdélyi falu Nagy-Szeben székben; helyr. *Rusz-on*, —ra, —ról.

RUSZ, (2), (máskép: *Maros-Oroszfalu*), erdélyi falu Torda m.; helyr. *Rusz-on*, —ra, —ról.

RUSZ, (3), (máskép: *Borgó-Rusz* v. *Rusz-Borgó*), erdélyi falu Doboka m.; helyr. *Rusz-on*, —ra, —ról.

RUSZ-CSÚR, I. ROSZ-CSÚR.

RUSZKA, GÖNCZ —, falu Abaúj m., KIS —, NAGY —, OROSZ —, falvak Zemplén m., REGETE —, falu Abaúj m.; helyr. *Ruszká-n*, —ra, —ról.

RUSZKA-VOLA, (máskép: *Orosz-Volya*), falu Sáros m.; helyr. *Ruszka-Volá-n*, —ra, —ról.

RUSZKÓCZ, falvak Bereg és Ung m.; helyr. *Ruszkócz-on*, —ra, —ról.

RUSZKOVA, falu Máramaros m.; helyr. *Ruszková-n*, —ra, —ról.

RUSZNYÁK, fn. tt. *rusznyák-ot*, harm. szr. —ja. Így nevezik a Magyarországon és Gácsországban lakó oroszokat.

RUSZNYÁKOS, (rusznyák-os) mn. tt. *rusznyákos-t* v. —at, tb. —ak. Rusznyákféle. *Rusznyákos viselet*, *kiejtés*.

RUSZNYÁKSÁG, (rusznyák-ság) fn. tt. *rusznyákság-ot*, harm. szr. —a. 1) Rusznyák nyelvjárás. 2) Rusznyákok öszvege.

RUSZNYÁKUL, (rusznyák-ul) ih. Rusznyákok módja, szokása szerént; továbbá, rusznyákok nyelvén. *Rusnyákul ültözködni*, *viseelni magát*. *Rusnyákul beszélni*, *írni*. V. ö. RUSZNYÁK.

RUSZPOLYÁNA, mváros Máramaros m.; helyr. *Ruszpolyánd-n*, —ra, —ról.

RUSZT, szab. kir. város Sopron m.; helyr. *Ruszt-on*, —ra, —ról.

RÚT, mn. tt. *rút-at*. 1) Idomtalan, visszataszító alakú, mitől a szemek mintegy utálatlalt fordulnak el. *Rút arcz*, *rút ember*, *rút kofa*, *rút vén banya*. 2) Ami

mocsos, piszkos, büdös volta miatt utálatot okoz. *Rút edények*, *asztali szerek*. *Ganéjtől rút udvar*, *utcza*. *Rút szag*. 3) Füleket sértő hangú. *Rút éneklés*, *rút zene*, *rút rekedt hang*. 4) Erkölcsileg utálatos. *Rút tréfa*, *beszéd*. *Rút dolog*. *Ami rút*, *csak rút*. (Km.). 5) Pápai Páriz szerént jelent durvát is, pl. *rút munka*, *opus rude*.

Mindezen jelentéseket öszvevéve kitünik, hogy a rút alapfogalomban és alaphangban egy eredetű a *rothad*, *roshad*, *rohoda*, *ronda*, *rosz* stb., szókkal, s általán vagy külső vagy erkölcsi érzékeket sértő *romlott* (mintegy *ro-ott*) állapotra vonatkozik, s öszvehúzza egyezik *ronda* szóval is. Mongolul: *oroota* (hászlich, schlecht), finnül: *rietta*, *riettaha*. Hangát-tétellel egyezik vele *túr* is, melyből *túros* am. genyedséges, és néhutt, nevezetesen Mátyusföldön a genyedséget *rútság*-nak is nevezik.

RUTA, fn. tt. *rútá-t*. Növénynem a tizhímeseek seregéből és egyanyások rendjéből; eszészéje öt hasábú, állandó; szirmai teknősek; vaczkán köröskörül tiz lyuk, méznedvvel tele; tokja karéjos. (Ruta). Fajai között legismeretesh a *kerti-*, vagy *szagos ruta*; máskép köznéven: *virnáncz* (ruta graveolens).

RUTAKOSZORÚ, (ruta-koszorú) ösz. fn. A ruta leveleiből fűzött koszorú.

RÚTAL, I. RÚTALL.

RÚTALKODÁS, (rút-al-kod-ás) fn. tt. *rútalkodás-t*, tb. —ok, harm. szr. —a. Önmagának berútítása, mocskosítása; saját ganéjában való fetregés, fertőzködés.

RÚTALKODIK, (rút-al-kod-ik) k. m. *rútalkodtam*, —tál, —ott. Gyakran, vagy folytonosan berútítja magát; mocskosan, piszkosan jár, öltözködik; saját ganéjától, hügyától büzlik.

RÚTALL, (rút-al-ol) önh. m. *rútall-t* v. —ott, htn. —ani, v. —ni. Valamit rútnak tart, mond, állít. *Ezt a házat lakásnak rúttalom*. *Amit te szépnak tartasz, én azt rúttalom*. V. ö. RÚT.

RÚTALLÁS, (rút-al-ol-ás) fn. tt. *rútallás-t*, tb. —ok, harm. szr. —a. Véleménynek, vagy érzésnek kijelentése, nyilvánítása, melynél fogva valamit rútnak tartunk.

RÚTALMAS, (rút-al-om-as) mn. tt. *rútalmas-t* v. —at, tb. —ak. Rútalommal teljes, undok, utálatos. „Súly vagy onromon, az elmetszése fájdalmas, az megmaradása rúttalmas.“ Levél 1557-ből (Szalay Ágoston 400 m. l.). Használtatik különösen erkölcsi értelemben. *Rúttalmas beszédek*, *tréfák*. *Rúttalmas tobzódás*. V. ö. RÚTALOM.

RÚTALMAZ, (rút-al-om-az) áth. m. *rútalmaztam*, —tál, —ott, par. —z. 1) Rútalommal bemocskít; undokul piszkossá, csunyává tesz valamit. 2) Rút szavakkal, mocskolódo gúnnyal, rágalommal illet valakit; szidalmaz, rágalmaz. V. ö. RÚTALOM.

RÚTALMAZÁS, (rút-al-om-az-ás) fn. tt. *rútalmazás-t*, tb. —ok, harm. szr. —a. Cselekvés, melynél fogva valamit, vagy valakit rúttalommal illetnek. Különösen, alacson gúnnyolás, csufólódás, rágalmazás, mocskolódás, beesületbeli piszkolódás.

RÚTALMAZÓ, (rút al-om-az-ó) mn. tt. *rútalmazó-t*. Másokat szidalmakkal, rágalmakkal, csúfságokkal illető, bemocskoló. *Rútalmazó beszédek, iratok, gúnyversek.*

RÚTALOM, (rút-al-om) fn. tt. *rútalm-at*. Anyagi ért. mocskosság, piszkosság, csúnyaság, mely valamit rútszínben, állapotban mutat elé. Erkölcsi ért. belérzékelt, s erkölcsi illemt sértő valami; rágalom, szidalom, csúfság.

RÚTÍT, **RÚTÍT**, (rút-it) áth. m. *rútít-ott*, par. —s, htn. —ni v. —ani. Általán rúttá tesz; különösen, mocskokkal, piszokkal undokít, becsunyt. *Sárral, ganéjjal rúttítani a szobát.* Továbbá, valaminek tetsző alakját, formáját idomtalaná, visszataszítóvá teszi, változtatja. *Arczát elrúttította a himlő, a vörös orr.* Használtatik önhatólag is, midőn am. szarik, kivált képen, ha szükségét nem illő helyen végzi. *Ágyba, ruhába rúttítani. Rosz madár az, mely a maga fészkebe rúttít.* (Km.).

RÚTÍTÁS, **RUTITÁS**, (rút-it-ás) fn. tt. *rútítás-t*, tb. —ok, harm. szr. —a. Cselekvés, mely által rúttá tétetik valami, v. valaki. Továbbá, a szükségnek nem illő helyen, és módon végezése. V. ö. RÚTÍT.

RUTKA, **ALSÓ** —, **FELSŐ** —, falvak Thúróc m.; helyr. *Rutkán, —ra, —ról.*

RÚTOL, (rút-ol) áth. m. *rútol-t*. E szóval *rút!* mint sértő, csúfolódó czimmel illet valakit. Ilyenek: *csúfol, czudarol, gazol*, azaz, csúfnak, czudarnak, gaznak nevez.

RÚTOLÁS, (rút-ol-ás) fn. tt. *rútolás-t*, tb. —ok, harm. szr. —a. Becstelenítés, vagy gyalázás, olesárlás, melynél fogva valaki rútnak czimeztetik, akár testi, akár erkölcsi tulajdonságára nézve. V. ö. RÚTOL.

RÚTOLKODÁS; **RÚTOLKODIK**, I. **RÚTALKODÁS**; **RÚTALKODIK**.

RÚTSÁG, **RUTSÁG**, (rút-ság) fn. tt. *rútság-ot*, harm. szr. —a. Általán, undort, utálatot okozó mocskos, piszkos állapot, vagy tulajdonság. *Külérzéseket visszataszító, erkölcsi illemt, s gyöngeséget sértő rútság.* Különösen am. genyedség. *Sok rútság folyott ki sebeiből. A kelésből kinyomni a rútságot.* A régiéknél annyi is mint gyalázat. „Tisztességes rútság (gyalázat), jó igyért (ügyért) meghalni.“ Erkölcsi mondat a XVI. századból.

RÚTSÁGOS, (rút-ság-os) mn. tt. *rútságos-t* v. —at, tb. —ak. Igen rútsággal teljes. *És eltöré a rútságos bálványát.* (Káldi, Kir. III. 15. 13.). „A bűnnek (bűnnek) rútságos ondósága.“ (Winkler-codex). Továbbá: genyedséges. *Rútságos seb, kelés, daganat.* V. ö. RÚTSÁG.

RÚTÚL, **RUTUL**, (rút-úl) önh. m. *rútul-t*. Rúttá válik; előbbi tetszetes alakja ellenkezőre változik. *Rútul a tisztátalanul tartott lak. Rútul az arcz, ha bibircsósá, rezessé, ripacsossá leszen.* V. ö. RÚT.

RÚTUL, **RUTUL**, (rút-ul) ih. 1) Csúnyául, mocskosan, piszkosan. *Rútul tartani a házat, szobát.*

2) Idomtalanul igen visszataszítólag. *Arczát rúttul elcsúfította a himlő, a bibircsós orr.* 3) Az erkölcsi érzést és szabályokat illetlen módon áthágva. *Rúttul beszélni valaki ellen. Rúttul viselni magát.* 4) Rosz állapotban, igen roszul. *Rúttul vagyunk. Mi ugyan rúttul jártunk.* V. ö. RÚT.

RUTYA, önállóan nem divatozik, hanem *retye-rutya*, ikerített főnévben; tt. *retye-rutyát*. L. RETYÉ.

RUTYÁL, eléjön *retye-rutyál* ikerített önható igében; m. *retye-rutyált*. Am. retyeg, racsál; l. ezeket.

RUTYÓ, (rutyo-ó, rut-ú?) fn. tt. *rutyó-t*, több. —k. Erdélyben am. ganéj, rútság.

RUZS, (1), falu Krassó m.; helyr. *Ruzs-on, —ra, —ról.*

RUZS, (2); **RUZSNYA**; **RUZSNYÁLKODIK**, I. **RUS**; **RUSNYA**; **RUSNYÁLKODIK**.

RUZSIN, **Ó-RUZSIN** falu Sáros m.; helyr. *Ruzsinba, —ban, —ból.*

RUZSINOSZ, falu Krassó m.; helyr. *Ruzsinosz-on, —ra, —ról.*

RUZSONY, I. **RUSONY**.

RÜCS, (1), elvont gyök, melyből *rücsk* v. *rücsök*, *rücsköl*, *rücskös* származtak. Egy értelmű vele némely származékokban, illetőleg tájszólásokban *röcs*, és a vastaghangu *rocs*, amennyiben ezek zúzás, törés által okozott romlást, romocskát, töredécecskét jelentenek, továbbá a mennyiben a ruhaneműeknek mocskos, piszkos állapotát jelentik, melyet t. i. a sok gyüres, viselés okoz. V. ö. RÖCS.

RÜCS, (2), **MEZŐ** —, erdélyi falu Torda m.; helyr. *Rücs-ön, —re, —ről.*

RÜCSK, (rücs-ök) I. **RÖCSK**.

RÜCSKÖL, (rücs-ök-öl) önh. m. *rücsköl-t*, 1) **L. RÖKÖL**. 2) **L. RÖCSKÖL**.

RÜCSKÖLÉS, (rücs-ök-öl-és) fn. tt. *rücskölés-t*, tb. —ék. 1) **L. RÖKÖLÉS**. 2) **L. RÖCSKÖLÉS**.

RÜCSKÖS, (rücs-ök-ös) I. **RÖCSKÖS**.

RÜCSŐ, fn. tt. *rücső-t*. L. **ROCSKA**.

RÜDEG; **RÜDEGSÉG**, I. **RIDEG**; **RIDEGSÉG**.

RÜGY, fn. tt. *rügy-et*, harm. szr. —e. 1) A fák leveleinek első kibuvása, midőn tavaszkor kised hosszukás gombolyodásban mutatkoznak, de még kifejlődve nincsenek. Különbözik tőle szigorúan véve, pl. a székelyeknél is a virág lényegét különösen a termés vagy gyümölcs ébrényét (embrióját) magában foglaló s gömbölyebb alakú *bimbó*. Némelyek amant *levélrüggy*-nek, ezt pedig *virágrüggy*-nek v. *termőrüggy*-nek hívják. Különbözik a növénytanban a *szem* is. 2) Szélesb ért. néhutt, pl. a barkóknál, így nevezik a tavaszi gyöngye hajtásu galyacskát is; v. ö. **RIGYA**. *Rosz rüggy* átv. ért. a székelyeknél am. rosz gyermek. Minthogy az első értelemben vett *rüggy* rendszeren piros, rőt színű alakban vagyis héjban búvik elé: innen okszerűleg azon r gyökhangu szókhöz rokonítható, melyek vörös színre vonatkoznak, mint, *rőt, rüh, rós, róska, riska*. Egyébiránt rokonnak látszik vele a mongol *üredsil* (Fortpflanzung, Vermehrung,

üre szótól, mely am. Frucht), továbbá a finn *rönsy* (surculus, Schössling. Budenz J.).

RÜGYBUROK, (rügy-burok) ösz. fn. Azon vékony hártya, mely a fák rügyét takarja. Ha a rügyburok szétfelrik, kibujnak a zsenge levelek.

RÜGYECS, (rügy-ecs) fn. tt. *rügyecs-ét*. Kicsi rügy.

RÜGYES, (rügy es) mn. tt. *rügyes-t v. —et*, tb. —*ék*. Amin rügyek fakadnak. *Előtavaszkor rügyesek az élőfák*.

RÜGYESÉDÉS, (rügy-es-éd-és) fn. tt. *rügyesedés-t*, tb. —*ék*, harm. szr. —*e*. A fák, s cserjék állapota, fejlődése, midőn ágaikból a rügyek kibújni kezdenek.

RÜGYESÉDIK, (rügy-es-éd-ik) k. m. *rügyesédtem*, —*tél*, —*étt*. Rügyek kezdenek nőni, fejlődni rajta. *Tavaszelején rügyesednek az élőfák, cserjék*. V. ö. RÜGY.

RÜGYÉSZ, (rügy-ész) fn. tt. *rügyész-t*, tb. —*ék*, harm. szr. —*e*. A levelész nevű férgek egyik faja, mely a fák rügyeit lepi meg és rongálja.

RÜGYEZ, (rügy-ez) áth. m. *rügyez-tem*, —*tél*, —*étt*, par. —*z*. A fa rügyeit vagy azok egy részét leszedi. *Lerügyez*.

RÜGYEZÉS, (rügy-ez-és) fn. tt. *rügyezés-t*, tb. —*ék*. 1) Rügyek szedése. 2) L. RÜGYESÉDÉS.

RÜGYEZIK, (rügy-ez-ik) k. m. *rügyez-tem*, —*tél*, —*étt*. L. RÜGYESÉDIK.

RÜH, fn. tt. *rüh-et*, v. —*öt*, harm. szr. —*e*. Ragályos bőrbetegség, midőn az állati bőrt igen macacsféle kútegek, rendszeren vörös színűek lepi be, melyek igen viszketnek. Az emberi rüh különösen az újjak között szeret kifejlődni.

Nevét valószínűleg vörös színétől kapta, s rokon a *rügy*, *röt*, *röz*, továbbá a *rós*, *róska*, *riska* szókhoz. Mátyusföldén *birge*, mely ismét a ragyás szilvát jelentő *birtóka*, továbbá a *pír*, *píros*, és talán *mirtgy* szókkal áll közelebbi rokonságban. Románul Dankovszky szerént : *rua*. — Rokonnak látszik vclé a német *Räude* v. *Raude*, *Rude* és *Krütze*. A finnben *rupi*, *rythymä* (Fábián I.); és *rohtu* am. rühed, rühesedik. (Budenz J.).

RÜHED, (rüh-ed) önh. m. *rühed-t*. Rühet kap, rühessé lesz. *Megrühed*.

RÜHEDER, (rüh-ed-er) mn. tt. *rüheder-t*, tb. —*ék*. Tisztátalan testü, ringyrongy csavargó; rühölődő.

RÜHEDÉS, (rüh-ed-és) fn. tt. *rühedés-t*, tb. —*ék*, harm. szr. —*e*. Rühessé levés, rühesedés.

RÜHELÖDZÉS, (rüh-el-ö-öd-öz-és); **RÜHELÖDZIK** (rüh-el-ö-öd-öz-ik), I. **RÜHÖLÖDÉS**; **RÜHÖLÖDIK**.

RÜHERÓCZI, (rüh-e-róezi) I. **RÜHERONGYA**.

RÜHERONGYA, (rüh-e-rongya) ösz. mn. Rühes és rongyos; ruhátlan, tisztátalan; éhbetetlen, gyáva. *Rüherongya csavargó*.

RÜHES, (rüh-es) mn. tt. *rühes-t v. —et*, tb. —*ék*. Rühből lepött, rühben szenvedő. *Rühes malacz*,

juh. *Ki szeméten nevelkedik, mást is rühesnek vél*. (Km.).

Egy rühes juh az egész nyáját megvesztegeti. (Km.).

RÜHESÉDÉS, (rüh-es-éd-és) fn. tt. *rühesedés-t*, tb. —*ék*, harm. szr. —*e*. Rühnek nevezett bőrbetegségbe esés.

RÜHESÉDIK, (rüh-es-éd-ik) k. m. *rühesédtem*, —*tél*, —*étt*. Testét rühféle bőrbetegség lepi meg. *Rühesédnek a juhok*.

RÜHESÍT, (rüh-es-it) áth. m. *rühesít-ett*, par. —*s*, htn. —*ni v. —eni*. Rühessé tesz, rühvel megfertőztet. *Egyik juh a másikat megrühesíti*.

RÜHESÍTÉS, **RÜHESITÉS**, (rüh-es-it-és) fn. tt. *rühesítés-t*, tb. —*ék*, harm. szr. —*e*. Cselekvés, illetőleg ragályterjesztés, mely által valamely állat rühessé tétetik.

RÜHESZT, (rüh-esz-t) I. **RÜHESÍT**.

RÜHET, (rüh-et) önh. m. *rühet-tem*, —*tél*, —*étt*, par. *rühess*. Mondják disznóról, midőn nem párosodáskor *rüh* féle torokhangot hallat. Másképp : *görög*, vagy *zúg*. Mindegyik hangutánzó.

RÜHETÉS, (rüh-et-és) fn. tt. *rühetés-t*, tb. —*ék*, harm. szr. —*e*. A disznónak nem párosodás alkalmával hallatszó rőfögő szózata. Másképp : *görgés*, *zúgás*. Továbbá jelenti magát a nem párosodást.

RÜHFÜ, (rüh-fü) ösz. fn. I. **SIKKANTYÚ**.

RÜHÍR, (rüh-ír) ösz. fn. Ír, a rüh ellen, melylyel a kúteges bőrt megkenik.

RÜHÓCZI, (rüh-ö-czi), vagy talán *rüh-e-róezi* összetett szóból módosult) mn. tt. *rühöczi-t*, tb. —*ék*. Kinck szokása viszketeg testét rühölni, vakarni, rüh-heróezi, tisztátalan testü, tetves.

RÜHÖL, (rüh-öl) áth. m. *rühöl-t*. A testet vakarja, vagy mivel rühes, vagy mivel viszket a bőre, mintha rühes volna.

RÜHÖLÖDÉS, (rüh-öl-ö-öd-és) fn. tt. *rühölődés-t*, tb. —*ék*, harm. szr. —*e*. Vakaródzás vagy a rüh, vagy más viszketeg miatt, pl. melyet a tetveség okoz.

RÜHÖLÖDIK, (rüh-öl-ö-öd-ik) belsz. m. *rühölöd-tem*, —*tél*, —*étt*. Viszkető rühét vakargatja, vagy nyugtalanul úgy vakaródzik, mintha valóban rühes volna. A székelyeknél azt is jelenti : surlódni, fészkelődni, nyugtalanul valakin csüngen. *Még rühölödhettél-e?* (Kriza J.). A rüh és vakarás között épen oly értelmi viszony létezik, mint a német *kratzen* és *Krütze* között, csak hogy a magyar a rühelődzést a rühről, a német pedig a rühöt a vakarásról nevezte el.

RÜHÖLÖDZÉS, (rüh-öl-ö-öd-öz-és) I. **RÜHÖLÖDÉS**.

RÜHÖLÖDZIK, (rüh-öl-ö-öd-öz-ik) k. m. *rühölödz-tem*, —*tél*, —*ött*; htn. —*ni*, par. —*dzél*. L. **RÜHÖLÖDIK**.

RÜHÖS, (rüh-ös) I. **RÜHES**.

RÜHVÍZ, (rüh-víz) ösz. fn. Rüh ellen való gyógyvíz.

RÜKER CZ, fn. tt. *rükercz-ét*. Növénynem az együttnevezők seregéből, és nősözvegyek rendjéből; vaczka kopasz, kúpos; fészke félgolyóbis; magvai

visszás tojásdadak; virága sugaras. (Bellis). Faja a százszorszép rükercz, máskép köznéven: *kisnadályfű*, *rukercz*. (Bellis perennis).

„Illatja rozmarinnak,
Méz íze a fügének,
És a rukercz pirossa
Szájunknak és szemünknek
S orrunknak is mi kellő!

Csokonai. (Anakreoni dalok).

RÜKÖL, (rük-öl) önh. m. *rüköl-t*. Mondják különösen a szarvasról, midőn futtában vagy meglövés-kor hörögő *rük* hangon szól. A bikáról azt mondják, hogy *rügget* v. *rigget*. Egyezik vele a szintén hangutánzó német *röhren* v. *röcheln* v. *reihen*.

RÜKÖL, I. RÖKÖL.

—RÜL, —RÜL, I. —RÓL.

RÜPÖ, RÜPÖK, I. RIPÓ, RIPÖK.

RÜTET, (rüt-et) fn. tt. *rütet-ét*. A régicéknél kivált származékaiban (*rütetik* v. *rüttetik* s *rüttetés* v. *rüttetés*) többször előforduló kitétel. Rütet am. a mai elragadtatás, (a görög-latin *extasis*). „Mert nem beszélt elmének rütetésében.“ (Non loquitur in exstasi. Bécsi cod. Naum 1 propheta). Itt inkább megháborodást, elmeháborodást jelent, mint a görög eredeti is. Alakjára igenév, s törzse *rüt*, mi a *rüt-te-lik* szenvedő igéből is kiténik s egyezik *rez* gyökkel rezzen stb. származékokban; mint „rozsan“ Szala megyében: *rottan*.

RÜTTETÉS, (rüt-tet-és) fn. tt. *rüttetés t*, th. —*ék*, harm. szr. —*e*. Régi szó. *Elrüttetés* am. elragadtatás. „Mikoron am (im) szent Pál egy kevesé^h ezt megkóstolván, elrüttetésének napján úgy monda: Szöm nem láthatta, fül nem hallhatta.“ Debreczeni Legendáskönyv. (Toldy F. kiadása 105. l.).

RÜTTETIK, (rüt-tet-ik) k. m. *rüttet-tem*, —*tél*, —*étt*. Régi szó. *Elrüttetik* am. elragadtatik. „Oly igen elrüttetik vala niha az imádságba es a nagy tanulásba, hogy úgy tetszik vala, mintha megholt volna.“ Debreczeni Legendáskönyv. (Toldy F. kiadása 161. l.).

RÜVID, RÜVIDEJT, tájdivatosak és régicsék „rövid“ és „rövidít“ helyett; l. ezeket. „De a választottakért, kit választott, megrüvidejtette a napokat. Münchener codex. (Mark. XIII.).

Az R betűben van 3397 czikk.

S, kiseded alakban *s*, harminczadik betű a magyar ábéczében, *s* a mássalhangzók sorában tizenkilencedik, kiejtve; *es* v. *ess*. Legközelebbi rokonai az *sz*, *zs*, *z* és *cs* hangok; pl. *sor szer* (ragozásban: *szor*, *szür* is), *sekély csekély*, *sinór zsinór*, *sajog zajog* stb. miről alább bővebben.

Mint gyökhang 1) Utánzó természetes suhogó hang, t. i. a sebesen haladó, mozgó vagy folyó test-

nek hangját utánozza, leginkább a következő gyök-elemekben és származékaikban: *sa*, *se*, *si*, *su*, *sü*; innen *sas*, *sáska* (= sásogó); *seb* (celeritas), *sebes*, *sebesség*, *sebbel* (lobbal); *siet*, *sudamlík*, *suhan*, *sugár*, *sólyom*, *sujt*, *sűrög*, *sűrül* stb., és a hangzó elötételével *es-*, *esik*; *os-*, *oson* stb., innen a folytonosságot jelentő *és*, *is* kötszók. 2) Susogással járó hangutánzó *sely*, *selyem*, mint a latin *sericum*, és a német *Seide*; a hibás nyelvülségre vonatkozó *selyp*, *selypes*, *selypesség*, mely t. i. *sz* helyett *s*-et hangoztat. 3) Különböző természetű hangot utánóznak e következők: *sese*, *susa*, *seseg*, *susog*; *sáp*, *sápor*, *sáput*; *sis*, *siseg*; *serczeg*, *serpeg*, *serpenyő*; *sicreg*, *sistereg*; *síp*, *sipol*, *síptű*; *sicc*; *sólyom*; *söpör*; *suba*, *suh*, *suhan*, *suhancaz*, *suháng*, *suhad*, *suhog*; *suly*, *sulyok*; *sup*, *supra*, *suprál*, *suprika*; *sus*, *susnya* (suhogó vessző), *susog*, *sustorog*, *sustorekol*; *sut*, *sutlog*, *suttom*, *sutol*; *súg*; *súr*, *súrol*; *sül*, *süt*; *süvölt*, *süvölttyü*. 4) A csúszás, csiszálás hangja, továbbá a csúszásra alkalmas térek és testek fogalmai rejlenek ezekben: *sik*, *sikos*, *sikér*, *sikamlík*, *sikamít*, *sikamodik*, *sikár*, *sikárol*, *siklik*, *sikkad*, mintegy csúszva elvesz, eltűnik, *sikkaszt*, csúsztatva elveszt; *sima*, *simít*, *simogat*, *simul*, *suppan*; *sülyed*, *sülyeszt*; *süpped*, *süppeszt*. 5) Indulathangokat, különösen fájdalmasakat utánóznak: *saj*, melyből *sajna*, *sajnál*, *sajon*, *sajnos*, *sajog*, *sajgat*, *sajlódik*, t. i. e *saj* gyöknek megfelel a fájdalmas felkiáltásu *haj* v. *jaj*; továbbá *sanyar*, *sanyarog*, *sanyaru*, *sannyad*; *satnya*; *sápol*, *sápolódik*; *senyv*, *senyved*, *senyves*, *senyveszt*; *sí*, *sivalkodik*, *sivít*, *sikolt*, *sír*, *síralom*, *sírás*, *sírat*; *sinlik*, *sinlődik*; *sohaj*, *sohajt*, *sohár*; *sopánkodik*; *sovár*, *sováro*. Örömhangkiáltást jelent: *salapol*. 6) Szagló érzék susogását utánózzák: *sajdít*, *sejt*, *sejdtől*, melyekhez okon a *szag*, *szagol*, *szimatol*. Így a csipős, metszős izü testeket izelő száznak, ínynak, nyelvnek csemecsegetését utánozza a *sa* v. *so*, melyből, *saj*, *sajmegy*, *sajt*, *sajtalan*, *sav*, *só*, *savany*, *savanyu*, *savó*, *sós*, *sóska*, *sótalan*, *sóz*, *sózás* crednek. 7) *R* gyökhanggal egyesülve rovó vagyis metsző v. metszett, vagy vonalazott részekből álló tárgyakat jelent ezekben: *sarj* (acies), *sarabol*, *sarol*, *sarló*; *sér*, *sért*, *sé-relem*, *sérés*, *sor*, melyek fordítva is rokon értelműek, pl. *rács*, *rággya*, *rés*, *rojt*, *rost* stb. Ismét *r* gyökhanggal eredést, növést, szálasodást jelent ezekben: *sarj* (surculus), *sarjad*, *sarju*; *sar* (az állati lábnek szára), melyből *sark* a sarnak kinövése, (mint *fark* a *faré*), *saru* a lábszárt betakaró, lábbeli; *sarlang*; *serdül*; *serény*, *sörte*; *sór*, *súr*. Egyeznek velök ezek is: *szár*, *szaru*, *szőr*. Szintén *r* gyökhanggal folytonos vagy élénk mozgásuak: *sarmalódik* a *sar* gyöktől, melynek megfelel a *szarándok* v. *zarándok* *szarahora* (vulgáris) szók *szar* és *zar* gyöke; továbbá: *sereg*, *serdül*, *serde*, *serte* (átvetve *setre*), *serteperte*, *serény* (gyors), *serked*, *serken*, *serkent*; *sör*; *surran*, *sórikál*, *sűrög*, *sürgel*; mind ezek siető mozgással járó suhogó hangot is utánóznak. 8) Mint nyelvhegyi mássalhangzó fölcserélhető, vagy föl is cseréltetik a rokon szervü *cs*, *cz*, *sz*, *t*, *zs* hangokkal, mint: *safarina* = *cafrina*,

czafrinka; *sáf* = *csáf* a csáforka származékban; *sanda* = csanda, félre azaz *csá*-ra néző; *sandít* = csandít, csáléra néz; *sandra* = czandra, csandra, kicsapó, félre, csáléra menő leány; *ság* képző, az *ország*, *jószág* származékokban; *sandorol* = csandorol, csavarog, csülés görbe utakon jár; *sánta* = csánta, vagy tánta, tántorgó, csára lépegető; *tunya* = *sunya*; *sajka* = csajka; *sáppad* = csappad, csappan; *satrat* = csatrat, csatangol; *satrafa* = csatrava, csatangoló vénbanya; *sár* = csár, csúr, melyből csurog, csurom, (mert a sár nedvtől esürög föld), ily viszony van a latin *lavo* és *lutum* között; *sáté* = csaté, csádé; *sávoly* v. *sáholy* = szávoly, száloly, latinul *stria*, *sávolyos* = *striaturis ornatus*; *serevény* = cserevény, cserjés fü; *sekély* = csekély; *sete* vastaghangon = suti, csuti, csonka; *sikoltyú* = csikoltyú; *sétár* = zsetár; *sindr* = zsinár; *sibog* = zszibog; *sias* = csias, csinyokat elkövető hamis; *sík* (cizfrás vonal) = *csík*, honnan *sikos* = csikos; *sindévsz* = *csenevész*; *stír* tumulus, tumba = *csűr*, *gyűr*, domboruság; *sonkoly* = csomkoly, a nedvnek kiszajtolása után öszvecsomósodott törköly; *sordék* = *szordék*, szoros hely; *sömör*, *sömörös* = *csömör*, *csömörös*, kis csomócska; *sörte* = *ször*; *sövény* = *szövény*, vesszőből szőtt kerítés; *sündör* = *csündör*, másnak nyakán hizelegve csüngő; *süheder* = *csüheder*, *csürhe*. 9) Fölcsereítetik *h*-val, mi más nyelvekben is divatozik, pl. németül: *schallen*, *hallen*; latinul: *semi*, hellenül: *hemi*, latinul: *septem*, hellenül: *hepta*, szlávul: *seszt*, hellenül: *ἕξ* (*hex*) stb. Hasonlóan nyelvünkben: *sadar* = *hadar*; *sajin* = *hajin*, serény inu, a mozgásra nógató *haj haj!* indulatszótól; *sajka* = *hajka*, *hajjoka*, kis hajó; *sámé*, fejrevaló kendő = *hámé*, a héjat jelentő *hám* gyöktől; *sápgog* = *hápgog*; *sarang*, fiatal sarj = *haraszt*; *sivatag* = *hivatag*; *sivó* = *hiu*, pl. *sivó* homok, mely minden növénytől meg van fosztva; *sunnyog* = *hunnyog*; *sunya*, fiatal vessző = *lusnya*, *husáng*, fordítva: *suháng*.

A többi *s* hangu gyököket l. saját rovataik alatt. 'S vagy S kötszó, mely nem egyelő, mint a csonkított *es* (a régieknél gyakorta rövid *e*-vel) v. *és*, meg *is*, pl. *ide s tova* (= ide és tova), *ki s be* (= ki és be), *egyszeresmind* (= egyszer és mind), *no's* v. *nos* (= no és), *t'es* (Katalin verses legendájában = te is). A már közönséggé vált legújabb szokás a kihagyó (é) jelet elhagyja. Már a régieknél is gyakran eljőn, pl. a Debreczeni Legendáskönyvben, azon egy lapon: „S mikoron ezök lennének.“ „S azonnal megfojtá az ördög.“ „S monda szent Annosnak.“ „S az ölé meg.“ „S imádkozván a szent Annos, ottan feltámad a ifju s kezdé uronk Jézust bizony Istennek vallania.“ „S a bálványimádó papok.“ (145. l. a nyomtatottban 108, 109.). Eredetére s értelmezésére nézve l. ÉS. Ezzel öszveköttetésben állanak ezen rövidítések *sat.* = és a többi, *st. stb.* = s többi, *st. eff.* = és több efféle (etcetera, und so weiter).

—S, (1), parancsoló és kapcsoló mód képzője *j* helyett, ezen esetekben, 1) ha az ígető végső hangja s pl. *ás-s*, *vés-s*, *nyes-s*, *keres-s*; 2) ha az ígető vég-

hangja *t*, és maga a végszótag rövid, a *t* is *s*-sé változik, és utána jön a mód *s* hangja, pl. *út ús-s*, *szeret szeres-s*, *vet ves-s*, *köt kős-s*, *fut fus-s*; 3) ha a végső *t* hosszú szótagban áll, akár nyújtott önhangzónál akár torlatnál fogva, a *t* megmarad, pl. *éptt-s*, *tantt-s*, *hajt-s*, *ront-s*, *olt-s*, *vét-s*, *önt-s*; (a hosszú önhangzósok úgy ejtetnek ki, mintha a *ts* helyett kettős *cses* volna). Kivételek *lát lás-s*, *lót lós-s*, *bocsát bocsás-s*; 4) ha az ígető *st* hangokon végződik, a *t* hang egészen kiesik, pl. *fes-t*, *fes-s* (= *fes-s-s*); 5) a tárgyi ragozásban, de csak a parancsoló mód 2-ik személyében, maga az *s* módképző is kimarad, pl. *ús-d*, *szeres-d*, *lás-d*, *bocsás-d*, *fess-d*; de a *ts* a kiejtésben *cs* hanggá változik: *tannts-d*, *olts-d*, *ronts-d* (ekként ejtetnek: *tanics-d*, *olcs-d*) stb. Azonban az előbbieket is csak rövidítmények ezek helyett: *üss-ed*, *szeress-ed*, *láss-ad*, *bocsáss-ad*, *fess-ed*; miként ezek a kapcsoló módban rendszerént így is maradnak: *üss-em*, *üsse-d*, *üss-e* stb. Figyelmet érdemel, hogy a *ts* helyett a régieknél gyakran csak *h* van; pl. *segőhön* = *segőtsön*, a mai segítsen (Régi magyar Passio), *megszabadóhák* = *megszabadótsák*, ma: szabadítsák (Carthausi névtelen); „hogy időnap előtt el ne veszesse, *bolondóha* (azaz *bolondótsa*, ma: *bolondítsa*) ennenr agít. (Ugyanott. Toldy F. kiadása. 80. l.). Szalay Ág. gyűjteményében 228. l. *fordécha*, melyben a *ch* inkább *cs*-nek olvasandó, mint ezekben is: *könnyebéchyé*, *tekynchyen* (92. l.). A Halotti beszédben *zoboducha* szót némelyek (Révay, Toldy) így olvassák: *szabadócsa*, némelyek (Mátyás Fl.) így: *szabadóha*.

SA, elvont gyök, melyből közvetlenül *saj*, ebből ismét *sajt*, *sajtalan*; továbbá *sav*, ebből *savany*, *savanyú*, *savó*, és öszvehúzva *só* s ebből *sós*, *sótalan*, *sóz* származnak. Hajdan oly önálló lehetett, mint még a XV. században a *sza* és *fe* volt, melyek közül amaból *száj*, ebből *fej*, *fel* és *fő* képződtek. Ilyen még ma is a *le*, melyből *lej*, *lejt* származtak. Nyelvhasonlat szerént alakra és kifejlődésre hasonlók még hozzá: *sza szav szó*; *ha hav hó*; *ta tav tó* stb.

—SA, magas hangon: —SE, igen ritka főnévi képző, pl. *gyak-sa* (gyakó szer v. eszköz), *emse* (mai értelemben: magló disznó); *remese*, (vastag bél), de amelyek hihetőleg más alakokból változtak át, ú. m. *gyak-sa* am. *gyakosó*, *emse* am. *emes*; *remese* am. *remege* v. *remegő*. Némely helynevekben talán *da*, *de* helyett áll, mint *Baksa*, *Kassa* (Kar-sa? Abaújban ma is élő család neve), *Enese*; egyébiránt ezek is lehetnek módosulatok: *Baksa* = *Bakos*, *Karsa* = *Karos* (a mongolban *karsi* am. palota), *Enese e* toldattal, *Enes'* helyett.

SAÁG, NÉMET—, falu Temes m.; pusztá Fehér m.; helyr. *Saág-ra*, —on, —ról.

SÁÁGH, falu Nyitra m helyr. *Saagh-ra*, —on, —ról.

SAÁL, falu Vas m.; helyr. *Sáál-ra*, —on, —ról.

SÁÁR, faluk Szatmár és Vas m.; helyr. *Sáár-ra*, —on, —ról.

SÁÁRD, l. SÁRD.

SABRAK, I. CSABRÁG.

SACZA, falu Abaúj m. helyr. *Saczá-ra*, — *on*, — *ról*.

SAD, hangutánzó gyöke *sadar* szónak, s eredetét a sebességtől, suhogástól, sujtástól vette.

SADAR, (sad-ar) áth. m. *sadar-t*. A barmot, kivált a befogottat ostorral veri; üzi, sebesen hajtja, kergeti. Hangváltozattal egyezik vele *hadar*, mely Sándor J. szerint azt is teszi: üt, ver, ostoroz. Innen *cséphadaró*, mely közvetlenül üti veri a gabonát; latin értelmezéssel *flagellum*, melyből lett a német *Flegel*. E szerint a 'sadar' gyökének eredeti jelentése a *hadar*, *hadarász* szók értelmében is feltalálhatik. V. ö. HAD; HADAZ; HADARÁSZ.

SADARÁS, (sad-ar-ás) fn. tt. *sadarás-t*, tb. — *ok*, harm. szr. — *a*. A hajtott baromnak ütése, vereése, ostorozása. V. ö. SADAR.

SADARINT, (sad-ar-in-t) áth. m. *sadarint-ott*, htn. — *ni* v. — *ani*, par. — *s*. Könnyedén (mely fogalmat a közbevett *n* fejez ki) egyet *sadar*. V. ö. SADAR.

SADARINTÁS, (sad-ar-in-t-ás) fn. tt. *sadarintás-t*, tb. — *ok*. Könnyedén ejtett egyszeri *sadarás*. V. ö. SADARINT.

SADARÍT, SADARIT, (sad-ar-ít) áth. m. *sadarít-ott*, par. — *s*, htn. — *ni* v. — *ani*. Egyes mozdítással *sadar*.

SADARÍTÁS, SADARITÁS, (sad-ar-ít-ás) fn. tt. *sadarítás-t*, tb. — *ok*, harm. szr. — *a*. Egyes mozdítással *sadarás*.

SÁDOL, áth. m. *sádol-t*. Lőrincz Károly szerint a kapnikbányai szójárásban am. érzéköveket válogatni; a német *scheiden* (Erz *scheiden*) igéből ment át a bányanyelvbe.

SÁF, fn. tt. *sáf-ot*, harm. szr. — *ja*. Dézsa-, vagy sajtárnemű faedény. Néhutt: *sáfó*. Egyezik vele a német *Schaff*, *Schaffel*, v. *Scheffel*, s hihetőleg mindegyik közös eredetije a görög *σάφην*, honnan a latin *scaphium* is lett. Hangváltozattal talán abból származott a kicsinyző *csáforka* v. *káforka*.

SÁFÁR, fn. tt. *sáfár-t*, tb. — *ok*, harm. szr. — *a* v. — *ja*. Általán, urasági tiszt, ki a jószágra annak személyében fölügyel; különösen gazdasági tiszt, rangra nézve az ispánhoz hasonló, mi abból kitetszik, mert túl a Dunán némely nyugoti megyékben az ispánt még ma is *Schaffner*-nek nevezik a németek. „Ez levél az nemes vitézli Zótán Emrének az nagyságos Nádasdy Thamás sáfárának . . . adasék.” Levél 1547-ből. (Szalay Ágoston. 400 m. 1.). Molnár A. szerint, az urasági házra, cselédségre, konyhára, éleskamrára fölügyelő házi tiszt. A marha-kereskedőknél azon biztos, ki az egész falukára, illetőleg a hajtsárokra fölügyel, s azokat fizeti. A sáfár kötelessége minden állomásnál számba venni a hajtott barmokat. Eredetére nézve nem egyéb, mint a németből átvett *Schaffner*; régente, mikép a Müncheneri codexből kitünik, *folnagy* volt a neve. Hol Káldi így

fordít: „vala egy gazdag ember, kinek *sáfára* vala.” ott a Müncheneri codex így szól: „vala egy néminemű kazdag ember, kinek vala *folnagya*“ (villicus). lásd FOLNAGY.

SAFARCSÁK, falu Szala m.; helyr. *Safarcsáka-ra*, — *on*, — *ról*.

SAFARINA, fn. tt. *safariná-t*. A régieknél szokottabb, ma már jobbára csak Erdélyben divatozó szó, mely általán kurvát, vagy ágyasul használt személyt jelent. *Hasonló safarinát kötének nyakára*. (Pázmán Kal. 398. l.). Egyezik vele, ámbár kissé szelidebb értelemben a *czafra*, *czafrina*, *czafrinka*, *csafrinka*, néhutt magashangon: *czevere*, *czefre*, *czefrenke*. Mindezekben alapfogalom a kicsapongó csavargás, ide-oda forgás, s öszve vannak téve a félre-csapást jelentő *csa* (cza) és *for* gyökökből, *csa-forong*, *csa-foring*, *csa-foringó*, *csa-foringa*, *csa-fringa*, *csa-frinka*. Így fejlődött ki a *csa-for*-ból *czafra*, *czafrinka*, így a *sa-for*-ból *safarina*, *safarina*. Alapértelemben egyeznek velök: *satrat*, *csatangol*, s több rokon gyökű, és értelmű szók.

SAFARINÁLKODIK, (safarina-al-kod-ik) k. m. *safarinálkod-tam*, — *tál*, — *ott*. *Safarina* életmódot folytat.

SAFARINASÁG, (safarina-ság) fn. tt. *safarinaság-ot*, harm. szr. — *a*. *Safarina* életmód.

SÁFÁRKODÁS, (sáfár-kod-ás) fn. tt. *sáfárkodás-t*, tb. — *ok*, harm. szr. — *a*. Sáfári tisztnek, kötelességnek gyakorlása; gazdálkodás, házi, vagy majorsági gondviselés. Midőn különösen mezei gazdaság fölügyelésére vonatkozik, régi magyar nyelven: *folnagykodás*, v. *folnagyság*. V. ö. SÁFÁR.

SÁFÁRKODIK, (sáfár-kod-ik) k. m. *sáfárkod-tam*, — *tál*, — *ott*. Sáfári hivatal, kötelességet gyakorol; gazdálkodik; mint házi gondviselő, felügyelő működik. Mezei gazdálkodásra vonatkozva régi tiszta magyar kifejezéssel: *folnagykodik*. V. ö. SÁFÁR.

SÁFÁRLÁS, (sáfár-ol-ás) fn. tt. *sáfárlás-t*, tb. — *ok*, harm. szr. — *a*. L. SÁFÁRKODÁS.

SÁFÁRNÉ, (sáfár-né) fn. tt. *sáfárné-t*. 1) Sáfár felesége. 2) Nőszemély (sáfárnő), ki valamely urasági házban, majorban gondviselői kötelességet gyakorol, pl. kulesárnő, majorosnő.

SÁFÁRNŐ, (sáfár-nő) ösz. fn. L. SÁFÁRNÉ, 2).

SÁFÁROL, (sáfár-ol) áth. m. *sáfárol-t* v. *sáfárolt*. Sáfár gyanánt ellát valamit, különösen a házi nép illetőségét, járandóságát kiosztogatja. E jelentést adja neki a Molnár A. által latinul kifejezett *dispensat*.

SÁFÁROLÁS, I. SÁFÁRLÁS.

SÁFÁRSÁG, (sáfár-ság) fn. tt. *sáfárság-ot*, harm. szr. — *a*. Sáfári hivatal, működés; különösen mezei gazdatisztség, ispánság, vagy házi gondviselés. *Adj számot sáfárságodról*. V. ö. FOLNAGYSÁG.

SAFARSZKÓ, falu Szala m.; helyr. *Safarszókora*, — *n*, — *ról*.

SÁFÓ, fn. tt. *sáfó-t*. L. SÁF.

SÁFORÍT, SÁFORIT, áth. és önh. Csapodár szavakkal magát valahová behízelti. V. ö. CSÁFORÍT.

SÁFRÁN, SÁFRÁNY, fn. tt. *sáfrán-t* v. *sáfrány-t*, tb. —ok, harm. szr. —a v. —ja. 1) Növény-nem, a háromhímesek seregéből, és egyenlő hasábú, bibéje öt, öszvegöngyölödött, tokja három rekeszü. Fajai : *jóféle sáfrány*, néhutt : *bécsi sáfrány* (*crocus sativus*), melynek virága egy nyílású gyökérburokból nő ki; bokrétaesője igen hosszú a földben levő magzat tetején; levelei szegett szélűek; bibéje három hosszú szálu; vöröses sárga szirmait fűszerül, festékül stb. használják; ugyanez vadul is terem az erdőben és erdei v. *őszi sáfrány* a neve, de ennek az anyaszára nincs olyan színes, mint a jóféle; *tavaszi sáfrány* (cr. vernus) a jófélettől abban különbözik, hogy bibéji rövidebbek; levelei nem szegett szélűek, és amaz öszszel, ez tavasszal virágozik. 2) A jóféle sáfránynak illatos, fűszeres szirmai. *Sáfránnyal készített leves, becsinált. Szüken bánik vele, mint a sáfránnyal.*

Neve, valamint maga a finom sáfrány, keletről származott át hozzánk; arabul és persául : *za^hfarán*, innen spanyolul : *azafran*, francziául : *saffran*, olaszul : *zafferano*, németül : *Saffran* v. *Safran* stb.

SÁFRÁNYILLAT, (sáfrány-illat) ösz. fn. A sáfrány virágszirmainak illata. *Ezen ételen érzik a sáfrányillat.*

SÁFRÁNYOLAJ, (sáfrány-olaj) ösz. fn. Sáfrány szirmaiból kivont olaj.

SÁFRÁNYOS, (sáfrány-os) 1) mn. tt. *sáfrányos-t* v. —at, tb. —ak. 1) Sáfránnyal készített, festett. *Sáfrányos leves, becsinált.* Továbbá, sáfránnyal bővelkedő, vagy töltött, megrakott. *Sáfrányos kert, szelencze.* 2) Főnevel használva, midőn a tt. *sáfrányos-t*, tb. —ok, am. sáfránnyal kereskedő, vagy házaló.

SÁFRÁNYOSAN, (sáfrány-os-an) ih. Sáfránnyal fűszerezve. *Sáfrányosan készített becsinált.*

SÁFRÁNYOZ, (sáfrány-oz) áth. m. *sáfrányoztam*, —tál, —ott, par. —z. Sáfránnyal behint, fűszerez, fest. *Sáfrányozni a levest, becsináltat.*

SÁFRÁNYOZÁS, (sáfrány-oz-ás) fn. tt. *sáfrányozás-t*, tb. —ok, harm. szr. —a. Sáfránnyal fűszerezés, festés.

SÁFRÁNYSÁRGA, (sáfrány-sárga) ösz. mn. Vörnyegessel egyes sárgaszínű, milyen a sáfrány.

SÁFRÁNYSAV, (sáfrány-sav) ösz. fn. Sáfrányból vegyészileg készített sav.

SÁFRÁNYSEKCLICZE, (sáfrány-seklicze) ösz. fn. Növényfaj a szekliczék neméből, melynek sárga virágait a festők használják. (*Carthamus tinctorius*). Másnép köz néven : *vadsáfrány, szeklicze, gordon.*

SÁFRÁNYSZÍN, (sáfrány-szín) ösz. fn. Olyan szín, milyen a sáfrányvirág szirmaié, azaz, vörösbé játszó sárga.

SÁFRÁNYSZÍNÜ v. —SZÍNÜ, (sáfrány-színü) ösz. mn. I. SÁFRÁNYSÁRGA.

SÁFRÁNYTAPASZ, (sáfrány-tapasz) ösz. fn. Sáfrányvirág szirmaival, vagy ezek olajával készített irtapasz.

SÁFRÁNYTERMESZTÉS v. —TERMELÉS, (sáfrány-termesztés v. —termelés) ösz. fn. Kertészeti iparág, mely sáfránynövény termesztésével foglalkodik.

—SÁG, vékonyhangon : —SÉG, igen termékeny főnévképző; I. Előbeszéd, 126 — 128 l. A régi-eknél néha mély hangú szóknál is az eredeti „ség” alakot találjuk. „És igen szép tisztaság lisztet.” (Bécsi cod. Judith X.). „Parancsolá megalkotni a magasségő keresztet.” (Ugyanott Heszter. V.). Sokszor pedig *szág* alakban is jön elé, pl. *jóság* a mai *jóság* helyett. A tatár-törökben *lik* pl. *dinsziz-lik*, hitetlenség; *güzel-lik*, szépség; *gercsel-lik*, igazság; *szultán-lik*, szultánság; *uraság*; *pasa-lik*, pasaság stb. Fő, melléknveken és igetőkön kívül a beszéd némely más részeihez is járulhat, pl. számokhoz : *egység*, *kétség*, *háromság*. Jobb hangzás végett néha az egész eredeti alakját veszi föl, pl. *szűz-eség*, *bölcs-eség*. Arra is van példánk, hogy határozóból képez főnevet, pl. *vizsontag-ság*, *fel-ség*, újabb korban : *biztonság*. Néha túlbőségből határozókhöz is járul, és mint csak toldalékos hang szintén határozó marad pl. *mostan-ság*, *alig-ség*, *mai nap-ság*. E tájdivatos szókbán : *kisség*, *kevesség*, csak a *g* a toldalékhang; *kissé* és *kevcssé* am. *kis-vé*, *kevés-vé*, tehát ezek más eredetűek.

SÁG, 1) m. város Vas m. puszták Somogy és Veszprém m.; helyr. *Ság-ra*, —on, —ról. 2) Lásd SÁÁG.

SÁGH, 1) faluk Sopron, BAKONY —, Veszprém, IPOLY —, Hont, KARANCS —, Nógrád, TÁPJÓ —, Pest, puszta Heves m.; helyr. *Ságh-ra*, —on, —ról. 2) L. SÁÁG.

SÁGHALOMALJA, falu Győr m.; helyr. *Sághalomaljára*, —n, —ról.

SÁGHEGY, falu Győr m.; helyr. —*hegy-re*, —én, —ról.

SÁGOD, falu Szala m.; helyr. *Ságod-ra*, —on, —ról.

SÁG-UJFALU, falu Nógrád m.; helyr. —*Uj-falu-ba*, —ban, —ból.

SÁGVÁR, falu Somogy m.; helyr. *Ságvár-ra*, —on, —ról.

SÁH, SÁHOLY, SÁHOLYOS, SÁHOS, I. SÁV, SÁVOLY, SÁVOLYOS.

SAIDA, puszta Moson m.; helyr. *Saidára*, —n, —ról.

SAJ, (1), elavult vagy módosult gyök, melyből *sajt* és *sajtalan* származékok eredtek. Egy értelmű vele eredetileg : *sav*, és az ebből öszvehúzott *só* (sau), honnan *sajtalan* am. *sav* nélküli, sótalan. (Újabb korban *sav* és *só* különböző értelemben használtak; I. mindeniket a maga helyén). Rokonai a latin *sal*, német *Salz*, a szláv *sol*, finn *suola* (sziszegő sz), észt *soola*, mordvin *sal* (suhogó s), osztják *sat*, vogul

solvel stb., és mivel az *s* és *h* szintén váltakozni szoktak, a hellen *ἄλς* ('als). V. ö. SÓ.

SAJ, (2), elvont gyöke *sajdúl*, *sajin* szóknak; egyezik *suh* gyökkel (*suhan*, *suh-int* stb., szókbán); 1. SAJDÚL és SAJIN alatt.

SAJ, (3), indulat-hang, mely fájdalmas érzést, és részvétet jelent a *sajon*, *sajnos*, *sajnál*, *sajnálkodik*, továbbá a *sajog*, *sajgat*, *sajlódik* származékokban. Hangváltozattal legközelebbi rokona *fáj* (mint *foh-ász* és *soh-aj* szókbán is *f* és *s* egyeznek, *s* a fűvés és sobajtás mint erősebb lehelések kifejezései); továbbá rokona még a fájdalmasan fölkiáltó *haj!* és *jaj!* ismét a *sany* gyök, melyből a szenvedésre vonatkozó *sanyar*, *sanyarú*, *sanyargat*, és családaiak erednek, magas hangon *seny*, *senyv*, *senyved*, *szenv*, *szenved* és a *sin*, *sinylík*, *sinylődik* (*sin*, *sinlik*, *sinlődik*). Valamennyiben alaphang a fájdalmas sobajtásnak, vagy sziszzenésnek, sziszegésnek *s* v. *sz* hangja. A mongol nyelvben *esi* így értelmeztetik (franciául): exclamation de repentir, de pitié (sajnálási, szánakozási indulatszó). V. ö. SZÁN, ige.

SAJ, (4), utánzött természeti hang, mely a szaglászva keresőnek visszahúzott subogó vagy sziszegő lehet fejezi ki a *sajdít* származékban, ez pedig teljesen egyezik *sejdt*, *sejt* szókkal, melyeknek eredeti jelentése Sándor J. szerint 1) *olfacit*, *odoratur*, és 2) *animadvertit*, t. i. e második értelem átvitlen használtatik, mint okozat az ok helyett. Ugyanezen fogalmat fejezik ki: *szag*, *szaglál*, *szagol*, és *szimat szimatol*. Rokon vele Vámbéry szerint a csagataj *szagin-mak* (gyanítani, vélni); továbbá *szaj-mak* (vélni); Fábrián I. szerint a jakut *taju* (Ahnung, idea, Gedanke) és Budenz J. szerint a finn *havaja-*, *havaitse-* (erwachen, zu sich kommen, gewahr werden), votjak *sak* (wachsam, munter), *sajka-* (fölebredni), zürjén *sadm-* (fölebredni).

SAJA, mn. tt. *sajá-t*. Elavult szó, mely a régieknél annyit jelentett, mint tömött, sűrű szövétü; mintegy *sulyos*. *Saja posztó*, Molnárnál karmazsin posztó, Páriz Pápainál pannus pingvis. Eredetét illetőleg ha azt vesszük, hogy a posztó sujtóló, sajtlóló kallás által leszen tömötté, úgy valószínűleg gyaníthatjuk, hogy gyöke azon *saj*, melyből a *sajtló*, *sajtlóló* származtak, önhangzói változattal *su*, melynek származékai: *sujt*, *sujtó*. V. ö. SAJTÓ. E szerint *saja* azonos volna *suly* szóval, vagyis annyi volna, mint *suja* a *su*jik igétől, e hasonlat szerint: *bujik buja*, *sunyik sunya*, *tunya*.

SAJAFÁTYOL, (saja-fátyol) üsz. fn. Tömött, sűrű szövétü fátol. V. ö. SAJA.

SAJAK, l. SALAK.

SAJÁM, fn. tt. *sajám-ot*, harm. szr. —ja. Lörcincz K. szerint a kapnikbányai szójárásban az érzéköpor sovány üledéke. A német 'Schlamm'-ból módosult szó.

SÁJÁRA, a székelyeknél igehatározólag am. későn, lassacskán, restül. *Sájára lépni*, *dolgozni*. Ne *lépjél* ('lépik' igétől) *ojan* (olyan) *sájára!* Talán am.

sajnára; mintha t. i. *sajnálná* a lépést vagy dolgozást. V. ö. SAJON; SAJNÁL.

SAJASZALAG, (saja-szalag) üsz. fn. Tömött, szőtt vastag szalag. V. ö. SAJA.

SAJÁT, mn. és fn. tt. *saját-ot*, harm. szr. —ja.

1) Birtokot illetőleg, amit mások kizárásával, társ nélkül, egyedül magunk szerzünk, vagy birunk. *Ez saját kereseményem. Osztály után a közös örökség egy-egy jutaléka az illető örökösök saját birtokává leszen.*

2) Minőségre, tulajdonságra vonatkozva oly valami, mi másban egészen hasonlóké nem találhatik. *Mindegy gyümölcsnek megvan a maga saját íze, szaga, a bornak saját zamata. A növényeket saját jegyeik szerint seregekre, vendékre, nemekre és fajokra osztályozni; e tekintetben a nemek és fajok egy önálló egész gyanánt vétetnek, mennyiben más nemektől és fajoktól különböznek. Ez saját ötlete, gondolata volt,* azaz olyan, mely senki másnak eszébe nem jutott.

3) Visszaható névmással am. egyedül, részvevő vagy osztályos társ vagy pajtás nélkül. *Saját magam előtt is szégyenlem, hogy . . . Saját magadat láttalak. Néha am. személyesen, nem mások tanúsága után. Saját magam láttam, hallottam ami történt. Kiki saját szemével meggyőződhetik róla. Mint melléknév helyett a régieknél gyakran 'önnön' szót találjuk, pl. a Szentpéteriek végezésében (1403-ban): önnön borából, önnön pinczéjében. 4) Használtatik főnevel is, mely esetben kizárólagos, épen nem közös birtokot, szerzeményt jelent. *Ez a ház sajátom. Ama telek a te sajátod lesz, ha atyád meghal.**

„Ne nézz, ne nézz hát vágyaid távolába;

Egész világ nem a mi birtokunk.

Amennyit a szív felfoghat magába

Sajátunknak csak annyit mondhatunk.“

Vörösmarty (Élet és ábránd).

„A férfi megannyi, mint az asszony, látom,

Mért nem jut hát köztök nekem egy sajátom?“

Csokonai. (Dorotya).

A székelyeknél az udvarhelyszéki szójárásban *siját* és *sejdt*. Máskép: *tulajdon* mind fő- mind melléknéveleg. Nem hibázunk, ha e szó eredetének nyomozásában a székely *sejdt* v. *siját* alakot vesszük.

Közönségesen ismerjük ezen összetételeket *soha* (= se-ha), *sehol* v. *sohol* (= se-hol), *sehonnán* (= sehonnán), *sohonnai* (= se-honni v. se-honnu, semmi honnu), *sehová* v. *sohová* (= se-hová); melyek, mint tudjuk, az illető társ szónak vagy fogalomnak tagadását, nemlétét fejezik ki, ú. m. *soha* azt teszi *semmi időben*, *sehol* am. *semmi helyt*, *sehonnán* am. *semmi helyről*, *sohonnai* am. *nincs honja*, és így tovább. Ha már most ugyanazon tagadó *se* szócskát a *hát* kötszóval, *tova* értelemben (v. ö. HÁT 4) összekötjük, lesz elsőben is székelyesen: *se-hát* am. *semmi távol*, v. *nincs tova*, azaz igenlegesen fejezvé ki magunkat, ami közel v. közélünkben, körünkben, birtokunkban van, hozzáuk tartozó. A *h* rokon a *j* hanggal pl.

fehér fejev, ahítatos régiesen *ajítatos*, *segéj* a régicknél *segéh* és számtalan hasonló módalakokban. Következésképp *se-hát-ból* legegyszerűbben lett a székely *se-ját*, és *si-ját*. A *se* így változott *si-vé* a régies *si-mi* = semmi, és *sin-ki* = semki szókban is.

A közellét, hozzátartozóság fogalma rejlik a latin *proprius*, *proprium* szókban, melyeket kitünős zaktudósok és szakművek pl. „Basili Fabri Thesaurus eruditionis scholasticae“ című munkában a *prope* (= közel) szótól származtatnak.

Nem is hihetjük, hogy nyelvészeti valamint fogalmi tekintetben valamely kifogást lehetne tenni főntebbi fejtegetésünk ellen. Azonban vannak tudósok, kik e szép alaku és értelmű szót sem tűrik a magyar nyelvben, pl. Dankovszky, ezért az ő véleményét is ide igtatjuk: „Saját (szvoját, szerb.) pertinens ad aliquem, proprius, anghörig, eigen. Etymon est *szvoj*, lat. *suus*.“ Nem hozzuk kétségbe a szerb *szvoját* szót, noha feltűnő, hogy más szláv nyelv nem idéztetik, és a tősgyökeres székely nyelv, melyet alapul vevünk fejtegetésünkben, nem igen volt húzamos érintkezésben a szerb nyelvvel; csak azt érintjük meg, hogy a szláv *szvoj* eredetije a szanszkrit *szva* törzsben található fel, mely megfelel a latin *sui*-nak.

SAJATAFOTA, (saja tafota) ösz. fn. Tömött, sűrű szövetű tafcta. V. ö. SAJA.

SAJÁTI, (saját-i) mn. tt. *sajáti-t*, tb. — ak. A sajátára (sajátomra, sajátodra stb.) vonatkozó, azt illető. *Sajáti viszony*.

SAJÁTILAG, (saját i-lag) l. SAJÁTLAG.

SAJÁTISÁG, (saját-i-ság) l. SAJÁTSÁG.

SAJÁTÍT, SAJÁTÍT, (saját-ít) áth. m. *sajátított*, par. — s, htn. — ni v. — ani. Sajátjává tesz valamit; önmaga számára birtokul megszerez. *Az elhagyott, az urallan földet magának sajátítani. A közlegetől egy részecskét elsajátítani*, például szántás által vele határos saját szántóföldéhez kapcsolva. *Valakit bizonyos birtokból kisajátítani*, pl. megváltás, megvevés, kicserélés által. V. ö. SAJÁT.

SAJÁTÍTÁS, SAJÁTÍTÁS, (saját-ít-ás) fn. tt. *sajátítás-t*, tb. — ok, harm. szr. — a. Szerzés neme, mely által valamit sajátá teszünk. *Elsajátítás*, mely által bizonyos idegen birtokot, illetőleg minőséget mástól a magunk számára elveszünk, vagy kölcsönözünk. *Kisajátítás*, sajátjából kibecsültetés. V. ö. SAJÁTÍT.

SAJÁTÍTÓ, SAJÁTÍTÓ, (saját-ít-ó) mn. és fn. tt. *sajátító-t*. 1) Aki valamit sajátít, vagyis, sajátjává tesz. 2) A nyelvtanban *sajátító*, vagy *sajátító eset*, mely rendszerént a sajátí vagyis birtoki viszonyt fejezi ki (genitivus), mely a magyarban: *nak nek*. (L. — NEK). Régebbi nyelvtanokban, még a Révaióban is, a birtokos *é-t* taníták ily sajátítóként, mint *Péteré, Pálé, házé*; de ezek ismét ragozhatók levén, most ezen öszveköttetést önálló szónak tekintjük, valamint *éi* társát is, mely több birtok képviselője.

SAJÁTÍTÓESET, l. SAJÁTÍTÓ, 2).

SAJÁTJOG, (saját-jog) ösz. fn. Jog valamely tárgyhoz, mint sajátomhoz, sajátunkhoz stb.

SAJÁTKÉP, SAJÁTKÉPEN, (saját-kép v. -képen). ih. 1) Saját, azaz, kizárólagos, nem közös birtok gyanánt; sajátul. *E jószágot nem haszonbérben, hanem sajátképen bírom*. 2) A dolognak saját mine-műségét tekintve; kiválólag. Némi igazító, vagy ellenmondó, vagy kivételes mellékértelme van. *Ezen színmű sajátképen nem is vigjáték, hanem bohózat*. V. ö. SAJÁT.

SAJÁTKEZÜ v. — KEZÜ, (saját-kezü) ösz. mn. Magam, magad, maga kezével stb., vagy saját kezemmel kezeddél stb. eszközlött. *Sajátkezü aláírás*.

SAJÁTKEZÜLEG v. — KEZÜLEG, (saját-kezüleg) ösz. ih. Saját kezével (kezemmel stb.).

SAJÁTLAG, (saját-lag), l. SAJÁTKÉP.

SAJÁTLAGOS, (saját-lag-os) mn. tt. *sajátlagos-t* v. — at, tb. — ak. L. SAJÁTNEMÜ.

SAJÁTLAGOSSÁG, (saját-lag-os-ság) fn. tt. *sajátlagosság-ot*, harm. szr. — a. L. SAJÁTNE-MÜSÉG.

SAJÁTLAN, (saját-lan) mn. tt. *sajátlan-t*, tb. — ok. Nem saját; nem sajátos, nem olyan mint a saját vagy sajátnemü szokott lenni.

SAJÁTLANUL, (saját-lan-ul) ih. Saját mine-műsége, vagy értelme nélkül; nem úgy, mint sajátoságánál fogva kellene, lehetne stb. *A szók gyakran sajátlanul használtatnak*, midőn más értelem adatik nekik, mint eredetöknél fogva illeti.

SAJÁTNEMÜ v. — NEMÜ, (saját-nemü) ösz. mn. Oly nemü, mely más nemüektől kiválólag különbözik. *Az almáknak sajátnemü izök van más gyümölcsökéihez képest. Sajátnemü gazdálkodás, keresetmód*.

SAJÁTNEMÜEN, v. — NEMÜEN, (saját-nemüen) ösz. ih. Sajátnemü módon, nem úgy, mint a másnemüek; különösen, kiválólag. *Sajátnemüen szerkezett mű, könyv* stb. *A héberek, arabok, mongolok* stb. *sajátnemüen trnak*, t. i. amazok jobbról balfelé; ezek (a mongolok) felülről lefelé.

SAJÁTNEMÜLEG, v. — NEMÜLEG, l. SAJÁTNEMÜEN.

SAJÁTNEMÜSÉG, v. — NEMÜSÉG, (saját-nemüség) ösz. fn. Oly mivolta, minősége, vagy állapota valaminek, melynél fogva a maga nemében nincs mása.

SAJÁTNEV, (saját-név) ösz. fn. Szoros ért. az volna a sajátnév, melyet senki más nem visel, vagy melyen semmi más nem neveznek; mit akármely névről állítani nehéz, sőt lehetetlen, mert ehhez a világon minden létezett és létező nyelvek szavainak tudása volna szükséges. Szokott köz ért. oly személy-, vagy nemszemélynév, melynek hallására az illető személyt, vagy nemszemélyt minden egyebektől megkülönböztetjük; másképp: *tulajdonnév*, ellentéte: *köz-név*. A sajátneviség viszonylagos dolog, melyet leginkább a szokás és körülmények határoznak meg, pl.

a *lakatos*, midőn mesterembert jelent, köznévi, midőn pedig családi tagot, sajátnév: *Lakatos*.

SAJÁTOL, (saját-ol) áth. m. *sajátol-t*. L. SAJÁTÍT.

SAJÁTOLÁS, (saját-ol-ás) fn. I. SAJÁTÍTÁS.

SAJÁTOS, (saját os) 1) fn. tt. *sajátos-t*, tb. —ok. Kinek bizonyos sajátja, azaz, részes társ nélküli birtoka van; másképp és szokottabban: *tulajdonos*; 2) mn. tt. *sajátos-t*, v. —at, tb. —ak. L. SAJÁTSÁGOS.

SAJÁTSÁG, (saját-ság) fn. tt. *sajátság ot*, harm. szr. —a. 1) Mindazon birtoknak, szerzeménynek öszvege, melyet valaki részes társ nélkül egyénileg bir. Egyébiránt ez értelemben inkább csak az egyszerű *saját* divatozik. 2) Minőség, bizonyos jegyek öszvege, melyek az egyént egyéntől, a fajt fajtól, a nemet nemtől stb. megkülönböztetik, melyeknek más egyénben, fajban, nemben nincs hasonmásuk. *Személyes, nemzeti, népi, nemzeti sajátságok. Minden nyelvnek, táncznak, zenének vannak sajátságai. A növényeket, állatokat sajátságaik szerint fajokra, nemekre osztályozni. Különböző emberkornak, rangnak, életmódnak sajátságai.* V. ö. SAJÁT.

SAJÁTSÁGOS, (saját-ság-os) mn. tt. *sajátságos-t* v. —at, tb. —ak. Különös, részestárs nélküli minőségű, mivoltu, egyénileg, vagy fajilag, vagy nemileg másoktól különböző. Néha am. *furesza*, *különczködő*, *meglepő*. *Sajátságos modor, viselet.* V. ö. SAJÁTSÁG.

SAJÁTSÁGOSAN, (saját-ság-os-an) ih. Sajátságos módon v. minőségben. *Sajátságosan beszél, ruházkodik. Sajátságosan viseli magát.*

SAJÁTSZERŰ v. —SZERŰ, (saját-szerű) ösz. mn. L. SAJÁTNEMŰ.

SAJÁTSZERŰSÉG v. —SZERŰSÉG, (saját-szerűség) L. SAJÁTNEMŰSÉG.

SAJÁTTÖZS, (saját-tözs) ösz. fn. Tözs vagy kereskedés, melyben az illető árus az árukat mint sajátjait vagy tulajdonait, nem pedig bizományként, adja és veszi.

SAJÁTUL, (saját-ul) ih. 1) Kizárólagos, személyes, részvénytárs nélküli birtokként. *Jószága egy részét sajátul, más részét osztatlanul, vagyis közösen bírja.* 2) Saját módon, különösképen. 3) Saját gyanánt. *Sajátul dolgozni* (ormánsági szó) mint magának úgy dolgozni.

SAJÁTVÁLTÓ, (saját-váltó) ösz. fn. Váltólevél, melyben a kibocsátó magamagát nevezi fizetőnek, e szóval: *fizetek*, vagy néha a váltó alsó részén (a bal oldalon) még e szóval is: *enmagamra* (azaz utalom v. utalványozom a fizetést).

SAJBA, falu Zólyom, puszta Nyitra m.; hely. *Sajbára*, —n, —ról.

SAJDÍT, (saj-d-ít) áth. m. *sajdít-ott*, par. —s, htn. —ni v. —ani. 1) A kül- vagy belérzésekre mintegy távolról s gyöngédebben ható benyomásokból előérez, vagy némi homályos előjelekből gyanítólág

észrevesz valamit; vékonyhangon, *sejdt* v. *sejt*. A csúszban szenvedő előre *sajdítja* a légváltozást. *Nem tudom miért, de úgy sajditom, hogy nem sokára valamely baj ér. A bokrok mozgásából sajditja a vadász, hogy vad lappang közöttük. Szaga után sajditani valamit. Némely állatok megsajditják a közeledő földindulást.* „A vélt Constantinus sajditván, hogy pártolni kezd tőle a szerenese.“ Faludi Ferencz. 2) Különösen, valamely fájdalmas benyomást megérez, fájlal. *A ló sajditja a lábát, ha szegbe lépett. A tövisbe v. szegbe hágott meztelen lábú ember* (de amikor még csak alig ér lábába a tövis vagy szeg) *sajditja a szúrást.* (Ferenczi János). *A likas fogak sajditják a hideg italt*, mely mondat már erősebb sajgásra vonatkozik.

Első pont alatti jelentésénél fogva gyöke azon *saj* hang, melyét a fürkésző, szaglászó a levegőt magába visszahúzza ad, s rokon a sziszegő *szag*, *szimat* szók gyökeihez, melyek a levegő beszívására vonatkoznak; továbbá a *sejt* és *sejdt* vékonyhanguakhoz, melyeket Sándor J. a latin *odoratur*, *subodoratur*, és *animadvertit* szókkal értelmez. Így midőn még csak alig érezhető fájlalást, megfájlalást jelent is, ebben szintén az előbbi értelem rejlik; de már erősebb fájlalásnál gyökül azon *saj* tekinthető, melyből *sajog*, *sajon*, *sajnál*, *sajnálkodik* erednek, s rokonai *fáj*, vagy a fájdalmas felkiáltási *haj* és *faj* indulatszók; t. i. a fájdalmas benyomás első érzetére ilyenmü kiáltó s olykor sziszegő hang szokott rendszeren kitörni belőlünk. Ez értelemnél fogva tehát a *sajdit* am. *jajdit*, *fajdit*. V. ö. SAJ, (3); és SAJ, (4).

SAJDÍTÁS, SAJDITÁS, (saj-d-ít-ás) fn. tt. *sajditás-t*, tb. —ok, harm. szr. —a. 1) Előérezés, mely némely gyöngédebb, távolabb benyomásokból, vagy homályos jelekből támad bennünk. 2) Az első fájdalmas benyomás által okozott fájlalás. V. ö. SAJDÍT.

SAJDÚL, SAJDUL, (saj-d-úl) önh. Ezen íge gyöke a mozgásra vonatkozó *saj*, másképp: *suj*, *suh*, *suny*; v. ö. SAJIN. Egyébiránt Kriza J. szerint a székelyeknél am. *sirül* (sunyik, vonul) alattomban. *Mellém sajduła.* „De beh neki búslult Palkó a téléczebe! úgy sírt mint a kicsi gyermek; hanem a küsebbik kirájlány egy titkos lappancson hézzá bésajdult.“ Székely népmese.

SAJDÚLÁS, SAJDULÁS, (saj-d-úl-ás) fn. tt. *sajdulás t*, tb. —ok, harm. szr. —a. Súnnyás, alattomban való *sirülés*, *vonulás*. V. ö. SAJDÚL.

SAJG, önh. I. SAJOG.

SAJGÁS, (saj-og-ás) fn. tt. *sajgás-t*, tb. —ok, harm. szr. —a. Tompa, zsi bongó fájdalmas érzés, pl. a fájó fogaknak, a sebnak, a megütődött testnek sajgása. V. ö. SAJOG.

SAJGAT, (saj-og-at) áth. m. *sajgat-tam*, —tdl, —ott, par. *sajgass*. 1) Valamit sajditva, azaz, bizonyos jelekből, benyomásokból előérez vagy gyanítgat. Szabó Dávidnál: *salygat*. „Salygatják még azok is hogy van Isten.“ 2) Sajogva fájává, azaz, zsi bongóvá

tesz valamit. *Fogait csúsz sajgatója. A csipős tapasz sajgatója a bőrt, az ír a sebet.* V. ö. SAJDÍT.

SAJGATÁS, (saj-og-at-ás) fn. tt. *sajgató-s-t*, tb. —ok, harm. szr. —a. Érzés vagy észrevezetés, midőn sajgatunk valamit. V. ö. SAJGAT.

SAJGATÓHAL, (sajgató-hal) ösz. fn. Különös nemű halak, melyek némi villanyos erővel bírnak, s ennél fogva a közelítő állatokat, pl. halakat villámként reszketésbe hozzák. (Gymnotus electricus).

SAJGÓ, (1), (saj-og-ó) mn. tt. *sajgó-t*. Némi zszibongó érzéssel fájó. *Csúztól sajgó fogak. Sajgó sebek. Csipős tapasztól sajgó bőr.*

„Mint fájlalom, hogy ismeretlenül
Felszakgatám szived sajgó sebet.“

Az Áldozat, Vörösmartytól.

2) „Salygó“ helyett am. csillogó, fénylő.

„Hajh! kőszálon fö'termött (fön'ternött)
Sajgó lilionszál!

Székely népdal. (Krizsa J. gyűjt.).

V. ö. SALYOG. Szalay Ágoston gyűjteményében ezen régi népv. olvasható:

„Mefogták a sajgót szilajban, rétbén,
Kivették a szivét arany melenczében,
Feltölték az 'ászlót torony tetejében,
Megverték az dobot város közepében.“

Azonban mi jelentése lehet itt a sajgónak, néhez volna megmondani. Talán személynév volt.

SAJGÓ, (2), Erd. falu B. Szolnok m.; helyr. *Sajgó-ra, -n, -ról.*

SAJIN, (saj-in) mn. tt. *sajin-t*, tb. —ak. A székelyeknél jelent serény mozdulatút. *Sajin ember*, ki sebesen mozog, tesz, serény. E szó közel jár a *suhan* ígéhez, s gyöke *saj* a *suh* v. *suj* gyökhöz (ez utóbbi sujt szóban); rokon vele a szinte haladásra nógató *haj!* indulatszó is, amidőn hangra és alapfogalomra nézve, mintegy *hajin* volna. Továbbá az *in* jelentheti magát az állati mozgás szervét, miszerint *sajin* = saj-inű, az ú képző kihagyásával (mint *rózsaszín* helyem, *hószin* bőr, *rózsaszinű*, *hószinű* helyett. Hasonlóan mondjuk, *szerszem* katona, ifju, e helyett: *szerszemű*, *ép kézláb ember*, e h. *ép kézlábu*).

SAJINSÁG, (saj-in-ság) fn. tt. *sajinság-ot*, harm. szr. —a. Sebes mozgású, serény mozdulatu tulajdonság. V. ö. SAJIN.

SAJINUL, (saj-in-ul) ih. Sajin módon, serényen, sebes, gyors mozgással v. tevékenységgel. V. ö. SAJIN.

SAJKA, fn. tt. *sajká-t*. Könnyű, sebes hajó, mely a ladiknál, csónaknál nagyobb. Molnár A. szerint kémlelő hadihajó (celox, catascopium), mely rendeltetésénél fogva nagy nem lehet. A Balatonon így nevezik azon kompforma hajókat, melyeken barmokat és kocsikat, szekereket szállítanak által. Hangváltozattal: *csajka*. Átvitt ért. am. viszontagságoktól hányatott emberi élet.

„Csalárd örvények, vad sziklák között
Sajkám lebegve futja víg futását,
S kaczagja a boszús szél, hab duzzanását,
S szirtjeit, melyekbe oly sokszor ütközött.“

Kazinczy F.

Gyöke *saj*, egy a *hajó* gyökével, mi szerént annyira volna, mint *hajka* v. *hajóka*. A székely *hajk* v. *halk* valami kivájtattat jelent. A törökben is eljön *sajka* (espèce de barque), továbbá: *kajik* (barque, bateau). Dankovszky szerént szerb nyelven szintén *sajka*. Mongolul: *dzaja*, és mandsu nyelven: *dsaja* kicsi hajó faja, melynek az orra és fara hegyei befelé vannak görbülve. Figyelmet érdemel még a német *Holk* teherhordó hajó, mely egyezik a görög *ὄλκας* szóval.

SAJKAEGYLET, (sajka-egylet) ösz. fn. Egylet, mely a sajkázt, a sajkázásban való ügyességet, gyakorlást tűzte feladatául. V. ö. SAJKAVERSENY.

SAJKÁS, (sajka-as) fn. tt. *sajkás-t*, tb. —ok, harm. szr. —a. Hajós, ki különösen sajkán jár, s holmit szállít. Így neveztetnek Tittel vidékén, hol a Tisza a Dunába szakad, azon határőrségi katonák, kik hadi célra szánt sajkákon szolgálnak. *Sajkások kerülete*.

SAJKAVERSENY, (sajka-verseny) ösz. fn. Versenyzés a sajkázásban, különösen a sajkaegylet tagjai között; olaszul: *regatta* v. *rigatta*. E divat Veneziából terjedett el más tengeri vagy nagyobb folyami városokba, különösen Pestre is.

SAJKÁZ, (sajka-az) önh. m. *sajkáz-tam*, —tál, —ott, par. —z. Sajkán jár, utaz, átkel stb. *A Dunán sajkázni. Tihanyból átsajkázni Szántódra.* V. ö. SAJKA.

SAJKÁZÁS, (sajka-az-ás) fn. tt. *sajkázás-t*, tb. —ok, harm. szr. —a. Sajkaféle kis hajón járás, utazás.

SAJKÓ, I. SALYKÓ.

SAJKORR, (sajk-orr, sajka-orr?) fn. tt. *sajk-orr-ot*. Gönczy Pálnál a két falkások seregéhez és tíz porodájuk (tízhimese) rendéhez tartozó növény-nem, melynek tompa végű csónakja alól egy kalász-alaku száka indul ki; hüvelye felső forradása válaszfallá nyomul be. (Oxytropis). Faja: *szőrös sajkorrr*, melynek szára felálló vagy fölegyenesedő, leveleivel együtt bolyhos, szőrös; levelei szárnyasak; alsó levele levelkéi hosszúdadok, a felsők láncsásak; füzerei tojásdad hosszúkasak; virága sárga; hüvelyei felálló, szálasak, kétrekeszűek, bolyhosak. (Oxytropis pilosa).

SAJLIK, (saj-ol-ik) k. m. *sajlott*, htn. —ani. L. SAJOG.

SAJLÍT, (saj-ol-ít) áth. m. *sajlít-ott*, htn. —ni v. —ani, par. —s. L. SAJNÍT.

SAJLÓDÁS, (saj-ol-ó-od-ás) fn. tt. *sajlódás-t*, tb. —ok, harm. szr. —a. Sinlődő szenvedés, folytonos fájdalom miatti nyomorodás, fogyatkozás.

SAJLÓDIK, (saj-ol-ó-od-ik) belsz. m. *sajlód-tam*, —tál, —ott. Tartós fájdalmak, üdült szenvedések miatt elnyomodik; sinlődik. *Igen elsajlódott.* (Szőnyi Nagy István, Márt. Coronája).

SAJLÓDTAT, SAJLOTTAT, (saj-ol-ó-od-tat) miv. m. *sajlódtat-tam*, —*tál*, —*ott*. Tartósan, hosszasan gyötör vagy kínoz. Székely szó. (Gyarmathi Sámuel).

SAJLÓDTATÁS, SAJLOTTATÁS, (saj-ol-ó-od-tat-ás) fn. tt. *sajlódtatás-t*, tb. —*ok*, harm. szr. —*a*. Tartós, hosszas gyötetés, sinlőtetés.

SAJLOTT, (saj-ol-ott) mn. tt. *sajlott-at*. Sajgást szenvedett.

SAJLOTTAT, I. SAJLÓDTAT.

SAJMEGGY, (saj-meggy) ősz fn. A meggyek neme alá tartozó kis cserjefaj, melynek apró szemű vörös gyümölcse igen savanyu, s a közönséges meggyénél későbbben érik. (*Prunus Mahaleb*). Másképp köz nyelven : *törpe cseresznye*. Nevét sajos v. savos, azaz savanyu gyümölcsétől kapta.

SAJNA, elvont törzsök, melyből *sajnál*, *sajnálás*, *sajnálát*, *sajnálkodik* és rokonaik eredtek. Elemeire oldva : *saj-on-a*.

SAJNAKODÁS, (saj-on-a-kod-ás) fn. tt. *sajnakodás-t*, tb. —*ok*, harm. szr. —*a*. L. SAJNÁLKOZÁS.

SAJNAKODIK, (saj-on-a-kod-ik) k. m. *sajnakod-tam*, —*tál*, —*ott*. L. SAJNÁLKOZIK.

SAJNÁL, (saj-on-a-al) áth. m. *sajnál-t*. 1) Másnak akárminemű szenvedését, baját, kárát stb. részvétel fájdalmi érzettel kíséri, a szenvedő panaszát viszhangozza. *Sajnálni a kinlódó beteget. Sajnálni a kárvallottat, a szegény árvát. Nagyon sajnáltalak, midőn hallottam szerencsétlenségedet. Nagyon sajnálom, hogy nem segíthetek rajtad. Nem sajnálok-e, hogy jóakaród meghalt? 2) Bánkodik olyas miért, mit elmulasztott, vagy hibásan, vagy rosszul tett. Sajnálom, hogy meg nem látogattalak. Sajnálom, ha valamivel megbántottalak. 3) Panaszképen említ valamit, vesztességéről panaszokodik. *Török-bársony kezkenőmet nem bánom, de rózsámat, bizony Isten, sajnálom.* (Népd.). 4) Kémélve bánik valamivel. *Pénzét, ruháját sajnálja. A barmot is kell sajnálni. Ne sajnálja ön ide adni, am. ne vonakodjék, sziveskedjék. Sajnálja a munkát, azaz rest a munkára. 5) Valakitől sajnálni valamit, nem örömet, nem szivesen adni, tenni. *Semmit se sajnálok tőled.* 6) Ormánsági tájszólással Vass J. szerint : *oda sajnálni valamit valakinek* am. oda szálni, adományképen v. ajándékol. Ebben talán az 'ajánlni' szó lappang, subgó hang (s) előtetelével.**

Gyöke azon sohajtó indulatból fakadó *saj*, melynek hangváltozattal *fáj* szó, vagy a *haj! jaj!* fájdalom felkiáltások felelnek meg, mintha volna, *hajnál*, *jajnál*, rokon hozzá a *fájjal* is. A *saj* gyökből lett *sajon*, *sajona*, *sajna*, s ebből *sajnál*, mint a kedves érzetet jelentő *ké* (kéj)-ből *kéna*, *kénál*. Így fejlett ki a *cse* v. *csi* gyökből a *cse*na v. *csina*, *cse*nál v. *csinál*.

SAJNÁLÁS, (saj-on-a-al-ás) fn. tt. *sajnálás-t*. tb. —*ok*, harm. szr. —*a*. Szomorú, bánatos, szána-kozó, panaszos érzés, midőn valakit vagy valamit sajnálunk.

SAJNÁLAT, (saj-on-a-al-at) fn. tt. *sajnálát-ot*, harm. szr. —*a*. Fájdalmas részvét, vagy bánat, vagy panasz, melyet a sajnálkodó, vagy bánkódó, vagy panaszos személy kitüntet; továbbá, kémélet. *Sajnálattól segíteni az ügyefogyottat. Sajnálátát érzékeny szavakkal nyilvánítani. Sajnálattól rossz időben nem küldi sehová cselédeit.* V. ö. SAJNÁL.

SAJNÁLATOS, (saj-on-a-al-at-os) mn. tt. *sajnálatos-t* v. —*at*, tb. —*ak*. Akit, vagy amit sajnálni lehet, vagy kell, vagy méltó. *Sajnálatos özvegyek, árvák. Sajnálatos esemény, állapot. Sajnálatos dolog, midőn a gonoszság diadalmaskodik. Rokon értelműek: fájdalmas, szomorú, panaszra méltó, szánandó* stb.

SAJNÁLATOSAN, (saj-on-a-al-at-os-an) ih. Sajnálatra méltó állapotban; sajnálandó módon.

SAJNÁLKODÁS, (saj-on-a-al-kod-ás); SAJNÁLKODIK, (saj-on-a-al-kod-ik), I. SAJNÁLKOZÁS; SAJNÁLKOZIK.

SAJNÁLKOZÁS, (saj-on-a-al-koz-ás) fn. tt. *sajnálkozás-t*, tb. —*ok*, harm. szr. —*a*. A fájdalmas részvétnek azon neme, midőn sajnálkozunk valakin, v. valamin. Szabatosan véve különbözik tőle a *sajnálás*, részént mert tágasabb értelemben használtatik, mint a *sajnálkozás*, részént mert ez tartósb, folytonosb, belterjesb részvételi állapotot jelent. *Sajnálkozásra méltó nyomorék.*

SAJNÁLKOZIK, (saj-on-a-al-koz-ik) k. m. *sajnálkoz-tam*, —*tál*, —*ott*, par. —*zál*. Valakinek baja, szenvedése, kára stb. fölötti részvétét, fájdalmit folytonosan kijelenti. Az *on én ön* képzőjű szókkal, és a ragozott *rajt*-val szeret viszonyulni, pl. *Minden szegényen sajnálkozom. Atyád halálán én is sajnálkozom. Sajnálkozzál magadon, ne rajtam. Azon sajnálkozik, hogy... Sajnálkozom rajtadok.*

SAJNÍT, (saj-on-ít) áth. m. *sajnít-ott*, htn. —*ni* v. —*ani*, par. —*s*. Molnár Albertnél és Szabó Dávidnál am. sajlít, fájjal. *Sajnítja a lábát.* V. ö. SAJLIK.

SAJNÍTÁS, SAJNITÁS, (saj-on-ít-ás) fn. tt. *sajnitás-t*, tb. —*ok*, harm. szr. —*a*. Fájlalás. V. ö. SAJNÍT.

SAJNOS, (saj-on-os) mn. tt. *sajnos-t* v. —*at*, tb. —*ak*. Ami oly fájdalmas érzést gerjeszt bennünk, melyet szabatosan *sajonnak* v. *sajjának* kellene neveznünk. *Sajnos dolog, állapot.* V. ö. SAJON.

SAJNOSAN, (saj-on-os-an) ih. Fájdalmas részvéttel; szomorúan. *Sajnosan vettem szerencsétlen eseted hírért. A rajta történt méltatlanságot sajnosan veszi, érzi.*

SAJÓ, (1) fn. tt. *Sajó-t*. Folyóvíz Gömör és Borsodvármegyékben. Nevét hihetőleg nagy zajjal, zajogva, suhogva rohanó sebes folyásától kapta, mint a *Sió* folyó is. Persa nyelven is *dsui* am. folyam. Más vélemény szerint *sa* am. só, *jó* pedig a finn nyelvben am. folyó, tehát am. sós folyó. Vannak csakugyan ily nevű helységek is Magyar és Erdélyországban, melyek németül 'Salz' néven hívatnak, de úgy véljük, hogy éppen ezek mutatják, miszerént a

jó finn név, mint folyót jelentő, ide nem illik. S ha csakugyan só szótól származik a 'Sajó' folyam neve is, a 'saj' törzs szintén megvan a *sajt* és *sajtalan* származékokban; melyhez ó képző járulván lesz *saj-ó*, mint *sav*, *savó*. Viselik e nevet komondorok és kuvaszok. *Sajó ne!* Azon népies balitéletnél fogva, hogy a folyókról nevezett ebek meg nem vesznek, más vizekről is szokás nevezni a kutyákat, mint: *Duna*, *Duncsi*, *Tisza*, *Száva*, *Zsitva*.

SAJÓ, (2), faluk Máramaros m.; ALSÓ—, FELSŐ—, Gömör m.; KIS—, NAGY—, erdélyi faluk Kolos és Torda m.; helyr. *Sajó-ra*, —*n*, —*ról*.

SAJOG, (saj-og) önh. m. *sajog-tam*, —*tál*, —*ott*.

1) Fájdogálva pezseg, zsi bog. Mondjuk sebekről s más üdült testi bajokról, különösen csúzos, köszvényes nemüekről. *Sajog a megütött test. Sajog a seb. Sajognak a csúzos fogak. Sajog a keze a lapoczkától* (a lapoczkaitéstől). Gyöke *saj* némi hangváltozattal rokon a *haj!* *jaj!* *fáj!* indulatszókhoz, mintha volna, *hajog, jajog, fájog*. 2) L. SALYOG.

SAJÓ-GALGÓCZ, falu Borsod m.; helyr. *Galgócz-on*, —*ra*, —*ról*.

SAJOGÁS, (saj-og-ás) fn. tt. *sajogás-t*, tb. —*ok*, harm. szr. —*a*. L. SAJGÁS.

SAJOGÓ, mn. l. SAJGÓ, (1).

SAJÓ-GÖMÖR, m. város Gömör m.; helyr. *Gömör-be*, —*ben*, —*ből*.

SAJÓ-HIDVÉG, falu Zemplén m.; helyr. *Hidvég-én*, —*re*, —*ről*.

SAJÓ-IVÁNKÁ, falu Borsod m.; helyr. *Ivánká-n*, —*ra*, —*ról*.

SAJÓ-KAZA, falu Borsod m.; hely. *Kazá-n*, —*ra*, —*ról*.

SAJÓ-KAZINCZ, falu Borsod m.; helyr. *Kazincz-on*, —*ra*, —*ról*.

SAJÓ-KERESZTÚR, falu Borsod m.; és erdélyi falu Doboka m.; helyr. *Keresztúr-ba*, —*ban*, —*ból*.

SAJÓ-KESZI, falu Gömör m.; helyr. *Keszi-be*, —*ben*, *ből*.

SAJÓ-LÁD, falu Borsod m.; helyr. —*Lád-on*, —*ra*, —*ról*.

SAJON, elvont törzsök, melynek származékai: *sajna*, *sajnál*, *sajnálkodik*, t. i. ragozáskor a közép o kihagyatván. Újabb korban némelyek főnévül is kezdék használni 'sajnálát' helyett, midőn a tárgyeset: *sajont* v. *sajnot*, tb. *sajnok*. *Sajonnal* azaz *sajnálattal* *venni* valamit.

SAJÓ-NÉMETI, falu Borsod m.; helyr. *Németi-be*, —*ben*, —*ből*.

SAJONG, (saj-on-og) gyakor. önh. m. *sajongtam* v. —*ottam*, —*tál* v. —*ottál*, —*ott*, htn. —*ni* v. —*ani*. Egy értelmű vele a *sajog*, csak hogy amaz az *n*, illetőleg *on* hangok közbevetése által az alapfogalomnak némi nyomatot kölesönöz. Ilyenek: *bolyog*, *bolyong*; *csapog*, *csapong*; *tátog*, *tátong*; *tereget*, *terenget*, s több mások. L. SAJOG.

SAJONGÁS, (saj-on-og-ás); SAJONGÓ, lásd SAJGÁS; SAJGÓ.

SAJÓ-ÖRÖS, falu Borsod m.; helyr. *Örös-ön*, —*re*, —*ről*.

SAJÓ-PETRI, falu Borsod m.; helyr. *Petri-be*, —*ben*, —*ből*.

SAJÓ-POLYÁNA, falu Máramaros m.; helyr. *Polyáná-n*, —*ra*, —*ról*.

SAJÓ-PÜSPÖKI, falu Gömör m.; helyr. *Püspöki-be*, —*ben*, —*ből*.

SAJÓ-SZENT-ANDRÁS, falu Doboka m.; helyr. *Szent-András-on*, —*ra*, —*ról*.

SAJÓ-SZENT-PÉTER, m. város Borsod m.; helyr. *Szent-Péter-én*, —*re*, —*ról*.

SAJÓ-SZÖGED, falu Borsod m.; helyr. *Szöged-én*, —*re*, —*ról*.

SAJÓ-UDVARHELY, erdélyi falu Belső-Szolnok m.; helyr. *Udvarhely-én*, —*re*, —*ról*.

SAJÓ-VÁMOS, falu Borsod m.; helyr. *Vámos-on*, —*ra*, —*ról*.

SAJT, (saj-t) fn. tt. *sajt-ot*, harm. szr. —*ja*.

1) Széles ért. mint anyag, jelenti az állati tejnek azon szivos, nyálkás részeit, melyek melegség, vagy savítás, illetőleg oltás által öszvetorlódnak, megturósodnak. Ez értelemben különbözik a tejnek többi alkatrészeitől, milyenek, a *savó*, a *vaj*, és a vajrésztől elvált *író*. 2) Szorosb és közönségesen használt ért. a tejnek ezen részéből, mint anyagból több vagy kevesebb vajas részekkel vegyítve készített, s különféle formára alakított, és már savas izűvé lett eledel, s ebben különbözik a turótól, mely savasodásban nem ment még által. *Kerek*, *gömbölyű*, *kúp*, *alakú*, *csifrán* *rovatolt* *sajt*. *Kemény*, *lágú*, *kennivaló* *sajt*. *Érett* *sajt*. „Hogy a legedesebb tejből a legcsipősebb sajt váljék, csak egy szükséges — az idő.“ B. Eötvös József. (Gondolatok). *Büdönbe csipált* *sajt*, milyen nálunk az izletes breznóbányai (brindza). *Kunági* *sajt*. Az állati tejnek különféleségéhez képest: *tehénsajt*, *bivaljsajt*, *juhsajt*, *kecskesajt*, *lósajt* tréfásan am. lóganéjlat. *Komám* *uram* — *lósajt* — abból semmi sem lesz. *Ó sajt*, *új sajt*. *Csipős*, *büdös* *sajt*. *Kukaczos*, *férges* *sajt*. *Nincsen* *annak* *semmi* *baja*, *kinek* *van* *kenyere*, *sajtja*. (Népd.). *Sajt*, *és* *kenyér* *két* *tál* *étel* *a* *szegénynek*. (Km.). *Búzakenyér*, *új sajt*, *saványú* *téj*, *testre* *sokat* *hajt*. (Km.). 3) Bizonyos növények gyümölcséből, vagy húsból sajtformára csinált eledel. *Birsalmasajt*. *Sunkasajt*. *Kálmintasajt* öszvevagdalt disznóbürkéből, szalonnából, stb. melyet az úgynevezett pályanjába töltenek, és présben sajtalakuvá képeznek. (Presswurst). 4) Némely növények, nevezetesen a málvák húsos gyümölcse, mely keresztsajtjához hasonló, népnyelven: *papsajt*, honnan a közmondás: *nem mindig papsajt*, mit így is ejtenek: *nem mindig pap sajtja*. Egyébiránt magát a vad málvát is ezen terményéről némely vidékeken *papsajtnak* nevezik.

Minthogy a sajtnak anyaga savulás által készül, okszerűen állíthatni, hogy gyöke azon *saj*, mely másképp *sav* azaz *só*, s melyből a *sajtalan*, azaz, *só-*

talán, és *sajmeggy* szók eredtek. Ezen vélemény szerint létezett *sajik* (savik, savó) ige, melyből *at* képzővel lett *sajat*, összevonva *sajt*. Alakra, és képzésre hasonlók hozzá : *rojt*, *bojt*, *tajt*, *lejt*, *sejt*, *béjt* v. *böjt*, melyeket különösen I. saját rovataik alatt. Azon vélemény, mintha a *sajt* a sajtólással (préseléssel) volna fogalmi és elemi rokonságban, azért nem valószínű, mert a *sajt* lényegéhez nem tartozik, hogy sajtolt legyen, miután a sajtnak sajtólatlan nemei is vannak, de igen a sajlulás, azaz, savulás, mert sajtászerű anyaga ez által fejlődik ki.

SAJTALAN, (saj-talan) mn. tt. *saj-talan-t*, tb. —ok. Ami nem eléggé sajas, azaz, savas; sőtalan. *Saj-talan étel. Saj-talan katonakenyér.* Határozóként am. sajtalanul azaz savatlanul, vagyis sőtalanul. Ez értelemben a sónak mint fűszernek, mint ízadónak, hiányára van tekintet. L. SÓTALAN.

SAJTÁR, fn. tt. *sajtár-t*, tb. —ok, harm. szr. —a. 1) Szűk ért. fa-edény, melybe fejnek, vagy melyben tejet tartanak; Mátyusföldön : *zsétár*, túl a Dunán több vidéken : *zséler* v. *zsétér*, Abaújban, Zemplénben, Szatmárban : *zsajtár*, *zsojtár*; Balatonmelléken : *zsefő*, Gömörben : *zsojtár*, *zsejtár*. 2) Az előbbinél nagyobb kerekalakú, és kétfülű faedény, különféle használatra, máskép : *dézsza*, vagy *sáf*. *Itató sajtár. Fejős sajtár. Kármentő sajtár*, melyet borle-huzáskor a csap alá tesznek. *Moslékos sajtár. Mosdó sajtár. Páru- v. szapusajtár*, melyben a lúgozotttruhát párolják. *Vizhordó sajtár. Sajtárvízzel leönteni valamit. Sajtárban hordani a bort. Ez a bortól undoroszik, az mint szapusajtár, iszik.* (Horvát E.).

E szónak különböző módosítása azt bizonyítja, hogy a népies nyelvcsokás annak eredeti alakját megtartani elhanyagolta, s úgy bánt vele, mint pusztá hanggal. Csagataj nyelven Vámbéry Á. szerint *szej* am. tej, *szej-mak* am. tejet fejni, *szejjág* am. vaj (tejsír) stb.; tehát *szej-tár* am. tej-tartó, úgyhogy *zsétár* v. *zséler* alak már közelebb áll a *tej-tár* össze-tételhez; végre a balatonmelléki *zsefő*, elemezve talán *tej-fejő*, t. i. azon edény, melybe tejet fejnek. Néhutt mély hangon : *sáfó*, mely inkább a *sáf* szóból ered. Dankovszky szerint a szláv nyelvekben : *séhtár*, *sochtár*, *sechtár*, Janesovicsnál : *zsoktár*.

SAJTÁROS, v. —ÁRUS, (sajt-áros) ösz. fn. Személy, szatócs, ki sajttal kereskedik. *Olasz, tót sajtárosok.*

SAJTATKA, (sajt-atka) ösz. fn. Atka nevű féreg, mely a sajtnak, kivált avasban szokott meg-teremni. V. ö. ATKA.

SAJTCSINÁLÓ, (sajt-csináló) ösz. mn. és fn. Amivel sajtot készítenek; aki sajtot készít.

SAJTÉNY, falu Csanád m.; helyr. *Sajtény-ba*, —ban, —ból.

SAJT FÉREG, (sajt-féreg) ösz. fn. Gilisztaalakú fürge kis férgek, melyek a sajtokban, kivált a lágyakban, vagy avasokban teremnek meg; máskép : *sajtkukacsz*, *sajtpondró*.

SAJTKERESKÉDÉS, (sajt-kereskédés) ösz. fn. Kereskedés neme, melyet valaki sajtárukkal nagyobb mennyiségben üz; s azon üzér, ki azt teszi : *sajtker-eskedő*.

SAJTKUKACZ, (sajt-kukacsz) I. SAJT FÉREG. *Felpattan, mint a sajt-kukacsz.* (Km.).

SAJTKUNYHÓ, (sajt-kunyhó) ösz. fn. Piaczi kunyhó, vagy sátor, melyben sajtot árulnak.

SAJTNEMŰ v. —NEMŰ, (sajt-nemű) ösz. mn. Sajtféle, a sajtos anyagokhoz tartozó.

SAJTÓ, fn. tt. *sajtó-t*. Széles ért. eszköz, erő-mű, vagy gép, melynek rendeltetése, hogy valamit nyomjanak, szorítsanak vele, mi rendesen csavarás, tekerés által történik. *Kézi, kis sajtó*, melylyel ruhát, asztalkendőket, turót stb. laposra, simára nyomnak. *Borsajtó*, melylyel a szőlőből vagy más gyümölcsök-ből a levét kinyomják. *Pecsettő sajtó. Sajtó kalácsa* am. sajtó összefoglalója (Szabó D.). *Sajtónak orsófája* am. csigája (Ua.). Különösen, *könyveket, képeket nyomó sajtó. Gyors-, gözsajtó. Sajtó alá bocsátani valamely eszmévet, költeményt, beszédet. Riegénye már kijött a sajtó alól.* Ez értelemben általában jelenti azon intézetet, mely könyvek, s más nyomtatványok kiállításával foglalkodik. *Sajtóra vonatkozó törvények, rendeletek. Szabad, korlátozott sajtó. A sajtónak erkölcsi hatalma. Megzabaldzni a sajtó kicsapongásait.*

E szó különböző tájszólás szerint máskép : *sató*, *sati*, *satu*, *sotú*, *sotu*, *sutú*, *sutu*; Gyarmathi Sámuel szerint esehül : *soto*, kraini nyelven *shotov*. Mint-hogy működésének fő hatása, eredménye nyomás, úgy látszik, hogy a *sajt*, *sajtó* (= *sutú*), *sajtol* szókkal azonos, ennél fogva Budenz J. a finn *solke-* (ta-posni, lenyomni, gyúrni) szóval rokonítja, valamint rokonok a latin *premo* és *prelām*. Azonban az is hi-hető, hogy nevét működésének módjától, azaz, a csavarástól, tekeréstől kapta, honnan latinul is máskép *torcular* a *torqueo* törzstől, vagy Sándor J. latinozata szerint *trochlea*, *cochlea*, t. i. a sajtót csavarni, te-kerni kell, hogy rendeltetésének megfelelően. Ezen alapfogalomból kiindulva úgy is vélekedhetünk, hogy gyöke azon *csa*, melyből több másokon kívül a *csa-var* és a sajtónak tekerő részét jelentő *csáforta* származnak; tehát eredetileg *csajtó*, *csa-ít-ó*, azaz, csavarító. Innen elemezhető a *sutu* szónak Apáczai Csere János által használt értelme is, mely szerint horgot vagy horogféle akasztót jelent, s am. a latin *uncus*, és a magyar *csat*, melynek lényegénél fogva horgas-nak kell lennie.

Mi a *sajtó*, *sati*, *sotú*, *sutú* szókban a gyökhang-zók változását illeti, ez nyelvünkben nem ritkán előforduló fokozat szerint történt; hasonló viszony-ban állanak például e változatok : *baglya*, *boglya*, *buglya*; *bagár* (Mátyusföldön), *bogár*, *bugár*; *kapar*, *kopor*, *kupor* stb. L. SATÚ.

SAJTÓBŰN, (sajtó-bűn) ösz. fn. A sajtó útján vagyis nyomtatvány által, nyomtatványban elköve-tett legnagyobb beszámítási törvényszegés.

SAJTÓCSAVAR, (sajtó-csavar) ösz. fn. Csavar a sajtóban, melynek kellő forgatása által a nyomás, öszveszorítás, lelapítás eszközölte. V. ö. CSÁ-FORTA.

SAJTÓFA, (sajtó-fa) ösz. fn. A borsajtóban és némely másokban azon faművek, melyekből a sajtó szerkesztve van, milyenek a töke, a csavar, a kalács stb.

SAJTÓFÉNY, (sajtó-fény) ösz. fn. Fény, melyet sajtói kezelés által a szövetek, ú. m. posztók, vásznak, papírok stb. kapnak.

SAJTÓGERENDA, (sajtó-gerenda) ösz. fn. Fekmentes gerenda a borsajtóban.

SAJTÓHATÓSÁG, (sajtó-hatóság) ösz. fn. Hatóság, mely a nyomdászat ellenőrzése, s ha kívántatik, az általa elkövetett törvényszegések megtorlására van hivatva.

SAJTÓHÁZ, (sajtó-ház) ösz. fn. A szőlőpincékhez épített ház, melyben a borsajtó áll, németesen : *présház*. Némely helyeken : *kolna*. (*Szép vagy te kolna, Ménes oldalán. Vörösmarty.*)

SAJTÓHIBA, (sajtó-hiba) ösz. fn. Valamely nyomtatott műben a szedés vagy nyomtatás közben becsúszott és ki nem javított hiba; máskép : *nyomdahiba, nyomtatási hiba*.

SAJTÓI, (saj-t-ó-i) mn. tt. *sajtói-t*, tb. — *ak*. Sajtóra vonatkozó, azt illető. *Sajtói bíróság, esküdtészek*.

SAJTÓKIHÁGÁS, (sajtó-ki-hágás) ösz. fn. A sajtó útján vagyis nyomtatványban elkövetett, kisebb beszámításu törvényszegés.

SAJTÓL, (saj-t-ó-ol nem : saj-t-ol, mert nem *sajt*, hanem *sajtó* szótól származik, a tiszai vidékeken nem is igen ejtik rövid *o*-val; a *sutul* szóban „sutúl” helyett az *ú* természete hozza magával, hogy mindenkor meg is rövidülhet); áth. m. *sajtól-t*. Széles értelemben, valamit nyomkodva szorongat, különösen, hogy valami kijöjön belőle. *Kisajtólni a turó levét, a szivacs vizét*. Szoros ért. sajtóféle eszköz, vagy gép által nyomdos, szorongat. *Szőlőt, gyümölcsöt sajtólni. Asztali ruhákat sajtólni*. Átv. ért. valakit erőszakkal, erkölcsi kényszerítéssel rávesz, hogy adjon, vagy mondjon, tegyen valamit. *Minden pénzemet kisajtolta. Kisajtólni valakiből a titkot*. Különféle tájszóval : *satúl, sutúl, sutul, sotul, sutol* (= *sujtol* ?), németesen : *présel*.

SAJTÓLÁS, (saj-t-ó-ol-ás) fn. tt. *sajtólás-t*, tb. — *ok*, harm. szr. — *a*. 1) Cselekvés, illetőleg nyomás, csavarás, midőn sajtólnak valamit. 2) Am. sajtóltbor; l. ezt. V. ö. SAJTÓL.

SAJTÓLÁSBOR, (sajtólás-bor) ösz. fn. Lásd SAJTÓLTBOR.

SAJTÓLATLAN, (saj-t-ó-ol-atlan) mn. tt. *sajtólatlan-t*, tb. — *ok*. Amit még sajtóval ki nem nyomtak, le nem szorítottak, öszve nem lapítottak stb. *Sajtólatlan szőlő, gyümölcs, turó. Sajtólatlan ívek a könyvkötőnél*. Határozóként am. sajtólás nélkül, sajtólatlanul. V. ö. SAJTÓL.

SAJTÓLATLANUL, (saj-t-ó-ol-atlan-ul) ih. Sajtólatlan állapotban, sajtólás nélkül.

SAJTÓLTBOR, (sajtólt-bor) ösz. fn. A sajtólás által, vagyis a sajtóval kinyomott szőlőléből v. mustból kiforrott bor; különböztetésül a csomosozolás, taposás által kivált mustból készült bortól. Máskép : *sajtólásbor*, vagy csak *sajtólás* (olyan alkatu mint „másolás”).

SAJTÓMŰ, (sajtó-mű) ösz. fn. Irodalmi mű, mely sajtó útján közöltetett vagy közöltetik; máskép : *nyomtatmány v. nyomtatvány*.

SAJTÓPER, (sajtó-per) ösz. fn. Peres ügy, mely sajtóvétség miatt keletkezett vagy szokott keletkezni.

SAJTÓRABSÁG, (sajtó-rabság) ösz. fn. A sajtó, mint könnynyomó intézet szabadságának tulságos megszorítása, korlátozása, letiltása; továbbá, az ily megszorítási állapot. Ellentéte : *sajtószabadság*.

SAJTÓRENDELET, (sajtó-rendelet) ösz. fn. A nyomdákra vonatkozó felsőségi rendelet.

SAJTÓRENDŐRSÉG, (sajtó-rend-őrség) ösz. fn. A nyomdák működésére felügyelő rendőrség a nyomdavétségek elhárítása vagy megtorlása végett.

SAJTÓRENDSZABÁLY, (sajtó-rend-szabály) ösz. fn. Nyomdászati ügyekre vonatkozó szabályzat, akár rendelet akár törvény alakjában.

SAJTÓRENDTARTÁS, (sajtó-rend-tartás) ösz. fn. Nyomdai, nyomdászati ügyekre vonatkozó eljárás; vagy eljárási szabályzat.

SAJTÓRÚD, (sajtó-rúd) ösz. fn. Rúdalku fa, különösen a borsajtóban, melylyel a sajtócsavart forgatják.

SAJTOS, (saj-t-os) 1) mn. tt. *sajtos-t* v. — *at*, tb. — *ak*. Sajttal készített; vagy miben sajtot tartanak. *Sajtos lészta, pogácsa. Sajtos bődön*. 2) Mint főnévnek tárgyese : — *t*, tb. — *ok*. Aki sajtot készít, vagy árul. *Olasz sajtosok. Piaczon ülő, utcán járó sajtosok*. Viselik e nevet családok is.

SAJTÓS, (saj-t-ó-os) mn. tt. *sajtós-t* v. — *at*, tb. — *ak*. Sajtóval ellátott, miben sajtó van. *Sajtós pinczeház*.

SAJTOS-KÁL, mváros Sopron m.; helyr. *Kálba*, — *ban*, — *ból*.

SAJTÓSZABADSÁG, (sajó-szabadság) ösz. fn. A könyvsajtóra vonatkozó szabadság, mely különböző fokozatú lehet, valamint maga az általán vett szabadság. *Előleges vizsgálat nélküli sajtószabadság*, melynél fogva mindent sajtó alá lehet bocsátani. *Utólagos vizsgálatlalt járó sajtószabadság*, melyet a sajtótörvények bizonyos kivételekkel korlátoznak, s ezek áthágása esetében az illető vétkezt felelőssé lehet tenni, és megbüntetni. A sajtószabadság az illető államok polgári alkotmányával áll szoros viszonyban.

SAJTÓSZEKRENY, (sajtó-szekrény) ösz. fn. A borsajtónak alsó részén azon váluforma edény, melybe a kisajtólandó szőlőt, vagy törkölyt töltik.

SAJTÓSZÜLEMÉNY, (sajtó-szülemény) ösz. fn. A sajtó útján létesült elmemű.

SAJTÓTALIGA, (sajtó-taliga) ösz. fn. Némi hasonlósága miatt a mozgó taligához, így nevezték a régies szerkezetű könyvnyomdákban azon ládaforma, négyszögű alkotványt, melyen a kiszedett betűket magában foglaló ráma fekszik, s mely a nyomás alatt ide-oda mozog.

SAJTÓTERMÉNY, (sajtó-termény) ösz. fn. L. SAJTÓSZÜLEMÉNY.

SAJTÓTÖKE, (sajtó-tőke) ösz. fn. A borsajtónak alsó része.

SAJTÓTÖRVÉNY, (sajtó-törvény) ösz. fn. Törvény, mely általán a nyomdászati ügyekre vonatkozik.

SAJTÓÜGY, (sajtó-ügy) ösz. fn. Mindennemű intézkedés, mely a nyomdászatot illető tényre vagy tényekre vonatkozik.

SAJTÓVÁLU, (sajtó-válu) ösz. fn. Csatornafele bevágások a borsajtó fenékrészén.

SAJTÓVÉTSÉG, (sajtó-vétség) ösz. fn. Vetség, melyet valaki a sajtótörvény ellen elkövet.

SAJTÓVISZONY, (sajtó-viszony) ösz. fn. Viszony, mely egy részről a nyomdászati és irodalom, más részt az állami intézkedések között létezik.

SAJTONDORÓ, (sajt-pondró) l. SAJTÓFÉREG.

SAJTRÁCS, (sajt-rács) ösz. fn. 1) Vesszőkből font rácsféle készülék, melyre szárítás végett az ujonnan készült sajtokat rakják. 2) Kalitkaforma zár, melyben a sajtot, vagy turót tartják, hogy a torkos házi-állatok hozzá ne férjenek.

SAJTRESZELŐ, (sajt-reszelő) ösz. fn. Reszelőféle eszköz, melylyel a sajtot apró morzsákra őrlik.

SAJTVÁSÁR, (sajt-vásár) ösz. fn. Vásár, tulajdonkép piacz, hol a sajtosok ülnek, és sajtáruikat árulják.

SAKA, (máskép: *Salka*, *Szálka*), falu Tolna m.; helyr. *Sakán*, —*ra*, —*ról*.

SAKÁL, fn. tt. *sakál-t*, tb. —*ok*. Az ebek neme alá tartozó vadállat, nagyságra és színre a rókaéhoz hasonló; apróbb állatokkal élőködik, s Áfrikában, és Levantében (a földközi tenger mellett keletre fekvő tartományokban) lakik. (*Canis aureus*).

SAKK, fn. tt. *sakk-ot*, harm. szr. —*ja*. Ismeretes és a maga nemében fortélyos játék, s játékszer, mely keletről származott által hozzánk. Bábjai között fő szerepet játszik a király, keleti különösen persa nyelven *sáh* (suhogó *s*) és az egész játék innen vette nevét. Francziául: *échec*, olaszul *scacco*, németül *Schach* stb. Némelyek az olasz *scacciare* (kergetni, üzni) igéből származtatják. *Sakkot játszani*. Átv. ért. *sakkban tartani valakit* azt jelenti: valakit oly helyzetbe juttatni, hogy többé egy lépést sem tehet, mint mikor a sakkjátékban a királyt a többi bábokkal úgy körül fogják, hogy helyéből többé nem szabadulhat, hanem magát megadni kénytelen, amit keleti nyelvek után e szókkal fejeznek ki: *Schach matt* (a király meghalt v. legyőzött).

SAKKHUZÁS, (sakk-huzás) ösz. fn. A sakkjátékban egy bábnak egy helyről másra mozditása. Átv. szerencselépés, oly lépés, melytől valakinek könnyen szerencséje, sorsa függ.

SAKKJÁTÉK, (sakk-játék) ösz. fn. L. SAKK.

SAKKOZ, (sakk-oz) önh. m. *sakkoz-tam*, —*tal*, —*ott*, par. —*z*. Sakk nevű játékot játszik. V. ö. SAKK.

SAKKOZÁS, (sakk-oz-ás) fn. tt. *sakkozás-t*, tb. —*ok*, harm. szr. —*a*. Játzás, midőn valaki egy másikkal sakkoz.

SAKKTÁBLA, (sakk-tábla) ösz. fn. Kockákra osztott tábla, melyen két ellenfél hasonló nemű és számu bábokkal úgynevezett sakkot játszik. V. ö. SAKK.

SÁL, (1), falu Vas m.; helyr. *Sál-ba*, —*ban*, —*ból*.

SÁL, (2), l. SÁVOLY.

SALÁFA, falu Vas m.; helyr. *Salafára*, —*n*. —*ról*.

SALAK, fn. tt. *salak-ot*, harm. szr. —*ja*. 1) Az érczkebe vegyült idegen, s nemtelenebb részek, melyek olvasztáskor a fémreszektől elválának, s folyó fajték alakjában jelennek meg, és miután meghűltek, üveg nemű tömeget képeznek. *Vassalak*, *részalak*, *ólomsalak*, stb. 2) Szélesb ért. akármily gyütestnek, pl. víznek, bornak, sörnek tisztátalan alja, söpreje; vagy a kisajtott gyümölcsök, magvak után hátramaradt törköly, vagy sonkolyféle hulladék. 3) Átv. a maga nemében alávaló, kivetnivaló, semmirekellő. *A gyümölcsnek salakját nem illik asztalra adni. Embériség salakja*. Ez értelemben máskép: *selejt*.

Egyezik vele a német *Schlacke*, a svéd *slag*, az angol *slag*, és a cseh *schlaky*. Adelung többféleképp törekszik e szó eredeti értelmét elemezni, midőn majd az oltást jelentő *schlocken*-nel állítja össze, mert az elolvadt salak utóbb megalszik; majd a híg anyagot jelentő *Schlich*-hez hasonlítja; majd ismét a tisztátalanság alapfogalmát véli rejleni benne.

SALAKÁROK, (salak-árok) ösz. fn. Az olvasztókemenczékben azon mélyedés, vagy csatorna, melyen az érczből kiváló salakrészek elfolynak.

SALAKCSATORNA, (salak-csatorna), lásd SALAKÁROK.

SALAKÉRCZ, (salak-ércz) ösz. fn. Az olvasztott ércznek tisztátalan s idegenszerű részei, melyek először tajtékosan jelennek meg, azután kifolyva és meghűlve üveg nemű alakot öltenek.

SALAKFÖLD, (salak-föld) ösz. fn. A tűzokádó hegyekből kihányt saját nemű föld. (Terra vulcanica. Mitterpacher.)

SALAKKŐ, (salak-kő) ösz. fn. Kőkeménységű test, mely a tűzokádó hegyek által kihányt lávából képződik.

SALAKMOSÓ, (salak-mosó) ösz. fn. Bányai munkás, ki az olvasztott érczből elvált salakot megtisztítja, hogy ujra az olvasztóba tétessék.

SALAKOL, (salak-ol) ön- és áth. m. *salakol-t*. A salakot kihányja, eltávolítja.

SALAKOS, (salak-os) mn. tt. *salakos-t* v. —at, tb. —ak. Minek salakja van. *Salakos érezolvadék*. Átv. ért. a maga nemében alávaló, hitvány.

SALAKRÉZ, (salak-réz) ösz. fn. Azon aljaréz, mely olvasztás után a kemence fenekén leülepedve marad.

SALAKSZAPPAN, (salak-szappan) ösz. fn. Olajjal készített kemni való szappan.

SALAKSZEKRÉNY, (salak-szekrény) ösz. fn. A bányákban azon faszekrény, melybe az ércsalakot rakják.

SALAKSZÖRP, (salak-szörp) ösz. fn. Üledék a czukorfőzésnél.

SALAKSZUSZÉK, (salak-szuszek) l. SALAKSZEKRÉNY.

SALAKTALAN, (salak-talan) mn. tt. *salaktalan-t*, tb. —ok. Salak nélküli, amiben salak nincsen.

SALAKTALANÍT, (salak-talan-ít) áth. m. *salaktalanít-ott*, ltn. —ni v. —ani, par. —s. A salaktól megtisztítja.

SALAKÚL, (salak-úl) önh. m. *salakúl-t*. Salakká válik, salakos részek fejlődnek belőle. Lásd SALAK.

SALAKÚLÁS, SALAKULÁS, (salak-úl-ás) fn. tt. *salakulás-t*, tb. —ok, harm. szr. —a. Változó állapot, midőn az érczek salakúlnak. V. ö. SALAKÚL.

SALAKÜVEG, (salak-üveg) ösz. fn. A tűzokádó hegyek lávaföldre, mely üvegalakuvá keményült. Így nevezhetők az üveghutákban az üveghulladékok.

SALAMON, (1), férfi kn. tt. *Salamon-t*, tb. —ok. Héber eredetű név, jelentése : békés, ettől : שָׁלוֹם, béke, jólét.

SALAMON, (2), falu Ung, Veszprém m. erdélyi falu B.-Szolnok m.; helyr. *Salamon-ba*, —ban, —ból.

SALAMONCZ, falu Vas m.; helyr. *Salamoncz-ra*, —on, —ról.

SALAMONFA, falu Sopron m.; helyr. *Salamonfára*, —n, —ról.

SALAMONKODÁS, (salamon-kod-ás) fn. tt. *salamonkodás-t*, tb. —ok, harm. szr. —a. Erkölcstani és bírói bölcselkedés, milyen a Szentírásból ismert bölcs Salamon királyé.

SALAMONKODIK, (salamon-kod-ik) k. m. *salamonkod-tam*, —tál, —ott. Salamon királyéhoz hasonló bölcsességet gyakorol, vagy igényel.

SALAMON PECSÉTTJE, népies neve a *sokböttykű gyöngyvirág* (convallaria polygonatum) növényfajnak; másképp szintén köznéven : *pecsétes gyökér*, *soktérű fü*, *erdei súlyfü*.

SALANG, SALANK, l. SALLANG.

SALÁNK, falu Ugocea m.; helyr. *Salánk-ra*, —on, —ról.

SALAP, elvont törzse *salapi* és *salapol* szók-nak, melyek a 'járás-kelés' közös fogalmában megegyeznek; ahonnan *salap* hangutánzó volna, s a suhogó hangban a sietés, haladás, szaladás, szaladozás

fogalma rejlenék; különösebben *szal-ad* ige *szal* gyöke azonos a *sal* gyökkel. Ezenkívül a 'salapol' ige még örömkialtozást is jelent, s ekkor alkalmasint az arab-persa-török *szalám* v. *szelám* módosulata, mely am. üdvözlés (salutatio). Némelyek az orosz *sljapa* szóval hozzák viszonyba, mely kalapot jelent; de ennek itt nincs értelme.

SALAPI, mn. tt. *salapi-t*, tb. —ak. A széke-lyeknél Kriza J. szerint valamiben nagy sürgödvé járó, valamit megnyugvás nélkül untalan üző. A 'salapol' igével együtt 'salap' törzstől származik. V. ö. SALAP.

SALAPOL, (sal-ap-ol) önh. m. *salapol-t*. 1) Örömet, vagy érdem iránti tiszteletét kiáltozással (Szabó D. szerint főhajtással is) jelenti ki; örömeiben tapsol. *Salapolva fogadni a kedves vendéget*. 2) Székely tájszólás szerint am. sokat járka. Ez értelemben rokon értelműek : *satrat*, *csatragol*, *csatangol*, *csavarog*, *csatólál*, *csabukkol*, *sérifkál*, *sétifkál*, *sérikál* szókak. V. ö. SALAP.

SALÁTA, fn. tt. *salátá-t*. Növényteni ért. az együttnevezők seregébe, és egyenlőösök rendjébe tartozó növényem; vaczka kopasz; eszéskéje fedelkes, hengeres, hártvás szélü; bóbítája szőrös, száras; magvai simák; virága sárgás. (Lactuca). Fajai : *kerti*, *fodor-* v. *bodros*, *temyeres*, *cserlevellü*, *sugár*, *keszeg-*, másképp : *vad-*, *mérges* v. *dísznó-*, *nyilas*, *szélas*, *kék saláta*. Különösen a kertinek fajtái : *fejes*, *kötözö* v. *kötözött* stb. *Mogyorósaláta* am. *bubulyicska*. *Tavaszi saláta* am. *galambeggy-gyökönke*; és *salátaszironták*. *Téli* v. *vízi saláta* am. *deréce-szigoráll* (veronica beccabunga). Szakácsok és szakácsnők nyelvén, mindennemű zöldség, vagy gyümölcs különféle módon, pl. eczettel és olajjal készítve, melyet a sülttekhez adni szoktak. A dísznósülthöz *káposzta-*, a borjuhoz *zeller-*, a nyúlhoz *édes gyümölcs salátát* adni. *Burgonya*, *bab*, *czikória saláta* stb. Török nyelvén : *szellüte*. Többnyire megvan az európai nyelvekben, ú. m. francziául *salade*, angolul *sallad*, németül *Salat*, csehül : *salat*, olaszul *salato*, *salata*. Adalung félig-meddig úgy vélekedik, hogy az olasz *salata* am. *insalata* (szózt), s tulajdonképen a latin *sal* volna az eredeti, de ezen véleményét némileg maga is kétségessé teszi. Talán némi hangáttétellel am. a latin *lactuca*, *lac* (megfordítva *cal* = *sal*) szótól, t. i. téj fehérségü nedvétől. A latinban eléjön *salgama* is (fiores, herbae, olera aceto et muria, vel sale, unde nomen, condita). Az arabban *szalk* am. beta olus (Vullers).

SALÁTAPILLE, (saláta-pille) ösz. fn. Éjjeli pilléfaj, mely a saláták, paréjok, csalánok leveleit lepi meg.

SALÁTASZIRONTÁK, (saláta-szironták) ösz. fn. Növényfaj a szironták neméből; szálai alacsonak, tenyéryiek; levelei szívesek, kövérek, szegletesek, nyelesek. Másképp köznépi nyelven : *kis fecskefü* (mert a fecskével tűnik elé), *tavaszi saláta*, *galambeggy*. (Ranunculus ficaria).

SALÁTATORMA, (saláta-torma) ösz. fn. Köz népi neve a zsászsák neméből való növényfajnak, melyet kertekben szoktak tenyészteni; máskép szintén köz nyelven: *rézsuka*; növénytani néven: *kerti zsásza*. (*Lepidium sativum*).

SALAVÁRI, v. **SALAVÁRDI**, fn. tt. *salavári-t*, tb. —k. A lovaglóknadrága hajdanában, mely bőrből készült, és a szárai mintegy térdig értek, s hasonlított a spanyol lovagok, vagy németek kurta nadrágjához. Salavárinak nevezték azon nadrágot is, melynek ülepe és szárai félezombig bőrrrel voltak behúzva, s máskép *puleder* volt a neve. Így nevezték némely vármegyékben azon felöltő nadrágformát is, melyet a rabokra húztak, midőn a deresre fektették. *Kimérték neki a salavárdit*. (Km.). Valamint maga ezen nadrág, hasonlóan a neve is idegen eredetre mutat. Hihetőleg keletről származott, mert Sz. Jeromosnál *saraballa* 'ruha' értelemben fordul elő, s Tertullian szerint görögösen írva *σαράβαρα* persa nadrágot jelent. Magában a persa nyelvben valósággal előfordul *salvár* vagy *subvár*, Vullers értelmezése szerint am. *femoralia, braecae*, quales viri et mulieres gestabant; ezen szóból *sal* (femur) és *vár* (= bír, hord) ragból alkotva, mely több nyelvekbe átment, mint a héberbe, arabba, törökbe. E szerint e ruhaneműt őseink keletről hozták volna magukkal.

SALÉTROM, fn. tt. *salétrom-ot*, harm. szr. —a. Sónemű vegyület, mely áll hamélegből (kaliumoxyd) és sajátnemű savból (salétromsavból). V. ö. **SALÉTROMSAV**. Maga a 'salétrom' szó a latin *sal nitri*-ből alakult.

SALÉTROMFÖZŐ, (salétrom-főző) ösz. fn. Személy, ki salétromot főz, kivált ki e munkából keresetet űz.

SALÉTROMHAB, (salétrom-hab) ösz. fn. Hab, mely salétromfőzéskor képződik.

SALÉTROMHUTA, (salétrom-huta) ösz. fn. Huta, melyben salétromot főznek.

SALÉTROMNEMŰ, (salétrom-nemű) ösz. mn. A salétromok neméhez tartozó, vagy hasonló. *Salétromnemű savak*.

SALÉTROMOS, (salétrom-os) mn. tt. *salétromos-t* v. —at, tb. —ak. Ami salétromrészeket foglal magában; salétrommal vegyített, készített. *Salétromos föld, lúgsó. Salétromos kenőcs*.

SALÉTROMOSSAV, (salétromos-sav) ösz. fn. Ebben az éleny a légenyvel kisebb mennyiségben (3 arányban) van egyesülve. V. ö. **SALÉTROMSAV**.

SALÉTROMSAV, (salétrom-sav) ösz. fn. Általán, a salétromnak egyik alkotórésze, melyet belőle vegytanilag elválasztani, és folyó állapotban eléállítani lehet. T. i. ha a salétromra (mely hamélegből és salétromsavból áll) más erősebb savat, pl. kénsavat öntünk, ezzel a haméleg egyesül (kénsavas haméleggé változván), a salétromsav pedig vízzel vegyülve kiválik. Másképp: *lúgsav*, mely a légenynek az élenyvel bizonyos mennyiségben (5 arányban)

vegyülésből áll. (*Acidum nitri*). A kereskedésben a salétromsavnak egy neme fordul elő, melynek *választóvíz* a neve, mert az előtt az ezüstnek az aranytól elválasztására szolgált; de a mely némely más alkotórészekkel is van keverve, ú. m. többnyire sósavval és kénsavval.

SALFA, falu Vas m.; helyr. *Salfára*, —n, —ról.

SALFÖLD, falu Szala m.; helyr. *Salföld-re*, —ön, —ről.

SALGÓ, faluk Nyitra és Sáros m., pusztá Nógrád m.; helyr. *Salgó-ra*, —n, —ról.

SALGÓCSKA, falu Nyitra m.; helyr. *Salgócskára*, —n, —ról.

SALGÓ-TARJÁN, falu Nógrád m.; helyr. *Tarján-ba*, —ban, —ból.

SALITROM, I. **SALÉTROM**.

SALKA, I. **SZALKA**.

SALLANG, (sar-lang v. sar-ol-ang) fn. tt. *sallang-ot*, harm. szr. —ja. Vékony, keskeny szálakra metélt szjak, melyek holmi fityegő czifraságul, czafarangul szolgálnak. *Sallangok a lószerszámokon. A suba, a juhászbunda oldalairól lefityegő sallangok. Sallangokkal czifrázott kostök*.

„Válla hegyét a bundája nyomítja,
Csizmaszárát a sallangja borítja.“

(Angyal Bandi nótája).

Némelyek szerint egy eredetű volna *szalag* szóval, melyből suhogó hangon módosult a *salag* szó, s ebből *sallang*. De hihetőbb hogy az a sar gyöktől s közelebb *sarol* igétől ered, melynek fogalma a metélés, minthogy a sallang nem eredetileg úgy készült, hanem valamely egészből, pl. bőrdarabból van lemetélve, v. hasogatva. Származtathatjuk azon *sar* gyöktől is, melyből *sarj*, *sarjadék* és *sarang* v. *sarjáng* származik. Vámbéry A. szerint csagataj nyelven *csalang* minden lógó, függő tárgyat jelent.

SALLANGOS, (sallang-os v. sar-ol-ang-os) mn. tt. *sallangos-t* v. —at, tb. —ak. Sallangokkal ellátott, czifrázott. *Sallangos lószerszám, kostök, bunda, szűr*. Átv. ért. tulságosan cifra, czikornyás. *Sallangos beszéd, üdvözlő vers*. A növénytanban a levélnemű szervek éleinek mélyebb s egyenletes bevágásai, melyek azonban szabályosabbak mint a rongyos élűek. (*Laciniatum*). Ily sallangos a bárányürömnek (*artemisía pontica*) kétszer szárnyalt levele.

SALLANGOSAN, (sallang-os-an v. sar-ol-ang-os-an) ih. Sallangokkal ellátva, czifrázva.

SALLANGOZ, (sallang-oz v. sar-ol-ang-oz) áth. m. *sallangoz-tam*, —tál, —ott. Sallangokkal ellát, felczifráz. V. ö. **SALLANG**.

SALLANGOZÁS, (sar-ol-ang-oz-ás) fn. tt. *sallangozás-t*, tb. —ok. Sallangokkal ellátás, felczifrázás.

SALLAT, v. **SOLLAT**, (zsar-l-at) áth. m. *sallat-tam*, —tál, —ott. A székelyeknél am. kényszerítve vallat, nyilatkozatra erőt. *Ne sollass annyit!* (Kriza J.).

SALLATÁS, (zsar-l-at-ás) fn. tt. *sallatás-t*, tb. — *ok*, harm. szr. — *a*. Kényszerítve vallatás.

SÁLLIK, I. SÁRLIK.

SALLÓ, NAGY—, mváros Bars m. KIS—, faluk Bars és Hont m.; helyr. *Salló-n*, —*ra*, —*ról*.

SALLÓ-SÁR, puszta Pest m.; helyr. *Sár-on*, —*ra*, —*ról*.

SALLYA, erdélyi falu Meggyes székben; helyr. *Sallyá-ra*, —*n*, —*ról*.

SALOMÁS, erdélyi falu Gyergyó fiókszékben; helyr. *Salomás-ra*, —*on*, —*ról*.

SALOMVÁR, SALONVÁR, (Salamonvár), falu Szala m.; helyr. —*vár-ra*, —*on*, v. —*ott*, —*ról*.

SÁLSA, fn. Mártás. L. SÁSA. *Sálsás tál*, a Münch. codexben.

SALY, elvont gyöke *salyog* szónak; l. ezt.

SÁLY, falu Borsod m.; helyr. *Sály-ba*, —*ban*, —*ból*.

SALYGAT, I. SAJGAT.

SALYGÓ, I. SAJGÓ. 2).

SÁLYI, faluk Bihar és Szatmár m.; helyr. *Sályi-ba*, —*ban*, —*ból*.

SALYKÓ, erd. falu F.-Fehér m.; helyr. *Salykó-ra*, —*n*, —*ról*.

SALYOG, (saly-og) önh. m. *salygot-tam*, —*tál*, *salygott*; htn. *salyogni* v. *salygani*. A Szent László királyt dicsérő énekben (Révay szerint a XV. századból) „csillog” v. „ragyog” értelemben jön elő.

„Képed feltették a magos köszálra,
Fénylik mint nap, salyog mint arany.”

A székelyeknél „sajgó” alakban (minthogy ők az *ly-et* *j-nek* ejtik, pl. székej) mind e napig fenmaradt. V. ö. SAJGÓ, 2).

A mongolban *ghal* am. tűz; innen: *ghaltu*, tűzi, tűzes, égő, fényes; pl. *ghaltu khorokhai* fényes bogár; továbbá szintén a mongolban *khala-khu* am. égni; végre ugyanott *gíl* gyök igen sok származékban am. *csillám*, *csillog* szókban).

SÁM, fn. tt. *sám-ot*, harm. szr. — *ja*. 1) A hegedűféle hangszereken felállított azon kis deszkácska, mely a húrokat fölemelve tartja, *hegedűsám*; máskép: *nyereg*. 2) A csizmadiáknál azon fa, melylyel a csizma bört kifeszítik. 3) Lábtóforma eszköz, vagyis zsámoly, különösen melyet révekben a kompokhoz alkalmaznak, hogy könnyebben be lehessen járni.

Mind ezen értelméinél fogva a sám valamely fölfeszítő, emelő, támasztó eszközt jelent, s eredetileg egy a *tám* szóval, melyből *támogat*, *támaszt* stb. eredtek, mert a számmal a hegedűhúrokat, és a bört föltámasztják, vagy a bejárást fölemelik. Mongolul: *dem* (appui). V. ö. TÁM és SÁMOLY.

SÁMÉ, (sám-é) fn. tt. *sámé-t*, tb. — *k*. Baranyában így nevezik a kendőt, melylyel a nők fejüket bekötik. — Ennek gyöke *sám* hangváltozattal a héjat, burkot jelentő *hám* szóval azonosítható, mintha volna *hámé*. A persában *dsáma* szövetet és ruházatot jelent. V. ö. HÁM, HÉJ.

AKAD. NAGY SZÓTÁR V. KÖT.

SÁMFA, (sám-fa) ösz. fn. I. SÁM, 2).

SÁMFAC SINÁLÓ, (sám-fa-csináló) ösz. fn. Mesterember, ki sámokat, azaz, sámfákat csinál. V. ö. SÁM.

SÁMFALVA, falu Vas m.; helyr. —*falvá-ra*, —*n*, —*ról*.

SÁMFÁZ, (sám-fa-az) áth. m. *sámfáz-tam*, —*tál*, —*ott*, par. — *z*. A kiszabott csizma bört sámfával kifeszíti, feltámasztja.

SÁMFÁZÁS, (sám-fa-az-ás) fn. tt. *sámfázás-t*, tb. — *ok*, harm. szr. — *a*. Lábbelikészítők, csizmatisztítók működése, midőn a csizmat, sarut stb. sámfával kifeszítik.

SÁMOD, falu Baranya m.; helyr. *Sámód-ra*, —*on*, —*ról*.

SÁMOGY, falu Zemplén m.; helyr. *Sámogy-ra*, —*on*, —*ról*.

SÁMOL, (sám-ol) áth. m. *sámol-t*. 1) Szoros ért. a lábbelit számmal kifeszíti, sámfázza, hogy kellő alakja legyen. 2) Széles ért. valamit bizonyos formára húz, és alakít. *Sámolni a vendég haját, fejköltöt, siphát, kalapot*.

SÁMOLÁS, (sám-ol-ás) fn. tt. *sámolás-t*, tb. — *ok*, harm. szr. — *a*. Cselekvés, midőn számolnak valamit. V. ö. SÁMOL.

SÁMOLY, I. ZSÁMOLY.

SÁMOTHI, puszta Pozsony m.; helyr. *Sámothi-ba*, —*ban*, —*ból*.

SÁMOZ, (sám-oz) áth. m. *sámoz-tam*, —*tál*, —*ott*. L. SÁMOL.

SÁMOZÁS, (sám-oz-ás) I. SÁMOLÁS.

SÁMSON, (1), férfi kn. tt. *Sámson-t*, tb. — *ok*. A bibliai héber hősnek neve. *Simson*. Héber eredetű, jelentése: *erős*.

SÁMSON, (2), faluk Bihar, Csongrád, K.-Szolnok, Somogy m.; helyr. *Sámson-ba*, —*ban*, —*ból*.

SÁMSOND, erdélyi falu Maros székben; helyr. *Sámsond-ra*, —*on*, —*ról*.

SÁMSONHÁZA, falu Nógrád m.; helyr. —*házá-ra*, —*n*, —*ról*; máskép: SASOMHÁZA.

SAMU, SÁMUEL, férfi kn. tt. *Samu-t* v. *Sámuel-t*. Bibliai főpap neve. Héber eredetű, jelentése: *Isten meghallgatta*.

SAMUKA, (Samu-ka) Sámuel kn. kicsinözje; tt. *Samuká-t*.

SAN, gyöke *sand* törzsnek. L. ezt.

SÁN, gyöke vagy törzse *sánta*, *sántít* szókknak és származékaiknak. L. SÁNTA.

SÁNCSI, puszta Bihar m.; helyr. *Sáncsi-ba*, —*ban*, —*ból*.

SANCZ, fn. tt. *sancz-ot*. Salakféle zsiros nedv, mely némely égő pipák oldalait kiveri. V. ö. SANK, CZANKÓ.

SÁNCZ, (1), fn. tt. *sáncz-ot*, harm. szr. — *a*. Háborúban alkalmazható földerdítvény, mely az ellenséggel szemközt védelmül, és biztossággul szolgál, s különféle alakú, és nagyságú. *Zárt, nyílt, négy,*

öl, hat szögű sánczok. Csillag-, kereszt-sánczok. Vársánczok. Lőrészek, rostélyok a sánczon, stb. Újabb hadi nyelven : *gátony*.

Idegen eredetű szó, olaszul : *scanso*, angolul : *sconce*, németül : *Schanze* stb.

SÁNCZ, (2), falu Somogy m.; helyr. *Sáncz ra*, —on, —ról.

SÁNCZÁROK, (sáncz-árok) ösz. fn. Sánczot kerítő árok.

SÁNCZÁSÁS, (sáncz-ásás) ösz. fn. A sánczkészítésnél azon munka, mely a föld felásását eszközli.

SÁNCZÁSÓ, (sáncz-ásó) ösz. fn. Munkás, ki a sánczcsinálásnál ásóval dolgozik.

SÁNCZ-BAGOLA, falu Somogy m.; helyr. —*Bagolá-ra*, —n, —ról.

SÁNCZDÖNGÖLŐ, (sáncz-döngölő) ösz. fn. 1) Munkás, ki a sáncznak feltöltött földet döngölőféle eszközzel, azaz, tömőfával ledömöszöli. 2) Maga azon döngölő eszköz.

SÁNCZFOGOLY, (sáncz-fogoly) ösz. fn. Fogoly vagy rab, kit a hadi törvényszék sánczmunkára ítelt.

SÁNCZKÁPLÁR, (sáncz-káplár) ösz. fn. Káplár, kinek kötelessége a várak körüli sánczokra felügyelni, a netalán történt rongálásokat, az elemek által okozott károkat stb. bejelenteni.

SÁNCZKARÓ, (sáncz-karó) ösz. fn. Vastag karók, vagy hasogatványok, melyeket a sánczok meg erősítésére használnak. (Palissade).

SÁNCZKOSÁR, (sáncz-kosár) ösz. fn. Vesszőből font, magas, és földdel töltött kosár, illetőleg több ilyen kosarak, a csatateren, vagy bástyákon, melyek mögött a katonák, és sánczmunkások az ellenség löfegyverei ellen biztosítvák.

SÁNCZMESTER, (sáncz-mester) ösz. fn. Erőditési mester, ki a sánczépítésre és munkásokra felügyel.

SÁNCZMUNKA, (sáncz-munka) ösz. fn. 1) Általán mindenféle kézi munka a sánczok körül, pl. ásás, talicskázás, döngölés, stb. *Sánczmunkára ütelt szökőkatonák, forradalmárok*. 2) L. SÁNCZMŰ.

SÁNCZMŰ, (sáncz-mű) ösz. fn. Erőditési mű, mely sánczot képez. *Sánczművekkel kerített vár. Táborot védő, biztosító sánczművek. Az ellenség sánczműveit szétrombolni*.

SÁNCZOL, (sáncz-ol) áth. m. *sánczol-t*. Sánczot csinál, bizonyos tért, helyet sánczczal elzár, bekerít, biztosít. *Elsánczolni a táborot*. Midőn egyszerűen sánczcsinálásra vonatkozik, önható ige.

SÁNCZOLÁS, (sáncz-ol-ás) fn. tt. *sánczolás-t*, tb. —ok, harm. szr. —a. Cselekvés, erőditési munka, mely által sánczot készítenek; vagy valamit sánczczal erősítenek.

SÁNCZOLAT, (sáncz-ol-at) fn. tt. *sánczolat-ot*, harm. szr. —a. Több sánczművek együtt véve.

SÁNCZOLATVONAL, (sánczolat-vonal) ösz. fn. Vonat, melyet a sánczolat menete képez, vagyis azon irány, melyben a sánczok építvék.

SÁNCZRÉS, (sáncz-rés) ösz. fn. Rés, melyet a sánczon az ellenség álgyui törnek, hogy berohanni lehessen rajta.

SÁNCZSZERSZÁM, (sáncz-szerszám) ösz. fn. A sánczkészítésnél használt, és szükséges mindenféle eszközök, pl. ásók, kapák, talicskák, tömők stb.

SÁNCZTÉR, (sáncz-tér) ösz. fn. Tér, melyen sáncz vagy sánczolat áll, továbbá, sánczolattal kerített hely.

SAND, (1), (san-d) törzse *sanda, sandal, sandít* szókna és származékaiknak. L. SANDA.

SAND, (2), falu Somogy m.; helyr. *Sand-ra*, —on, —ról.

SANDA, (san-d-a) mn. tt. *sandá-t*. Oly szemekről mondják, melyeknek néző sugarai nem párhuzamosak, vagyis nem egyirányuak, miszerint az egyik szem erre, a másik amarra néz; népies mondat szerint: *félre néző, káposztás kertbe néző*, mint a kecske. *Sanda szemű leány, fiú. Vakok között sanda a király*. (Km.). Átv. irigy, másnak szerencséjét görbe szemmel néző.

E szóban alapfogalom a görbe, félrekapó irány, s ennél fogva gyöke *san* azon *sa, csa, ta*, továbbá *ka* gyökökhöz rokonítható, melyekből félrehajlást, görbe irányt jelentő származékok erednek, milyenek, *sánta, sandarol, satrat, csabukkol, csatangol, csavar, csavarog, csámolog, csalé, csámpás, csánk, tántorog, támo-lyog; kajsz, kajsza, kajes* stb. Maga a *kaján* is eredetileg görbe irányút jelenthetett, s innen lett átv. értelemben az irigyet, azaz, más javát görbe szemmel nézőt jelentő *kaján*. *Sanda* törzsoke az elavult *sand* ige, melyből az igeneves *sandó, sanda* fejlődött ki. Ily képzésűek: *ronda, sunda bunda* (sunyó buvó), *monda, ferde, herde hurda*, a keményebb *sánta, serte perte* stb. A *sanda* másképp *kancsal, kancsi*, mely szintén a görbe irányra vonatkozó, s *ka* elvont gyökű szókkal áll rokonságban. V. ö. KANCS, KANCSAL.

Suhogó gyökhangjánál fogva rokon hozzá a német *schiel* és *schief*.

SANDAL, (1), (san-d-al) mn. tt. *sandal-t*, tb. —ok. l. SANDA. E szóban az *l* toldalékhang, valamint a tájdivatos *hangyal* (= hangya)-ban.

SANDAL, (2), falu Sáros m.; helyr. *Sandal-ba*, —ban, —ból.

SANDALG, l. SANDALOG.

SANDALGÁS, (san-d-al-g-ás) fn. tt. *sandalgás-t*, tb. —ok, harm. szr. —a. 1) Sandal nézés. 2) Lassu léptekkel, sunnyogva járás.

SANDALOG, (san-d-al-og) gyak. önh. m. *sandalog-tam, —tál, —ott, v. sandalg-ottam, —ottál, —ott*. 1) Szemei sandalul néznek; káposztás kertbe néz. Átv. irigyen, hamisan félre néz. 2) A székelyeknél (Udvarhelyszék vidékén) Kriza J. szerint, halk s lassu léptekkel v. sunnyogva megy az úton. Mintha *andalog* szóból s előtételével módosult volna. V. ö. SANDAROL.

SANDÁN, (san-d-a-an) ih. Görbén, *sanda* szemekkel. *Sandán nézni*. Átv. ért. irigyen, kaján ember módjára.

SANDAROL, (san-d-ar-ol) önh. m. *sandarol-t*. Székely tájszólás szerént (Háromszék vidékén), sunyogva féloldalt megyen, jár-kei. A közép *ar* képző, hihetőleg átalakult *al*, miszerint eredetileg *sandalol*, azaz, sandal módon jár. V. ö. SANDA.

SANDAROLÁS, v. SANDARLÁS, (san-d-ar-ol-ás) fn. tt. *sandarolás-t*, tb. —*ok*, harm. szr. —*a*. Sunyogva, féloldalt járás.

SANDASÁG, (san-d-a-ság) fn. tt. *sandaság-ot*. Sanda tulajdonság.

SANDI, (san-d-i) mn. tt. *sandi-t*, tb. —*k*. Egy kevéssé sanda, félrenéző; máskép: *kancsi*. Rokon hozzá a *kandi*, mely kíváncsiságból ide-oda kacsingatót jelent.

SÁNDI, I. SÁNDRI.

SANDIKÁL, (san-d-ig-ál) gyak. önh. m. *sandikál-t*. Sandán nézeget, kacsingat. Rokon hozzá a *kandikál*, azaz, kíváncsiságból majd ide majd oda néz-kél. Ez igében a gyakorlatos képző, *ig*, (og helyett) mely az alapfogalomnak némi kicsinyítő árnyéklatot ad, ilyenek: *sántikál*, *kornyikál*, *szunyodikál*, ezek helyett: *sántogál*, *kornyogál*, *szunyogál*, továbbá, melyekben a *g* nem keményül meg: *hajigál*, *gurigál*, *taszigál* stb.

SANDIKÁLÁS, (san-d-i-ka-al-ás) fn. tt. *sandikálás-t*, tb. —*ok*, harm. szr. —*a*. Sandán nézegetés. V. ö. SANDIKÁL.

SANDISÁG, (san-d-i-ság) I. SANDASÁG.

SANDÍT, (san-d-ít) önh. m. *sandít-ott*, par. —*s*, htn. —*ni* v. —*ani*. Képzőjénél fogva a nyelvhasonlat szerint átható ige, s un. sandává tesz; de a szokás csak önhatólag használja, s am. sandán néz. Mind alakra, mind alapfogalomra rokona *sántít*, mely am. testét egyenetlen irányban mozgatva, s mintegy csúléra hajlongva lép.

SANDÍTÁS, SANDITÁS, (san-d-ít-ás) fn. tt. *sandítás-t*, tb. —*ok*, harm. szr. —*a*. Sandán nézés.

SÁNDOR, (1), férfi kn. tt. *Sándor-t*, tb. —*ok*. A hellen 'Alexander' után módosított név, törökül: *Iskender*. A görög *αλέξω*-ból származott, s jelent védőférfit, védnököt. Képes kifejezéssel, a macedoni nagy Sándorra vonatkozólag, jelent hatalmas hőst, hódítót.

„Mit főz magában Gallia Sándora?”

Berzsenyi.

SÁNDOR, (2), falu Bács m.; puszták Veszprém és Szatmár m.; BÖLZSE—, falu Abaúj m.; helyr. *Sándor-ra*, —*on*, —*ról*.

SÁNDORFALU, faluk Szatmár m.; helyr. —*fa-lu-ba*, —*ban*, —*ból*..

SÁNDORFALVA, falu Máramaros m.; erdélyi falu Udvarhely székben; helyr. —*falvá-ra*, —*n*, —*ról*.

SÁNDORHÁZ, falu Szala m. pusztá Győr m.; helyr. —*ház-ra*, —*on*, —*ról*.

SÁNDORHÁZA, falu Torontál m.; helyr. —*há-zá-ra*, —*n*, —*ról*.

SÁNDORHEGY, falu Vas m.; helyr. —*hegy-re*, —*én*, —*ról*.

SÁNDORKA, 'Sándor' kn. kicsinyzője; tt. *Sándorká-t*.

SÁNDORLAK, pusztá Somogy m.; helyr. —*lak-ra*, —*on*, —*ról*.

SANDOROL, I. SANDAROL.

SÁNDORUTCZA, pusztá Somogy m.; helyr. —*utczá-n*, —*ra*, —*ról*.

SÁNDRA, (san-d-ar-a) fn. tt. *sandrá-t*. Azon sok rokonnevek egyike, melyek kurvát, szemtelenül kicsapongó nőszemélyt jelentenek. V. ö. KURVA. A *sanda*, *sandal*, *sandarol*, s több rokon értelmű és gyökű szókhoz tartozik, mennyiben a *sandra* nem egyenes erkölcsi úton járó, hanem félrekapó, kicsapongó életűt jelent. Egyezik vele mind hangban mind jelentésénél fogva *czandra* v. *czondra*; továbbá a valamivel szelidebb értelmű *czafra*, *handra*, *czafrinka*, *czafrinka*.

SANDRASÁG, (san-d-ar-a-ság) fn. tt. *sandraság-ot*, harm. szr. —*a*. Kurvaság, czandraság.

SÁNDRI, 'Sándor' férfi kn. kicsinyzője; tt. *Sándri-t*.

SANK, fn. tt. *sank-ot*, harm. szr. —*ja*. Heves megyében, Eger tájékán am. eső által a hegyoldalról lemosott iszap, sár, lötye, mely a völgyekben, gödrökben öszvegyül. Szabó D. szerént, valaminek alja, salakja, sonkolya. V. ö. SALAK, SONKOLY.

SÁNKFALU, falu Gömör m.; helyr. —*fa-lu-ba*, —*ban*, —*ból*.

SANKOL, (sank-ol) áth. m. *sankol-t*. Sankjától vagyis salakjától, tisztátalan részeitől megtisztít valamely híg testet.

SANKOS, (sank-os) mn. tt. *sankos-t* v. —*at*, tb. —*ak*. Tisztátalan, iszapos, salakos, seprős részekkel kevert. *Sankos víz*.

SANNY, elavult fn. melyből *sannyad*, *sannyaszt* eredtek. Ezek értelménél fogva jelenti az állati testnek azon kóros állapotát, midőn fogy, soványodik. Rokon hozzá az életfogyasztó, testet rongáló jelentésű *sany*, melyből *sanyar*, *sanyarú*, *sanyarít* stb. származtak; továbbá a vékonyhangu *senyv*, s ehhez hasonlítva a *sanny* is eredetileg *sanyv*, *sanyó*, *sanyú*, mint *köny*, *könyő*, *könyű*, *könyv*, *könny*; *szuny*, *szunyó*, *szunyv*, *szunny* stb.

SANNYAD, (sanny-ad) önh. m. *sannyad-t*. Teste soványnyá, satnyává leszen, elfogy; máskép: *satnyad*, *satnyúl*. V. ö. SENYVED.

SANNYADÁS, (sanny-ad-ás) fn. tt. *sannyadás-t*, tb. —*ok*, harm. szr. —*a*. A testnek veszendő állapota, midőn sannyad, azaz, soványodik, elfogy.

SANNYASZT, (sanny-asz-t) áth. m. *sannyaszt-ott*, par. *sannyaszsz*, htn. —*ni* v. —*ani*. A testet soványnyá teszi, hervasztja, fogyasztja. *Bú, fájdalom sannyasztja a testet*. V. ö. SENYVESZT.

SANNYASZTÁS, (sanny-asz-t-ás) fn. tt. *sannyasztás-t*, tb. —*ok*, harm. szr. —*a*. Hatás, mely által a test sannyasztatik. V. ö. SANNYASZT, és SENYVESZT.

SÁNTA, (sán-t-a) mn. tt. *sántá-t*. Általán, ki akármiféle lábhiba, vagy sérülés miatt rendes irányban nem lép, hanem majd ide, majd oda biczeg, pl. kinek egyik lába rövidebb a másiknál, vagy seb van a talpán, vagy bokában kimenyült a lába. *Sánta kol-dus. Sánta ördög*, kiről a közmondás azt tartja, hogy az ördögnek is a sántája leggonoszabb. *Sánta béna. Aki sánta, csak sántikál, de a hamisat utól éri.* (Km.). *Messze Buda sánta ebnek.* (Km.). „Ha sántát és beteg-et ajánlandotok.“ (Bécsi cod. Malachias). „És hoz-tatok a ragadozatokból sántát és bennát.“ (Ugyanott). *Jobb az uton járni sánta lábbal is, hogysen az út ki-vül futni.* (Káldi Innep. Préd. 476. 1.). *Sánta ló, sánta eb, sánta ökör.* Átv. ért. minek egymással párhuzamos részei nem egyenlők. *Sánta versek. Sánta hasonlítás*, midőn az öszvehasonlítottak között nincs egyenlő viszony.

A *santaság* oly viszonyban áll a lábhoz, illetőleg a lépéshez, mint a *sandaság* a szemhez, vagyis nézéshez, t. i. a működő szervek ott is, itt is az egyenes iránytól félre csapnak, s csakugyan egy közös gyökből származnak, azon csekély különbséggel, hogy amannak törzse *sánt*, emezé pedig *sand*, és hogy amabban a szokás hosszú *á-t* használ, ebben rövidet. Képzésre nézve hasonlók hozzá: *hintá, finta*, melyek gyöke a mozgást jelentő *in*, ebből *h* elötéttel lett *hint*, *hintó*, *hintá*, azaz ingató, és *f* elötéttel *fint*, *finta*, azaz, félre ingó. V. ö. SANDA, és CSA. Gyarmathi szerint a krájni nyelvben *santov* és az illir nyelvben *szantav* am. sántálni.

SÁNTAARASZ, (sánta-arasz) ösz. fn. A széke-lyeknél am. az általánosabb előarasz v. bakarasz.

SÁNTAKATA, (sánta-kata) ösz. fn. A népies égismében, azon legfényesebb csillag, melynek neve hellen-latinul *Syrius*, s mely az *Orion* (kaszás) csillagzatot követi. Nevét onnan kapta, mert reszketeg ragyogását úgy fogá fel a mezei nép, mintha sántikálna, s azt mondja róla a népmese, hogy a kaszá-soknak enni viz.

SÁNTÁL, (sán-t-a-al) önh. m. *sántál-t*. Sántán lépdel. A régiék, nevezetesen Pesti Gábor, Thelegdi, Eszterházy Tamás, és Pázmán élnek e szóval a mai, sántít helyett, melynél csakugyan szabatosabb; mert a sántit, képzőjénél fogva átható. „Mikor on a szárnak egy töviske gyakott volna az lábába, sántál vala vele.“ Pesti Gábor meséi (CXXXV.). *Aki sántával lakik, sántálni tanul.* (Km. Molnár Albert.).

SÁNTÁLÁS, (sán-t-a-al-ás) fn. tt. *sántálás-t*, tb. — ok, harm. szr. — a. Sánta módon lépés, menés. V. ö. SÁNTÁL.

SÁNTÁLÓ, (sán-t-a-al-ó) mn. tt. *sántáló-t*. Sántán lép. *Sántáló eb, ló.* V. ö. SÁNTÁL.

SÁNTÁN, (sán-t-a-an) ih. Sánta lábbal, bicze-gösen lépve. *Ép lábakkal ment vala el, és sántán tért vissza.*

SÁNTASÁG, (sán-t-a-ság) fn. tt. *santaság-ot*, harm. szr. — a. A lábának sánta állapota, vagy tulajdonsága. *Betegséget, santaságot, szegénységet senki nem tagadhat.* (Pázmán Kal. 172. 1.).

SÁNTIKÁL, (sán-t-ig-ál) gyak. önh. m. *sántikál-t*. Egy kevéssé sántán, biczegve lépdegel, járkál. Átv. ért. mondják oly párhuzamos irányu, vagy hasonlított dolgokról, melyek egészen nem egyeznek. *E hasonlat sántikál.* Néha am. erkölcsileg véve nem jár egyenes úton. *Ez az ember valamiben sántikál, nem jó dologban sántikál, hazugságban sántikál.* Ezen ige kicsinyző értelemmel is bír, melyet a középképző *i* hangzója képez, mint a *sandikál, kandikál, szuny-dikál* rokon képzésű igékben. V. ö. SANDIKÁL.

SÁNTIKÁLÁS, (sán-t-ig-ál-ás) fn. tt. *sántikálás-t*, tb. — ok, harm. szr. — a. Egy kevéssé biczegő járás, lépdelés. Átv. hamis úton járás, csalásra számított működés. V. ö. SÁNTIKÁL.

SÁNTÍT, (sán-t-a-it) áth. és önh. m. *sántít-ott*, par. — s, htn. — ni v. — ani. 1) Sántítva tesz. *A patkolatlan lovat megsántítja a köves út.* 2) Önhatólag am. sántál, azaz, sántán lép, biczeg. *Nem mindenkor igaz, hogy sántít a sereghajtó.* (Km.). *A lány körmű ló hamar sántít.* V. ö. SÁNTA.

SÁNTÍTÁS, **SÁNTITÁS**, (sán-t-a-it-ás) fn. tt. *sántítás-t*, tb. — ok, harm. szr. — a. 1) Sántítva tevés. *Megsántítás.* 2) Sántán lépés, biczegés, sántálás.

SÁNTOS, (1), fn. tt. *sántos-t*, tb. — ok. A szé-kelyeknél am. csengetyű v. öntött pergő.

SÁNTOS, (2), falu Somogy m.; helyr. *Sántos-ra*, — on, — róll.

SÁNTÚL, (sán-t-a-úl) önh. m. *sántúl-t*. Sántítva lesz. *A jó csödör vagy megvakul, vagy megsántul.* (Km.). *Fejét üsd, hogy meg ne sántuljon.* (Km.).

SÁNTULÁS, **SÁNTULÁS**, (sán-t-a-úl-ás) fn. tt. *sántulás-t*, tb. — ok, harm. szr. — a. Hibás, vagy kóros állapotba jutás, midőn az ember vagy más állat lába sántítva lesz.

SANY, elvont gyöke *sanyad, sanyar, sanyarú, sanyarít, sanyarkodik, sanyarodik* szóknak, s ezek származékaiknak. Rokona azon vékonyhangu *seny*, melyből *senyv, senyved* stb., származtak, továbbá: *sin* v. *siny*, melyből *sinlödik* stb. ered, melyek mind szenvedő, testet fogyasztó állapotra vonatkoznak. Alapfogalomban egyeznek vele a fájdalmas indulat-szók *saj, haj, jaj*. V. ö. SAJNAL.

SANYAD, (sany-ad) önh. m. *sanyad-tam*, — tál, — ott v. — t. L. SENYVED, SATNYÚL.

SANYAR, (1), (sany-ar) fn. tt. *sanyar-t*, tb. — ok, harm. szr. — a v. — ja. Minden baj, szenvedés, különösen testet gyöttrő lassu kin, mely az életerőt fogyasztja, emésztí. Alakjára nézve hasonló a *szomor, keser, szigor* szókhöz, melyek szintén vagy testi vagy lelki gyöttelemele vonatkoznak, és több másokhoz.

SANYAR, (2), (sany-ar) áth. m. *sanyar-t*. A testet vagy lelket némely bajok, fájdalmas, kinok, szenvedések által gyöttri, emésztí. Máskép: *sanyarít*. *Gyakori betegségek sanyarják őt.* Mondják növények-ről is. *A hideg tavaszi éjék megsanyarják a vetéseket, a fák virágait.* Azon szók egyike, melyek igék és nevek egyszersmind, milyenek: *zavar, csavar, sodor, kanyar, zár, les, nyom* stb.

SANYARÁS, (sany-ar-ás) fn. tt. *sanyarás-t*, tb. —ok, harm. sz. —a. Gyöttrés, emésztés, csigázás. V. ö. SANYAR, áth.

SANYARGÁS, (sany-ar-og-ás) fn. tt. *sanyargás-t*, tb. —ok, harm. szr. —a. A testnek, vagy léleknek némi lassú, és tartós szenvedések, kinok miatti gyöttrődése, erejének fogyása. V. ö. SANYAROG.

SANYARGAT, (sany-ar-og-at) gyak. áth. m. *sanyargat-tam*, —tál, —ott, par. *sanyargass*. Folyvást, vagy gyakran sanyar, kinez, gyötör. *Testét büjtöléssel, virrasztással, ostorozással sanyargatja. Nagy teherhordással, koplaltatással sanyargatni a barmot.* V. ö. SANYAR.

SANYARGATÁS, (sany-ar-og-at-ás) fn. tt. *sanyargatás-t*, tb. —ok, harm. szr. —a. Cselekvés, mely által valakit v. valamit sanyargatnak, továbbá ezen cselekvés által okozott szenvedés, gyötrellem, kin. *Testi sanyargatások. A sok sanyargatás időnek előtte megélte őt.* V. ö. SANYARGAT.

SANYARGATOTT, (sany-ar-og-at-ott) mn. tt. *sanyargatott-at*. Akit v. amit sanyargattak; gyöttrött, kinezott. *Sőtét börtönben sanyargatott rabok.*

SANYARÍT, (sany-ar-ít) áth. m. *sanyarít-ott*, par. —s, htn. —ni v. —ani. Sanyarú állapotba helyez, azaz, gyötör, kinez, szenvedtet. *Valakinek életét sanyarítani.* Növényekre vonatkozólag, fonnyadóvá, hervadóvá tesz. V. ö. SANYAR, SANYARÚ.

SANYARÍTÁS, SANYARITÁS, (sany-ar-ít-ás) fn. tt. *sanyarítás-t*, tb. —ok, harm. szr. —a. Cselekvés, mely által valaki v. valami sanyarú állapotúvá tétetik, kineztatik, gyötörtetik, stb. V. ö. SANYARÚ.

SANYARKODÁS, (sany-ar-kod-ás) fn. I. SANYARGÁS.

SANYARKODIK, (sany-ar-kod-ik) k. m. *sanyarkod-tam*, —tál, —ott. L. SANYAROG.

SANYARODÁS, (sany-ar-od-ás) fn. tt. *sanyarodás-t*, tb. —ok, harm. szr. —a. Szenvedő állapot, midőn az állati vagy növényi test sanyarodik.

SANYARODIK, (sany-ar-od-ik) k. m. *sanyarod-tam*, —tál, —ott. Kinezás, szenvedés, gyötrellem, táphiány stb. miatt teste, életereje fogyatkozik, szenved. *Sanyarodik a nehéz munkával terhelt, és rosszul táplált ember. Sanyarodik a sovány földi, vagy hidegvette növény.*

SANYARODOTT, (sany-ar-od-ott) mn. tt. *sanyarodott-at*. Kit v. mit a szenvedések, kinok, gyötrelmek nyomorúvá, sinlődvé tettek. *Sanyarodott betegek, szegények, rabok.* V. ö. SANYARODIK.

SANYAROG, (sany-ar-og) gyak. önh. m. *sanyarog-tam*, —tál, *sanyargott*. Szenvedések, gyötrelmek között sinlődik, tengődik, nyomorúan, búsan folytatja életét. *Sanyarog a beteges, a szegény éhezőkoldus. E sovány földben csak sanyarognak a növények.* V. ö. SANYAR.

SANYARÚ, (sany-ar-ú) mn. tt. *sanyarú-t*, v. —at, tb. —k v. —ak. 1) Sanyarral, azaz, kinokkal, szenvedésekkel, gyötrelmekkel járó; szomorú, keserves. *Sanyarú élet; sanyarú büjtölés; sanyarú beteg-*

ség, rabság, börtön. 2) Emberről szólva, aki szigorúsága, keménysége által másokat sanyar, gyötör, kinez, azaz, *sanyaró. Sanyarú apa, nevelő, börtönőr.* — Képzésre hasonlók hozzá: *nyomorú, szomorú, szigorú, domború, keserű stb.*

SANYARÚAN, (sany-ar-ú-an) ih. Kinok, szenvedések, gyötrelmek között; sinlődve; szomorúan, keservesen; szigorúan. *A rabokat sanyarúan tartani. Sanyarúan élni. Sanyarúan nevelni a gyermekeket.* V. ö. SANYARÚ.

SANYARÚN, I. SANYARÚAN.

SANYARÚSÁG, SANYARUSÁG, (sany-ar-úság) fn. tt. *sanyarúság-ot*. 1) Sanyarú, azaz, szenvedő, kinos, gyötrelmes, sinlődő állapot, vagy tulajdonság. *A beteg embernek, a rabnak sanyarúsága. A büjt sanyarúságot enyhíteni.* 2) Szigorúság, mások iránti keménység. *Atyai, nevelői sanyarúság.* V. ö. SANYARÚ.

SANYAVÉSZ, SÁNYAVÉSZ, máskép: *senyevész, csenevész.* I. CSENEVÉSZ.

SÁP, (1), hangszó, mely különösen a récze tompa kiáltását utánozza, honnan *sápog, sápodás, sápagó* származékok, hangváltozattal: *háp, hápodás, hápagó*, továbbá: *sápekodik, sápolódik* eredtek. Innen alkalmazott értelemben jelent oly emberi hangot, mely szomorú, panaszos indulatból fakad, s midőn az ajkak idomtalanul, mint a récze lapátjai nyiladoznak szét, és csapódnak össze, mit a kényes, nyafiga gyermekeken leginkább észrevehetni. Egyezik vele *sop* gyök is *sopánkodik* szóban.

SÁP, (2), elvont gyök, melyből *sápad, sápaszt* erednek. Eredeti jelentésére nézve I. SÁPAD.

SÁP, (3), faluk Pozson, Szabolcs, Abauj m.; puszták Borsod, Heves, Nógrád m.; ALSÓ—, FELSŐ—, faluk Nógrád m.; NAGY—, SÁRI—, Esztergam m.; TÁPJÓ—, Pest m.; ÓRI—, pusztá Esztergam m.; helyr. *Sáp-ra*, —on, —ról.

SÁP, (4), fn. I. SÁF.

SÁPAD, (sáp-ad) önh. m. *sápad-t*. 1) Sándor I. értelmezése szerint am. soványodik, különösen orezái beesnek. 2) Az arcg színe a betegség, vagy kicsapongó életmód, vagy ijedés, félelem, belszorogás miatt halványná lesz. *Arca mind inkább sápad. Ijedtében elsápadt.* A mai szokás ez utóbbi értelemben használja.

Első jelentésénél fogva rokon a *csappan, csappad* igékhez, pl. *csappan* a ló, vagy más állat, midőn soványodik, vagy éhség miatt vékonyai beesnek. Ha ezt az emberre alkalmazzuk, ennek arca is megcsappan midőn soványná lesz; mivel pedig a soványodás, sorvadás rendszeren halványsárga színnel párosul, innen származott a *sápad* igének másod pont alatti jelentése is. Ily viszony van a *hal* és *halvány* között, mert halvány nem csak a halott, hanem az élő is, kinek színe a halottéhoz hasonló. Egyébiránt hangokban és alapfogalomban hasonlít hozzá a latin *tabet, tabescit*. Továbbá pedig előfordul a zendben *szpaéta* 'fehér' és 'sápadt' értelemben, mely szanszkritul: *szvid*, perzsául: *szpid*.

SÁPADÁS, (sáp-ad-ás) fn. tt. *sápadás-t*, tb. —ok, harm. szr. —a. 1) A soványodó arcznak csapant állapota, beesése. 2) Elhalaványulás.

SÁPADOZ, (sáp-ad-oz) gyak. önh. m. *sápadoztam*, —tál, —ott, par. —z. Gyakran, vagy folytonosan sápad; hűledez. *Ijedtében sápadoz*. V. ö. SÁPAD.

SÁPADOZÁS, (sáp-ad-oz-ás) fn. tt. *sápadozás-t*, tb. —ok, harm. szr. —a. Gyakori, vagy folytonos sápadás. V. ö. SÁPADÁS.

SÁPADSÁG, (sáp-ad-ság) fn. tt. *sápadság-ot*. Sápadó, vagy sápadt állapot, vagy tulajdonság; halványság; a beesett arcznak soványsága. *A hosszas betegséget sápadság követi. Sápadsága gyaníttatja, hogy igen megijedt. Különösen oly leányok sajátságú halványsága, kik a havi tisztulás hiányában vagy rendtelenségben (sápkórban) szenvednek.*

SÁPADT, (sáp-ad-t) mn. tt. *sápadt-at*. Beesett, elsaványodott arczu; halványsárga színű. *Sápadt aszkóros ember. Sápadt korhely. Sápadt leány*. V. ö. SÁPAD.

SÁPADTAN, (sáp-ad-t-an) ih. Sápadt színben vagy állapotban.

SÁPADTSÁG, (sáp-ad-t-ság) l. SÁPADSÁG.

SÁPASZT, (sáp-asz-t) áth. m. *sápaszt-ott*, par. *sápaszsz*, htn. —ni v. —ani. Sápadóvá tesz; soványít; halványít. *Az aszkór sápasztja az arcot. A kaczer indulatok elsápasztják az emberi szint. (Szabó D.). A nagy ijedség elsápasztotta őt. Epe sápasztotta ember.*

SÁPASZTÁS, (sáp-asz-t-ás) fn. tt. *sápasztás-t*, tb. —ok, harm. szr. —a. Hatás, mely által a test, és annak színe sápadttá leszen.

SÁPATAG, (sáp-ad-ag) mn. tt. *sápatag-ot*. Sápadni szokott; sápadozó.

SÁPÉKODÁS, (sáp-é-kod-ás) l. SÁPOLÓDÁS.

SÁPÉKODIK, (sáp-é-kod-ik) k. m. *sápékod-tam*, —tál, —ott. l. SÁPOLÓDIK.

SÁPÍT, (sáp-ít) önh. m. *sápit-ott*, par. —s, htn. —ni v. —ani. Sápogó récze módjára panaszkodik, sopánkodik. Gúnyos szó, valamint az egy értelmű *sápol*, *sápolódik*, *sápitoz*. Midőn soványodásra, vagy halvány színre vonatkozik, átható erővel bír, s am. sápaszt.

SÁPÍTÁS, **SÁPÍTÁS**, (sáp-ít-ás) fn. tt. *sápitás-t*, tb. —ok, harm. szr. —a. Eltorzított arczczal, ajakkal és csúnya hanggal szóló sopánkodás. V. ö. SÁP, hangszó.

SÁPÍTOZ, **SÁPÍTOZ**, (sáp-ít-oz) gyak. önh. m. *sápitoztam*, —tál, —ott, par. —z. Folyvást, vagy gyakran sápit, sopánkodik *Hallgass már, ne sápitozz*. V. ö. SÁPÍT.

SÁPÍTOZÁS, **SÁPÍTOZÁS**, (sáp-ít-oz-ás) fn. tt. *sápitózás-t*, tb. —ok, harm. szr. —a. Gyakori, vagy folytonos sápitás.

SAPKA v. **SIPKA**, (csup-ka?) fn. tt. *sapkát*. Különféle kelméből, és alakra szabható kisebbféle főveg; pongyolább nemű fejrevaló, mint a kalap, süveg, kalpag. *Házi sapka; tapló sapka; úti sapka;*

papsapka; katonasapka; diáksapka; nyári, téli sapka; báránnyőr sapka. Sapkán cserél süveget. (Km.). Más-kép: sipka, sipak, mint kupka, kupak. Gyöngyösinél: csapka.

„Hosszú tűzött zubon ruhájok ezeknek, Bársony patyolatos csapkája fejkének.“

Molnár A. értelmezése szerint, török fővegecske. Egyezik vele a sajátságos szabásu lengyel *czapka*, miként a dsidások fővegét nevezik. Török nyelven *sapka* am. a francia *chapeau* (caput-ból?) s kalapot jelent. A pehlvi nyelvben *sopka* am. fedél (Decke. Beregszászi).

SAPKACSINÁLÓ, (sapka-csináló) ösz. fn. Mes-terember, ki különösen sapkák varrásával foglalkodik. A törökben *sapkási* am. kalapos.

SAPKÁS, (1), (sapka-as) mn. tt. *sapkás-t*, v. —at, tb. —ak. Ki sapkát visel, kinek sapkája van. *Sapkás fiú, diák. Sapkás nők.*

SAPKÁS, (2), (sapka-as) fn. tt. *sapkás-t*, tb. —ok. l. SÁPKACSINÁLÓ.

SÁPKÓR, (sáp-kór) ösz. fn. Nők, különösen serdülő leányok betegsége, midőn rendetlen havi tisztulásban, vagy ennek hiányában szenvednek. (Chlorosis).

SÁPKÓROS, (sáp-kóros) ösz. mn. Sápukórban szenvedő. V. ö. SÁPKÓR.

SÁPÓDIK, (sáp-é-od-ik) k. m. *sápód-tam*, —tál, —ott. l. SÁPOLÓDIK.

SÁPOG, (sáp-og) önh. m. *sápag-tam*, —tál, —ott. Mondjuk réczéről, midőn lapátszerű csőré, tátogatva *sáp sáp* hangon szól; hangváltozattal: *hápag*. Átv. gúnyos ért. récze módjára tátongva sopánkodik, panaszkodik.

SÁPOGÁS, (sáp-og-ás) fn. tt. *sápagás-t*, tb. —ok, harm. szr. —a. A réczének szólása, midőn sápag. Átv. gúnyos ért. tátongó szájjal sopánkodás, v. beszélés; máskép: *hápagás*.

SÁPOL, (sáp-ol) önh. m. *sápol-t*. l. SÁPOG.

SÁPOLÓDÁS, (sáp-ol-ó-od-ás) fn. tt. *sápolódás-t*, tb. —ok, harm. szr. —a. Keserves panaszkodás, sopánkodás.

SÁPOLÓDIK, (sáp-ol-ó-od-ik) k. m. *sápolód-tam*, —tál, —ott. Keservesen panaszkodik, sopánkodik, hogy másokat könyörületre, segedelemre indítson. Máskép: *sápéksodik, sápodik*.

SÁPPAD; **SÁPPASZT**, l. SÁPAD; SÁPASZT.

SAR, (1), elvont gyök, melyből *sarab, sarabol, saraboló, sarj* (acies), *sarjaz, sarol, sarló*, mind metszésre vonatkozó származékok erednek. E gyökben alaphang azon *r*, mely a nyelvekben általában metszést, metszöt, vagy metszettet is jelentő származékok anyja. V. ö. R, gyökhangot. Rokonai nyelvünkben még *tar*, honnan *tarol, tarló, csor*, melyből *csoroszol, csoroszla, dor*, melyből *doroszol, doroszló* eredtek. Előtét nélkül egyeznek vele az *irt, ort, arat* igék *ir, or, ar* gyökei, továbbá alaphangban, és értelemben rokonai a

görög *σάρη* (sarló), latin *sarrío, sarculum*, mongol *ír* (valamely metsző eszköznek éle), *íra-khu* (metsz-eni, vág-ni, barázdol-ni).

SÁR, (2), elvont gyök, melyből növést, kinövést, fölfelé emelkedést jelentő származékok eredtek, milyenek, *sarj* (surculus), *sarjad*, *sarjadzik*, *sarang*, *sarangoz*, *sarjú*. Rokon hozzá a vékonyhangu *ser*, melyből *sereng* (sarju), *serdül*, *serked*, *serken*, *serény*, *serte* (szőr) származtak; valamint *cser*, *cserje* is. Hajdan a *sar* az állati lábnek szárát is jelenthette (a persában *sal* am. femur hominis et aliorum animalium), melyből lett *sark* a sarnak kinövése, mint a *faré fark*; továbbá *saru*, oly lábbeli, melynek szára van, mely a lábszárt befödi. Innen *sarmalódni* am. valakinek sarkában járni, kéroleg alkalmatlankodni.

SÁR, (1), fn. tt. *sár-t*, v. *sara-t*, tb. *sarak*, harm. sz. raggal *sara*; általán a személyragokkal: *saram*, *sarad*, *sarunk*, *sarotok*, *saruk*. 1) Valamely nedv, vagy víz által többé-kevésbé meglágyított, higgá tett föld, kivált ha azt a járók lábai, a szeke-
rek stb., föltiporják. *Utcázónak, utakon levő sár. Löttyés, ragadós, szivós sár. Sárt tiporni. Sárban járni. Térdig érő sár. Tengely hajtja a sárt.*

„Nem úgy van most, mint azelőtt,
Sár van a mi házunk előtt.“

„A bojtárom vizen, sáron,
Magam a paplanos ágyon.“

„Sárga csizmás Miska
Sárban jár.“

(Népdalok.)

2) Bizonyos célra sárrá hígított föld. *Tapasznak, vályognak való sár. Edénynek, pipának való agyagsár. Falat, házat építeni való sár. Nehéz mint a sár.* 3) Átv. ért. kivált összetételeknél sárhoz hasonló sűrű folyadék. *Epesár, bélsár, sárvíz.* Ide tartozik a *sárlík* ige gyöke, mely másképp *folyat*, azaz, a kancza vagy ténemzési ösztönkor híg nyálkát folytat.

A sár somogyi tájkiejtéssel *csér*, honnan e somogyias mondat: *a kerek höröppöl a csérba*, azaz, sülyedez, lemerül a sárba. Ugyanezt jelenti az országos divatu *cser*, minthogy átv. ért. *cserben maradni*, v. *cserben hagyni valakit* am. sárban maradni, sárban hagyni, azaz, bajban; hasonló: *sárba vinni valakit* = bajba keverni; „A kegyelmed confoederatusi is . . . im bévítették a sárba kegyelmedet.“ (Gr. Eszterházy Miklós nádor Rákóczy Györgyhöz); miknek ellentéte: *megállani a sarat*, azaz a bajjal, vésszel szembezállni, megvíni; *kihúzni valakit a sárból* am. kiszabadítani a bajból. Ezeknél fogva legvalószínűbb, hogy a *sár* egy jelentésű azon *csor* gyökkel, mely folyásra, hígságra vonatkozik, és származékai, *csorog*, *csorgat*, *csordul*, *csordít*. Hogy a *sár* eredetileg rövid volt, mutatják a *sarat*, és *sarak* ragozott esetek. Továbbá, a *cser*, *csor* és *sar* szókban a hangzók épen úgy váltakoznak, mint ezekben: *csorba cserba*; *berena borona barona*; *beretva bototva, gyertya gyortya* stb. Csagataj nyelven Vám-

béry Á. szerint *csar* am. sár, piszok; továbbá *csarkin*, törökül: *csirkín* am. piszkos, csúnya; a persában *khar* és *khara* (sedimentum, coenum); a szanszkritban *szaram*, *szarasz* am. víz, *szarit* am. folyó. Végül, a magyar *sár* és *hígság* (csor) fogalmai között oly viszony létezik, mint a latin *luo* és *lutum* (terra diluta) között. Ugyanezt állítja Adelung a német *Koth*-ról is, mely jelent *sárt* is, *szart* is; és e két szó a magyarban is mind hangra, mint értelemre rokon.

SÁR, (2), elavult mn. mely még ma több öszvetetett szókban előfordúl, és sárgát jelent, milyenek: *sárarany*, *sárkerép*, *sárlór*, *sárfűz*, *sárfehér*, *sártlók*, továbbá a *sármány*, *sármáló* v. — *málu*, *sármálókó* stb. madárnevekben. A Góry codexben is eléjön így egyszerűen, 'sárga' jelentéssel: „És az ő fején alácsignek és fignek vala számtalan szörnyű sár gyíkok.“

Mivelhogy a színek, mint elvont fogalmak, általán bizonyos határozott színű tárgyaktól kölcsönözték neveiket: ennél fogva azon szín nevét is, melyet régebben *sár*-nak hívtak, és ma *sárgá*-nak hívunk, okszerűen oly rokon hangu szóban kell keresnünk, mely határozott sárga színű tárgyat jelent. Erre nézve kétféleképp vélekedhetünk, hogy vagy a fakó színű agyagból, homokból lett *sár* színét vették nyelvalkotó őseink alapul, ily viszonyra emlékeztet a latin *lutum*, és *luteus color* is; vagy pedig *sár* azon *szár* gyökkel egy, melyből *szárad*, *száraz* eredtek, t. i. az elérettség miatt kiszáradt fű, mező, növények levelei rendesen fakósárga színt öltenek; miszerint *sár sárga* annyit tenne, mint a csangós kiejtésű *szár, szárga*, azaz, a száradt, aszott fűhöz, gyephez hasonló színű. — Mongolul *sira* am. sárga; továbbá gyomorsav, gyomorbeli tisztatlanság. V. ö. SÁRGA.

SÁR, (3), I. SÁRPECSÉNYE.

SÁR, (4), falu Heves m. pusztja Pest m.; FEKETE—, Somogy m.; helyr. *Sár-ra*, —on, —ról.

SARA, elvont, vagyis inkább elavult törzsök, melyből *sarab*, *sarabol* eredtek. Gyöke a metsző élt jelentő *sar*, melyből lett *sara*, metsző eszköz, (mint *kasza*), ebből *sarab* (mint *kaszab*), végre, *sarabol* (mint *kaszabol*). Rokon vele a magashangu *sér*, *sérv*. V. ö. SAR, (1).

SÁRA, (1), női kn. tt. *Sárát*. Ó testamentomi héber név. *Sára, Ábrahám felesége*. Eredetileg a héberben שָׂרָה (szára) am. femina princeps et nobilis. Kicsinyítve: *Sári, Sárka*.

SÁRA, (2), falu Zemplén m.; helyr. *Sára-ra*, —n, —ról.

SARAB, elavult fn. tt. *sarab-ot*. Földet, illetőleg gazt, gyomot nyeseő éles eszköz. Képeztetésre hasonló hozzá a szintén metsző eszközt, tulajdonképp fegyvert jelentő *kaszab*. Gyökben hasonló a latin *sarculum* is.

SARABOL, (sar-ab-ol) áth. m. *sarabol-t*. Sarab nevű eszközzel nyese, irt; különösen a rögös földet, utat simára egyengeti, a gazt, füvet kiirtja. Hasonló hozzá a fegyvernemű éles eszközzel metszést, irtást, darabolást jelentő *kaszabol*.

SARABOLÓ, (sar-ab-ol-ó) mn. és fn. tt. *saraboló-t*. 1) Aki sarabol, vagy amivel sarabolnak. *Saraboló kertész, saraboló vas*. 2) Azon eszköz neve, melyet szabatosan sarabnak kellene neveznünk, t. i. a *sarab* és *saraboló* oly viszonyban állanak egymással, mint a *kaszab* és *kaszaboló*.

SÁRAD, ALSÓ—, FELSŐ—, faluk Ugocsa m.; helyr. *Sárad-ra*, —on, —ról.

SARAGLYA, I. SAROGLYA.

SARAL, (sar-al) áth. és önh. Sárt csinál. Különösen mondják hajóról, midőn a víz fenekét horzsolja, felkavarja.

SARAMONTA, fn. tt. *saramontá-t*. Baranyában am. venyige. Valószínűleg a latin *sarmentum*-ból ment át a népnyelvbe, jöllehet a *sar* gyök és *sary* törzs nyelvünkben is rokon jelentésűek.

SARAMPÓ, I. SOROMPÓ.

SARANCSÉR, I. SARANSÉR.

SÁRÁND, BAGÓ—, falu Bihar m.; helyr. *Sáránd-ra*, —on, —ról.

SARANG, (sar-ang) fn. tt. *sarang-ot*, harm. szr. —ja. Általán, növényi sarjadék, kihajtás, különösen a fa törzséből. Székelyeknél divatos szó. Máskép: *sarjang*. V. ö. SAR, (2), SARJÚ, és SERENG. Nagy-Bánya vidékén ölekre rakott fa; talán *sor*, vagy *dorong*.

SARANGOS, (sar-ang-os) mn. tt. *sarangos-t* v. —at, tb. —ak. Hajtásos, sarjas, pl. a fa törzse.

SARANGOZ, (sar-ang-oz) önh. m. *sarangoz-tam*, —tál, —ott, par. —z. Használtatik ikesen is: *sarangozik*. A levágott, lemetélt növénynek töve, törzse újra kihajt, csemétét hoz. *Sarangoznak a lebotolt fűzek, a kivágott cserfák, a lekaszált rétek*.

SARANGQZÁS, (sar-ang-oz-ás) fn. tt. *sarangozás-t*, tb. —ok, harm. szr. —a. Újanti sarjadzás. V. ö. SARANGOZ.

SARANGOZIK, (sar-ang-oz-ik) k. m. *sarangoz-tam*, —tál, —ott. L. SARANGOZ.

SARANSÉR, puszta Győr m.; helyr. *Saransérré*, —én, —ról.

SARAPHÁZA, erdélyi falu Torda m.; helyr. —háza-ra, —n, —ról.

SÁRARANY, (sár-arany) ösz. fn. Molnár A. latinozása szerint, aurum fulvum. Értetik alatta az egy darabban termett legfinomabb arany, alkalmasint a legtisztább sárga színtől, különböztetésül az érczes ásványokból tűz által kiolvasztott, vagy iszapos fővenyéből kimosott aranytól. Előfordul már a Szent László királyról szóló énekben is (a XV. századból):

„Olaj származik szent koporsódból,
Tetemed foglalták a szép sáraranyból.“

SARASZ, I. SZÁRAZD.

SÁRATLAN, SARATLAN, (sár-atlan) mn. tt. *sáratlan-t*, tb. —ok. Amin sár nincs, sártól tisztá. *Sáratlan utcák, utak*.

SARAVOLA, I. SZÁRAFALVA.

SARBÓ, falu Sáros m.; helyr. *Sarbó-ra*, —n, —ról.

SÁRBOGÁRD, falu Fehér m.; helyr. —*Bogárd-ra*, —on, —ról.

SÁRCSA, (sár-csa) fn. tt. *sárcsá-t*. Vizityúkfaj, nagyságra a fogolyhoz hasonló; tollai feketék; csőrén mintegy mogyorónyi fehér folt látszik. A vándormadarak közé tartozik. (*Fulica atra*). Máskép: *sárcsa*. Első nevének fogva azt lehetne gyanítani, hogy nevét a sártól vette, mivel a mocsáros, sáros, iszapos vizekben szeret lakni; de valószínűbb, hogy *sárcsa* az eredeti, s gyöke a kopaszt jelentő *sár*, mint hogy a csőre tövén levő fehér folt úgy látszik a többi fekete szín között, mintha kopasz volna. Németül ezen fehér folt miatt *Bläsz*, *Blässze*, *Bläszchen*, *Bläszhuhn* a neve. Hogy magyar nevét a kopaszágának látszó fehér folttól kapta, azon körülményből is gyanítható, mert a fehér foltos homlokú fekete lovat némely vidékeken *sárcsának* nevezik.

SÁRCSATORNA, (sár-csatorna) ösz. fn. Csatorna, melyen a sarat, különösen az árnyékszéki bélsárt elfolyatják; máskép: *pözcscsatorna*.

SARCZ, fn. tt. *sarcz-ot*, harm. szr. —a. Általán, rendkívül kierőszakolt adó, vagy váltásdíj, melyet az ellenség szokott vetni valamely városra, tartományra, stb. A hadi dúlásnak egyik neme. *Sarczot vetni a meghódított népre. Lefizetni a sarczot. A foglyokért sarczot kérni, venni*.

Harács szóval egyezik, mely *kharads* (adó neme) török szónak felel meg; másképen *rovás*, *megrovás*, mert megróni pl. a népet am. sarczot vetni rá, mint Heltai mondja Mátyás királyról, hogy többször megróta az országot.

SARCZAU, I. SZARKÓ.

SÁRCZI, mn. tt. *sárczi-t*, tb. —ak. A székleknyél am. vékony, sovány (mint az agár); talán *sárcsa* módosulata.

SÁRCZIPÓ, (sár-czipő) ösz. fn. Felső czipő, melyet sáros időben a lábbeli fölé szoknak húzni; máskép: *felczipő*.

SARCZOL, (sarcz-ol) áth. m. *sarczol-t*. Molnár A. szerint sarczot ígér, vagyis ad. Mai értelemben am. sarczfizetésre kényszerít, sarczot vet ki valakire. *Sarczolni a szegény népet*.

SARCZOLÁS, (sarcz-ol-ás) fn. tt. *sarczolás-t*, tb. —ok, harm. szr. —a. Erőszakolás, mely által valakit sarcznemű adófizetésre szorítanak.

SÁRD, falu és puszta Somogy m., erdélyi m. város A.-Fehér m., faluk Kolos és Küküllő m. és Maros székben; BELSŐ—, KÜLSŐ—, faluk Szala m.; helyr. *Sárd-ra*, —on, —ról.

SÁRDA, (sár-da) fn. tt. *sárdá-t*. Növénynek az egyfalkások seregéből és sokhímescsk rendjéből, különösen ennek *selyem sárda* nevű faja, melynek szép sárga virága van, máskép köz néven: *sárda málva*, (*Sida Abutilon*. Gönczy Pálnál újabb rendszer után a latin *abutylon* nemi név).

SARDÓ, fn. tt. *sardó-t*. Legények játéka. A farsangnak két utolsó hetében, vasárnap és csütörtökön esti órákban minden háznak ablaka alatt, hol

t. i. megengedik, énekszóval jelen meg. Mit ilyen alkalommal az éneklők ajándékban kapnak, a farsangi három végső napon tartandó mulatságra fordítják. Alsó Nyitravölgyben Pográny vidékén divatos szokás. (Drnovszky Ferencz).

SÁRDOS, csárda Sopron m.; helyr. *Sárdos-on*, —*ra*, —*ről*.

SÁRDOS-ÉR, telek Csongrád m.; helyr. *Sárdos-ér-re*, —*en*, —*ről*.

SÁRDOS-MAJOR, major (Egyed mváros mellett) Sopron m.; helyr. —*major-ba*, —*ban*, —*ból*.

SÁREDÉNY, (sár edény) ösz. fn. Közönséges gerencséragyagból készített cserépedény, pl. fazék, tál, lábas, stb.

SÁRETT, mn. tt. *sárett-et*. Baranyában am. sárga, székelyesen : *sárig*.

SÁRFAL, (sár fal) ösz. fn. Polyvával, és hígított agyaggal vagy marhaganéjjal is egy tömeggé gyúrt, taposott sárból való fal, melyet némi hasonlatnál fogva tréfásan *fecskéfészek*-nek is hívnak. A fa és kő hiányában szenvedő lapályos vidékeken építenek ily falakat, illetőleg házakat.

SÁRFALVA, erd. faluk Hunyad m. és Kézdi székben; helyr. —*falvá-ra*, —*n*, —*ről*.

SÁRFAZÉK, (sár-fazék) ösz. fn. Közönséges agyagsárból korongolt és égetett fazék. *Sárfazékre sárfedő*. (Km.).

SÁRFEHÉR, (sár-fehér) ösz. mn. és fn. Szőlőfaj neve, melynek szemei sárgás fehérek és igen édes levüek.

SÁRFEŐ, (olvasd : *Sárfő*) falu Pozson m.; helyr. *Sárfő-re*, —*n*, —*ről*.

SÁRFÉSZÉK, (sár-fészék) ösz. fn. Gúnyosan szólva oly hely, illetőleg város, falu, utca, stb. mely mindig sáros, vagy melyben minden esőre megjön a sár, s mintegy megfészkei magát.

SÁRFIA, (máskép : NYITRA-SÁRFŐ), falu Nyitra m.; helyr. *Sárfia-n*, —*ra*, —*ről*.

SÁRFI MIZDÓ, falu Vas m.; helyr. —*Mizdó-ra*, —*n*, —*ről*.

SÁRFŐ, 1) I. SÁRFEŐ. 2) NYITRA-SÁRFŐ (máskép : *Sárfia*), falu Nyitra m.; helyr. *Sárfő-n*, —*re*, —*ről*.

SÁRFŰ, (sár-fű) ösz. fn. A fűtejek neme alá tartozó növényfaj. Van 1) *nagy sárfű*, szára sugár, ernyője négy águ, négy levélgalléros; levelei szálas láncsásak, ellenesek; gyümölcse szömölcsös, kipattanó; (Euphorbia lathyris). Máskép köz nyelven : *kerti sárfű*, *hasindító fű*. 2) *Kis sárfű*; ernyője 6—10 águ, ugyanannyi levellü gallérral, azután kétágu; kigalléri szívesek; levelei mind szálas-láncsásak, rendetlenek, nyeletlenek. (Euphorbia esula).

SÁRFŰMAG, (sár-fű-mag) ösz. fn. A nagy sárfűnek magva, mely érett korában kipattan. A köz nép némely vidéken, nevezetesen a Balaton mellékén, hashajtó szerül használja. V. ö. SÁRFŰ, 1).

SÁRFŰZ, (sár-fűz) ösz. fn. A fűzfák egyik faja; levelei láncsásak, kopaszak, alul fakók; nyelei sző-

röskék; barkái a levelekkel együtt nőnek; ágai sárgák, honnan a neve. (Salix vitellina.)

SÁRGA, (sár-og-a) mn. tt. *sárgá-t*. A fő színek közül azon világos szín, mely a prismában a fény sugarak megtörésekor a vörös és zöld szín között tünik elő. *Sárga szín, festék, föld. Sárga virágok, levelek. Sárga posztó, selyem, kendő. Sárga csizma. Sárga úveg mindent sárgának láttat.* (Km.).

„Sárga csikó, csengő rajta,
Galambomért megyek rajta.“
Népdal.

Különféle fokozatok, és árnyéklatok szerint oly szókkal tétetik öszve, melyek valami sárgát jelentenek, mint : *arany-sárga, bírsárga, kénsárga, viasz-sárga, szalmasárga, sáfránsárga* stb. Némi hasonlatnál fogva mondjuk olyasmiről, mi a test bőrét, különösen az arcot sárgává szokta tenni. *Sárga irígység, sárga epe, sárga kórság, sárga halál.* „Az arany idő is neki halott-sárga.“ Arany J. A székelyeknél : *sárog v. sárig*, a csangóknál : *szárig*. Baranyában *sárett*. A Bécsi codexben is székelyesen : *sárog*. „Királyné asszon leések és sárog színbe változván, megfáradván a fejét a szolgáló leányra hajtá.“ (Hester XV.).

E szónak gyöke *sár*, melyből lett az elavult ige *sárog*, s ebből a részesülő *sárogó, sároga*, öszve-rántva *sárga*, mint *var, varog*, (varr, varrog) *varga, nyúz, nyuzga, pozsgog pozsga, fireg fireg, ürög ürge*. Több más hasonló képzetetésű szókban a *g* átváltozik kemény *k-ra*, mint a színeket jelentő, *szőke, szürke, hóka, róka* szókban stb. Törökül : *szári*, szanszkritul : *gauró*, mongolul : *sira* (sárga) és *sirga* (fakósárga). Eredeti jelentésének elemzésére nézve I. SÁR, (2).

SÁRGAAGYAG, (sárga-agyag) ösz. fn. Agyag-nemű föld, melynek a vele egyesült idegen, kivált mész alkatrésznél fogva sárga színe van.

SÁRGABARNA, (sárga-barna) ösz. mn. Sárgával elegyes barna.

SÁRGACZUKOR, (sárga-czukor) ösz. fn. Kiégetett vagy felolvasztott és ismét megjegezesedett czukor, mely ez által sárga színt kap.

SÁRGADINNYE, (sárga-dinnye) ösz. fn. Az ugorkák neméhez számított növényfaj, illetőleg ennek terménye, melynek vagy húsa vagy színe vagy mind a kettő is érett korában rendszerént sárga vagy legalább sárgás szokott lenni. Egyébiránt mind hétéjára mind alakjára, mind húsának ízére és színére is nézve számtalan alfajokra és fajtákra oszlik. (Cucumis melo.)

SÁRGAFAKÓ, (sárga-fakó) ösz. mn. Sárgálló fakó színű. V. ö. FAKÓ.

SÁRGAFEJÉR v. —**FEHÉR**, (sárga-fejér) ösz. mn. Sárgával elegyes fejér.

SÁRGAFELFOLYÓ v. —**FELFUTÓ**, (sárga-fel-folyó v. —*fel-futó*) ösz. fn. L. SARKANTYÚKA.

SÁRGAFÖLD, (sárga-föld) ösz. fn. Érczesföld, melynek színe sárga. (Ocher v. Oker).

SÁRGAGOMBA, (sárga-gomba) ösz. fn. Gombafaj, melynek kalapja s lemezei sáfrányszínűek; húsa fejér. (*Agaricus ictericus*).

SÁRGAIBOLYA, (sárga-ibolya) lásd **SÁRGA-VIOLA**.

SÁRGAKÓR, (sárga-kór) ösz. fn. 1) Embereket megszálló kór, melytől a test bőre az előlött epe miatt sárga színűvé lesz. Köz nyelven: *sárgaság*. (*Icterus*). 2) Lovak, és szarvasmarhák betegsége, midőn szemek fehére, továbbá ajkaik, és ínyeik megsárgulnak.

SÁRGAKÓROS, (sárga-kóros) ösz. mn. Aki vagy ami sárgakórban szenved. *Sárgakóros ember, ló, szarvasmarha*.

SÁRGALÁZ, (sárga-láz) ösz. fn. Veszedelmes és a körülményekhez képest ragadós láz faja, mely a beteg bőrét sárga színnel vonja be. Leginkább forró, nedves, és rothadt anyagokkal telt légköri égályban, hol a földnek a tenger színe fölött csak kevés emelkedése van, szokott uralkodni, különösen Nyugat-Indiában és Közép-Amérika tengerparti vidékein; de ahonnan már Észak-Amérika, Spanyol- s Olaszország kikötőibe is elharapódzott.

SÁRGÁLLIK, (sár-og-a-al-al-ik) k. m. *sárgállott*, htn. — *ani*. Sárga színben tűnik elé, sárgának látszik. *A sárgakóros ember szemei, bőre sárgállanak. Őszszel a hervadó levelek sárgállanak*. V. ö. **SÁRGA**.

SÁRGAMADÁRLILIAM, (sárga-madár-liliom) ösz. fn. L. **SÁRMA** alatt.

SÁRGAMUROK, (sárga-murok) ösz. fn. Köz ismeretű kerti tápnövény, melynek máskép *sárgarépa* a neve. V. ö. **MUROK**.

SÁRGAPEJ, (sárga-pej) ösz. fn. Oly lóról mondják, melynek szőre világos pejszínű, sörénye pedig és farka sárga.

SÁRGAPIROS, (sárga-piros) ösz. mn. Minek színe sárgával vegyített piros, vagyis részint sárga, részint piros, pl. oly ló, melynek szőre piros, serénye pedig és farka szőre sárga.

SÁRGARÉPA, l. **SÁRGAMUROK**.

SÁRGARÉZ, (sárga-réz) ösz. fn. Vörös rézből, és cinzből vegyített fém, melynek sárga színe van. V. ö. **RÉZ**.

SÁRGARÉZÁRU, (sárga-réz-áru) ösz. fn. A kereskedésben előfordulni szokott mű sárgarézből.

SÁRGARÉZÁRUS, (sárga-réz-árus) ösz. fn. Személy ki sárgaréz-mivekkel kereskedik.

SÁRGARÉZHÁMOR, (sárga-réz-hámor) ösz. fn. Hámor, vagyis kohó, melyben sárgarézet készítenek.

SÁRGARÉZHÚR, (sárga-réz-húr) ösz. fn. Húr, mely vékony szállá nyújtott sárgarézből áll.

SÁRGARÉZHUTA, (sárga-réz-huta) ösz. fn. Bányahuta, melyben az illető ásványokból a sárgarézrészeket olvasztás által elválasztják.

SÁRGARÉZMÍVES, (sárga-réz-míves) ösz. fn. Míves, ki különféle szereket, eszközöket, edényeket sárgarézből készít.

SÁRGARIGÓ, (sárga-rigó) ösz. fn. Rigófaj, melynek dereka sárga tollazatú, szárnyai pedig feke-

ték, de röptollainak némelyei halvány sárga hegyűek. (*Oriolus galbula*. L.). V. ö. **RIGÓ**.

SÁRGÁS, (sár-og-a-as) mn. tt. *sárgás-t v. — at*, tb. — *ak*. Ami nem egészen határozott sárga színű, csak többé-kevésbé hasonló hozzá, fakó; továbbá, sárga színnel vegyült. *Sárgás tollu madarak*.

SÁRGASÁG, (sár-og-a-ság) fn. tt. *sárgaság-ot*, harm. szr. — *a*. 1) Valaminek állapota, vagy tulajdonsága, melynél fogva sárga színben tűnik elé. *A disznótök sárgasága mutatja, hogy már megérett*. 2) L. **SÁRGAKÓR**.

SÁRGASÁRMA, (sárga-sárma) ösz. fn. Lásd **SÁRMA** alatt.

SÁRGASÍK, (sárga-sík) ösz. fn. Aranyszínű sík, melylyel ruhákat díszíteni, cziczomázni szoktak. *Sárga síkkal díszített szinpadi öltözék*. V. ö. **SÍK**, fn.

SÁRGASZILVA, (sárga-szilva) ösz. fn. A szilvának, mint gyümölcsnek, azon faja, mely érett állapotra jutván sárga vagy fehéressárga színű.

SÁRGATARKA, (sárga-tarka) ösz. mn. Mondják szövegről, melynek alapszíne sárga pettyekkel vagy kockákkal van vegyítve. *Sárgatarka kendő, szoknya*.

SÁRGATARNICS, (sárga-tarnics) ösz. fn. Növényfaj a tarnicsok (gentiana) neméből; virágai gyűrűsek; gyűrűi bogernyőszabású; bokréta többnyire ötmetszésűk, kerekdedek, sűrűn pettegetett sárgák; eszszéi burok szabású. (*Gentiana lutea*). Köz néven: *kesserű gyökér, encziána*.

SÁRGATÖK, (sárga-tök) ösz. fn. Az egylakiak seregébe és falkások rendébe tartozó tök (*cucurbita*) nemű növény egyik faja; máskép: *disznótök* (*cucurbita verrucosa*), kabakja fáshéju, nagy, sárga, szömölcsös; levelei mélyen ötkaréjosak, közép karéja tövön szűkebb.

SÁRGATÖLCSÉRES, (sárga-tölcséres) ösz. fn. L. **SARKANTYÚKA**.

SÁRGATYÚKTARÉ, (sárga-tyúk-taré) ösz. fn. A sárma nevű növény egyik fajának népies nevezete. L. **SÁRMA** alatt.

SÁRGA-VIOLA, (sárga-viola) ösz. fn. Máskép: *sárgaibolya, fajtlinkaibolya*, az *ibolya* (*cheiranthus*) növénynemhez tartozó faj; levelei láncsásak, hegyesek, kopaszak, keménykék; ágai szögletesek; szára eszerjésdő; virága rendszeren sárga, van sárgásvörös, és sárgásbarna színű is. (*Cheiranthus Cheiri*).

SÁRGA-VÖRÖS, (sárga-vörös) ösz. mn. Sárgával vegyített, vagy tarkázott vörös színű. *Sárgavörös szövet*.

SÁRGAZÖLD, (sárga-zöld) ösz. mn. Sárgába átjatszó zöld, milyen pl. a kis liba szőre, vagy a vizenyős lapályon termő némely füvek.

SÁRGAZÖLDGOMBA, (sárga-zöld-gomba) ösz. fn. Gombafaj, melynek kalapja domboru sárga, tönkje sárga, lemezei zöldek. (*Agaricus fascicularis*).

SÁRGÍT, **SÁRGIT**, (sár-og-a-it) áth. m. *sárgított*, par. — *s*, htn. — *ni v. — ani*. Sárgává tesz, sárgára fest valamit. *Dohányleveleket fülesztés által sár-*

gítani. Az őszi napok elsárgítják a fák leveleit. A sárgakór sárgítja a szemeket, a bőrt. V. ö. SÁRGA.

SÁRGÍTÁS, SÁRGITÁS, (sár-og-a-it-ás) fn. tt. sárgítás-t, tb. —ok, harm. szr. —a. Cselekvés, vagy hatás, mely által valami sárgává tétetik vagy válik.

SÁRGODÁS, SÁRGÓDÁS, (sár-og-od-ás vagy sár-ga-od-ás) fn. tt. sárgodás t, tb. —ok, harm. szr. —a. L. SÁRGULÁS.

SÁRGODIK, SÁRGÓDIK, (sár-og-od-ik v. sár-ga-od-ik) k. m. sárgod-tam, —tál, —ott. Sárga színbe öltözik. Ne nézd a bort, midőn sárgodik. (Káldi, Példb. 23 : 31.). „És mikoron a gabona megsárgódnék.” Pesti G. meséi (CXXVI.).

SÁRGOLYÓ, (sár-golyó) ősz. fn. 1) Sárból való golyó. 2) A lopvanószök seregébe tartozó haraszt-nem, melynek termése a gyökerek közt négy rekeszű, s gömbölyű tokoeskákban négyfelé nyfló. (Pilularia).

SÁRGÖRÖNGY, (sár-göröngy) ősz. fn. Sárból lett göröngy.

SÁRGÚL, SÁRGUL, (sár-og-a-úl) önh. m. sárgul-t. 1) Sárga színűvé alakul, sárga színt ölt. Sárgúlnak az élaszott mezők, a falevelek. Sárgúl az érő disznótök. 2) Sápád, halaványúl. Ijedtében egészen elsárgúlt. V. ö. SÁRGA.

SÁRGULÁS, SÁRGULÁS, (sár-og-a-úl-ás) fn. tt. sárgulás-t, tb. —ok, harm. szr. —a. Színváltozás, midőn valamely test előbbi színe helyett sárgát ölt.

SÁRGYÉK, v. —GYÍK, (sár-gyék) ősz. fn. Szabó Dávidnál am. mérges, tarka, sárgagyík.

SÁRGYÓKA, (sár-og-ó-ka) fn. I. SÁRMÁNY. V. ö. SÁRGA.

SARGYÚ, tájdivatos kiejtés; I. SARJÚ.

SÁRGYURADÉK, (sár-gyuradék) ősz. fn. Tapasznak, vagy vályognak, vagy általán építéshez való sár, melyet gyurás által szivossá, ragadóssá képeznek.

SARHA, fn. tt. sarhá-t. Kutyapeczér, gyöpmes-ter, továbbá, ki a hóhér mellett segédkedik; máskép : serha. Idegen eredetű. Valószínűleg a német Scherge után módosított szó, mely a francziában sergent, az olaszban sergente stb.

SÁRHAT, (sár-h-at) önh. m. sárhát-tam, —tál, —ott, htn. —ni. L. SÁRHÍT.

SÁRHIDA, falu Szala m.; helyr. Sárhidá-ra, —n, —ról.

SÁRHÍT, SÁRHIT, (sár-h-ít) önh. m. sárhít-ott, par. —s, htn. —ni v. —ani. Mondják különösen kanczalóról, vagy számról, midőn nemi ösztöne megindul és párosodásra ingerli, máskép : sárhodik, sárhozik, sárlík, sárhát. Gyöke a hígat jelentő sár, minthogy a sárhítás nyálkafolyással jelenkezik. A tehénről azt mondják : folyat, mi ugyanazon alapfogalomnak felel meg.

SÁRHÍTÁS, SÁRHITÁS, (sár-h-ít-ás) fn. tt. sárhítás-t, tb. —ok. Kancza ló- vagy számránál párosodás ösztöne.

SÁRHÓD, (sár-h-od) önh. m. sárhod-tam, —tál, —ott. I. SÁRHÍT v. SÁRLIK.

SÁRHODIK, (sár-h-od-ik) k. m. sárhod-tam, —tál, —ott. L. SÁRHÍT v. SÁRLIK.

SÁRHOZIK, (sár-h-oz-ik) k. m. sárhoz-tam, —tál, —ott. L. SÁRHÍT v. SÁRLIK.

SÁRI, (1), női kn. tt. 1) Sári-t. L. SÁRA. 2) Komárom tájkán gúnyszó, s jelent sáros hátú szajhát.

SÁRI, (2), faluk Pest m., puszták Somogy, Baranya m., KIS—, NAGY—, faluk Bars m., FEL-SŐ—, puszta Veszprém m.; helyr. Sári-ba, —ban, —ból.

SÁRIG, v. SÁROG, mn. tt. sárig-ot, v. sárog-ot, a székelyeknél am. sárga; I. ezt.

SÁRIKA, (1), (Sári-ka) tt. Sáriká-t. Sári' kn. kiesinzője.

SÁRIKA, (2), fn. tt. sáriká-t. Gönczy Pálnál a hatporodások (hathímesekek) seregébe és egyterméjűek (egyanyások) rendébe, a természetes rendszerben az Amarillis-félék rendébe tartozó növénynek; leple tölcseralaku, hat hasábu; egyenes szálcásai bokkrétája csöve felső részéhez nőttek, három porodája (hímzála) a másik háromnál kisebb. (Sternbergia). Faja ugyanő nála : kikerics-sárika (sternbergia colchiciflora).

SÁRISÁP, falu Esztergam m.; helyr. Sárísápra, —on, —ról,

SÁRITÖK, (sári-tök) I. SÁRTÖK.

SARJ, (sar-j) fn. tt. sarj-at, harm. szr. —a.

1) Általán a növények gyöngé fiatal hajtása, ágacs-kája. A lebotolt füz sarjai sürün nőnek. A fattyusar-jakat lemetélni, kitépni. Ez értelemben gyöke a nö-vésre vonatkozó sar, melyből sarang, sarangoz, sarjú eredtek. A j toldalékhang, mint az orj, marj, morj, tarj, fűrj, eperj, szederj szókbán. Rokon vele magas hangon cserje. 2) Jelenti a metsző eszközök, fegyve-rek legvékonyabb élét. Késnek, kaszának, kardnak sarja. Elkoptatni a borotva sarját. Ebből származik sarjaz, azaz, élesre fen. Gyökre rokonai ennek : sarol, sarló, sarabol, saraboló. V. ö. SAR, (1). 3) Tésztás étel neme, melyet libasülthöz készítenek a szakácsok, leánysarja; mintegy mellékétel (Garnirung), valamint a sarj többnyire mellékág. Leánysarjáj-nak hívják, mert a konyhában szolgálóleány gyúrja.

SARJAD, (sar-j-ad) önh. m. sarjad-t. Sarjakat hajt, fiatal ágacs-kák, hajtások nőnek ki belőle. Sarjad a kivágott cserfa törzsöke, vagy töve. Tavaszszal sarjadnak a fák. Sarjad a lekaszáll rét, midőn tar-lója újra zöldelleni kezd.

SARJADÁS, (sar-j-ad-ás) fn. tt. sarjadás-t, tb. —ok, harm. szr. —a. A növénytenyészésnek azon állapota, midőn sarjai nőnek, midőn sarjakat hajt.

SARJADÉK, (sar-j-ad-ék) fn. tt. sarjadék-ot, harm. szr. —a. A növénynek szaporodó hajtásai, csemetéi, ágacs-kái. Átv. ért. nemzedék, az állati, kü-lönösen emberi fajnak származéka, fia.

SARJADZÁS, (sar-j-ad-oz-ás) fn. tt. sarjadzás-t, tb. —ok, harm. szr. —a. 1) Folytonos vagy szapo-rább sarjazás. 2) I. TARJAGOSODÁS.

SARJADZIK, (sar-j-ad-oz-ik) k. m. *sarjadz-tam*, —*tdl*, —*ott*, htn. —*ni* v. —*ani*, par. —*dzd*. 1) Folytonosan sarjad, vagy több sarjat hajt. *A lebotolt fűz-fák buján sarjadjanak.* 2) l. TARJAGOSODIK.

SARJÁK, puszta Pozson m.; helyr. *Sarják-ra*, —*on*, —*ról*.

SARJANG; SARJANGOS; SARJANGOZ, v. SARJANGOZIK; lásd SARANG; SARANGOS; SARANGOZ.

SARJAS, (sar-j-as) mn. tt. *sarjas-t* v. —*at*, tb. —*ak*. 1) Aminek hajtásai, kinövő ágaskái, csemetái vannak. *Sarjas fűz.* 2) Vékonyra köszörült élű. *Sarjas kés, kard.* V. ö. SARJ.

SARJASHIPON, (sarjas-hipon) ösz. fn. Növényfaj a hiponok (*hypnum*) neméből; lombjai kétszer szárnyaltak, sarjadjók; levelei láncásak, fedeléksek; tokjai hosszúdadok; kupakjai kihegyezettek, görbék. (*Hypnum proliferum*).

SARJAZ, (sar-j-az) áth. m. *sarjaz-tam*, —*tdl*, —*ott*, par. —*z*. Metsző eszközt élesít, vékonyra edz, köszörül, fen. *Sarjazni a megtompult kaszt.* V. ö. SARJ, 2). Lásd SARJADZIK v. SARJAZIK.

SARJAZÁS, (sar-j-az-ás) fn. tt. *sarjazás-t*, tb. —*ok*, harm. szr. —*a*. 1) A növénynek azon állapota, midőn sarjat hajt. 2) Sarjadék. 3) Élesítés, fenés, köszörülés.

SARJAZAT, (sar-j-az-at) ösz. fn. Növények sarjainak öszvege. *A lebotolt fűznek buja, sürü sarjazata.*

SARJAZIK, (sar-j-az-ik) k. m. *sarjaz-tam*, —*tdl*, —*ott*, par. —*z*. Sarjai fakadnak, nőnek. *Sarjazik a lekaszált rét, a lebotolt fűzfa. A fák tavasszal és Szent Iván táján szoktak sarjazni.* V. ö. SARJ.

SARJÚ, SARJU, (sar-j-ú) fn. tt. *sarjút* v. *sarja-t*, tb. —*k* v. *sarjak*. Általán, a levágott, vagy lekaszált növénytörzsek töveiből újra kikéltő hajtás. *Sarjút dohány*, mely az első levelek letörése után újra nő. Különösen a lekaszált széna, vagy más takarmány tövéről másod, harmad ízben növő fű, vagy takarmány, pl. lóher. Átv. mondják második költésű madarakról is, pl. *sarju csibe, sarju pulyka*.

SARJUÁG, (sarju-ág) ösz. fn. 1) Ág, mely a lebotolt, vagy kivágott fa törzséről, illetőleg tövéről hajt ki. 2) Oly eleven ág, melyet tenyésztésül elültetnek.

SARJUBOGLYA, (sarju-boglya) ösz. fn. Boglya lekaszált és megszáradt sarjuból összerakva.

SARJUKASZÁLÁS, (sarju-kaszálás) ösz. fn. Mezei munka, midőn az agg széna után nőtt sarjút lekaszálják.

SARK, (sar-k) fn. tt. *sark-at*, harm. szr. —*a*. Máskép: *sarok*, t. i. némely ragozásokban emezt használjuk inkább könnyebb kiejtés végett, pl. *sarokra, sarokból, sarokról*. 1) A lábnak legalantabb fekvő, s hátul kevésbé kiálló része. *Sarkából kivetni. Sarkával rúg. Sarkával fenyegeti az ellenséget, azaz, fut előle.*

„Mint gyermeki játék — csürcsavarintóban — Sarkon forog egy vég, más szilaj ugróban.“
Buda halála, (Arany J.).

Mint hogy menetközben a sark nyomása rendszeresen legmélyebbre hat, innen jelent nyomot is. *Sarkában járni valakinek. Sarkába sem léphetsz v. hághatsz.* Átv. ért. *sarkára hágni valakinek* (megbuktatni akarni). *Sarkában vannak am. üldözik. Állj a sarkadra* = ne hagyj magad. *Hátul kötöm a sarkad*, a sark különben is hátul van, tehát tréfás fenyegetés. *Sarkába szállt a szíve*, futásban kereste menekülését. 2) A láb belinek azon hátsó része, mely közvetlenül a lábsarkat fekszi meg. *Csizma, cipő, saru, topán sarka. Félre, ferdére nyomni a csizma sarkát. Magas sarkú cipő. Patkós, vasas sarku csizma.* 3) Mennyiben az ember sarkán szokott fordulni, innen átv. ért. jelenti azon forgót, mely körül az ajtó, kapu, ablak ki s be mozog. *Ajtó, kapu, ablak sarka. Sarkából kifeszíteni a kaput, kivetni az ajtót.* Szélesebb ért. ami az egymástól elnyilható részek tövét öszvetartja. *Könyv sarka, óra sarka, kés sarka, szelencze sarka.* 4) Bizonyos alkotványnak, épületnek, térnek stb. szöglete, mennyiben fordulót képez. *Útca sarka, ház sarka. Sarokba szorítani valakit* am. szögletbe, szűk helyre, szurdékba. Továbbá jelent kerekdedséget, melyet a népies nyelvszokás különösen a beszédre alkalmaz. *Sarokra mondott, kikanyarított beszéd.* 5) Jelenti azon két pontot, melyek körül valamely gömbölyű test forog. *Föld sarka. Északi, déli föld-sark.* Mennyiben az egész eget gömbölyűnek képzeljük, átvitetik erre is. *Északi, déli égsark. Világ sarka.* Ehhez alkalmazva a delejtűnek is két sarka van, t. i. észak, és délszak felé hajló. — A sark gyöke azon *sar*, melyből növényre, magasodásra vonatkozó származékok erednek; különösen rokona a szálas terményt jelentő *szár* és *szál*. Képeztetésre hasonló a *fark, mark, tork, derk, csürrk, hurk* szókhöz, melyek könnyebb kiejtés végett általában segédhangzót is vesznek föl: *farok, marok, torok, derek, csürrök, hurok.* A *sark* a sarnak kinövést jelent, valamint *fark* a farét, *tork* a torét, *derk* az elavult derét (*truncus*), *hüvelyk* a hüvelylyé alakított ujjat. Közlebbi rokonai Budenz J. szerint a vogul *sirk*, finn *sarana, sáränü* (ajtósark); vogul *seräk* (sarak, szöglet), votják *serek* (u. a.), lapp *csorro* (szöglet), *csorrok* (szögletes). Ide sorozhatjuk a görög *πίρρα* v. *πίρρη* és *πείρις* szót is.

SARKAD, mváros Bihar m., falvak Bereg, Somogy, puszta Zemplén m.; helyr. *Sarkad-ra*, —*on*, —*ról*.

SARKAD-KERESZTÚR, falu Bihar m.; helyr. —*Keresztúr-ba*, —*ban*, —*ból*, v. —*ra*, —*on*, —*ról*.

SARKADOSI, puszta Bihar m.; helyr. *Sarkadosi-ba*, —*ban*, —*ból*.

SÁRKÁICZA, erd. falu Fogaras vidékén; helyr. *Sárkácza-ra*, —*n*, —*ról*.

SARKAL, (sar-k-al) áth. m. *sarkalt-t*. 1) Valakit nyomban üz. 2) Sürget, ösztönöz, mintegy sar-

kával üt ver, hogy tegyen valamit. E jelentését a lovagtól kapta, ki nyergesét sarkával nógatja sietésre.

SARKALÁS, (sar-k-al-ás) fn. tt. *sarkalás-t*, tb. —ok, harm. szr. —a. Cselekvés, mely által valakit ösztönözünk, sürgetünk, erősen nógatunk, mint lovas a paripáját szokta. *Sarkalással szokott az adós fizetni.* (Km.)

SARKALAT, (sar-k-al-at) fn. tt. *sarkalat-ot*, harm. szr. —a. 1) Ösztön, sürgető inger. 2) Bizonyos nyiló testek azon része, vagy szerkezete, mely körül az egész forog, majd kinyílik, majd bezáródik. 3) A székelyeknél am. karéj. *A kenyérből egy sarkalatot lemetszeni.* 4) Átv. valaminek legfontosabbik része, alapja, mely az egésznek mintegy sarkkövét alkotja, arra tartalékmű gyanánt szolgál. *Épület sarkalata. Alkotmány sarkalata.*

SARKALATKENYÉR, (sarkalat-kenyér) ösz. fn. L. **SARKALAT**, 3).

SARKALATOS, (sar-k-al-at-os) mn. tt. *sarkalatos-t* v. —at, tb. —ak. Amin valami alapszik, mi az egésznek alapjául szolgál, a maga nemében fő. *Sarkalatos törvények, egyezkedési pontok. Sarkalatos erények.*

SARKALATOSAN, (sar-k-al-at-os-an) ih. Sarkalatos érvényben, alaposan.

SARKALLIK, (sar-k-al-al-ik) k. m. *sarkall-ott*, htn. —ni v. —ani. Átv. ért. valamire mint sarkra vagy alapra támaszkodik. *Minden vallás (egély) az Isten létének sarkallik.*

SARKALTYÚ, (sar-k-al-tu) fn. tt. *sarkaltyú-t*. Értelmére nézve l. **SARKANTYÚ**. Mi e szónak képzését illeti, törzsöke a nógató ösztönöző *sarkal*, melyből képződött *sarkalt*, s ebből *sarkaltó*, lágyítva *sarkaltyú*, mint *csikoltó csikoltyú*, *süvöltő süvöltyú*, és több mások. A *sarkalt* törzsökben a *t* nyomatékos toldalék mint a *rikolt*, *sikolt*, *üvölt*, *kurjant*, és többekben.

SÁRKÁNTÓ, (sárkány-tó?) puszta Somogy m; helyr. *Sárkántó-ra*, —n, —ról.

SARKANTYÚ, **SARKANTYU**, (sar-k-an-t-ó) fn. tt. *sarkantyú-t*. 1) Eredeti céljánál fogva, a lovag lábbelijének sarkára vert, vagy kötött bökenyű, vasból, vagy más éremből, melylyel a lovat ösztönözik. *Aczél, ezüst, arany sarkantyú. Csipkés, pengős, pengőtlen sarkantyú. Kötött, csavarra járó sarkantyú. Egyenes, görbe sarkantyú. A lovat sarkantyú közé fogni. Sarkantyút adni a paripának. Tűzes lónak zabola kell, nem sarkantyú. Úgy illik hozzá, mint arany sarkantyú a bocskorhoz.* (Km.). *Sarkantyút pengetni, sarkantyúval kiverni a nótát.*

„Sikolt, rikolt a sarkantyú.“
Népdal.

2) Taréjos sarkantyúhoz hasonló konyhai eszköz, melylyel a tésztát csipkésen elmetélik. 3) A madaraknak, különösen a kakasnak hátsó körme. 4) Gátforma, kisarkalló mű, melyet a víz fonalának kicsapása ellen emelnek. 5) A növénytanban rendszerént a bok-

réta, lepel vagy a pilis zacskósan vagy kúposan megnyult alja, mint a milyen sarkvirágé. 6) Képes kifejezéssel, ösztön, inger, mely által valakit sürgetünk.

Legvalószínűbb, hogy gyöke *sark*, melyből lett az elavult *sarkant* átható ige, annyi mint *sarkal* azaz *sürget*; s abból *sarkantó*, *sarkantyú*, mint *patlant* *patlantyú*, *berrent* *berrentyü* stb. Ily viszony létezik a latin *calx* (pedis) és *calcar* között. Egyébiránt nagyon kínálkozó azon elemzés is, mely szerint sarkantyú vékonyhangon: *serkentyü* (serkentő) volna, a *serkent* törzstől.

SARKANTYÚGÁT, (sarkantyú-gát) ösz. fn. L. **SARKANTYÚ**, 4).

SARKANTYÚGYÁRTÓ, (sarkantyú-gyártó) ösz. fn. Míves, ki különösen sarkantyúkat csinál; sarkantyús.

SARKANTYÚKA, (sar-k-an-tyú-ka) kics. fn. tt. *sarkantyúka-t*. Növénynem a nyolczhímeselek seregéből és egyenások rendjéből; csészéje egy tagu, öt metszésű, színes, sarkantýús tövű (honnán a neve); bokrétája öt egyenetlen szirmu; bogyója vagy magva száraz, kerges taplós bőru. (Tropaeolum). Van 1) *kis sarkantyúka* (*tropaeolum minus*); levelei paizsosak, kerekdedek; szirmai szákahegyes végük; virága sárgás zölddel elegyes; köz nyelven: *kis sárga tölcséres, sarkantyúvirág*. 2) *Nagy sarkantyúka* (tr. majus), a kicsintől abban különbözik, hogy levelei ötszegűded pázsitosak; szirmai tompák; virágai nagyobbak, sárgák, narancsszínűk; szára kapaszkodó; köz nyelven: *nagy sárga tölcséres, sárga felfutó, királyszín felfutó, spanyol sarkantyú*.

SARKANTYÚMÍVES, lásd **SARKANTYÚGYÁRTÓ**.

SARKANTYÚRÉVÉSZ. (sarkantyú-révész) ösz. fn. Természetrájban, a „révész“ nevű tengeri csigák egyik faja.

SARKANTYÚS, (sar-k-an-tyú-os) mn. tt. *sarkantýús-t* v. —at, tb. —ak. Sarkantyúval ellátott; sarkantyút viselő. *Sarkantýús csizma. Sarkantýús legény. Arany sarkantýús vitéz.* Mint fn. jelent sarkantýúmívest, a midőn a tt. —t, tb. —ok.

SARKANTYÚSZÍJ, (sarkantyú-szj) ösz. fn. Szj, melylyel a sarkantyút felkötik, a helyett, hogy a lábbeli sarkára szegeznek vagy csavaroznák.

SARKANTYÚTÁK, (sarkantyú-ták) ösz. fn. l. **SARKANTYÚSZÍJ**.

SARKANTYÚTARAJ, v.—TARÉ, v.—TARÉJ, (sarkantyú-taraj) ösz. fn. Karikaforma pengő a sarkantýún, melynek köríméje vagy sima, vagy hegyesen csipkézett.

SARKANTYÚVIRÁG, (sarkantyú-virág) ösz. fn. L. **SARKANTYÚKA**; és **SARKVIRÁG**.

SARKANTYÚZ, (sar-k-an-tyú-oz) áth. m. *sarkantýúz-tam*, —tál, —ott, par. —z. Sarkantyúval bökdős, ösztönöz. *Sarkantýúzni a lassu lovat. Aki a serény lovat sarkantýúzza, nyúzó kézre szántu.* (Km.). Átv. ösztönöz, erősebb ingerrel sürget valakit cselekvésre.

SARKANTYÚZÁS, (sar-k-an-tyú-oz-ás) fn. tt. *sarkantyúzás-t*, tb. — *ok*, harm. szr. — *a*. Cselekvés, mely által a nyerges lovat, öszvért stb. sarkantyúzzák.

SÁRKÁNY, (1), fn. tt. *sárkány-t*, tb. — *ok*, harm. szr. — *a* v. — *ja*. 1) Szörnyeteg, melyet a mesés őskornak képzelete rémképiül alkotott; szörnyű testű, szárnyas kigyó alakjában tüntetik jobbára elé, melynek tágas szája füstöt és lángot okad, s mérges lehelete mindent megöl. Szokott lakása föld alatti mély barlangban, vagy mocsáros, iszapos vizekben van. A népmesékben nagy szerepet viszen, kivált a garabonczás diákokkal üzvéni vészhozó szövetséget. A mesék 3, 6, 7, 9, 12, sőt 24 fejet is tulajdonítanak neki. *Hétfejú, tizenkétfejú sárkány. Sárkányt ölt az apja*, néha a nemesi címereken is előfordulván, innen ama közmondás, s azt teszi: régi nemesember. Bibliai nyelven néha az ördög sárkánynak is nevezetik. 2) Átv. jelent igen mérges, ádáz, kegyetlen embert. 3) Kakas a puskán. 4) Ismeretes készület papirból, s papir-szeletekből csinált farkkal ellátva, melyet a gyermekek játék gyanánt szélben a levegőbe bocsátanak. 5) Különös tengeri halnem, mely némileg a mesés sárkányhoz hasonló. 6) Csillagzat az éjszaki égsarkon, mely harminczkét csillagot foglal magában. 7) L. **SÁRKÁNYFEJ**, 3).

E mesés rémállat neve, ha a magyar nyelvből akarnók megfejteni, talán a *sár* szótól vétetett, minthogy általán a népmesék a sárkányt iszapos mocsároknak lakni állítják. Kresznerics elemzése szerint = *sár-kán* öszvetett szó volna, mintha a sárnak kánját (fejedelmét) jelentené; Vid, mint Salamon király gonosz tanácsnoka felől az a hír maradt fenn, hogy sárkányt ölt az ecsedi lápban. Az is lehető, hogy a *kány* azon képző, mely a *patkány*, *cziczikány* szókban is van. Egyébiránt egyezik vele hangban és némileg értelemben is a görög *δράκων*, és latin *draco*, honnan az olasz *dracone*, orosz *дракон*, francia *dragon*, német *Drache*, cseh *drak* stb., melyeket Kaltschmidt a szanszkrit *dhvar* v. *dhvur* (krümen, drehen) görög *τροχῶν*, latin 'torqueo' stb. szókkal rokonít.

SÁRKÁNY, (2), faluk Esztergam, Fehér m., BÖ—, SZIL—, Sopron m.; erdélyi falu Fogaras vidékében; helyr. *Sárkány-ba*, — *ban*, — *ból*.

SÁRKÁNYÁGYU, v. — **ÁLGYU**, (sárkányágyu) ösz. fn. A régieknek legnagyobb nemű álgyuja, mely e nevét sárkányként pusztító, öldöklő tulajdonságától kapta.

SÁRKÁNYCSAVAR, (sárkány-csavar) ösz. fn. A puszka sárkányát megerősítő csavar.

SÁRKÁNYCSILLAGZAT, (sárkány-csillagzat) ösz. fn. Csillagzat az éjszaki égsarkon, melyhez harminczkét csillag tartozik. (Draco).

SÁRKÁNYFEJ, **SÁRKÁNYFŐ**, (sárkány-fej v. — *fő*) ösz. fn. 1) A sárkány nevű rémállat feje. 2) Átv. az épületeken a csurgóknak sárkányfejhez hasonló végök, melyen a vizet kiokádják. 3) A hajósoknál egy kissé meggömbített fa- vagy vasrúd csiga-

karikával ellátva, mely naszádok elejére alkalmazva a horgonykötél vagy közvetlenül a fejkötél v. fejláncz könnyebb felvonására szolgál. (Jütte, Taube-Jütte. Kenessey A.). 4) Azon pont az égen, melyen a hold a naputat átmetszi, midőn az északi szélességbe lép. 5) Némelyek szerint futócsillag gyanánt látszó légtűnemény.

SÁRKÁNYFI, (sárkány-fi) ösz. fn. A sárkány nevű szörnyeteg fia, ivadéka. Átv. ért. mérges, dühös, ádáz természetű ember.

SÁRKÁNYFOG, (sárkány-fog) ösz. fn. Néphit szerint, ha földre ásd a sárkányfogát, tömérdek sárkány csirázik ki belőle; innen a 'sárkányfog' azt teszi: roszból több rosz származik.

SÁRKÁNYFŐ, I. **SÁRKÁNYFEJ**.

SÁRKÁNYFŰ, I. **SÁRKÁNYKONTYVIRÁG**.

SÁRKÁNYGYÍK, (sárkány-gyík) ösz. fn. Szárnyas gyíkfaj.

SÁRKÁNYHAL, (sárkány-hal) ösz. fn. Éjszaki tengerekben lakó hal, fülei mellett, és hátgerinczén mérges tövisekkel. (Draco, Dracunculus).

SÁRKÁNYKONTYVIRÁG, (sárkány-kontyvirág) ösz. fn. Növényfaj a kontyvirágok (arum) neméből; levelei füzöttek, ölbefogottak, épélük; torzsája láncsás, a buroknál rövidebb; burka tojáskerek, lapos, kopasz. (Arum dracunculus). Másképp köz nyelven: *kigyótráng*, *sárkányfű*, *anyafű*.

SÁRKÁNYKŐ, (sárkány-kő) ösz. fn. Kő, melyről azt tartják, vagyis mesélik, hogy a sárkány fejében találatik.

SÁRKÁNYMAJOR, pusztá Fejér m.; helyr. — *major-ba*, — *ban*, — *ból*.

SÁRKÁNYPEGÁZ, (sárkány-pegáz) ösz. fn. Tengeri lófaj az indiai tengerben, mintegy négy lábnyi hosszú. (Pegasus draconis).

SÁRKÁNYREND, (sárkány-rend) ösz. fn. Zsigmond magyar király által fölállított lovagrend, melynek diszjele kettős aranylánczon függő kettős aranykeresztből, s ennek végén egy ágaskodó sárkányból állott. A kereszt hosszában ezen fölirat vala: *O quam misericors est Deus!* szélében pedig: *Pius et Justus*. (Fessler, die Geschicht. der Ungern 4. köt. 976. l.).

SÁRKÁNYTEJ, (sárkány-tej) ösz. fn. 1) A sárkány nevű (mesés) állat teje, melyen magához hasonló fiakat nevel. 2) Átv. ért. *sárkánytejet szopott* v. *ivott ember*, am. igen mérges, ádáz, dühös. 3) Néhutt, különösen Balaton mellékén, szesz ital neme. A tájszótárba az idegen krampampuli (v. krambambuli) szóval értelmeztetik. Ezt itt nálunk így készítik: jó erős szilvapálinkát tányérba töltenek, s hogy édes legyen, czukrot, és hogy szilvaízét még inkább kitüntesse, néhány aszalt szilvát is tesznek bele, aztán meggyújtják, s valamely eszközzel, pl. kalánnal addig kevergetik, míg az éghető rész el nem ég, a megmaradt mintegy fele részt nevezik aztán krampampulinak v. sárkánytejnek, és orvosság gyanánt is csúzos hurut ellen használják.

SARKAR, (sar-kar) ösz. fn. Gönczy Pálnál a porodásterméjük (anyahímese) seregébe, és egy porodájuk (egyhímese) rendébe, a természetes rendszer után a kosborfélék rendébe tartozó növényem; tövéről vagy száráról levelei nőttek, kétrekeszű portokjai terméje (anyja) előrésznél állanak. (Platanthera). Faja: *kétlevelű sarkkar* (Platanthera bifolia).

SARKAS, (sar-k-as) 1) mn. tt. *sarkas-t* v. —at, tb. —ak. Áminék sarka van, tulajdon vagy átvitt értelemben. 2) Mint fn. tb. *sarkas-ok* am. nyomozó, üldöző rendőri személy, vagy fogdmeg, ki az üldözöbe vett embernek mintegy sarkában, nyomában jár. Ez utóbbi értelemben némelyek által föllevenített szó, de amely nem kapott lábra. A törvénytárban levő *sarchas* (némely régiéknél: *darchas*) szót akarták vele magyarosítani, de ez bírót jelent, s most is élő mongol szó: *dzarghuksi* am. bíró; melynek közelebbi törzse *dzarghu* am. törvényszék, és per, ennek ismét gyöke *dzar* am. rendelet (ordre) a régi magyar szer.

SARKASTÓ, pusztá Somogy m.; helyr. *Sarkastó-ra*, —on, —ról.

SARKBŐR, (sark-bőr) ösz. fn. 1) Bőr, mely a láb sarkát takarja. *Kemény, vastag, kicserepedzett sarkbőr*. 2) A lábbeli sarkát képező bőr.

SARKCSILLAG, (sark-esillag) ösz. fn. Azon csillag, mely az égkör sarkához legközelebb áll. Ami éjszaki égkörünkön azon csillag a kis medvében, mely az éjszaki sarknak legközelében van. Másképp: *gönczcsillag*. (Stella polaris).

SARKCSONT, (sark-esont) ösz. fn. Csont, mely az állati, különösen emberi lábsarkat képezi. (Calcaneus).

SARKCZIM, (sark-czim) ösz. fn. Czim, a könyv sarkán, mely az illető könyv czimét mutatja.

SÁRKEFE, (sár-kefe) ösz. fn. Rövid és kemény tömött sertéjű kefe, melylyel a lábbeliről, bőrről stb., a sarat letisztítják.

SARKELV, (sark-elv) ösz. fn. Elv vagy igazság, melyet a józan ész minden bizonyíték nélkül belát és elfogad, melyen más elvek és tételek sarkallanak; másképp: *sarkigazság, sarktétel*. (Axioma). Ilyen sarkelv a mennyiségtanban: amik egy harmadikkal egyeznek, egymás közt is egyeznek.

SÁRKEREP, (sár-kerep) l. SÁRKEREPCSIGACSŐ.

SÁRKEREPCSIGACSŐ, (sár-kerep-csiga-eső) ösz. fn. Növényfaj a csigacsők neméből; virágai fürtösek; hüvelyei lapítottak, megtekeredtek, szőröskék, levelkái hosszudakok, fogasak. (Medicago falcata). Köz nyelven csak: *sárkerep*. Nevét sárga virágaitól kapta.

SÁR-KERESZTÚR, falu Fehér m.; helyr. *Sár-Keresztúr-ra*, —on, —ról.

SARKFA, (sark-fa) ösz. fn. A varrgáknál és eszmadiaáknál azon czövek, melylyel a sarkbőrt kifeszítik.

SARKI, (sar-k-i) mn. tt. *sarki-t*, tb. —ak. Sarkhoz tartozó, sarkra vonatkozó; leginkább összetételekben használtatik, mint *égsarki, földsarki*.

SARKIGAZSÁG, (sark-igazság) ösz. fn. Lásd SARKELV.

SARKKÖ, (sark-kő) ösz. fn. Valamely épület sarkába alkalmazott, a többinél sokkal szilárdabb kő, hogy az egésznek nagyobb szilárdságot adjon. Átv. ért. am. alap. *Minden jól szervezett államnak egymástól elválaszthatlan sarkkövei: szabadság és rend*.

SARKKÖLDÖK, (sark-köldök) ösz. fn. Az ajtó, kapu, ablak sarkának azon hengerded része, mely körül a sarokvas gyűrűje forog.

SARKKÖR, (sark-kör) ösz. fn. Az egyenlítővel párhuzamos körök, melyek a föld-sarktól egyenlő, azaz, $23\frac{1}{2}$ foknyi távolságra esnek, s egyik éjszaki, másik déli sarkkörnek nevezetetik. (Circulus polaris).

SARKKÖTŐ, (sark-kötő) ösz. fn. Az épületteiben azon fa, vagy vas kapocs, mely a gerendák sarkait öszvetartja. A talphajókon gúzsok, vagy berovatolt fák, melyek a fenyőszálak végeit együvé fűzik.

SÁRKONYA, fn. tt. *sárkonyá-t*. Sötétveres gyantafaj, mely könnyen szétmorzsolható, s borszeszben feloldható. A német *Drachenblut* fogalma szerint a *sárkány* szó sár gyökéből képzett új szó.

SÁRKÖZ, 1) tavas vidék Tolna m.; 2) m. város Szatmár m.; helyr. *Sárköz-re*, —ön, —ről.

SÁRKÖZ-UJLAK, falu Szatmár m.; helyr. —*Ujlak-ra*, —on, —ról.

SARKPÉCZÉK, (sark-péczék), l. SARKKÖLDÖK.

SARKPONT, (sark-pont) ösz. fn. A képzelt égbolton azon pont, mely a bizonyos helyen álló ember sarkának az égbolt alsó felén megfelel; másképp: *lábpont*. (Nadir). Ennek ellentéte: *fejpont* vagy *tetőpont*. (Zenith).

SARKSZÁM, (sark-szám) ösz. fn. Így nevezetnek azon számok, melyek a többieknek alapját teszik, s melyekből a többiek képződnek. Ilyenek a tizes számrendszerben az 1, 2, 3, egész 10-ig. Ide számíthatók a száz és ezer, mennyiben más, belőlök származott számnevek alapját képezik. Másképp: *tőszám*.

SARKSZÁRNY, (sark-szárny) ösz. fn. Képzelt szárnyak a láb sarkakon, melyekkel Merkúrt a hírhordó futár istent festeni szokták. A siető sebességnek jelvénye.

SARKSZEG, (sark-szeg) ösz. fn. Szegek fából, vasból, vagy rézből, melyekkel a lábbeli sark alá varrott bőrszeleteket megerősítik.

SARKTENGER, (sark-tenger) ösz. fn. A föld-sarkánál levő tenger.

SARKTEREM v. SAROKTEREM, (sark v. sarok-terem) ösz. fn. Valamely palota v. vár sarkán levő terem.

SARKTÉTEL, (sark-tétel) ösz. fn. Oly alapigazság vagy állítmány, melyet a józan ész minden bizonyíték nélkül belát és elfogad. (Axioma).

SARKVAS, (sark-vas) ösz. fn. Általán lemez, vagy karika vasból, mely valamely szerkezetnek sarkát képezi, vagy végét öszvetartja, pl. sarkvas a póri csizmán; sarkvas az ajtón, kapun; sarkvas, mely a gerendák végeit öszveköti, stb.

SARKVASAZAT, (sark-vasazat) ösz. fn. Sarkvassal készített mű, vagy szerkezet. *Gerendák sarkvasazata.*

SARKVIDÉK, (sark-vidék) ösz. fn. A föld sarkánál levő vidék.

SARKVIRÁG, (sark-virág) ösz. fn. Növénynem a sokhímesek seregéből és háromanyások rendjéből; csészéje nincs; bokrétája öt szirmu; a felső sarkantyús; pilise szíromforma; elül szájas, hátul sarkantyús, honnan a neve. (Delphinium). Fajai vagy egy, vagy három tokosak. Az egytokosak közt van a *mezei sarkvirág* (delphinium consolida), mely köz nyelven: *sarkaláb* v. *kék sarkaláb*, *kék sarkantyúvirág*.

SARLANG, I. **SALLANG**.

SÁRLAPÁT, (sár-lapát) ösz. fn. Lapát, melyel a sarat elhányják, vagy rakásra halmozzák, különböztetésül más czélokra használt lapátoktól. V. ö. **LAPÁT**.

SÁRLIK, (sár-ol-ik) k. m. *sárl-ott*, htn. — *ani*. Mondják kanczalóról, számárról, midőn nemi ösztöne párosodásra ingerli. Másképp: *sárlhat*, *sárlhát*, *sárlhodik*, *sárlhoszik*. Mindezek gyöke a hígat jelentő *sár*, mert az említett ösztön némi híg folyással jelenkezik, mint a tehénnél, melyről azt mondják, hogy *folyat*.

SARLÓ, (1), (sar-ol-ó) fn. tt. *sarló-t*. Nyellel ellátott félkörű vas szerszám, melylyel szoros ért. véve aratni szoktak. *Búzasarló*, *násarló*. *Sarlóval füvet, gyomot aratni*.

„Ne menj rózsám a tarlóra,
Gyöngé vagy még a sarlóra.“ (Népd.).

Némi hasonlatnál fogva jelenti a félholdat. *A hold sarlója már látszik*. Legközelebbi rokona a *saraboló*. Gyöke azon *sar*, mely élt jelent, s törzsöke *sarol*. V. ö. **SAR**.

SARLÓ, (2), **KIS** —, **NAGY** —, I. **SALLÓ**.

SÁRLÓ, (sár-ol-ó) mn. tt. *sárló-t*. Mondják kanczalóról és számárról, midőn nemi párosodásra ingereltetik. *Sárló kancza*. V. ö. **SÁRLIK**.

SARLÓALAKU, (sarló-alaku) I. **SARLÓDAD**.

SARLÓDAD, (sar-ol-ó-dad) mn. tt. *sarlódad-ot*. Aminek sarlóhoz hasonló, azaz, félkörű alakja van. *Sarlódad új hold*. *Sarlódad kertészkes*.

SARLÓFŰ, (sarló-fű) ösz. fn. Népies neve a *sarlóbolonyik* (sium falcaria) nevű növényfajnak. Gönczy Pálnál pedig növénynem (falcaria). V. ö. **SARLÓBOLONYIK**.

SARLÓHÁT, (sarló-hát) ösz. fn. Átv. ért. idomtalannul föl- vagy kigörbedő hátgerincez.

SARLÓPÉNZ, (sarló-péNZ) ösz. fn. Aratóbér.

SARLOS, (sar-ol-ó-os) mn. tt. *sarlós-t* v. — *at*, *tb*. — *ak*. 1) Sarlóval ellátott, sarlóval dolgozó. *Sarlós aratók*. 2) Sarlóhoz hasonló.

SARLÓSAN, (sar-ol-ó-os-an) ih. Sarlóval el látva. Sarlóhoz hasonló módon.

SARLÓSBOLDOGASSZONY, ösz. fn. Így nevezi a magyar nép a boldogságos szűz Máriát, meny nyiben annak egyik innepe julius hó másodikára, úgy mint az aratás kezdetére esik. A katolikusok ezen napon inneplik azon látogatás emlékéért, melyet szűz Mária Urunk fogantatása után Erzsébet asszonynál tett. Luk. I. 39 — 55 v.

SARLÓSBOLONYIK, (sarlós-bolonyik) ösz. fn. Diószegi szerént a bolonyik (sium) neme alá tartozó növényfaj; szára ágasbogas, buglyos; levélgerincei 4—5 s több sarlós-fürészkes levélre hasadnak, melyek tövön összenőnek s a szárra futnak; alsó levelei szárnyasan hasadtak; levelkái összeforrnak, s a gerincezen lefutnak. (Sium falcaria). Köz nyelven: *sarlófü*. Gönczy Pálnál a sarlófü nemi név (latinul: falcaria), s ennek faja a *közönséges sarlófü*. (Falcaria Rivini).

SARLÓSFŰ, (sarlós-fű) ösz. fn. Növényfaj népies nevezete. Kétféle, 1) *Nagy sarlósfű*, a szigoráll (veronica) faja; növénytani néven: *sarlós szigoráll*; I. ezt. 2) *Kis sarlósfű*, a *tarorja* (teucrium) faja; szára tövön megdült, szőrös; levelei ékforma tojáskerékek, bevagdaltak, csipkés, nyelesek; virágai, két—hármával a levéltöveken, pirosak vagy fejekek; másképp szintén köznyelven: *gamandor*, *zsuzsánka*, *kis cserlevelűfü*; növénytani néven: *gamandor tarorja* (teucrium chamaedrys).

SARLÓSSZIGORÁLL, (sarlós-szigoráll) ösz. fn. Növényfaj a szigoráll (veronica) neméből; virága hosszú füzér-forma oldal fürtökben; levelei tojáskerékek, ránczosak, tompa fűrészfogú; szárai megdülők. (Veronica teucrium). Köz néven: *nagy sarlósfű*, *nagyobb cserlevelűfü*.

SARLÓSZÁRNY, (sarló-szárny) ösz. fn. Némely halaknak sarlóhoz hasonló görbe szárnya; továbbá ugyanezen nemű halak neve. (Chaetodon punctatus).

SARLÓSZÁRNYAS, (sarló-szárnyas) ösz. mn. Aminek sarlóhoz hasonló szárnyai vannak. *Sarlószárnyas halak*.

SARLÓZ, (sar-ol-ó-oz) áth. m. *sarlóz-tam*, — *tál*, — *ott*, par. — *z*. Sarlóval arat, tarol, lemetél valamit. *Füvet, gyomot, gabonát sarlózni*. I. **SARLÓ**.

SARLÓZÁS, (sar-ol-ó-oz-ás) fn. tt. *sarlózás-t*, *tb*. — *ok*. Aratás, tarolás, metélés sarlóféle eszközzel.

SARLUSKA, faluk Nyitra m.; helyr. *Sarluskára*, — *n*, — *ról*.

SÁRMA, (sár-ma) fn. tt. *sármá-t*. Növénynem a hathímesek seregéből és egyanyások rendjéből; csészéje nincs; bokrétája hat szirmu; szirmai félig csöves formán indulnak; hímszájai vagy árrformák, vagy váltogatva szélesek, vagy lánčasak. (Ornithogalum). Egyik faja *sárga sárma*, melynek virága belül sárga. (Ornithogalum luteum). Nevét legvalószínűbben sárga virágú fajától kapta. Gönczy Pálnál a latin 'ornithogalum' magyarul: *zöldcsík*, melynek egyik faja *úri zöldcsík*, köznépi néven: *úri virág*, *madártej*; a sárma

pedig külön növénynem s deák neve : *gagea*, melynek fajai közül való az *apró sárma* (*gagea minima*) köz néven : *kistyúktaré*; és *sárga sárma*, köz néven : *sárga madártiliom*, *sárgatyúktaré* (*gagea lutea*).

SÁRMÁLINKÓ, (sár-málinkó) ösz. fn. lásd **SÁRMÁNY**.

SÁRMÁLÓ, (sár-málu, azaz sárga-málu v. mellü) ösz. fn. Előjön Szabó Dávidnál. L. **SÁRMÁNY**.

SARMALÓDIK, (sar-ma-al-ó-od-ik) belsz. m. *sarmalód-tam*, —*tál*, —*ott*. Kunyorogva, kéregetve másnak sarkában jár, mint a gyermekek szoktak. Gyöke a lábszarra, illetőleg járásra vonatkozó *sar*, melyhez rokon a *zarándok* *zar* gyöke.

SÁRMÁNKÓ, **SÁRMÁNTYU** székely szók; l. **SÁRMÁNY**.

SÁRMÁNY, (sár-mány azaz sár-mál v. sár-málu) fn. tt. *sármány-t*, tb. —*ok*, harm. szr. —*a* v. —*ja*. Éneklő madár, melynek erős vastag csőre, és sárga tollu bögye van. (Emberiza). Nevét tollainak sárga színétől vette. Fajai : *citromos*, *gyepűs*, *havasi kerti*, *köleses*, *nádas*, *ostoba*, *paradicsomi*, *sordély-sármány*. A *mány* utóbbi alkatrész semmi egyéb mint a *mál* (= mell) módosulata; mint e madárnak minden többi neveiben is : *sár-málu*, *sár-málinkó*, *sár-mánkó*, és *arany'* szóval : *arany-málé* v. —*málu*, *arany-málinkó*.

SÁRMASÁG, falu Köz.-Szolnok m.; helyr. *Sármaság-ra*, —*on*, —*ról*.

SÁRMELLÉK, falu Szala m.; helyr. *Sármellékre*, —*én*, —*ről*.

SÁRMŰ, (sár-mű) ösz. fn. Sárból, különösen agyagból készített mindenféle mű, fazekasmű.

SARNYŰ, tájdivatos kiejtés a szokottabb *sarjú* értelmében, mint *varnyű*, *bornyű* ezek helyett : *varjú*, *borjú*. Túl a Dunán néhutt így is ejtik : *sargyű*, valamint emezeket : *vargyű*, *borgyű*.

SÁRÓ, **KIS**—**NAGY**—, faluk Bars m.; helyr. *Sáró-ra*, —*n*, —*ról*.

SAROD, l. **SARRÓD**.

SÁROG, l. **SÁRIG**, **SÁRGA**.

SAROGLYA, fn. tt. *saroglyá-t*. Lajtorjához hasonló szerkezetű, rácsféle mű fából, különféle czélokra. *Saroglya a szekéren v. kocsin*, melylyel a szekér v. kocsni nyílt hátulját elzárják. *Az ülést a saroglyához csinálni. Saroglyának vetni a hátat. Megereszteni a saroglyát*. Továbbá a lóistállókban a jászol fölötti létra, mely mögé a szálás takarmányt teszik. Így nevezik a teherhordásra való létraforma eszközt is. Így értelmezi Molnár A. is : *clathrum*, *gestatorium*, *feretrum*, eine Trage. *Saroglyán vinni a leült disznót. Saroglyán köveket, fahasábokat hordani*. Jelent továbbá rácsos ajtót, pl. mely némely tájakon a konyhák előtt van. Tájdivatosan : *saraglya*, sőt magashangon *seréglye* is.

Általán a saroglya lényegéhez tartozik, hogy rácsos szerkezetű, vagyis rovatosan öszveállított, együvé rovott lécekből, karókból stb. áll; minél fogva azon *sar* gyökű szókkan rokonítható, melyek rovásos metszésre vonatkoznak, milyenek *sarol*, *sarló*,

sarabol; t. i. törzsöke *sarog*, s ebből lett *sarogol*, *sarogló*, *sarogla* s lágyítva *saroglya*, azaz, sarolt szálakból álló (mű). Így lett a fűr gyökből *furool*, *furogol*, *furolya*, *furoglya*, *furulya*, *furuglya*, azaz, kifűrt fából való síp. A saroglya máskép : *taraglya*, melynek gyöke *tar* metszést jelent a *tarol*, *tarló* származékokban, s rokon a hasonló jelentésű *sar* gyökhöz. Hangra és értelemre egyezik vele a német *Schragen*, mely Adelung értelmezése szerint jelent fahasábokból öszverakott halmazt, vagy keresztben öszveszegezett lécekből álló szerkezetet, szóval rácsos művet; de elemzése nem kielégítő, midőn azt állítja, hogy a *schränken* igéből ered. Khaldaeai nyelven Beregszászi szerint *szoreg* v. *szorig* am. a német Gitter (rács).

SAROK, (sar-ok) fn. tt. *sark-at*, harm. szr. —*a*. Értelmére és elemzésére nézve l. **SARK**. Ezen alakban különösen szöglet értelme legáltalánosb. Néhutt így nevezik a szőlőtőnek kiálló részét is.

SÁROK, falu Baranya m.; helyr. *Sárok-ra*, —*on*, —*ról*.

SAROKDÚCZ, (sarok-dúcz) ösz. fn. Czobor, vagy vastag karóféle dúcz, mely valamely deszka, vagy sövénykerítés sarkát öszvetartja, vagy támogatja.

SAROKERDŐ, puszta Baranya m.; helyr. *Sarokerdő-re*, —*n*, —*ről*.

SAROKFAL, (sarok-fal) ösz. fn. Általán fal, mely valamely épület sarkát képezi. Különösen, támaszul az épület sarkához épített fal; vagy az erődítvényekben a várak, bástyák kiálló sarkait képező szögletes, vagy kerek falak.

SAROKGERENDA, (sarok-gerenda) ösz. fn. Az épületnek, nevezetesen a földélnetnek sarkait öszveköttő gerendák.

SAROKHÁZ, (sarok-ház) ösz. fn. Valamely útea vagyis házsor szögletét képező ház; szögletház. *Sarokházból nagyobb a kilátás*.

SAROKKŐ, (sarok-kő) ösz. fn. Az épület, vagy bizonyos tér szögletén levő, illetőleg némi támaszul, vagy gyámul szolgáló kőszobor, vagy czölöp. *Sarokkőbe akasztani a tengelyt*. V. ö. **SARKKŐ**.

SAROKOSZLOP, (sarok-oszlop) ösz. fn. 1) Az épület sarkán emelt oszlop. 2) Több oszlopkból álló építményben a szögleten álló oszlop.

SAROKSZÁM, l. **SARKSZÁM**.

SAROKSZEKRÉNY, (sarok-szekrény) ösz. fn. Szekrény, mely a laknak, illetőleg teremnek, szobának valamelyik sarkában foglal helyet.

SAROKTORONY, (sarok-torony) ösz. fn. Palota vagy vár sarokrészén épült torony.

SAROKVAS, (sarok-vas) ösz. fn. Általán, kötelék vasból, mely bizonyos szerkezetű műnek sarkát öszvetartja, milyen a gerendákat öszveköttő vas pánt, vagy az ajtó sarkát a ragasztóval együvé fogó vas stb.

SAROKZAT, (sar-ok-oz-at) fn. tt. *sarokzat-ot*. Öszves sarok, a sarok egészben véve.

SAROL, (sar-ol) áth. m. *sarol-t*. Széles ért. növények szárait, hajtásait, ágait stb., éles eszközzel

metéli. Különösen, sarló nevű eszközzel arat. *Búzárt, rozssot, árpát, füvet, nádat, kákát sarolni.* Gyöke az élt, illetőleg metszést jelentő *sar*, mely legközelebb egyezik a szanszkrit *csar* (= metsz) gyökkel, továbbá a latin *sarrío, sarculum, sarmentum* és német *Schere, scheren, scharren, scharf* szók gyökeivel, s általán mind azon szókhoz rokon, melyekben a gyökhang *r* és az alapértelem metszésre, vágásra vonatkozik. Az első betűhangnak rokon *t*-re változtatával egyezik vele a magyar *tarol*. V. ö. SAR, (1).

SAROLÁS, (sar-ol-ás) fn. tt. *sarolás-t*, tb. —ok, harm. szr. —a. Cselekvés, midőn sarolnak valamit. V. ö. SAROL.

SAROLTA, női kn. tt. *Saroltá-t*. A francia *Charlotte* módosulata, mely ismét 'Carolina' szóból származott.

SÁROMBERKE, erdélyi falu Torda m.; helyr. *Sáromberké-re*, —n, —ról.

SÁROS, (1), (sár-os) mn. tt. *sáros-t* v. —at, tb. —ak. Sártól lepett, sárral bővelkedő, sárral bemocsolt. *Sáros út, utca, udvar. Sáros vidék. Sáros szoba, csizma, ruha. Sáros hátú*, a legaljasabb ringyónak gúnyneve. Több helynevek előtt jelzőül áll: *Sáros Patak, Sáros Lak, Sáros Remete, Sáros Szék* stb.

SÁROS, (2), erdélyi falu a Meggyesi szász székben; **KIS—**, **NAGY—**, faluk Sáros m.; erdélyi faluk amaz Küküllő m. emez a Nagysinkai szász székben; helyr. *Sáros-ra*, —on, —ról.

SAROSAN, (sár os-an) ih. Sárral bemocskolva.

SÁROS-BUKÓCZ, falu Sáros m.; helyr. *Bukócz-on*, —ra, —ról.

SÁROSD, faluk Fehér és Szala m., pusztá Kis Kunságban; helyr. *Sárosd-ra*, —on, —ról.

SÁROSFÁ, falu Pozson m.; helyr. *Sárosfá-ra*, —n, —ról.

SÁROSÍT, **SÁROSIT**, (sár-os-ít) áth. m. *sárosít-ott*, par. —s, htn. —ni v. —ani. Sárossá tesz, sárral bemocskít. *Az esők sárosítják az utakat. Csizmát, ruhát, szobát besárosítani.* L. SÁROS.

SÁROSÍTÁS, **SÁROSITÁS**, (sár-os-ít-ás) fn. tt. *sárosítás-t*, tb. —ok, harm. szr. —a. Sárossá tevés, sárral bemocskolás.

SÁROS-KIS-PATAK, Sáros-Pataknak Bodrogbalparti része Zemplén m.; helyr. —*Patak-ra*, —on, —ról.

SÁROSLAK, **KIS—**, **NÉMET—**, faluk Vas m.; helyr. *Sároslak-ra*, —on, —ról.

SÁROS MAGYAR BERKESZ, falu Kővár vidékben; helyr. *Berkesz re*, —én, —ról.

SÁROS MEGYE, I. **SÁROS VÁRMEGYE**.

SÁROS NAGY-PATAK, m. város Zemplén m. Sáros-Pataknak Bodrog-jobbparti része; helyr. —*Patak-ra*, —on, —ról.

SÁROSODÁS, (sár-os-od-ás) fn. tt. *sárosodás-t*, tb. —ok, harm. szr. —a. Állapot, midőn valami sárossá lesz, vagy sártól bemocskolódik.

SÁROSODIK, (sár-os-od-ik) k. m. *sárosod-tam*, —tél, —ott. 1) Sárrá higul. *Sárosodik az út, az utcai*

föld. 2) Sár lepi be. *Sárosodik az utcai kövezet.* 3) Sártól bemocskolódik. *Sárosodik a sárban járó csizmája.*

SÁROS-PATAK, (1), m. város Zemplén m.; áll két részből, ú. m. *Sáros-Nagy—*, és *Sáros-Kis-Patak-ból*; helyr. *Patak-on*, —ra, —ról.

SÁROS-PATAK, (2), erd. faluk Felső-Fehér, Torda és Kolos m.; helyr. —*Patak-ra*, —on, —ról.

SÁROS REMETE, falu Uug m.; helyr. *Remetén*, —re, —ról.

SÁROS-REVISTYE, falu Ung m.; helyr. *Revistyén*. —re, —ról.

SÁROSSZÉK, falu Vas m.; helyr. —*szék-re*, —én, —ról.

SÁROSÚL, (sár-os-úl) önh. m. *sárosult*; I. **SÁROSODIK**.

SÁROSÚLÁS, **SÁROSULÁS**, (sár-os-úl-ás) fn. L. **SÁROSODÁS**.

SÁROS VÁRMEGYE, északi megye a Tiszán innen (Tiszajobbparti) kerületben.

SÁROZ, (sár-oz) áth. m. *sároz-tam*, —tél, —ott, par. —z. Sárral beken, betapaszt; továbbá, sárral mocskít. *Sározni a falat, a sövényházat, a szűrűt. Besározni a ruhát, a szobát.*

SÁROZÁS, (sár-oz-ás) fn. tt. *sározás-t*, tb. —ok, harm. szr. —a. 1) Gyúrt sárral való tapasztás. *Tömmött fal sározása.* 2) Valaminek bemocskítása sárral.

SÁROZÓDÁS, (sár-oz-ó-od-ás) fn. tt. *sározódás-t*, tb. —ok, harm. szr. —a. Visszaható állapot, midőn valami sározódik. *A ruhák aljainak sározódása.* V. ö. **SÁROZÓDIK**.

SÁROZÓDIK, (sár-oz-ó-od-ik) belsz. m. *sározód-tam*, —tél, —ott. Egymáshoz dörgölődés által a fölszedett sártól bemocskolódik. *A padolat a sáros csizmáktól besározódik.*

SÁRPATAK, erdélyi faluk Felső-Fejér és Doboka m.; helyr. *Sárpatak-on*, —ra, —ról.

SÁRPATAKA, falu Sáros m.; helyr. —*pataká-ra*, —n, —ról.

SÁRPECSENYE, (sár-pecsenye) ösz. fn. A levágott marhának, disznónak, borjúnak czombján levő vagy innét lemetszett húsnemű. A német 'Schale' után alakulhatott, noha *sárpecsenye* (t. i. lábszárpecsenye) összetétel sem valószínű. Van *felsősár, alsósár*.

SÁR-PENTELE, falu Fehér m.; helyr. —*Pentelére*, —n, —ról.

SÁRPITA, Balatonmelléki tájszó, am. ácsorgó, hízegő. (Horváth Zsigmond).

SÁRRÉT, tavas vidék Fejér m.; helyr. *Sárrétén*, —re, —ról.

SÁRRÓD, falu Sopron m.; helyr. *Sárród-ra*, —on, —ról.

SÁRSNEF, (sár-snef), I. **SÁRSZALONKA**.

SÁRSZAGÚ, (sár-szagú) ösz. mn. Minek a sárhoz hasonló szaga van. *Sárszagú hal*, mely iszapos vízben nevelkedett, és lakott. *Sárszagú víz.*

SÁRSZALONKA, (sár-szalonka) ösz. fn. Mocsáros helyeket kedvelő szalonkafaj, melynek igen sebes röpte van. (*Scolopax gallinago*). Néhutt: *mohszalonka*.

SÁRSZEG, falu Szala m., puszta Heves m.; helyr. *Sárszeg-re*, —*én*, —*ról*.

SÁR-SZENTMIKLÓS, falu Fejér m.; helyr. *Szentmiklós-on*, —*ra*, —*ról*.

SÁRTÖK, (sár-tök) ösz. fn. A tökök neméhez tartozó kicsided faj, melynek kobakja gömbölyű, sima, narancsszínű, és formáju; fás héju; levelei szivededek, 3 v. 5 karéjuk, törhegyűk, hegyes-fogasak, érdes tapintatú. (Cucurbita aurantia. Páriz Pápai-nál, Szabó Dávidnál Plinius után: colocynthis).

SÁRTYÚK, (sár-tyúk), l. SÁRSZALONKA.

SARU, (sar-u) fn. tt. *saru-t*, tb. —*k*. 1) Ló- vagy tehénbőrből készített, vastag, réteges talpu, magas szárú, durva lábbeli, melyet a tótokon kívül a Mátyusföldön, s némely más vidékeken lakó magyarok is viselnek. *Tót saru*, *horvát saru*, *lettörött saru saru*, melyet az úgynevezett saruvargák, vagy mint néhutt nevezik, tót varrgák, horvát varrgák készítenek. 2) Magas szárú, és erős fényes bőrből való lábbeli, melyet a német lovasok, vagy postalegények viselnek. 3) Szélesb ért. így nevezi a nép a német varrgák által készített keményebb, de fényesített bőrből való lábbelit, különböztetésül a szoros ért. vett eszimatól. 4) Legszélesb ért. kivált a régiek bibliai nyelvén általában lábbelit jelent, a latin *calceus*, *calceamentum* értelmében. „Adjatok ő neki sarut ő lábaiba.” (date calceamenta in pedes eius. Münch. cod. Luk. XV.). „Mikor eresztettek tütöket saruknál kül” (sine calceamentis. U. o. Luk. XXII.). „Kinek nem vagyok méltó saruja kötelét megoldani.” (Káldi, Luk. 3 : 16.). *Nem lehet minden sarut egy kaptára verni.* (Km.). *Ne indulj erdőre, ha sarud nincsen* (km.), különben könnyen megsérülhet meztelen lábad. *Saruja sem lehet, azaz, távolról sem hasonlítható hozzá.* 5) A hajósoknál minden deszkadarab és ezönk, mely úgy van alakítva, hogy valaminek jó alapot adjon, vagy ennek biztos támpontja legyen; máskép: *talp*. (Schuh. Kesssei A.).

Alig kételkedhetni, hogy a bibliai fordítók a latin *calceus* szónak *calx* (pars pedis) értelmét vették tekintetbe, midőn azt saru szóval adták vissza; de ettől különbözik a nép nyelvén általában divatozó *saru*, mely magas szárú lábbelit jelent, s gyöke azon *sar*, melyből a *sark* is származik, s ennél fogva a *saru* eredetileg am. *száru*, a lábszárra felnyuló, vagyis száras lábbeli, különböztetésül a bokáig érő *bokanestől* és *bocskortól*, mely utóbbi úgy látszik hangáttétellel eredetileg *bokasor* volt. Török és csagataj nyelven Vámbéry Á. szerint *csarug* v. *csarüg* am. saru. *Csizma* is a törökkel közös szó; s magyar elemzéssel úgy tekinthető, hogy fényesre *csiszolt*, szattányból vagy kordoványból készülvén a *csiszol* igével áll gyöki rokonságban. Hogy az öltözékek több nemét mind a magyar, mind más népek az illető testrészekről, vagy tagoktól vették, bizonyítják a *fejrevaló*, (caputium, Haube); *nyakravaló* (collare, Halsbinde); *nyakba-velő* (torques); *lábravaló* (tótul: nohavice, németül Beinkleid), *lábbeli*; *fülbevaló* (inaures); *karkötő*, *kezttyű*

(Handschuh, manica, rukavicz, chirotheca) stb. Ugyanezt követte a nyelvszókás a lovak felszerelésénél, mint a *fék* (capistrum), *ajazó* (prostomis), *szügyelő* (pectorale, antilena), *nyakló*, *hasló*, *farhám*, *far-matring* elnevezésekből kitünik. V. ö. SARK.

SARUD, falu Heves m.; helyr. *Sarud-ra*, —*on*, —*ról*.

SARUKEFE, (saru-kefe) ösz. fn. Erős sörtéjű kemény kefe, melylyel a sarut tisztítják és fényesítik.

SARUKENŐCS, (saru-kenőcs) ösz. fn. Kenőcs, melylyel a festetlen bőrből készült sarunak fekete színt, és fényt adnak.

SARUS, (sar-u-os) 1) mn. tt. *sarus-t* v. —*at*, tb. —*ak*. Saruval ellátott. 2) fn. tt. *sarus-t*, tb. —*ok*. L. SARUVARRGA.

SARUSZÍJ, (saru-szój) ösz. fn. Szíj, melylyel a bibliai értelemben vett sarut felkötik. V. ö. BOCSKORSZÍJ, TÁK.

SARUTA, (sar-u-ta) fn. tt. *sarutá-t*. Baranyában divatos tájszó, am. saru, honnan: *sarutás* am. saruvarrga, sarukészítő.

SARUTALP, (saru-talp) ösz. fn. A sarunak azon része, melyen a láb talpa fekszik. Különösen, rétegesen öszverakott bőrből álló vastag talp, különböztetésül az egyszerű eszimataltól.

SARUTÁS, (sar-u-ta-as) fn. tt. *sarutás-t*, tb. —*ok*. Mesterember, ki sarukat készít.

SARUTLAN, (sar-u-ta-lan) mn. tt. *sarutlan-t*, tb. —*ok*. Kinek saruja nincs, vagy, amit saru nem takar; méztlábas, tájdivatosan: meztélábas. *Sarutlan koldus*. *Sarutlan lábak*. Határozóként am. saru nélkül.

SARUVARRGA, (saru-varrga) ösz. fn. Varrga, ki szoros ért. vett sarukat, azaz magas szárú lábbelikek készit. *Német saruvarrga*, ki finomabb, *tót saruvarrga*, ki durvább sarukat varr, különböztetésül a cipelős varrgától.

SARUZ, (sar-u-oz) áth. m. *saruz-tam*, —*tál*, —*ott*, par. —*z*. Saruba öltöztet, saruval ellát. *Saruzni a lábakat*. *Saruzni a szolgálót*. „És sólyákkal (sandaliis) saruztassanak meg.” (Müncheni codex Marc. VI.). V. ö. SARU.

SARUZÁS, (sar-u-oz-ás) fn. tt. *saruzás-t*, tb. —*ok*, harm. szr. —*a*. Saruba öltöztetés, vagy saruval ellátás.

SARVAL, áth. m. *sarval-t*. A székelyeknél am. rézsutosan két deszkaszélt öszveereszt. *Sarvalatlan maradt*. *Sarvalt káposzta* am. gyalult káposzta. (Kriza J.). „Sarol’ szóval látszik összefüggésben állani.

SARVALÁS, (sarval-ás) fn. tt. *sarvalás-t* tb. —*ok*, harm. szr. —*a*. Összeeresztése rézsutosan két deszka szélének (Kriza J.).

SÁRVÁR, mváros Vas m., erdélyi falu Doboka m., puszta Abaúj m.; helyr. *Sárvár-ra*, —*on*, v. —*tt*, —*ról*.

SÁRVÁSÁR, erdélyi falu Kolos m.; helyr. *Sárvásár-ra*, —*on*, —*ról*.

SÁRVÍZ, (sár-víz) ösz. fn. 1) Am. epesár. 2) Folyó Fejér és Tolna megyékben.

SÁRZIK, (sár-oz-ik) k. m. *sárz-ott*, htn. — *ani*.
L. SÁRLIK.

SÁRZÓDIK, I. SÁROZÓDIK.

SAS, (1), fn. tt. *sas-t*, tb. — *ok*, harm. szr. — *a* v. — *sa*. 1) A ragadozó vagyis orvmdarak legnagyobb, s legerősebb neme, a tág értelemben vett sólymok nemzetségéből; lakik Európa, Ázsia és Amérikában. Legkitünőbb faja a *sárga* v. *parlagi* v. *sziklai sas* (Steinadler), melynek csőrétől farkhegyig vett hossza majd két rőfnyi; vannak továbbá más fajok is, mint *császári*, *csonttörő*, *fekete* v. *barna*, *püttlögetett*, *tarka*, *tengeri*, *réti* stb. sas. A sasok sebesen és legmagasabbra repülnek minden madarak között; szemek éles látásuak, honnan közmondatilag a messze, vagy dolgok mélyébe ható szemet *sasszem*-nek nevezik. Vénységükben megvedlenek, új tollaik nőnek, s mintegy megifjudnak. A sast kitünő tulajdonságainál fogva már az ős kor *madárkirály* czimvel különböztette meg. Közmondatok: *Sok sas, sok dög. Sast tanít repülni. Többet ér vén sas ifjú bagoly nál. Sas legyet nem fogdos. Sok sasnak egy fészken nehéz megalkudni. Hogy a sas rúgja szét! Vén sas, mondják vigyázó öregre, ki félt szerelmet, pénzt. Megifjúl mint a sas, melyről azt is tartja a néphit, hogy a vénység miatt meghorgasodott orrát a sziklához veri, s kajmóját letörvén ifjúnak látszik.* 2) Jelenti e madárnak képét a nemzetségi, vagy lovagrendi, vagy fejedelmi s nemzeti czimereken, zászlókon, pecséteken stb. *Római*, *északamérikai*, *francia*, *porosz sasok*. *Két fejű* (német birodalmi, osztrák, orosz) *sas*. 3) Csillagzat az északi égen, mely több (számszerént 23) látható csillagból áll. 4) Képes kifejezéssel, költői nyelvben, a fellegvárakban lakott hajdani lovagok, nemes urak. *Sasnak sas a fia.* (Km.).

„Csak sast nemzenek a sasok.“
Berzsenyi.

5) Átv. a kerítések azon fa oszlopai, melyek a palánkfákat öszvetartják, s mintegy kiterjesztett saszárnyakat képeznek, vagy általán az épületbeli bornákat, vagyis gerendákat öszvekötő, s együvé tartó lapos fa-oszlopok. 6) A hajósoknál valamely karikának fába erősítésére oly vas rudacska, melynek két hegyzett ágát összehajtják (előre már e két ág közé szorítván a karikát), s úgy összelapítják, hogy az szegyanánt lesz használható. (Kenessey Albert).

Legvalószínűbbnek látszik, hogy a magyar e madarat erős suhogásu repülésétől nevezte el sasnak, melyhez hasonlók a szintén suhogó mozgásról nevezett *sás*, *sáska*, *sólyom*, *sebes* (celer), *siet seet*, *sé*, *séd*, *Sió*, *Sajó*. A görög *ἀετός*-t is Eichhoff a szanszkrit *at* (ire, incedere) szótól származtatja. A szanszkritban előforduló *çaç* gyök am. szökni, ugorni. Budenz J. szerént finnül: *sätkse* (nominativ. *sätksi*) am. falco milvus, osztiájukul: *sives* halászó sas.

SAS, (2), MEZŐ—, falu Bihar m.; helyr. — *S* *ra*, — *on*, — *ról*.

SÁS, fn. tt. *sás-t*, tb. — *ok* v. — *ak*, harm. szr. — *a* v. — *sa*. 1) Igen sok családú kétlaki növény-nemzetség a háromhímesek seregéből és egyenyasok rendjéből; virágzása barkás, külön a hím, külön a nő virága, vagy ugyanazon, vagy más barkában. (Carex). Gönczy Pál négy alnemet különböztet meg, hogy így a fajokat annál könnyebben lehessen meghatározni, ú. m. 1) *balhasások* (psyllophorae); 2) *pal-kafajták* (cyperoidae); 3) *sáték* (vignae); 4) *valódi sások* (legitimae). Ez utóbbihoz tartozó fajok: *éles*, *sugár*, *gyepi*, *henye*, *hegyi*, *hanya*, *korai*, *epres*, *molyhos*, *cseplesz*, *havasi*, *ujjas*, *sáppadt*, *fejér*, *fényes*, *szőrös*, *muhar*, *hamvas*, *magas*, *korhadó sárga*, *pej sás* stb. Kresznerics némely népies sásneveket is elészám-lál, mint *csöksás*, nyersen a marhának veszedelmes, szárazan jó; *gömbölyű sás*; *metező sás*, igen keskeny és éles levelű; *kötősás*. 5) Széles, átv. ért. így nevezik néhutt a gabonák s némely más növények hosszukás leveleit, melyek némileg a sás leveleihez hasonlók. *Búza*, *árpa*, *köves*, *kukoriczaszár sása*. *A marha az árpa*, és zabszalmát *sása* miatt szereti.

Rokonai: *sáté* és *csádé*, vagy *csáté*, valamint *csuhu* v. *csuhi*; eléjön Szabó Dávidnál *császa* is; valamennyien miként *sás* is, suhogó tulajdonságuktól kapták neveiket, minthogy hosszú ingatag leveleik a legkisebb szellő érintésére suhognak. Törökül: *sasz*, csagataj nyelven: *sasz* am nád, *sás* (Vámbéry Á.), votják nyelven: *šaš* am. Riedgras (Budenz J.).

SÁSA, (1), v. SÁLSA, fn. tt. *sásá-t*. Mártásféle mellékétel. Szabó Dávidnál *diósása* = dióból készített csemege (befőtt). Megfelel neki a francia *sauce*, melyet némelyek a latin *salsus*-ból származtatnak. Innen *sása* a magyarban is *sós* v. *savas* eredetre látszik mutatni. Figyelmet érdemel mandsu nyelven: *sasihán* v. *saszihán* v. *saszigan* (Suppe, Brühle). Egyébiránt a föntebbi értelemmel előfordul a Müncheneri codexben is. „Ki bemártja ő kezét én velcm a sásás tába.“ (Márk. XIV.).

SÁSA, (2) v. SÁLSZA, falu Kővár vidékén; helyr. *Sásá-ra*, — *n*, — *ról*.

SÁSAFÜ, (sása-fü) ösz. fn. Szabó Dávidnál am. mustárfü, melynek magvából mustármártást készítenek. *Vízi sásafü* Lippainál am. a német Brunnkresse. V. ö. ZSÁZSA.

SÁSAS, (sás-as) mn. I. SÁSOS.

SÁSÁS, (sása-as) mn. tt. *sásás-t* v. — *at*, tb. — *ak*. Sásával, azaz, mártással készített, vagy amiben a mártást feladják. *Sásás hús*. *Sásás tál*. V. ö. SÁSA.

SÁSD, falu Baranya m.; helyr. *Sásd-ra*, — *on*, — *ról*.

SÁSDI, pusztá Szala m.; helyr. *Sásdi-ba*, — *ban*, — *ból*.

SASFA, (sas-fa) ösz. fn. Az épületek födelén és faházakban azon laposra faragott és bevéselt gerendák vagy oszlopok, melyek más fákat együvé tartanak. V. ö. SAS, (1), (5).